

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ (у питаннях та відповідях)

Навчальний посібник

*За загальною редакцією доктора юридичних наук,
професора Ю. В. Орлова*

Харків 2023

Авторський колектив:

д-р юрид. наук, професор, заслужений працівник освіти України **О. М. Литвинов** (питання 46, 107, 113, 159, 168, 171, 182, 216);
д-р юрид. наук, професор **Ю. В. Орлов** (питання 14–19, 50, 108–112, 114–115, 139, 169, 185, 189–191);
д-р юрид. наук, професор **В. П. Ємельянов** (питання 9, 10);
д-р юрид. наук, професор **О. О. Житний** (питання 4–7, 69–74, 218, 220);
д-р юрид. наук, професор **В. І. Павликівський** (питання 11, 193–202);
д-р юрид. наук, професор **В. Б. Харченко** (питання 100);
д-р юрид. наук, професор **О. М. Храпцов** (питання 40–45, 123–127);
д-р юрид. наук, професор **А. М. Шульга** (питання 165–166);
д-р юрид. наук, професор **А. М. Яценко** (питання 51–53, 103–105, 160, 163–164, 170, 213–215);
д-р юрид. наук, доцент **І. О. Бандурка** (питання 120, 157);
д-р юрид. наук, доцент **О. І. Зозуля** (питання 2–3, 188, 192);
д-р юрид. наук, старший дослідник **Є. О. Гладкова** (питання 144, 154–155);
канд. юрид. наук, доцент **А. А. Васильєв** (питання 12–13, 21–22, 101–102, 128, 145–153, 217);
канд. юрид. наук, доцент **Д. С. Казначеева** (питання 75–81, 86–89, 173–175);
канд. юрид. наук, доцент **Д. Ю. Кондратов** (питання 20, 32–39, 140–143);
канд. юрид. наук, доцент **І. В. Кріцак** (питання 1, 8, 106);
канд. юрид. наук, доцент **Я. Г. Лизогуб** (питання 66–68, 90–95, 133, 156, 158, 211–212);
канд. юрид. наук, доцент **М. І. Фіалка** (питання 97–98, 179–180, 203–207, 209–210);
канд. юрид. наук, доцент **К. О. Черевко** (питання 54–61, 130–132, 134–139, 208);
канд. юрид. наук, доцент **Т. А. Шевчук** (питання 62–65, 116–119, 121–122, 129, 183–184);
канд. юрид. наук, доцент **Ю. В. Шинкарьов** (питання 96, 99);
канд. юрид. наук, доцент **К. В. Юртаєва** (питання 23–31, 180–181, 219, 221);
канд. юрид. наук **О. О. Авдєєв** (питання 161–162, 172, 186, 187);
канд. юрид. наук **К. Є. Шевелєв** (питання 82–85, 176–179).

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор **А. М. Бабенко**;
доктор юридичних наук, професор **В. В. Шаблюстий**.

*Рекомендовано Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 12 від 28.11.2022)*

ЗМІСТ

ВСТУП	18
<u>ПИТАННЯ 1.</u> Поняття, завдання та система кримінального права (як галузі права, галузі законодавства, науки)	21
<u>ПИТАННЯ 2.</u> Поняття та структура закону про кримінальну відповідальність, його ознаки	24
<u>ПИТАННЯ 3.</u> Тлумачення закону про кримінальну відповідальність, види тлумачення.....	28
<u>ПИТАННЯ 4.</u> Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі, зворотна дія закону про кримінальну відповідальність	31
<u>ПИТАННЯ 5.</u> Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень, учинених на території України (територіальний принцип).....	33
<u>ПИТАННЯ 6.</u> Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень, учинених за межами України громадянами України або особами без громадянства, що постійно проживають в Україні (принцип громадянства)	35
<u>ПИТАННЯ 7.</u> Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень, учинених за межами України іноземцями або особами без громадянства, що не проживають постійно в Україні (універсальний (космополітичний) та реальний принципи).....	36
<u>ПИТАННЯ 8.</u> Вирішення питання про кримінальну відповідальність осіб, які підлягають такій відповідальності за законодавством іноземної держави й перебувають на території України, та виконання вироків, винесених іноземними судами чи міжнародними судовими установами	39
<u>ПИТАННЯ 9.</u> Поняття кримінального правопорушення, його ознаки та елементи. Відмежування кримінального правопорушення від інших правопорушень	40
<u>ПИТАННЯ 10.</u> Класифікація кримінальних правопорушень.....	44
<u>ПИТАННЯ 11.</u> Поняття та ознаки кримінальної відповідальності, форми її реалізації	45
<u>ПИТАННЯ 12.</u> Поняття складу кримінального правопорушення та його ознаки, види складів правопорушень	49
<u>ПИТАННЯ 13.</u> Кваліфікація кримінальних правопорушень.....	53

<u>ПИТАННЯ 14.</u> Поняття та види об'єкта кримінального правопорушення. Предмет кримінального правопорушення та його місце в структурі складу кримінального правопорушення.....	55
<u>ПИТАННЯ 15.</u> Поняття і значення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, її ознаки.....	59
<u>ПИТАННЯ 16.</u> Суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність).....	60
<u>ПИТАННЯ 17.</u> Суспільно небезпечні наслідки	64
<u>ПИТАННЯ 18.</u> причинний зв'язок у кримінальному праві.....	67
<u>ПИТАННЯ 19.</u> Місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення кримінального правопорушення як факультативні ознаки, що характеризують об'єктивну сторону	70
<u>ПИТАННЯ 20.</u> Поняття суб'єкта кримінального правопорушення. Види суб'єктів кримінального правопорушення.....	74
<u>ПИТАННЯ 21.</u> Поняття осудності та обмеженої осудності, їх критерії.....	75
<u>ПИТАННЯ 22.</u> Поняття неосудності, критерії неосудності. Наслідки визнання особи неосудною	76
<u>ПИТАННЯ 23.</u> Поняття і значення суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.....	78
<u>ПИТАННЯ 24.</u> Поняття і значення вини в кримінальному праві, форми вини	78
<u>ПИТАННЯ 25.</u> Умисел та його види. Відмежування прямого умислу від непрямого.....	80
<u>ПИТАННЯ 26.</u> Необережність та її види. Відмежування кримінально протиправної самовпевненості від непрямого умислу	83
<u>ПИТАННЯ 27.</u> Змішана (подвійна, складна) форма вини, її значення для кваліфікації кримінальних правопорушень	84
<u>ПИТАННЯ 28.</u> Мотив та мета кримінального правопорушення як факультативні ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.....	86
<u>ПИТАННЯ 29.</u> Випадок (казус) як невинне заподіяння суспільно небезпечних наслідків. Його відмінність від кримінально протиправної недбалості	87
<u>ПИТАННЯ 30.</u> Юридична помилка, її види та значення для кримінальної відповідальності.....	88
<u>ПИТАННЯ 31.</u> Фактична помилка, її види та значення для кримінальної відповідальності.....	89

<u>ПИТАННЯ 32.</u> Поняття та види стадій вчинення кримінального правопорушення	90
<u>ПИТАННЯ 33.</u> Поняття готування до кримінального правопорушення, його ознаки та види. Відмежування готування до кримінального правопорушення від виявлення умислу (наміру)	93
<u>ПИТАННЯ 34.</u> Поняття замаху на кримінальне правопорушення та його ознаки. Відмежування замаху на кримінальне правопорушення від готування до нього та від закінченого кримінального правопорушення.....	96
<u>ПИТАННЯ 35.</u> Види замаху на кримінальне правопорушення (закінчений та незакінчений). Непридатний замах та його види.....	99
<u>ПИТАННЯ 36.</u> Поняття закінченого кримінального правопорушення. Визначення моменту закінчення кримінального правопорушення. Відмежування закінченого кримінального правопорушення від замаху на кримінальне правопорушення.....	101
<u>ПИТАННЯ 37.</u> Відповідальність за готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення	103
<u>ПИТАННЯ 38.</u> Поняття добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця, її ознаки та значення	105
<u>ПИТАННЯ 39.</u> Дійове каяття. Відмінність дійового каяття від добровільної відмови.....	109
<u>ПИТАННЯ 40.</u> Поняття та ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні	111
<u>ПИТАННЯ 41.</u> Форми співучасті	113
<u>ПИТАННЯ 42.</u> Види співучасників кримінального правопорушення за кримінальним кодексом України.....	116
<u>ПИТАННЯ 43.</u> Виконавець (співвиконавець) кримінального правопорушення	118
<u>ПИТАННЯ 44.</u> Організатор кримінального правопорушення. Види організаторських дій.....	119
<u>ПИТАННЯ 45.</u> Підбурювач до кримінального правопорушення. Способи підбурювання	123
<u>ПИТАННЯ 46.</u> Пособник кримінального правопорушення, види пособницьких дій. Відмінність пособництва від підбурювання	124
<u>ПИТАННЯ 47.</u> Підстави та межі відповідальності співучасників	126

<u>ПИТАННЯ 48.</u> Співучасть у кримінальних правопорушеннях із спеціальним суб'єктом та посередня винність (виконання) як спеціальні питання відповідальності за співучасть.....	129
<u>ПИТАННЯ 49.</u> Провокація кримінального правопорушення як спеціальне питання відповідальності за співучасть.....	131
<u>ПИТАННЯ 50.</u> Ексцес виконавця. Види ексцесу.....	133
<u>ПИТАННЯ 51.</u> Невдале підбурювання та пособництво і безнаслідкова співучасть як спеціальні питання відповідальності за співучасть	134
<u>ПИТАННЯ 52.</u> Добровільна відмова співучасників. Відповідальність при добровільній відмові співучасників.....	135
<u>ПИТАННЯ 53.</u> Поняття і види причетності до кримінального правопорушення (приховування, придбання чи збут майна, неповідомлення, потурання). Відповідальність за причетність до кримінального правопорушення	138
<u>ПИТАННЯ 54.</u> Одиничне кримінальне правопорушення як структурний елемент множинності кримінальних правопорушень. Види одиничних кримінальних правопорушень	140
<u>ПИТАННЯ 55.</u> Сукупність кримінальних правопорушень: поняття, ознаки, види	142
<u>ПИТАННЯ 56.</u> Повторність кримінальних правопорушень: поняття, ознаки, види	143
<u>ПИТАННЯ 57.</u> Рецидив кримінальних правопорушень: поняття, ознаки, види	145
<u>ПИТАННЯ 58.</u> Поняття та види обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.....	145
<u>ПИТАННЯ 59.</u> Поняття, підстави та ознаки необхідної оборони.....	147
<u>ПИТАННЯ 60.</u> Перевищення меж необхідної оборони	149
<u>ПИТАННЯ 61.</u> Уявна оборона. Відповідальність при уявній обороні.....	150
<u>ПИТАННЯ 62.</u> Поняття та підстави затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, ознаки правомірного затримання	150
<u>ПИТАННЯ 63.</u> Поняття, підстави та ознаки крайньої необхідності. Відмінність крайньої необхідності від необхідної оборони та затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення	153
<u>ПИТАННЯ 64.</u> Фізичний або психічний примус як обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння	157

<u>ПИТАННЯ 65.</u> Виконання наказу або розпорядження як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння	159
<u>ПИТАННЯ 66.</u> Діяння, пов'язане з ризиком, як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння	161
<u>ПИТАННЯ 67.</u> Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння.....	162
<u>ПИТАННЯ 68.</u> Виконання обов'язку щодо захисту вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння	164
<u>ПИТАННЯ 69.</u> Поняття і види звільнення від кримінальної відповідальності. Поняття корупційного кримінального правопорушення	165
<u>ПИТАННЯ 70.</u> Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям	168
<u>ПИТАННЯ 71.</u> Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим	170
<u>ПИТАННЯ 72.</u> Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки.....	171
<u>ПИТАННЯ 73.</u> Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки.....	173
<u>ПИТАННЯ 74.</u> Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.....	174
<u>ПИТАННЯ 75.</u> Поняття покарання та його ознаки	177
<u>ПИТАННЯ 76.</u> Мета покарання та її елементи.....	180
<u>ПИТАННЯ 77.</u> Система покарань за чинним законодавством про кримінальну відповідальність	183
<u>ПИТАННЯ 78.</u> Види кримінальних покарань	185
<u>ПИТАННЯ 79.</u> Штраф як вид покарання	187
<u>ПИТАННЯ 80.</u> Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу: зміст цього виду покарання, умови та порядок застосування	189
<u>ПИТАННЯ 81.</u> Поняття та зміст позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.....	190
<u>ПИТАННЯ 82.</u> Громадські роботи як вид покарання.....	192

<u>ПИТАННЯ 83.</u> Виправні роботи як вид покарання: зміст, строки та види	192
<u>ПИТАННЯ 84.</u> Службові обмеження для військовослужбовців як вид покарання: зміст, строки та види	193
<u>ПИТАННЯ 85.</u> Конфіскація майна: поняття, зміст та види.....	194
<u>ПИТАННЯ 86.</u> Арешт як вид покарання	194
<u>ПИТАННЯ 87.</u> Обмеження волі як вид покарання.....	196
<u>ПИТАННЯ 88.</u> Позбавлення волі: поняття та зміст, види та строки	197
<u>ПИТАННЯ 89.</u> Довічне позбавлення волі	198
<u>ПИТАННЯ 90.</u> Загальні засади призначення покарання	199
<u>ПИТАННЯ 91</u> обставини, які пом'якшують покарання	201
<u>ПИТАННЯ 92.</u> Обставини, які обтяжують покарання	202
<u>ПИТАННЯ 93.</u> Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень	203
<u>ПИТАННЯ 94.</u> Призначення покарання за сукупністю вироків	206
<u>ПИТАННЯ 95.</u> Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.....	208
<u>ПИТАННЯ 96.</u> Поняття звільнення від покарання та його відбування ...	209
<u>ПИТАННЯ 97.</u> Поняття звільнення від відбування покарання з випробуванням та його підстави.....	210
<u>ПИТАННЯ 98.</u> Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання	213
<u>ПИТАННЯ 99.</u> Звільнення від покарання на підставі закону України про амністію або акта про помилування	215
<u>ПИТАННЯ 100.</u> Судимість: правові наслідки, погашення та зняття судимості	218
<u>ПИТАННЯ 101.</u> Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство	221
<u>ПИТАННЯ 102.</u> Поняття, підстави застосування та мета примусових заходів медичного характеру. Примусове лікування.....	224
<u>ПИТАННЯ 103.</u> Спеціальна конфіскація: умови, підстави та випадки застосування.....	226

<u>ПИТАННЯ 104.</u> Заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб: підстави застосування та види.....	228
<u>ПИТАННЯ 105.</u> Особливості кримінальної відповідальності, покарання та інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх.....	233
<u>ПИТАННЯ 106.</u> Поняття, система та значення особливої частини Кримінального кодексу.....	238
<u>ПИТАННЯ 107.</u> Кримінальні правопорушення проти основ Національної безпеки України: загальна характеристика.....	241
<u>ПИТАННЯ 108.</u> Державна зрада (ст. 111 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Умови звільнення від кримінальної відповідальності.....	244
<u>ПИТАННЯ 109.</u> Колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	247
<u>ПИТАННЯ 110.</u> Пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	252
<u>ПИТАННЯ 111.</u> Посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Характеристика потерпілого від цього злочину.....	254
<u>ПИТАННЯ 112.</u> Диверсія (ст. 113 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	257
<u>ПИТАННЯ 113.</u> Шпигунство (ст. 114 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	259
<u>ПИТАННЯ 114.</u> Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	261
<u>ПИТАННЯ 115.</u> Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	264
<u>ПИТАННЯ 116.</u> Поняття вбивства та його види. Загальна характеристика.....	267
<u>ПИТАННЯ 117.</u> Просте вбивство (ч. 1 ст. 115 КК).....	269
<u>ПИТАННЯ 118.</u> Умисні вбивства з обтяжуючими обставинами (кваліфіковані види вбивств) (ч. 2 ст. 115 КК).....	269

<u>ПИТАННЯ 119.</u> Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	276
<u>ПИТАННЯ 120.</u> Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	278
<u>ПИТАННЯ 121.</u> Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 118 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Поняття необхідної оборони та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення	279
<u>ПИТАННЯ 122.</u> Вбивство через необережність (ст. 119 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	281
<u>ПИТАННЯ 123.</u> Доведення до самогубства (ст. 120 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	282
<u>ПИТАННЯ 124.</u> Умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	283
<u>ПИТАННЯ 125.</u> Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	286
<u>ПИТАННЯ 126.</u> умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	287
<u>ПИТАННЯ 127.</u> Побої і мордування (ст. 126 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	288
<u>ПИТАННЯ 128.</u> Домашнє насильство (ст. 126-1 КК)	290
<u>ПИТАННЯ 129.</u> Погроза вбивством (ст. 129 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	292
<u>ПИТАННЯ 130.</u> Незаконне проведення абортів або стерилізації (ст. 134 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	293
<u>ПИТАННЯ 131.</u> Залишення в небезпеці (ст. 135 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	296
<u>ПИТАННЯ 132.</u> Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	298
<u>ПИТАННЯ 133.</u> Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	299
<u>ПИТАННЯ 134.</u> Захоплення заручників (ст. 147 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	302

<u>ПИТАННЯ 135.</u> Торгівля людьми (ст. 149 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	303
<u>ПИТАННЯ 136.</u> Згвалтування (ст. 152 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	307
<u>ПИТАННЯ 137.</u> Сексуальне насильство (ст. 153 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	310
<u>ПИТАННЯ 138.</u> Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	313
<u>ПИТАННЯ 139.</u> Розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК) та домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	314
<u>ПИТАННЯ 140.</u> Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (розділ V КК): загальна характеристика.....	317
<u>ПИТАННЯ 141.</u> Порушення недоторканності житла (ст. 162 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	321
<u>ПИТАННЯ 142.</u> Грубе порушення законодавства про працю (ст. 172 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	324
<u>ПИТАННЯ 143.</u> Порушення авторського права і суміжних прав (ст. 176 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	327
<u>ПИТАННЯ 144.</u> Порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	331
<u>ПИТАННЯ 145.</u> Кримінальні правопорушення проти власності (розділ VI КК): загальна характеристика та види	334
<u>ПИТАННЯ 146.</u> Крадіжка (ст. 185 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	338
<u>ПИТАННЯ 147.</u> Грабіж (ст. 186 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	340
<u>ПИТАННЯ 148.</u> Розбій (ст. 187 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	342
<u>ПИТАННЯ 149.</u> Вимагання (ст. 189 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	343
<u>ПИТАННЯ 150.</u> Шахрайство (ст. 190 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	345

<u>ПИТАННЯ 151.</u> Відмінність крадіжки від грабежу, грабежу від розбою, розбою від вимагання	346
<u>ПИТАННЯ 152.</u> Характеристика кваліфікуючих ознак кримінальних правопорушень проти власності.....	348
<u>ПИТАННЯ 153.</u> Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	351
<u>ПИТАННЯ 154.</u> Умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК), необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	353
<u>ПИТАННЯ 155.</u> Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 198 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	356
<u>ПИТАННЯ 156.</u> Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів (ст. 199 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	358
<u>ПИТАННЯ 157.</u> Контрабанда (ст. 201 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	359
<u>ПИТАННЯ 158.</u> Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	362
<u>ПИТАННЯ 159.</u> Протидія законній господарській діяльності (ст. 206 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	365
<u>ПИТАННЯ 160.</u> Легалізація (відмивання) майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 209 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	369
<u>ПИТАННЯ 161.</u> Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	373
<u>ПИТАННЯ 162.</u> Доведення до банкрутства (ст. 219 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	376
<u>ПИТАННЯ 163.</u> Шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	377

<u>ПИТАННЯ 164.</u> Розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках (ст. 232 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	380
<u>ПИТАННЯ 165.</u> Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля	382
<u>ПИТАННЯ 166.</u> Незаконне полювання (ст. 248 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	386
<u>ПИТАННЯ 167.</u> Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній (ст. 255 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	387
<u>ПИТАННЯ 168.</u> Бандитизм (ст. 257 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	390
<u>ПИТАННЯ 169.</u> Терористичний акт (ст. 258 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	392
<u>ПИТАННЯ 170.</u> Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	394
<u>ПИТАННЯ 171.</u> Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	396
<u>ПИТАННЯ 172.</u> Порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	399
<u>ПИТАННЯ 173.</u> Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (ст. 276 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	400
<u>ПИТАННЯ 174.</u> Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	402
<u>ПИТАННЯ 175.</u> Незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	405
<u>ПИТАННЯ 176.</u> Групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	408
<u>ПИТАННЯ 177.</u> Масові заворушення (ст. 294 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	409

<u>ПИТАННЯ 178.</u> Хуліганство (ст. 296 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	410
<u>ПИТАННЯ 179.</u> Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	411
<u>ПИТАННЯ 180.</u> Створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	412
<u>ПИТАННЯ 181.</u> Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	414
<u>ПИТАННЯ 182.</u> Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (ст. 304 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	417
<u>ПИТАННЯ 183.</u> Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.....	419
<u>ПИТАННЯ 184.</u> Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	422
<u>ПИТАННЯ 185.</u> Загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації	426
<u>ПИТАННЯ 186.</u> Розголошення державної таємниці (ст. 328 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	428
<u>ПИТАННЯ 187.</u> Втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	431
<u>ПИТАННЯ 188.</u> Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни (ст. 330 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	434
<u>ПИТАННЯ 189.</u> Незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	435
<u>ПИТАННЯ 190.</u> Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (ст. 332-1 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	437

<u>ПИТАННЯ 191.</u> Незаконне перетинання державного кордону України (ст. 332-2 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	439
<u>ПИТАННЯ 192.</u> Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (ст. 336 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	441
<u>ПИТАННЯ 193.</u> Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	442
<u>ПИТАННЯ 194.</u> Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби (ст. 343 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	445
<u>ПИТАННЯ 195.</u> Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	446
<u>ПИТАННЯ 196.</u> Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	448
<u>ПИТАННЯ 197.</u> Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	449
<u>ПИТАННЯ 198.</u> Підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	450
<u>ПИТАННЯ 199.</u> Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	453
<u>ПИТАННЯ 200.</u> Самоправство (ст. 356 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	455
<u>ПИТАННЯ 201.</u> Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.....	456

<u>ПИТАННЯ 202.</u> Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	458
<u>ПИТАННЯ 203.</u> Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	462
<u>ПИТАННЯ 204.</u> Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	464
<u>ПИТАННЯ 205.</u> Службове підроблення (ст. 366 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	465
<u>ПИТАННЯ 206.</u> Службова недбалість (ст. 367 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	467
<u>ПИТАННЯ 207.</u> Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	468
<u>ПИТАННЯ 208.</u> Незаконне збагачення (ст. 368-5 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	470
<u>ПИТАННЯ 209.</u> Пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	471
<u>ПИТАННЯ 210.</u> Провокація підкупу (ст. 370 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	472
<u>ПИТАННЯ 211.</u> Завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	473
<u>ПИТАННЯ 212.</u> Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	475
<u>ПИТАННЯ 213.</u> Втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	477
<u>ПИТАННЯ 214.</u> Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	478
<u>ПИТАННЯ 215.</u> Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	479

<u>ПИТАННЯ 216.</u> Приховування кримінального правопорушення (ст. 396 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	481
<u>ПИТАННЯ 217.</u> Насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	482
<u>ПИТАННЯ 218.</u> Погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	483
<u>ПИТАННЯ 219.</u> Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436-1 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	485
<u>ПИТАННЯ 220.</u> Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	487
<u>ПИТАННЯ 221.</u> Порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК): характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак	490
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	493
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	495

ВСТУП

Кримінальне право як галузь права завжди перебувало й перебуває на передньому плані протидії злочинності. Саме у надрах кримінально-правової політики, що так чи інакше реалізується у практиках криміналізації, втілюється у нормах Кримінального кодексу України та правозастосовній практиці, формуються юридична архітектура і злочинності як соціально-правового феномена конструктивістської природи, і превентивно-репресивної державної машинерії, спрямованої на притягнення винних до кримінальної відповідальності, застосування інших заходів кримінально-правового характеру. Однак не тільки. Кримінальне право водночас є свого роду негативною Конституцією, частиною суспільного договору, в якій найбільш фактурно відбиваються ті соціальні блага, цінності, які є найбільш значущими для суспільства і посягання на які ставиться під найсуворішу заборону. Тому вивчення кримінального права – це не тільки про специфічні правовідносини, а й про Україну загалом, про українське суспільство, про ідентичність, виражену у правових конвенціях щодо неприпустимого.

У цьому ж контексті не можна не вказати і на те, що війна росії проти України, розпочата у 2014 р., поставила перед нашою країною низку неординарних викликів як у сфері виконання позитивних зобов'язань щодо забезпечення основоположних прав і свобод (на життя, особисту недоторканність, власність, освіту тощо) наших громадян, так і у сфері збереження державності як такої. У такій ситуації закономірним є питання про формування та реалізацію стратегії захисту від системних загроз воєнно-політичного і пов'язаного з ним характеру. Чільне місце в такій стратегії посідає кримінально-правова політика, покликана визначати, підсвічувати сигнальну систему морально-правових орієнтирів, приводити у рух механізми примусового підтримання правопорядку, гарантування охорони й захисту життєво важливих благ, прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави, людства загалом від суспільно небезпечних посягань, пов'язаних із війною. І цілком зрозуміло, що конструювання та успішна реалізація згаданої стратегії повністю залежать від носіїв розвиненої правосвідомості, юристів, правоохоронців, що є обізнаними з основних питань кримінального права.

Отже, із цією орієнтацією та установкою щодо забезпечення освітнього запиту на актуалізовану й науково вивірену, обґрунтовану інформацію колектив авторів – знаних науковців у сфері

кримінального права, педагогів – підійшов до укладання навчального посібника «Кримінальне право України (у питаннях та відповідях)», який здебільшого призначений для здобувачів вищої освіти за спеціальностями 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність». Також він буде корисним й іншим суб'єктам освітнього процесу, а також правозастосовної діяльності, перед якими стоїть завдання з оволодіння знаннями про основні інститути кримінального права, склади кримінальних правопорушень, а також формування первинних навичок застосування норм про кримінальну відповідальність.

Змістовний компонент цього посібника сформований з урахуванням як вітчизняної інтелектуальної традиції системного викладу навчального матеріалу, спираючись на базові категорії Загальної та Особливої частини кримінального права, так і новел кримінального законодавства, що з'явилися протягом останніх кількох років, в тому числі у зв'язку з реагуванням на повномасштабну агресію російської федерації, що триває від 24 лютого 2022 року. Зокрема, розкрито такі засадничі категорії, як: поняття і система кримінального права; закон про кримінальну відповідальність; чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі і часі; кримінальна відповідальність та її підстави; кримінальне правопорушення та його види; склад кримінального правопорушення; об'єкт і предмет кримінального правопорушення; об'єктивна сторона кримінального правопорушення; суб'єктивна сторона кримінального правопорушення; стадії вчинення кримінального правопорушення; співучасть у кримінальному правопорушенні; повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень; обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння; звільнення від кримінальної відповідальності; покарання та його види; призначення покарання; звільнення від покарання та його відбування; судимість, її погашення та зняття; заходи кримінально-правового характеру; особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

У стислій формі розглядаються також основні питання Особливої частини навчальної дисципліни «Кримінальне право України»: поняття Особливої частини кримінального права, її система та значення; наукові основи кваліфікації кримінальних правопорушень; кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки; кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи; кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи; кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності особи; кримінальні правопорушення проти виборчих,

трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; кримінальні правопорушення проти власності; кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності; кримінальні правопорушення проти громадської безпеки; кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту; кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності; кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення; кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів; кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; кримінальні правопорушення проти правосуддя; кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення); кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Планомірне вивчення питань із навчального посібника здатне сформувати системні й достатні знання для успішного засвоєння дисципліни «Кримінальне право», зорієнтуватися у змісті законодавчих змін, що відбулися у зв'язку з агресією росії проти України, ефективно застосовувати закон про кримінальну відповідальність. Зміцнення ж інтелектуальних спроможностей правоохоронної і судової систем – важливий компонент національного спротиву агресорові, шляху до перемоги України!

Слава Україні!

ПИТАННЯ 1

ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ТА СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА (ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА, ГАЛУЗІ ЗАКОНОДАВСТВА, НАУКИ)

Кримінальне право як самостійна галузь права – це система правових норм, що встановлюють, які діяння є кримінальними правопорушеннями, які покарання та інші заходи кримінально-правового впливу підлягають застосуванню до осіб, що їх вчинили.

Кримінальне право визначає ознаки кримінальних правопорушень, підстави кримінальної відповідальності, види та межі покарань за них, підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

Кримінальне право як галузь права характеризується самостійністю та відокремленістю від інших галузей права, системністю юридичних норм, їх загальнообов'язковістю та формальною визначеністю, встановленням кримінально-правових норм лише Верховною Радою України у відповідних законах України.

Згідно з ч. 2 ст. 1 Кримінального кодексу України даний кодекс визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Із указаними основними кримінально-правовими інститутами (кримінальне правопорушення та покарання) тісно пов'язані всі інші (співучасть, повторність кримінальних правопорушень, судимість тощо), комплексно відображаючи поняття предмета кримінального права.

Кримінальне право від інших (конституційного, адміністративного та ін.) галузей права відрізняється, насамперед, своїми предметом і методом.

Предмет кримінального права як галузі права становлять суспільні відносини, які складаються у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення та застосуванням за його вчинення покарань.

Основним методом регулювання кримінально-правових відносин є *метод примусу*, що передбачає примусове правове регулювання відносин, що складаються у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, та застосування судом від імені держави покарання та інших заходів кримінально-правового характеру до винної, осудної особи.

Допоміжним методом кримінального права є *метод стимулювання*, що передбачає заохочення до позитивної поведінки й втілюється, наприклад, у звільненні від кримінальної відповідальності.

Кримінальне право як галузь законодавства – більш вузьке поняття ніж кримінальне право як галузь права. Адже останнє змістовно

охоплює не тільки кримінальне законодавство, а і питання законотворчості та правозастосування.

Кримінальне право як галузь законодавства – це система кримінально-правових норм, викладених у прийнятих Верховною Радою України законах України, що визначають, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. До предмета кримінального законодавства належать закони, які визначають ознаки та склад кримінального правопорушення, види та межі покарання, підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності та покарання тощо.

Кримінальне право як наука – це злагоджена система кримінально-правових поглядів та ідей з приводу природи та сутності кримінального правопорушення та покарання, чинного кримінального законодавства, практики його реалізації та напрямків розвитку, а також кримінального права зарубіжних країн та його історії. Кримінальне право як галузь науки охоплює низку питань, які прямо не відображені у кримінальному законодавстві (наприклад, поняття об'єкта, об'єктивної сторони та суб'єктивної сторони). Результати наукових досліджень, сформульовані у відповідних висновках та пропозиціях, покладаються в основу удосконалення національного кримінального права та правозастосування.

Кримінальне право як навчальна дисципліна викладається у закладах вищої освіти та передбачає засвоєння здобувачами навчального матеріалу, в якому розглядаються теоретичні положення, що розкривають зміст та особливості кримінального права як галузі права, законодавства та науки. Вивчення поліцейськими та іншими фахівцями у галузі права дисципліни «Кримінальне право» сприяє не лише знанню кримінального закону, але й усвідомленому дотриманню та виконанню його положень, зокрема обґрунтованій кримінально-правовій оцінці кримінального правопорушення особою, яка застосовує кримінальний закон.

Завдання кримінального права. Кримінальне право спрямоване на охорону та захист найважливіших соціальних цінностей та благ, зокрема людини, її здоров'я, прав і свобод. Указане безпосередньо впливає зі ст. 3 Конституції України, згідно з якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Згідно зі ст. 1 КК він має своїм *завданням* правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою

України від кримінальних правопорушень, забезпечення миру та безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Виходячи з викладеного, слід виділити три основні **функції кримінального права**: охоронну, превентивну та регулятивну.

Охоронна функція кримінального права втілюється у кримінальній політиці держави, спрямованій на охорону відносин від кримінально протиправних, суспільно небезпечних посягань. Одними з сучасних векторів кримінальної політики є гуманізація кримінальної відповідальності, індивідуалізація покарання, застосування суворих заходів відносно організованої злочинності та рецидивістів, а також застосування більш м'яких покарань, звільнення від покарання за проступки або нетяжкі злочини.

Превентивна функція кримінального права полягає у запобіганні, попередженні кримінальних правопорушень, усуненні причин і умов, що сприяють їх вчиненню. Визнання кримінальної протиправності та караності певних діянь, ефективне застосування кримінального закону на практиці мають стримуючий психологічний вплив на громадян, утримуючи їх від вчинення кримінальних правопорушень (*загальна превенція*). Проявом даної функції є і *спеціальна превенція*, яку забезпечує застосування до правопорушника покарання, що здійснює на нього виховний вплив, стримуючи від вчинення кримінальних правопорушень у майбутньому.

Регулятивна функція кримінального права у широкому значенні передбачає загальний виховний вплив встановлення кримінально-правових заборон і санкцій, спонукаючи тим самим громадян до належної, правомірної поведінки в усіх суспільних відносинах, урегульованих нормами інших галузей права. У вузькому значенні низка кримінально-правових норм безпосередньо регулює відносини між державою та особою, яка завдала шкоду охоронюваним законом благам. Зокрема це норми, які регулюють питання необхідної оборони, крайньої необхідності, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності та покарання тощо.

Система кримінального права. Норми кримінального права, встановлюючись виключно Верховною Радою України на законодавчому рівні, знаходяться у певному зв'язку між собою. Вони становлять єдину систему кримінально-правових інститутів, що систематизовані в Кримінальному кодексі України. Система кримінального права визначає порядок розміщення законодавчих норм у Кримінальному кодексі України.

Кримінальне право структурно складається із Загальної та Особливої частин, які є взаємообумовленими і взаємоузгодженими.

У *Загальній частині* послідовно визначаються основні положення кримінального права та інститути, загальні для кожного кримінального правопорушення: поняття та види кримінальних правопорушень, їх суб'єкт, форми вини, співучасть, множинність кримінальних правопорушень, поняття та види покарань, правила їх призначення, підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності та покарання тощо.

Особлива частина кримінального права включає норми, що визначають, які саме конкретні суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які саме види і розмір покарання можуть бути призначені за їх вчинення. Норми *Особливої частини* об'єднані у відповідні розділи за критерієм основного родового об'єкта, якому завдається шкода кримінально караним діянням: кримінальні правопорушення проти життя особи, проти власності, проти статевої свободи, проти правосуддя, проти міжнародного правопорядку тощо.

Загальна та *Особлива частини* Кримінального кодексу України поділені на розділи, кожен із яких включає певні кримінально-правові інститути.

Інститутом кримінального права є система взаємопов'язаних і взаємоузгоджених кримінально-правових норм, що регулюють відносно самостійну сукупність однорідних суспільних відносин. Наприклад, це інститути покарання, співучасті, судимості та ін.

Положення *Загальної та Особливої частин* є взаємодоповнюючими підсистемами законодавства, реалізуються спільно та одночасно через норми одна одної (наприклад, при кваліфікації певних діянь), забезпечуючи єдність та узгодженість усіх інститутів і норм кримінального права.

ПИТАННЯ 2

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, ЙОГО ОЗНАКИ

Закон про кримінальну відповідальність – це прийнятий Верховною Радою України нормативно-правовий акт, який встановлює підстави та принципи кримінальної відповідальності, визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються за їх вчинення, а також підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

Джерелами кримінального права є Конституція України, ратифіковані міжнародні договори та Кримінальний кодекс України

(КК). Норми КК мають відповідати положенням Конституції України, загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права. Кримінально-правові норми, які захищають найважливіші соціальні цінності, зведені у Кримінальний кодекс України, який був прийнятий 5 квітня 2001 р. і набрав чинності 1 вересня 2001 р.

Перелік *функцій закону про кримінальну відповідальність* загалом подібний до функцій кримінального права й включає: охоронну (охорона найбільш важливих соціальних цінностей від протиправних посягань), превентивну (попередження вчинення кримінальних правопорушень), каральну (застосування покарань за вчинення кримінальних правопорушень) та регулятивну (регулювання кримінально-правових відносин) функції.

Закон про кримінальну відповідальність характеризується низкою як загальних, так і своєрідних ознак. Зокрема основними **ознаками закону про кримінальну відповідальність є:**

– *прийняття у встановленому порядку Верховною Радою України як єдиним органом законодавчої влади, який має виключне право встановлювати, змінювати або скасовувати закон про кримінальну відповідальність. Як прояв народовладдя в Україні закон про кримінальну відповідальність може бути прийнято всеукраїнським референдумом, який водночас є організаційно складнішою процедурою та наразі не використовувався на практиці;*

– *нормативність, формальна визначеність та загальнообов'язковість, що передбачають юридичну обов'язковість виконання встановлених правил поведінки невизначеним колом суб'єктів кримінально-правових відносин;*

– *відповідність Конституції України та загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права;*

– *вища юридична сила відносно будь-яких інших законодавчих і підзаконних актів, рішень та дій органів публічної влади;*

– *виключне та вичерпне визначення кримінальної протиправності та караності діянь, підстав кримінальної відповідальності та звільнення від неї. Дані питання можуть бути визначені лише єдиним кодифікованим актом – КК, до складу якого включаються всі закони про кримінальну відповідальність. Кримінально-правові норми не застосовуються за аналогією, а перелік кримінальних правопорушень не підлягає поширювальному тлумаченню.*

Структура закону про кримінальну відповідальність

Кримінальний кодекс, як закон про кримінальну відповідальність, складається із Загальної та Особливої частин, поділених на розділи, які складаються зі статей.

Загальна частина КК складається із 17 розділів, які визначають загальні положення кримінального права, поняття, види та стадії кримінального правопорушення, зміст і форми вини, питання співучасті, множинність кримінальних правопорушень, види покарань, підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, правила призначення покарання тощо.

Особлива частина КК включає 20 розділів, назви яких сформульовані відповідно до родового об'єкта, на який посягають кримінальні правопорушення, розташовані у відповідному розділі (наприклад, кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, у сфері господарської діяльності, проти довкілля, у сфері службової діяльності).

Статті Особливої частини КК містять одну або здебільшого декілька кримінально-правових норм, викладених у різних частинах такої статті, які, у свою чергу, передбачають окремі самостійні склади кримінального правопорушення та покарання за них.

Низка статей Особливої частини КК має *примітки*, в яких наведено роз'яснення термінів і понять, використаних у диспозиціях відповідних статей (представник держави, експлуатація людей, неправомірна вигода тощо). Як виняток із загальної побудови Особливої частини КК є визначення в окремих її статтях підстав звільнення від кримінальної відповідальності (наприклад, у разі добровільної здачі органам влади зброї), поняття військового кримінального правопорушення та його суб'єктів і т. ін.

Загальна та Особлива частини КК є єдиною, цілісною системою кримінально-правових норм, взаємно пов'язаних і узгоджених між собою.

Норми закону про кримінальну відповідальність залежно від їх змісту загалом можна поділити на забороняючі та зобов'язуючі. Більшу частину становлять саме *забороняючі норми*, які забороняють вчинення відповідних суспільно небезпечних діянь (наприклад, умисного вбивства чи зґвалтування). У свою чергу, *зобов'язуючі норми* покладають на особу обов'язок вчиняти певні дії (наприклад, обов'язок надання допомоги особі у небезпеці).

Однією з особливостей *кримінально-правових норм* є те, що вони переважно *складаються лише з диспозиції* (правило поведінки) *та санкції* (покарання за порушення правила поведінки), тоді як гіпотеза (умови виконання правила поведінки) здебільшого відсутня.

Диспозиція норм Особливої частини КК визначає або описує ознаки конкретного суспільно небезпечного, кримінально караного, протиправного діяння. За побудовою та ступенем конкретизації

виділяють наступні *види диспозицій* норми закону про кримінальну відповідальність:

– *проста* – диспозиція, що не розкриває конкретних ознак певного суспільно небезпечного діяння, а тільки називає його (наприклад, завідомо незаконне затримання або привід, умисне легке тілесне ушкодження);

– *описова* – диспозиція, в якій визначено суттєві ознаки та зміст певного суспільно небезпечного діяння (наприклад, розбій, вимагання, катування);

– *бланкетна* – диспозиція, що відсилає до іншого нормативно-правового акта для визначення конкретних ознак і змісту відповідного кримінального правопорушення (наприклад, порушення правил екологічної безпеки, ветеринарних правил, правил охорони надр);

– *відсылна* – диспозиція, що відсилає до іншої норми Кримінального кодексу України для встановлення істотних ознак і змісту кримінального правопорушення (наприклад, відсилка у наступній частині до попередньої частини однієї і тієї ж статті КК);

– *змішана* – диспозиція, одна частина якої є простою чи описовою, а інша частина бланкетна чи відсылна (наприклад, «випуск в експлуатацію завідомо технічно несправних транспортних засобів» або «інше грубе порушення правил експлуатації транспорту» – одночасно описова та бланкетна диспозиція).

Санкція норм Особливої частини КК визначає вид і розмір покарання за вчинене кримінальне правопорушення, вказане у диспозиції. За ступенем визначеності виділяють наступні *види санкцій* норми закону про кримінальну відповідальність:

– *абсолютно визначена* – санкція, що точно встановлює один конкретний вид і розмір покарання за вчинене кримінальне правопорушення. Чинний КК сьогодні вже не містить абсолютно визначених санкцій, адже їх застосування суперечить принципам гуманізму та індивідуалізації покарання;

– *відносно визначена* – санкція, що визначає певний вид покарання, мінімальні та максимальні межі його застосування (наприклад, за умисне вбивство передбачено позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років). У санкції може безпосередньо не вказуватись нижча межа покарання, яка у такому разі визначається відповідно до положень Загальної частини КК щодо розміру певного виду покарання;

– *альтернативна* – санкція, що передбачає декілька видів основних покарань, одне з яких може бути застосоване судом. Різновидами альтернативних санкцій є: декілька відносно визначених

покарань (наприклад, «обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк»); відносно визначене та абсолютно визначене покарання (наприклад, «позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі»); два абсолютно визначені покарання (наприклад, «позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавлення волі»).

Санкції також можуть доповнюватись обов'язковими або факультативними абсолютно визначеними (наприклад, конфіскація майна) чи відносно визначеними (наприклад, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю) *додатково* покараннями.

ПИТАННЯ 3

ТЛУМАЧЕННЯ ЗАКОМУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, ВИДИ ТЛУМАЧЕННЯ

Тлумачення закону про кримінальну відповідальність – це діяльність із з'ясування та розкриття його сенсу та змісту з метою забезпечення правильного та одноманітного застосування даного закону про кримінальну відповідальність.

Тлумачення не створює нові кримінально-правові норми, а дозволяє чітко встановити точний зміст відповідних конкретних норм закону про кримінальну відповідальність. Необхідність такого тлумачення обумовлюється, насамперед, загальним характером формулювання кримінально-правових норм, їх недостатньою конкретністю та узгодженістю між собою, недоліками юридичної техніки, що в цілому ускладнює належне застосування відповідних норм у конкретних правовідносинах.

Розрізняють наступні **види тлумачення** закону про кримінальну відповідальність: за суб'єктом тлумачення, за прийомами тлумачення та за обсягом тлумачення.

За суб'єктом тлумачення закону про кримінальну відповідальність виділяють легальне, судове та наукове тлумачення.

Легальне (офіційне) тлумачення законів України, у тому числі й закону про кримінальну відповідальність, до конституційної реформи щодо правосуддя 2016 року здійснював Конституційний Суд України. Сьогодні жоден орган державної влади не має повноважень здійснювати обов'язкове до виконання офіційне тлумачення закону про кримінальну відповідальність.

Вказане пояснюється тим, що у разі істотної неоднозначності та/або неточності положень кримінального законодавства більш

правильним і ефективним буде не їх офіційне тлумачення (яке не може створювати чи змінювати правові норми), а своєчасне внесення Верховною Радою України потрібних змін до закону про кримінальну відповідальність.

Судове тлумачення здійснюють суди різних інстанцій під час розгляду певного кримінального провадження та втілюється воно у вироку суду. Таке тлумачення має казуальний характер, стосуючись застосування норм закону про кримінальну відповідальність у конкретному кримінальному провадженні, й не створює судовий прецедент.

Різновидом судового тлумачення є рекомендаційні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ, що надаються за результатами узагальнення судової практики. Крім цього, Пленум Верховного Суду України з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення своїх правових позицій. Такі роз'яснення мають ураховуватись судами нижчих інстанцій при розгляді подібних справ, але суди можуть відступити від них, самостійно здійснюючи у конкретному кримінальному провадженні тлумачення закону про кримінальну відповідальність.

Наукове (доктринальне) тлумачення надається окремими вченими в галузі кримінального права, науковими установами та закладами вищої освіти у відповідних наукових працях (дисертації, монографії, статті, науково-експертні висновки, науково-практичні коментарі та ін.). Наукове тлумачення не є обов'язковим, проте може враховуватись під час правозастосування та значною мірою впливає на розвиток кримінального права як науки та галузі законодавства.

За прийомами (засобами) тлумачення закону про кримінальну відповідальність розрізняють граматичне, систематичне та історичне тлумачення.

Граматичне (філологічне) тлумачення передбачає аналіз тексту кримінально-правових норм, з'ясування їх змісту відповідно до правил морфології, синтаксису та пунктуації. Граматичне тлумачення також сприяє встановленню сутності та значення термінів, використаних у Кримінальному кодексі України.

Систематичне тлумачення забезпечує визначення змісту кримінально-правової норми шляхом її співвіднесення з іншими нормами закону про кримінальну відповідальність та/або нормами

інших правових актів. Кримінальним кодексом України передбачені кримінальні правопорушення у різних сферах суспільного життя, що потребує звернення до різних галузей (адміністративного, цивільного, митного та ін.) законодавства для встановлення точного змісту відповідних кримінально-правових норм. Також зміст термінів, використаних в Особливій частині Кримінального кодексу України, може бути розкритий шляхом звернення до положень його Загальної частини.

Історичне тлумачення передбачає встановлення причин і умов, історичного контексту прийняття кримінально-правових норм (наприклад, криміналізації або декриміналізації відповідних діянь), а також їх порівняння з раніше діючими положеннями закону про кримінальну відповідальність.

За обсягом тлумачення закону про кримінальну відповідальність виділяють буквальне, обмежувальне та поширювальне тлумачення.

Буквальне тлумачення полягає у роз'ясненні змісту кримінально-правової норми суто відповідно до її текстуального викладу. Текстуальне вираження даних норм вважається найбільш точним, повним і таким, що не потребує додаткового уточнення та конкретизації.

Обмежувальне тлумачення передбачає певне звуження змісту кримінально-правової норми порівняно з її текстуальним викладом, що фактично обмежує випадки застосування такої норми.

Поширювальне тлумачення полягає у розширенні змісту норми закону про кримінальну відповідальність порівняно з її текстуальним викладом. Водночас поширювальне тлумачення не створює нових правових норм і не передбачає застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією, що сьогодні прямо заборонено Кримінальним кодексом України.

На практиці тлумачення закону про кримінальну відповідальність зазвичай здійснюється комбіновано з одночасним поєднанням різних його видів (наприклад, наукове історичне тлумачення або судове буквальне тлумачення).

ПИТАННЯ 4

ЧИННІСТЬ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ, ЗВОРОТНА ДІЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Міжнародні стандарти в царині прав людини визначають, що особа не може нести кримінальну відповідальність за діяння, яке на момент його вчинення не визнавалося кримінальним правопорушенням. **Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі** ґрунтується на принципі, згідно з яким кримінальна протиправність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час учинення цього діяння (ч. 2 ст. 4 КК). Під *діянням* у цьому випадку мається на увазі як закінчене кримінальне правопорушення, так і незакінчене (готування до кримінального правопорушення чи замах на нього). Кримінально-правові наслідки передбаченого КК діяння, яке не містить ознак кримінального правопорушення (вчиненого неосудною особою, або особою, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність за вчинене), також визначаються за законом, який був чинним на час його скоєння.

Часом учинення кримінального правопорушення визнається час учинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності незалежно від моменту настання суспільно небезпечних наслідків. Цей період (момент) залежить від конструкції об'єктивної сторони кримінального правопорушення та характеру участі особи в ньому. У разі вчинення продовжуваного кримінального правопорушення часом його закінчення є день учинення останнього з тождесних діянь, які його утворюють; у разі вчинення триваючого кримінального правопорушення – день початку його вчинення. У разі вчинення кримінального правопорушення в співучасті часом його вчинення щодо конкретної особи слід визнавати час виконання нею відповідної ролі у межах спільної умисної кримінально протиправної діяльності.

Закон вважається таким, що *був чинним на час учинення діяння*, якщо він уже набрав чинності й ще не втратив її в період вчинення дії або бездіяльності або хоча вже і втратив чинність, але *мав зворотну дію* в часі стосовно певної особи.

Закон про кримінальну відповідальність *набирає чинності* через десять діб із дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом (наприклад, із дня оприлюднення закону або з визначеної в цьому законі дати чи події), але не раніше дня його опублікування. *Офіційним опублікуванням* закону про кримінальну

відповідальність є оприлюднення його тексту у газетах «Голос України» чи «Урядовий кур'єр», у журналах «Відомості Верховної Ради України», «Офіційний вісник України» й «Офіційний вісник Президента України».

Закон про кримінальну відповідальність втрачає чинність, як правило, після його скасування або заміни одного закону про кримінальну відповідальність іншим. Закон може втратити чинність і у зв'язку з визнанням його неконституційним, що здійснюється рішенням Конституційного Суду України.

Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність у часі – це його поширення на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість.

Має зворотню дію у часі закон про кримінальну відповідальність, якщо він: 1) скасовує кримінальну протиправність діяння (воно вилучається з числа кримінально караних шляхом внесення змін у Загальну чи Особливу частини КК – наприклад, видалення згадування цього діяння з диспозиції, збільшення розміру матеріальної шкоди, заподіяння якої визначає кримінальна протиправність діяння, встановлення додаткових умов для настання кримінальної відповідальності за певне кримінальне правопорушення тощо); 2) пом'якшує кримінальну відповідальність (наприклад, пом'якшує санкцію статті або частини статті Особливої частини КК); 3) іншим чином поліпшує становище особи (надає особі у кримінально-правових відносинах нові права або позбавляє її обмежень кримінально-правового характеру – наприклад, встановлює менш суворі вимоги щодо зняття судимості або запроваджує новий вид звільнення від кримінальної відповідальності).

Не має зворотної дії в часі закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальна протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи (ч. 2 ст. 5 КК).

Закон про кримінальну відповідальність, що частково пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, а частково посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, має зворотню дію у часі лише в тій частині, що пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи.

Якщо після вчинення особою діяння, передбаченого КК, закон про кримінальну відповідальність змінювався кілька разів, зворотню дію в часі має той із нових законів, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи.

ПИТАННЯ 5

ЧИННІСТЬ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПРИНЦИП)

Основний зміст територіального принципу чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі викладено в ч. 1 ст. 6 КК, згідно з якою *всі особи, які вчинили кримінальні правопорушення на території України, підлягають відповідальності на підставі Кримінального кодексу України*. Територіальний принцип чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі ґрунтується на непорушності суверенітету України на всій її території та виражає ідею застосування щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, закону місця вчинення кримінального правопорушення. Саме згідно з цим принципом закони України про кримінальну відповідальність застосовуються найчастіше.

Кримінальне правопорушення визнається вчиненим на території України у будь-якому з таких випадків: 1) його було почато на її території; 2) його було продовжено на її території; 3) його було закінчено на її території; 4) його було припинено на її території; 5) його виконавець діяв на території України; 6) хоча б один із співучасників (організатор, підбурювач, пособник) кримінального правопорушення діяв на території України. При цьому не має значення, де (на якій території) особу було затримано чи віддано до суду у зв'язку з учиненням цього посягання.

Межі території України та об'єкти, які визнаються її територією, визначаються на підставі норм міжнародного та державного права. Існує кілька груп об'єктів, на які згідно з територіальним принципом чинності (ст. 6 КК) поширюється законодавство України про кримінальну відповідальність. *Перша група* – об'єкти, що входять до складу території України (суша в межах Державного кордону України, внутрішні води й територіальні прибережні морські води, надра в межах кордонів України, у тому числі під територіальним морем, повітряний простір над суходолом і водним простором, у тому числі над територіальним морем). *Друга група* – об'єкти, що географічно не є територією України, але прирівнюються до неї (військові кораблі чи шлюпки, що ходять під прапором України, незалежно від того, перебувають вони у відкритому морі, в територіальних водах іншої держави чи в іноземному порту; військові повітряні об'єкти, які перебувають у будь-якому місці за межами повітряного простору України; невійськові кораблі чи шлюпки, приписані до портів на території України, що ходять під прапором України у відкритому морі; невійськові повітряні

об'єкти, зареєстровані в Україні, які перебувають у відкритому повітряному просторі). *Третя група* – об'єкти й простори, що прирівнюються до території України у випадках, передбачених нормами міжнародного права; зокрема це виключна (морська) економічна зона України завширшки 200 морських миль і континентальний шельф.

Територіальний принцип визначає кримінально-правову юрисдикцію України стосовно будь-якої особи (громадянина України, апатриду чи іноземця), яка вчинила кримінальне правопорушення на території України. Не перебувають під кримінально-правовою юрисдикцією України лише іноземні громадяни, які користуються дипломатичним імунітетом (*дипломатичною недоторканністю*).

Питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними кримінального правопорушення на території України вирішується дипломатичним шляхом (ч. 4 ст. 6 КК). Згідно із міжнародним правом недоторканність цих суб'єктів зумовлюється їх особистими імунітетами та привілеями, які надаються для створення найбільш сприятливих умов для здійснення ними своїх функцій. *Повним дипломатичним імунітетом* користуються глава дипломатичного представництва (посол, посланник, повірений у справах), члени дипломатичного персоналу дипломатичного представництва, які мають дипломатичний ранг (наприклад, радники, торгові представники, військові аташе) та члени їхніх сімей, якщо вони не є громадянами України. У випадку вчинення кримінального правопорушення такі особи підлягають кримінальній відповідальності в Україні лише у разі чітко висловленої згоди на це акредитуючої держави. *Обмеженим дипломатичним імунітетом* користуються консульські посадові особи та консульські службовці, члени адміністративно-технічного й обслуговуючого персоналу дипломатичних представництв, а також представники та посадові особи міжнародних організацій, члени парламентських та урядових делегацій. Вони не підлягають кримінальній відповідальності в Україні лише щодо кримінальних правопорушень, учинених під час виконання своїх службових обов'язків.

ПИТАННЯ 6

ЧИННІСТЬ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ АБО ОСОБАМИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА, ЩО ПОСТІЙНО ПРОЖИВАЮТЬ В УКРАЇНІ (ПРИНЦИП ГРОМАДЯНСТВА)

Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень, учинених за межами України громадянами України або особами без громадянства, що постійно проживають в Україні, визначає **принцип громадянства**: *громадяни України, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за КК, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України* (ч. 1 ст. 7 КК). Це правило стосується й осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні та вчинили кримінальні правопорушення за її межами. Його сутність полягає в поширенні Україною національної кримінально-правової юрисдикції на всіх осіб, які перебувають із нею у політико-територіальному зв'язку, незважаючи на те, що місцем вчиненого ними кримінального правопорушення не є територія України.

Громадянин України – це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України.

Особа без громадянства – особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

Кримінальне правопорушення визнається вчиненим за межами України, якщо його почато, продовжено й закінчено (у разі вчинення незакінченого кримінального правопорушення – припинено) не на її території, і жоден зі співучасників (виконавець, організатор, підбурювач, пособник) кримінального правопорушення не діяв, виконуючи свою роль, на території України.

Умовою застосування закону про кримінальну відповідальність згідно з принципом громадянства є визнання діяння кримінальним правопорушенням на момент його вчинення у КК. При цьому не має значення, чи визнається таке діяння кримінальним правопорушенням у тій країні, де його вчинили.

Згідно з ч. 1 ст. 61 Конституції України та ч. 2 ст. 7 КК в Україні *забороняється подвійна (повторна) відповідальність за те ж саме діяння*. Якщо громадянин України або особа без громадянства, що постійно проживає в Україні, за вчинені кримінальні правопорушення зазнали кримінального покарання за межами України, вони

не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення. У таких випадках вирок суду іноземної держави може бути врахований, якщо громадянин України або особа без громадянства знову вчинили кримінальне правопорушення на території України. Рецидив кримінальних правопорушень, невідбуте покарання або інші правові наслідки вироку суду іноземної держави враховуються під час кваліфікації нового кримінального правопорушення, призначення покарання чи звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (ст. 9 КК).

ПИТАННЯ 7

ЧИННІСТЬ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ ІНОЗЕМЦЯМИ АБО ОСОБАМИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА, ЩО НЕ ПРОЖИВАЮТЬ ПОСТІЙНО В УКРАЇНІ (УНІВЕРСАЛЬНИЙ (КОСМОПОЛІТИЧНИЙ) ТА РЕАЛЬНИЙ ПРИНЦИПИ)

Кримінальна протиправність, караність та інші кримінально-правові наслідки кримінальних правопорушень, учинених за межами нашої держави суб'єктами, які не є її громадянами чи особами без громадянства, що постійно проживають в Україні, можуть визначатись за КК на підставі *універсального (космополітичного)* або *реального* принципів чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі. В інших випадках таке кримінальне правопорушення перебуває за межами кримінально-правової юрисдикції України.

Універсальний принцип. Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК у випадках, передбачених міжнародними договорами (ч. 1 ст. 8 КК).

Універсальний принцип пов'язується зі спільністю інтересів держав у боротьбі з окремими видами кримінальних правопорушень, що підштовхує їх до об'єднання у протидії таким посяганням, до укладення відповідних міжнародних угод. Такими діяннями є міжнародні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення міжнародного характеру, кримінальну протиправність яких визначено в КК згідно з міжнародними договорами (наприклад, торгівля людьми, кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, захоплення заручників, піратство, фальшивомонетництво, геноцид тощо).

Застосування національного кримінального закону до кримінального правопорушення, вчиненого за межами України, в таких випадках прямо передбачено чинними міжнародними договорами України, на підставі яких до законодавства України про кримінальну відповідальність було внесено норми, що передбачають кримінальну відповідальність за такі кримінальні правопорушення.

Іноземець – особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав. *Особа без громадянства* – див. попереднє питання цього посібника.

Кримінальне правопорушення визнається вчиненим за межами України, якщо його почато, продовжено й закінчено (у разі вчинення незакінченого кримінального правопорушення – припинено) не на її території, і жоден зі співучасників (виконавець, організатор, підбурювач, пособник) кримінального правопорушення не діяв, виконуючи свою роль, на території України.

Міжнародним є договір України, укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься договір в одному або декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо). Такими договорами є, наприклад, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом.

Положення ч. 1 ст. 8 КК стосовно встановлення універсального принципу чинності закону в просторі слід розуміти так, що він означає повноваження правоохоронних органів на реалізацію до особи, яка не є громадянином України чи апатридом, який постійно у ній проживає, за вчинене за межами України кримінальне правопорушення, норм та інститутів кримінального права України за сукупності наступних умов: 1) установлення в Україні кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення відповідає її зобов'язанням за чинним міжнародним договором; 2) міжнародний договір містить положення, які уповноважують державу-учасницю вирішувати питання відповідальності за таке кримінальне правопорушення за власним кримінальним законом; 3) особа, яка вчинила таке кримінальне правопорушення, перебуває на території України, і наша держава не видає таку особу іншій державі для притягнення до кримінальної відповідальності.

Реальний принцип. Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за

КК, якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Тяжким є злочин, за який санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК передбачається основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. *Особливо тяжким* є злочин, за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Злочин визнається *вчиненим проти прав і свобод громадян України*, якщо він заподіяв (містить реальну загрозу заподіяння) шкоду передбаченим законодавством України або нормами міжнародного права правам і свободам хоча б одного громадянина нашої держави (праву на життя, на здоров'я, праву власності, політичним, трудовим та іншим особистим правам) незалежно від того, чи передбачаються такі права і свободи законодавством держави (держав), яка є місцем вчинення кримінального правопорушення. Обов'язкова ознака такого кримінального правопорушення – наявність потерпілого, який на момент учинення посягання є громадянином України.

Учиненим проти інтересів України вважається злочин, який порушує як інтереси України (політичні, економічні, військові тощо), так і охоронювані законом інтереси інших суб'єктів, які представляють Україну: великих суспільних груп, державних підприємств, установ чи організацій.

Окрім того, іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, також підлягають в Україні відповідальності згідно з цим Кодексом, якщо вони за межами України вчинили у співучасті із службовими особами, які є громадянами України, будь-яке кримінальне правопорушення, передбачене у статтях 369, 368-3, 368-4, 369 і 369-2 КК, або якщо вони пропонували, обіцяли, надали неправомірну вигоду таким службовим особам, або прийняли пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи одержали від них таку вигоду (ч. 2 ст. 8 КК).

У ст. 8 КК прямо не заборонено повторне притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин за межами України. Водночас згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права та Конституцією України іноземці та особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, не можуть бути повторно притягнуті в Україні до кримінальної відповідальності.

ПИТАННЯ 8

ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСІБ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ТАКІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ Й ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ, ТА ВИКОНАННЯ ВИРОКІВ, ВИНЕСЕНИХ ІНОЗЕМНИМИ СУДАМИ ЧИ МІЖНАРОДНИМИ СУДОВИМИ УСТАНОВАМИ

Якщо іноземці або особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають кримінальній відповідальності за вчинений ними за межами України злочин, до них може бути застосовано вітчизняний закон про кримінальну відповідальність (якщо це допускається будь-яким із принципів чинності цього закону в просторі) або здійснено їх видачу (екстрадицію).

Особи, які вчинили кримінальні правопорушення, та особи, які були засуджені й відбувають покарання в одній державі, в передбачених внутрішнім законодавством та міжнародними угодами випадках *можуть бути видані або передані відповідним органам влади іншої держави* (громадянином якої є особа, яка вчинила злочин, або на території якої було вчинено цей злочин) для притягнення до кримінальної відповідальності, віддання до суду або виконання вироку. Така видача або передача (*екстрадиція*) – право держави, а не її обов'язок. Порядок екстрадиції регламентується Кримінальним процесуальним кодексом України та міжнародними договорами – багатосторонніми (наприклад, Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р.) або двосторонніми (наприклад, Договір про правову допомогу та правові відносини в цивільних і кримінальних справах з Республікою Польща 1993 р.).

Запит про видачу особи (екстрадицію) направляється за умови, якщо за законом України хоча б за один із кримінальних правопорушень, у зв'язку з якими запитується видача, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року, або якщо особа була засуджена до покарання у вигляді позбавлення волі, й невідбутий строк становить не менше чотирьох місяців. Запит компетентного органу іноземної держави про видачу особи може розглядатися в Україні у разі дотримання тих самих вимог (ч.ч. 1, 2 ст. 257 КПК).

Іноземці та особи без громадянства, які вчинили злочини поза межами України і перебувають на території України, можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності і віддання до суду (ч. 2 ст. 10 КК). Так само і в Україну може бути видано особу, яка підлягає кримінальній відповідальності

за КК. При цьому видана в Україну особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності або щодо неї може бути виконано вирок суду лише за ті кримінальні правопорушення, за які була здійснена видача (екстрадиція).

Згідно з ч. 2 ст. 25, ч. 2 ст. 26 Конституції України та ч. 1 ст. 10 КК *не підлягають передачі або видачі* іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду: 1) громадяни України; 2) іноземці та особи без громадянства, яким в Україні було надано притулок у порядку, встановленому законом. Законом передбачено й інші підстави відмови у видачі особи іноземній державі (ст. 589 КПК України).

Україна може перейняти кримінальне провадження, в якому судовими органами іноземної держави не ухвалено вирок щодо громадян України та іноземців, які вчинили злочини за межами України і перебувають на території України, але які не можуть бути видані іноземній державі або у видачі яких відмовлено, якщо діяння, у зв'язку з яким запитується передача кримінального провадження, згідно з КК визнається злочином (ч. 3 ст. 10 КК).

Виконання в Україні вироку іноземного суду чи міжнародної судової установи можливо, якщо діяння, внаслідок вчинення якого було ухвалено вирок, згідно з КК визнається кримінальним правопорушенням або було б кримінальним правопорушенням у разі його вчинення на території України (ч. 4 ст. 10 КК).

ПИТАННЯ 9

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЙОГО ОЗНАКИ ТА ЕЛЕМЕНТИ. ВІДМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ВІД ІНШИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Поняття кримінального правопорушення

Кримінальне правопорушення – це соціальне і правове явище, тому ця категорія має два значення: 1) як вчинюване в реальній дійсності суспільно небезпечне діяння, тобто як вольовий вчинок людини; 2) як загальне визначення, що має місце в законі про кримінальну відповідальність.

Кримінальне правопорушення як будь-яке вчинюване в реальній дійсності суспільно небезпечне діяння є завжди вольовим вчинком людини, якому притаманні об'єктивні та суб'єктивні властивості. Об'єктивно воно завжди на щось посягає шляхом вчинення дії або бездіяльності та спричиняє істотну шкоду фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Суб'єктивно воно є проявом свідомості

та волі, мотивації та цілеспрямованості поведінки людини, яка здатна зазнавати кримінальну відповідальність.

Загальне визначення кримінального правопорушення – це його визначення, надане в ч. 1 ст. 11 КК. За своєю суттю – це наукова абстракція, яка надає йому загальну характеристику в законі про кримінальну відповідальність.

Отже, співвідношення між реально вчинюваним кримінальним правопорушенням та його загальним визначенням в КК можливо уявити собі, образно кажучи, наприклад, як співвідношення між реально існуючим будинком чи реальним захворюванням та загальним визначенням понять «будинок» чи «хвороба», що надані у Великому тлумачному словнику сучасної української мови.

Ознаки та елементи кримінального правопорушення як вольового вчинку людини

Кримінальне правопорушення як вчинюване в реальній дійсності діяння, як вольовий вчинок людини має свої ознаки та елементи.

До ознак кримінального правопорушення належать: суспільна небезпечність, винність, протиправність, караність.

Суспільна небезпечність визначається в кримінально-правовій науці як об'єктивна, сутнісна, стрижнева властивість діяння, яка існує в реальній дійсності незалежно від бажання законодавця, у зв'язку з чим завдання останнього полягає в тому, щоб правильно оцінити умови життя суспільства та прийняти рішення про віднесення того чи іншого суспільно небезпечного діяння до числа кримінальних правопорушень. У науці виділяють характер і ступінь суспільної небезпечності.

Характер суспільної небезпечності діяння – це якісний показник, що визначається властивостями та значущістю тих чи інших охоронюваних кримінальним законом явищ реальної дійсності, на які посягає діяння. Зокрема, за характером суспільної небезпечності відрізняються, наприклад, посягання проти життя, здоров'я, довілля, громадської безпеки тощо.

Ступінь суспільної небезпечності діяння – це кількісний показник, що визначається порівняльною небезпечністю однієї і тієї ж групи діянь залежно від форми вини, мотиву та мети, способу посягання, тяжкості наслідків та інших обставин, за яких було вчинено діяння. Наприклад, однакові за характером суспільної небезпечності крадіжки залежно від ступеня суспільної небезпечності кваліфікуватимуться за різними частинами ст. 185 КК.

Винність характеризує внутрішній психологічний зміст діяння, вона розкриває психічне ставлення особи до суспільно небезпечного

діяння та його наслідків. Тобто винність може бути визначена як сукупність об'єктивних і суб'єктивних обставин під кутом зору того, як вони відображаються у свідомості та волі особи, що вчинила передбачене кримінальним законом діяння.

Протиправність означає, що кримінальним правопорушенням визнається лише таке діяння, яке передбачається Кримінальним кодексом.

Караність означає передбачення за діяння покарання, що міститься в санкціях статей Особливої частини КК. Тобто караність слід розуміти не тільки як реальне застосування покарання, але і як загрозу, можливість його застосування у разі вчинення передбаченого Кодексом діяння.

Елементи кримінального правопорушення як вольового вчинку людини відображають складові компоненти вчинюваного в реальній дійсності суспільно небезпечного діяння. До таких компонентів належать: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Об'єкт – це те, на що діяння посягає та чому спричиняє істотну шкоду або створює загрозу заподіяння такої шкоди. Приблизний перелік об'єктів визначений у ч. 1 ст. 1 КК, більш детально ознаки об'єктів тих чи інших діянь визначаються у статтях Особливої частини КК.

Об'єктивна сторона – це зовнішній прояв діяння. Об'єктивну сторону становлять: суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, місце, час, спосіб, обстановка та засоби вчинення діяння.

Суб'єкт – це фізична осудна особа, яка вчинила діяння у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Суб'єктивна сторона – це внутрішній зміст, тобто його психологічна сторона, яка відображає в психіці суб'єкта об'єктивні властивості вчиненого діяння. Суб'єктивну сторону становлять: вина у формі умислу або необережності, мотив та мета вчинення діяння, а також емоційний стан, потреби та інтереси, які мали місце при вчиненні діяння.

Загальне визначення кримінального правопорушення в законі про кримінальну відповідальність

Загальне визначення кримінального правопорушення надане у ч. 1 ст. 11 КК, яка вказує: «Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення».

Відмежування кримінального правопорушення від інших правопорушень

У судовій практиці нерідко виникає питання щодо відмежування кримінальних правопорушень, особливо нетяжких, від правопорушень, що не тягнуть кримінальної відповідальності (адміністративних, дисциплінарних, цивільно-правових тощо), та аморальної поведінки.

Відмежування кримінальних правопорушень від некримінальних у спеціальній літературі проводять за: 1) об'єктом посягання; 2) суспільною небезпечністю; 3) видом протиправності.

Загальний перелік *об'єктів* кримінально-правової охорони міститься у ч. 1 ст. 1 КК. Зокрема, це права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довілля, конституційний устрій України, мир і безпека людства. Однак частина зазначених об'єктів, на які посягає кримінальне правопорушення, в інших галузях права не згадується через їх особливу соціальну значущість. Будь-яке посягання на такі об'єкти переслідуються лише у кримінально-правовому порядку (наприклад, об'єкти діянь проти основ національної безпеки України або проти миру та безпеки людства).

Другий критерій відмежування – *суспільна небезпечність*. Вона є основною ознакою кримінального правопорушення і виступає основним критерієм криміналізації того чи іншого діяння. Інші правопорушення також мають певний ступінь суспільної небезпечності, однак ступінь їх небезпечності значно нижчий порівняно з кримінальним правопорушенням.

Третій критерій відмежування – *вид протиправності* та пов'язаний із ним вид санкцій. Кримінальне правопорушення завжди забороняється кримінальним законом під загрозою застосування кримінального покарання. Після відбуття покарання особа має судимість. Адміністративні, дисциплінарні, цивільні та інші правопорушення регулюються адміністративним, трудовим, цивільним та іншим законодавством, яким передбачається відповідальність за скоєне, однак такі покарання значно менш суворі, ніж кримінальні.

Певне співвідношення існує також між кримінально караним діянням та аморальною поведінкою. Будь-яке кримінальне правопорушення є аморальною поведінкою, однак не будь-яка аморальна поведінка є кримінальним правопорушенням. Вони різняться за об'єктом порушення, суспільною небезпечністю та протиправністю.

Поняття об'єктів аморальної поведінки набагато ширше, ніж об'єктів кримінальних правопорушень. Є такі сфери життєдіяльності людей, які регулюються виключно моральністю, наприклад дружба, кохання та інші міжособистісні стосунки.

ПИТАННЯ 10

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Класифікація кримінальних правопорушень означає поділ їх на види (групи, категорії) залежно від того чи іншого критерію.

Стаття 12 КК, яка так і називається – «Класифікація кримінальних правопорушень», здійснює їх поділ за таким критерієм, як ступень тяжкості. Залежно від цього критерію ст. 12 КК поділяє кримінальні правопорушення на такі категорії: *кримінальні проступки* і *злочини*. Останні, у свою чергу, поділяються на *нетяжкі*, *тяжкі* та *особливо тяжкі злочини*.

Кримінальним проступком є передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді *штрафу* у розмірі не більше *трьох* тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або *інше* покарання, *не пов'язане* з позбавленням волі.

Нетяжким злочином є передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді *штрафу* у розмірі не більше *десяти* тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше *п'яти* років.

Тяжким злочином є передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді *штрафу* у розмірі не більше *двадцяти п'яти* тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше *десяти* років.

Особливо тяжким злочином є передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді *штрафу* у розмірі понад *двадцять п'ять* тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад *десять* років або довічного позбавлення волі.

Відповідно до ч. 7 ст. 12 КК ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачене одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначається виходячи зі строку покарання у виді *позбавлення волі*, передбаченого за відповідний злочин.

Залежно від особливостей зв'язку їх структурних елементів кримінальні правопорушення поділяються на прості та складні (ускладнені).

Прості кримінальні правопорушення поділяються на дві категорії:

1) кримінальне правопорушення, яке складається з однієї дії чи бездіяльності та одного наслідку. Наприклад, вбивство через необережність (ст. 119 КК), крадіжка (ст. 185 КК);

2) кримінальне правопорушення, яке складається з однієї дії чи бездіяльності та двох або більше наслідків. Наприклад, такий злочин, як умисне знищення або пошкодження чужого майна, що спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 194 КК).

Складні (ускладнені) кримінальні правопорушення поділяються на три категорії: триваючі, продовжувані та складені.

Триваюче кримінальне правопорушення – це таке діяння, яке, розпочавшись дією або бездіяльністю, далі здійснюється безперервно протягом певного тривалого часу. Наприклад, незаконне позбавлення людини волі (ст. 146 КК), участь у банді (ст. 257 КК), недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів (ст. 264 КК).

Продовжуване кримінальне правопорушення – це таке діяння, яке складається із декількох тотожних діянь, які спрямовані до загальної мети та утворюють в цілому єдине діяння. Наприклад, одержання або давання обумовленої суми неправомірної вигоди частинами, крадіжка в кілька прийомів частин певного механізму.

Складене кримінальне правопорушення – це таке діяння, яке складається з двох або більше різних діянь, які утворюють одне діяння. Наприклад, захоплення заручників складається з насильства над особою та певних вимог до відповідних осіб, зацікавлених у звільненні заручників (ст. 147 КК), хуліганство, пов'язане з опором представників влади, складається з власне хуліганства та опору (ч. 3 ст. 296 КК).

У спеціальній літературі здійснюють класифікацію кримінальних правопорушень також за іншими критеріями. Так, залежно від форми вини їх поділяють на умисні та необережні, залежно від ступеня завершеності – на закінчені та незакінчені, залежно від мотивації – на корисливі та некорисливі тощо.

ПИТАННЯ 11

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ФОРМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Під кримінальною відповідальністю слід розуміти вид юридичної відповідальності, що полягає у вимушеному зазнаванні особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, державного осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду й покладаються на винного спеціальними органами держави.

В інституті кримінальної відповідальності залишається відкритим питання моменту виникнення та припинення кримінальної

відповідальності. У багатьох випадках різниця в поглядах на зазначену проблематику обумовлюється відмінностями у розумінні змісту кримінальної відповідальності, її властивостей і характерних ознак. Визнаючи кримінальну відповідальність реальним вимушеним зазнаванням особою державного осуду та певних обмежень особистого, майнового або іншого характеру, визначення моменту виникнення кримінальної відповідальності повинно залежати від безпосереднього моменту виникнення державного осуду та інших обмежень.

Сьогодні такий підхід підтримується і судовою практикою. У пункті 1 рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99 зазначається, що кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної чинності обвинувальним вироком суду. Підтверджується вказане і статтями 62 Конституції України та 2 КК, в яких проголошується невинуватість особи до того моменту, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду.

Стосовно моменту припинення кримінальної відповідальності погляди науковців мають більш узгоджений характер. Якщо під кримінальною відповідальністю розуміти зазнавання засудженням обмежень своїх прав і свобод, покладених на нього спеціальними органами держави, то очевидно, що кримінальна відповідальність діє не лише протягом часу відбування призначеного судом покарання, але й перебування особою в статусі того, хто має судимість. Зазначимо, що певні особливості погашення судимості за скоєння кримінальних проступків передбачено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р. На підставі зазначеного Закону вирізняються два види кримінальних правопорушень: кримінальні проступки та злочини. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 89 КК погашення судимості за кримінальні проступки (на відміну від злочину) здійснюється з моменту відбуття покарання, що в цілому впливатиме й на момент припинення кримінальної відповідальності за цей вид кримінальних правопорушень.

Таким чином, *моментом виникнення кримінальної відповідальності* слід визнавати набуття законної чинності обвинувальним вироком суду, а *припинення* – погашення або зняття судимості.

Форми реалізації кримінальної відповідальності. Ураховуючи наявність у кримінальній відповідальності двох самостійних взаємопов'язаних елементів (державного осуду й обмежень прав і свобод засудженого), а також особливості реалізації покарання за скоєне кримінальне правопорушення, в теорії кримінального права виділяють три самостійні *форми реалізації* кримінальної відповідальності.

Перша, найбільш типова форма реалізації кримінальної відповідальності, полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання з його реальним відбуванням. У цьому випадку до змісту конкретизованої та реальної кримінальної відповідальності належать два основні елементи кримінальної відповідальності: державний осуд та призначення покарання, а також його реальне відбування, після якого особа певний час має судимість (за винятком скоєння кримінального проступку). Відповідно до ч. 1 ст. 88 КК особа визнається такою, що має судимість, із дня набрання обвинувальним вироком суду законної сили протягом усього строку відбування покарання та ще, як правило, певний час після його відбуття – до моменту погашення або зняття судимості.

Друга форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється з можливістю застосування інших заходів кримінально-правового впливу. Відповідно до ч. 1 ст. 75 КК, якщо суд під час призначення покарання у вигляді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, ураховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного й інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може ухвалити рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням. Відповідно до ч. 2 тієї ж статті суд також ухвалює рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено таке ж покарання, як назване вище, а також узгоджено звільнення від його відбування з випробуванням. У цих випадках суд постановляє звільнити засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він протягом визначеного іспитового строку не вчинить нового кримінального правопорушення й виконає покладені на нього обов'язки, передбачені ст. 76 КК. У цьому разі конкретизована кримінальна відповідальність особи, крім осуду, передбачає як покарання, так і

заходи, що застосовуються замість нього в разі умовного звільнення від покарання. Реальна ж кримінальна відповідальність особи в оптимальному для неї варіанті (ч. 1 ст. 78 КК) охоплює виключно заходи, що застосовуються замість покарання (ст. 76 КК), а також судимість (пункти 1 і 2 ст. 89 КК). Однак якщо засуджений не виконує покладені на нього обов'язки або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення та свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, суд направляє його для відбування призначеного покарання (ч. 2 ст. 78 КК). У цьому разі реальна кримінальна відповідальність особи доповнюється покаранням і фактично містить у собі всі три заходи.

Останнім часом українське законодавство, переймаючи досвід найкращих європейських практик, розширює сферу застосування кримінальної відповідальності з можливістю заміни кримінального покарання іншими заходами кримінально-правового впливу. Водночас слід відрізнити зазначені заходи від інших заходів кримінально-правового впливу, що реалізуються поза межами кримінальної відповідальності (тобто є заходами, які можуть застосовуватися у зв'язку з учиненням кримінального правопорушення, але не за його вчинення), зокрема застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння у стані неосудності (п. 1 ст. 93 КК), примусове лікування (ст. 96 КК), спеціальна конфіскація (ч. 3 ст. 96² КК) й обмежувальні заходи (ст. 91¹ КК).

Третя форма полягає в осуді особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, без призначення їй покарання. Така форма реалізації кримінальної відповідальності передбачається, зокрема, ч. 4 ст. 74 КК, відповідно до якої «особа, яка вчинила кримінальне правопорушення або злочин невеликої тяжкості, крім корупційних злочинів, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною». Крім того, відповідно до ч. 5 тієї ж статті «особа також може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставах, передбачених статтею 49 цього Кодексу».

Таким само чином реалізується кримінальна відповідальність у разі вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім, якщо суд дійде висновку про недоцільність застосування покарання (ч. 1 ст. 105 КК). У цьому випадку суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру. До зазначеної форми реалізації кримінальної відповідальності не належить головний її

правообмежувальний захід – покарання. Кримінальну відповідальність у такій формі її реалізації представлено лише одним заходом – осудом, однак і він з'являється й одночасно втрачає своє кримінально-правове значення в момент набрання вищою законної сили.

ПИТАННЯ 12

ПОНЯТТЯ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО ОЗНАКИ, ВИДИ СКЛАДІВ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Склад кримінального правопорушення (*corpus delicti*) – це сукупність встановлених у законі про кримінальну відповідальність юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як кримінальне правопорушення.

Визначаючи співвідношення поняття кримінального правопорушення і поняття складу кримінального правопорушення, слід вказати, що вони не тотожні, але тісно пов'язані. Вони співвідносяться як явище реальної дійсності (конкретне кримінальне правопорушення) і юридичне уявлення (поняття) про нього (склад конкретного кримінального правопорушення).

Склад кримінального правопорушення являє собою юридичне поняття про правопорушення певного виду, нормативну (легальну) модель або шаблон, який містить повний набір юридично значущих ознак кримінального правопорушення окремого виду (наприклад, вбивства). Така модель дозволяє виявити серед великої кількості ознак фактично вчиненого суспільно небезпечного діяння ознаки кримінального правопорушення певного виду і дійти висновку, що особою вчинено конкретне кримінальне правопорушення (вбивство, крадіжка, грабіж тощо). Кримінальне правопорушення та склад кримінального правопорушення являють собою дві окремі сукупності ознак, які хоча й багато в чому збігаються, але при цьому з різних боків характеризують одне й те ж саме явище – фактично вчинене суспільно небезпечне діяння.

Склад кримінального правопорушення одночасно являє собою законодавчу модель кваліфікації кримінального правопорушення. Оскільки ознаки складу правопорушення безпосередньо встановлені у законі про кримінальну відповідальність, то вони виступають підставою для правильної кваліфікації вчиненого.

Елемент складу кримінального правопорушення – це одна рідна група юридичних ознак, які характеризують конкретне кримінальне правопорушення з якої-небудь однієї сторони (з огляду на його зовнішній прояв, особу винного у його вчиненні тощо).

Будь-який склад кримінального правопорушення складається з **чотирьох обов'язкових елементів**, якими є: 1) *об'єкт*; 2) *об'єктивна сторона*; 3) *суб'єкт*; 4) *суб'єктивна сторона*.

Ознаки, що характеризують об'єкт та об'єктивну сторону, називають *об'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення*.

Об'єкт кримінального правопорушення – це те, на що посягає кримінальне правопорушення і чому воно заподіює певну шкоду або те, що ставиться під загрозу заподіяння шкоди (суспільні відносини, блага, цінності, сфери життєдіяльності тощо). Поряд з об'єктом розглядається питання наявності предмета кримінального правопорушення та потерпілого.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це зовнішня сторона правопорушення, що виражається у вчиненні передбаченого законом діяння (дії чи бездіяльності), яке заподіює чи створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту кримінального правопорушення. Ознаками об'єктивної сторони, поряд із діянням (дією або бездіяльністю), є суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю) та суспільно небезпечними наслідками, місце вчинення кримінального правопорушення, час його вчинення, обстановка його вчинення, спосіб вчинення, засоби вчинення та знаряддя.

Ознаки, які характеризують суб'єкта та суб'єктивну сторону, називають *суб'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення*.

Суб'єкт кримінального правопорушення – це особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення. Згідно з чинним законодавством, суб'єктом правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність. Ознаками суб'єкта як елемента складу правопорушення є його фізичність, осудність (обмежена осудність) та досягнення певного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це внутрішня сторона правопорушення, що характеризує ті психічні процеси, що відбуваються у свідомості і волі особи під час вчинення кримінального правопорушення. Ознаками суб'єктивної сторони як елемента складу правопорушення, є вина, мотив та мета.

Ознаки складу кримінального правопорушення (як об'єктивні, так і суб'єктивні), залежно від їх значення для характеристики складу правопорушення, поділяються на *обов'язкові* та *факультативні (необов'язкові)*.

Обов'язкові ознаки – це ті ознаки, що властиві будь-якому складу кримінального правопорушення, без яких він відсутній. Ці ознаки

складу обов'язково враховуються при кваліфікації всіх без виключення кримінальних правопорушень. Наприклад, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність). Жодне правопорушення не може існувати без цієї об'єктивної ознаки.

Факультативними (необов'язковими) визнаються ознаки, що не є обов'язковими для всіх складів і в різних складах можуть відігравати різну роль. Вони, як правило, не впливають на кваліфікацію, але враховуються при призначенні покарання. Обов'язковості вони набувають у тих випадках, коли такі ознаки прямо вказані у диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно впливають з її змісту. У таких випадках їх встановлення є обов'язковим. Наприклад, для наявності складу підміни дитини (ст. 148 КК) підміна чужої дитини повинна бути вчинена за наявності корисливих або інших особистих мотивів.

Склади кримінальних правопорушень класифікують:

I. За ступенем суспільної небезпечності (тяжкості):

1) *основний склад (або простий)* – містить у собі основні ознаки правопорушення і не містить ані обтяжуючих (кваліфікуючих), ані пом'якшуючих обставин. Основний склад, як правило, зазначається у першій частині норми Особливої частини КК. Наприклад, ч. 1 ст. 185 КК передбачає кримінальну відповідальність за крадіжку без обтяжуючих обставин;

2) *кваліфікований склад (склад із кваліфікуючими ознаками, тобто з обтяжуючими обставинами)* – склад правопорушення, який містить певні додаткові ознаки (кваліфікуючі ознаки), що підвищують суспільну небезпеку діяння порівняно з основним складом та впливають на кваліфікацію вчиненого.

Так, у ч. 2 ст. 185 КК передбачається підвищена відповідальність за кваліфіковану крадіжку (вчинену повторно або за попередньою змовою групою осіб). Такі ознаки, як повторність, попередня змова групи осіб, виступають кваліфікуючими ознаками;

3) в окремих випадках законодавець, ураховуючи особливий ступінь тяжкості вчиненого правопорушення (злочину), виділяє різновиди кваліфікованого складу у виді *складів правопорушення (злочину) з особливо кваліфікуючими (особливо обтяжуючими) обставинами*, тобто такими, які надають правопорушенню особливої суспільної небезпеки (наприклад, ч.ч. 3, 4 та 5 ст. 185 КК);

4) *привілейований склад (склад правопорушення з пом'якшуючими обставинами)* – це склад правопорушення, який поряд з ознаками основного складу містить обставини, що значною мірою знижують

його суспільну небезпечність і караність. Наприклад, у випадку умисного вбивства (ст. 115 КК) – це умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК), умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 118 КК).

II. За способом опису ознак складу правопорушення в законі виділяють:

1) *простий склад* – характеризується наявністю посягання на один об'єкт, містить у собі ознаки одного суспільно небезпечного діяння, одну форму вини тощо. Наприклад, умисне вбивство (ст. 115 КК), крадіжка (ст. 185 КК) тощо;

2) *складний* – характеризується подвоєнням (потроєнням тощо) об'єктів, наявністю двох чи більше діянь або двох різних форм вини. Наприклад, розбій (ч. 1 ст. 187 КК) – склад з двома об'єктами; умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК) – склад із двома формами вини; хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості (ч. 3 ст. 296 КК) – склад з двома діями і т. ін.

До складних слід відносити і *склади з альтернативно визначеним діянням*, об'єктивна сторона яких може виражатися в декількох діях чи способах дії або в різних наслідках. Прикладами альтернативних складів можуть виступати торгівля людьми (ст. 149 КК), незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК) тощо.

III. За особливостями законодавчої конструкції (або конструкції ознак об'єктивної сторони) склади правопорушень поділяють на:

1) *матеріальні склади* – це склади, у конструкції яких законодавець передбачає обов'язкову наявність не тільки суспільно небезпечного діяння, але і суспільно небезпечного наслідку, а також причинного зв'язку між діянням та наслідком.

У таких складах об'єктивна сторона отримує свій повний розвиток лише за умови настання зазначених у законі про кримінальну відповідальність наслідків і тільки з цього моменту правопорушення вважається закінченим. У правопорушеннях із матеріальним складом потрібно обов'язково встановлювати причинний зв'язок між самим діянням і суспільно небезпечними наслідками. Прикладом кримінального правопорушення з матеріальним складом є вбивство, яке вважається закінченим лише з моменту настання смерті потерпілого (ст. 115 КК). Якщо ж, наприклад, постріл у жертву з метою її вбивства не призводить до настання смерті потерпілого,

мова може йти лише про замах на вбивство, оскільки не настав передбачений кримінальним законом наслідок – смерть іншої людини;

2) *формальні склади* – це склади, що не містять у собі суспільно небезпечні наслідки як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони. У формальних складах суспільно небезпечне діяння само по собі утворює закінчене правопорушення, незалежно від настання чи ненастання суспільно небезпечних наслідків. Тому такі правопорушення вважаються закінченими з моменту вчинення зазначених у законі діянь. Наприклад, погроза вбивством (ст. 129 КК) вважається закінченим правопорушенням з моменту проголошення погрози;

3) *усічені склади* визнаються різновидом правопорушень із формальним складом. Усічені склади, у зв'язку з їх підвищеною суспільною небезпечністю, вважаються закінченими на більш ранніх стадіях вчинення правопорушення: на стадії готування або замаху. Для визнання правопорушень з усіченими складами закінченими не потрібно не лише настання наслідків, але і доведення до кінця тих дій, що здатні викликати ці наслідки. Так, розбій (ст. 187 КК) вважається закінченим вже з моменту самого нападу, незалежно від того, заволодів винний майном потерпілого чи ні, чи зміг би він взагалі заволодіти цим майном (наприклад, потерпілий виявився більш фізично розвиненим або майна в нього при собі не виявилось). Іншими словами, закон конструює ці правопорушення таким чином, що вони вважаються закінченими з моменту вчинення діяння, яке за своїм змістом є попередньою кримінально протиправною діяльністю.

ПИТАННЯ 13

КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Кваліфікація кримінальних правопорушень – встановлення і юридичне закріплення точної відповідності між фактичними ознаками вчиненого винним суспільно небезпечного діяння та ознаками складу конкретного правопорушення, передбаченого в Особливій частині КК.

Кримінально-правова кваліфікація є частковим випадком правової (юридичної) кваліфікації. Вона характеризується загальними ознаками правової кваліфікації (тими, якими наділена будь-яка юридична кваліфікація) та своїми специфічними ознаками, що притаманні саме цьому виду кваліфікації. Такими специфічними ознаками кримінально-правової кваліфікації, які виражають її сутність і відрізняють від кваліфікації, яка здійснюється в цивільному, трудовому, адміністративному праві, є те, що:

1) оцінюванню підлягає не будь-яка поведінка особи, а та, що має ознаки кримінального правопорушення – діяння, передбаченого КК;

2) оцінювання здійснюється на підставі норм, викладених у КК.

Кримінально-правову кваліфікацію традиційно розглядають в декількох значеннях:

– як інтелектуальну діяльність зі встановлення відповідності між фактичними обставинами вчиненого діяння та положеннями закону про кримінальну відповідальність (кваліфікація як процес);

– як остаточну юридичну та суспільно-політичну оцінку вчиненого особою діяння як кримінального правопорушення чи некримінального правопорушення (кваліфікація як результат).

Кримінально-правова кваліфікація має певні стадії та етапи:

1. Визначення кримінально-правової норми:

1.1. Узагальнення та аналіз зібраних фактичних даних, що характеризують вчинене діяння.

1.2. Формулювання версій кваліфікації вчиненого діяння та підшукування відповідних складів правопорушень.

1.3. Розмежування виявлених складів правопорушень.

1.4. Визначення кримінально-правової норми, що відповідає виявленим ознаками вчиненого діяння.

2. Визначення відповідності між ознаками вчиненого діяння та ознаками кримінально-правової норми (норм):

2.1. Визначення елементів складу кримінального правопорушення.

2.2. Визначення стадії, на якій було завершено або припинено діяння.

2.3. Визначення наявності або відсутності співвиконавців та (або) співучасників вчинення правопорушення.

2.4. Визначення наявності або відсутності множинності (повторність або сукупність) правопорушень.

2.5. Визначення наявності або відсутності обставин, що включають кримінальну протиправність діяння.

3. Визначення та юридичне закріплення результатів кваліфікації:

3.1. Узагальнення результатів кваліфікації.

3.2. Складання формули кваліфікації.

3.3. Обґрунтування формули кваліфікації.

Формула кваліфікації – сукупність цифрових та буквених позначень, які вказують на статті (а також їх частини та пункти) Загальної та (або) Особливої частин КК, за якими кваліфікують діяння.

Правила складання формули кримінально-правової кваліфікації:

– якщо застосуванню підлягає стаття КК, яка має лише одну частину, слід вказувати лише статтю (наприклад, у випадку умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини – ст. 117 КК);

– якщо відповідна стаття поділена на декілька частин, перед вказівкою на статтю слід вказати відповідну частину цієї статті (наприклад, при вчиненні крадіжки з проникненням у житло – ч. 3 ст. 185 КК);

– якщо частина статті містить пункти, слід спочатку вказувати відповідний пункт (пункти), а потім – частину статті (наприклад, у випадку умисного вбивства малолітньої дитини – п. 2 ч. 2 ст. 115 КК);

– формула кримінально-правової кваліфікації може містити посилання на положення як Особливої, так і Загальної частини. Порядок утворення формули кримінально-правової кваліфікації такий: за необхідності вказується – спочатку посилання на відповідну частину (3, 4 або 5) ст. 27 КК, потім на ч. 1 ст. 14 КК або ч. 2 чи 3 ст. 15 КК, а потім на відповідну статтю (частину статті) Особливої частини КК;

– посилання на статті Загальної частини за необхідності здійснюється окремо щодо кожної зі статей Особливої частини КК;

– при вчиненні правопорушення особою одноособово чи виконавцем (співвиконавцем) у співучасті, а також при вчиненні закінченого правопорушення посилання на ст. 18, ч. 2 ст. 27, ч. 1 ст. 13 КК не потрібно;

– якщо має місце множинність правопорушень, то формула кваліфікації кожного правопорушення має бути відокремлена крапкою з комою.

ПИТАННЯ 14

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ. ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СТРУКТУРІ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Об'єкт кримінального правопорушення – це поставлені під охорону закону про кримінальну соціальні блага, яким у результаті вчинення кримінального правопорушення спричинюється істотна шкода або створюється загроза її спричинення. У загальному значенні благо є бажаний стан (фізичний, психічний, духовний) людини та складових оточуючого її середовища (соціального, природного), який

передбачає, зумовлює її безпечне, позбавлене страждань життя та/або вільний і відповідальний розвиток. У працях Аристотеля, Платона ідея блага пов'язується із такими властивостями і станами, як добродетель, справедливість, матеріальний добробут. З часом, зберігаючи свою наукову й філософську автономність, концепт «блага» трансформувався в концепцію соціального блага (з англ. *common good* або *public good*).

Під соціальним благом слід розуміти конвенційно бажану складову (процес, явище) суспільного життя, яка виражає і зумовлює можливість безпечного і вільного індивідуального та колективного (групового) розвитку. Конвенційність означає інтерсуб'єктність (а тому й об'єктивність), що ґрунтується на соціальному договорі. Тому на роль соціальних благ можуть претендувати тільки ті процеси і явища життя, щодо позитивної значущості яких у конкретному суспільстві є згода всіх або більшості. Серед іншого така згода виражається у положеннях основних та кримінальних законів держав – зокрема, в Конституції України та Кримінальному кодексі (як «негативної» Конституції) України – двох ключових актах суспільного договору.

Приклади соціальних благ: життя, здоров'я людини, власність, безпечне довкілля, окремі соціальні системи та інститути, їх елементи, порядки (відбування покарань, несення військової служби і т. ін.) тощо. Вони можуть бути відчужуваними або не відчужуваними від людини, мати корисну або безкорисну цінність (самоцінність) як властивість.

Об'єкти кримінальних правопорушень класифікують двома основними способами: по вертикалі та по горизонталі. Вертикальна видова диференціація побудована на логічному підпорядкуванні та діалектичному співвідношенні загального, особливого та окремого. На цій підставі в теорії кримінального права виділяється загальний, родовий та безпосередній об'єкти кримінальних правопорушень.

Під загальним об'єктом слід розуміти всі соціальні блага, які поставлені під охорону КК і яким при вчиненні кримінальних правопорушень заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння. Уявлення про зміст цього об'єкта можливо сформулювати, звернувшись до ст. 1 КК, відповідно до якої Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Конкретизується загальний об'єкт кримінального правопорушення через каскад родових, що формують його структуру, певним чином репрезентують відображену у системі Особливої частини КК ієрархію соціальних благ. Відтак **родовий об'єкт кримінального правопорушення** – група однорідних соціальних благ, яким кримінальним правопорушенням спричиняється істотна шкода або створюється загроза її спричинення. Родові об'єкти кримінальних правопорушень логічно виводяться з розділів Особливої частини КК, їх назв, змісту норм: основи національної безпеки, життя і здоров'я, воля, честь і гідність особи і т. ін.

З огляду на видове розмаїття соціальних благ, навіть умовно однорідних, тих, що згруповані в одному розділі Особливої частини КК, обґрунтованою є позиція щодо виділення *видових об'єктів кримінальних правопорушень* у структурі родового. Вони виявляють більші дрібні за обсягом й специфічні за змістом групи соціальних благ. Наприклад, у межах родового об'єкта розділу II Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» видами є два об'єкти: з одного боку – життя, з іншого – здоров'я особи.

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – визначене соціальне благо (блага), якому (яким) спричиняється шкода або створюється загроза її спричинення конкретним кримінальним правопорушенням. Цей об'єкт виявляється в кожному окремому випадку вчинення кримінального правопорушення. В ньому відображаються ознаки як загального, так і родового (в низці випадків й видового) об'єктів кримінальних правопорушень, які специфікуються до визначеного акту кримінально протиправної поведінки, юридичні ознаки якої зафіксовані в окремій статті Особливої частини КК.

На рівні безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення здійснюється класифікація об'єктів *по горизонталі*. Виділяються такі види безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення: основний, додатковий обов'язковий та додатковий факультативний.

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – соціальне благо, якому кримінальним правопорушенням безпосередньо спричиняється шкода або створюється загроза такої шкоди і заради правового захисту (охорони) якого відбулась кримінально-правова заборона.

Додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – соціальне благо, якому обов'язково спричиняється кримінальним правопорушенням істотна шкода (або створюється загроза спричинення такої шкоди), попутно з основним

безпосереднім. Воно не є основним, таким, що виражає характер, зміст суспільної небезпечності кримінального правопорушення. Однак через те, що заподіяти шкоду основному безпосередньому об'єкту без заподіяння шкоди й додатковому неможливо, блага додаткового об'єкта також ставляться законом про кримінальну відповідальність під охорону в межах однієї і тієї ж кримінально-правової норми. Наприклад, при вчиненні розбою (ч. 1 ст. 187 КК) основним безпосереднім об'єктом є власність, а додатковим обов'язковим – здоров'я потерпілого.

Додатковий факультативний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – соціальне благо, якому при посяганні на основний об'єкт шкода може спричинятися, а може й ні, тобто заподіяння шкоди є факультативним. Такий об'єкт не є конструктивною ознакою складу відповідного кримінального правопорушення. Проте його встановлення має значення для індивідуалізації кримінальної відповідальності, призначення покарання. Наприклад, основним безпосереднім об'єктом погрози або насильства щодо працівника правоохоронних органів (ст. 345 КК) є авторитет правоохоронних органів. Додатковим обов'язковим – здоров'я працівника правоохоронного органу. Додатковим факультативним – його честь, гідність, які залежне від конкретних семантичних і стилістичних форм і засобів висловлення погроз можуть страждати, а можуть і ні.

Предмет кримінального правопорушення – речі матеріального світу, через посягання на які вчиняється кримінальне правопорушення, або з особливими властивостями яких пов'язується суспільна небезпечність діяння щодо неконтрольованого поводження з ними, а також у визначених кримінальним законом випадках – інформація. За загальним правилом, предмет є складовою об'єкта кримінального правопорушення, фактором матеріалізації соціального блага. Однак у низці випадків (але не в усіх) ознаки предмета набувають відносно самостійної юридичної значущості та у зв'язку з цим закріплюються в диспозиції статті Особливої частини КК як ознака складу кримінального правопорушення.

Предмет кримінального правопорушення є, як правило, факультативною ознакою складу кримінального правопорушення. Він набуває значення обов'язкової лише в тих випадках, коли прямо передбачений у диспозиції статті Особливої частини КК або впливає з її логіко-семантичної структури.

При вчиненні кримінального правопорушення його предмета шкода може завдатися (як при умисному знищенні або пошкодженні майна – ст. 194 КК), а може й ні (при крадіжці, грабежі).

В окремих випадках може йтися про створення предмета кримінального правопорушення, як-от при незаконному виробництві чи виготовленні наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст.ст. 307, 309 КК), вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК) тощо.

Окремим різновидом предмета кримінального правопорушення є інформація, з особливими властивостями якої законодавець у низці випадків пов'язує наявність складу кримінального правопорушення. Наприклад, інформація (відомості), яка визнана у встановленому порядку державною таємницею, є предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 328 КК (розголошення державної таємниці); лікарська таємниця є предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 145 КК (незаконне розголошення лікарської таємниці).

Поряд із предметом кримінального правопорушення факультативною ознакою його складу, що безпосередньо впливає зі структури об'єкта, є потерпілий. У низці випадків соціальне благо є суто особистісним, невідчужуваним від людини. Такими, наприклад, є життя, здоров'я людини, її статевая свобода та статевая недоторканість. У цих випадках (наприклад, при вбивстві (ст. 115 КК) чи зґвалтуванні (ст. 152 КК)) потерпілий постає обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення. Наголосимо, що лише в тих випадках, коли потерпілий прямо вказаний у диспозиції статті Особливої частини КК, він набуває значення обов'язкової об'єктивної ознаки складу кримінального правопорушення. В інших випадках – ця ознака є факультативною.

ПИТАННЯ 15

ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЇЇ ОЗНАКИ

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це система передбачених законом про кримінальну відповідальність зовнішніх ознак кримінально протиправного посягання, а також об'єктивних умов його здійснення. Саме в об'єктивній стороні складу кримінального правопорушення виявляється основний соціально деструктивний функціонал кримінальної активності, що визначає її суспільну небезпечність, об'єктивну вражаючу здатність, здатність спричиняти шкоду поставленим під охорону кримінальним законом соціальним благам або створювати загрозу її спричинення. Відтак об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення характеризується низкою ознак.

Єдиною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є суспільно небезпечне діяння. В сучасному ліберальному, демократичному суспільстві думки, наміри, навіть висловлені, але які не знайшли свого певного зовнішнього, діяльнісного виразу (як-то публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (ч. 2 ст. 109 КК), різного роду суспільно небезпечні погрози (наприклад, вбивством – ст. 129 КК) і т. ін.) не вважаються кримінально протиправними.

Факультативними ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок (обидві ознаки є обов'язковими лише для матеріального складу кримінального правопорушення), місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення. Ці ознаки набувають значення обов'язкових лише в тих випадках, коли прямо передбачені в диспозиції статті Особливої частини КК або з необхідністю впливають із неї, враховуючи семантику й техніко-юридичний спосіб опису умов вчинення суспільно небезпечного діяння.

Значення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення проявляється, передусім, у тому, що, використовуючи, законодавчий опис її ознак, у системі з об'єктом, а також суб'єктивною стороною й суб'єктом кримінального правопорушення, видається за можливе здійснити правильну юридичну кваліфікацію. Аналіз об'єктивної сторони дозволяє встановити, в чому саме полягає кримінальне правопорушення, в чому воно виражається, в яких умовах вчиняється, що, які наслідки (якщо такі передбачені законом), зрештою, спричиняє. Okремо варто наголосити на тому, що ознакам об'єктивної сторони належить особлива роль у розмежуванні складів кримінальних правопорушень, що закладається ще на етапі нормотворення в процесі диференціації кримінальної чи юридичної відповідальності за посягання на певний об'єкт кримінально-правової охорони.

ПИТАННЯ 16

СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНЕ ДІЯННЯ (ДІЯ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ)

Суспільно небезпечне діяння – усвідомлена, вольова поведінка людини, що спричиняє істотну шкоду охоронюваним кримінальним законом соціальним благам або створює загрозу її спричинення. У кримінально-правовому значенні суспільно небезпечне діяння є, з одного боку, ознакою кримінального правопорушення, що прямо

впливає з його законодавчого визначення (ч. 1 ст. 11 КК), з іншого ж – єдиною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Як у першому, так і в другому випадку ця ознака є конститутивною, тобто такою, що виражає природу явища кримінального правопорушення, як не тільки соціального конструкту (в частині оцінки суспільної небезпечності, що є результатом відповідних соціальних конвенцій, забезпечених політичною волею у конкретний історичний період розвитку держави), а і як цілком онтологічного феномену, що має свій прояв у реальній, об'єктивній дійсності.

Суспільно небезпечне діяння має *дві форми*: дію та бездіяльність. *Суспільно небезпечна дія* – це усвідомлена, вольова, активна поведінка людини, що спричиняє істотну шкоду охоронюваним кримінальним законом соціальним благам або створює загрозу її спричинення. Ознаками дії є такі:

1) фізичність, що означає прояв дії у визначеному просторі й часі (у філософському значенні дія є процесом, а не станом), у конкретних рухах тіла людини, або інформаційність – прояв у вербальній, інформаційно-акустичній активності. Останнє, зокрема, має місце у випадках вчинення кримінальних правопорушень через заклики (наприклад, публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади – ч. 2 ст. 109 КК), а також шляхом застосування психічного насильства, погроз, як-то: погроза вбивством (ст. 129 КК), погроза знищення майна (ст. 195 КК), погроза щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК) тощо;

2) усвідомленість, що надає поведінці певне суб'єктивне значення, осмисленість. Ця ознака є суттєвою передумовою винності як іманентної ознаки кримінального правопорушення: лише та поведінка може вважатися кримінально протиправною, яка охоплювалась усвідомленням особи, тобто вона усвідомлювала характер, ступінь її суспільної небезпечності, можливість заподіяння передбаченої законом про кримінальну відповідальність шкоди (для кримінальних правопорушень з матеріальним складом). Виключення становлять випадки кримінально протиправної недбалості (вид необережності як форми вини), коли особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити (ч. 3 ст. 25 КК);

3) вольовий характер, що означає підконтрольність дій особи власній волі; вона повинна мати змогу керувати ними. Тож не можуть вважатися кримінально протиправними дії людини, яка з тих

чи інших причин не могла ними керувати. Наприклад, непереборна сила (сили природи, стихійні лиха) чи фізичний примус, який повністю придушує волю особи. В цьому контексті варто мати на увазі, що кримінальний закон прямо вказує: не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками (ч. 1 ст. 40 КК). До такого впливу належить, до прикладу, зв'язування, застосування насильства, через яке особа втрачає свідомість, і т. ін.;

4) суспільна небезпечність – здатність заподіювати істотну шкоду соціальним благам, поставленим під охорону закону про кримінальну відповідальність;

5) активність, що означає ступінь умовної ініціативності суб'єкта кримінального правопорушення у порушенні відповідних кримінально-правових заборон. Особа сама створює, підшукує відповідні сприятливі умови для вчинення кримінального правопорушення та ініціативно спрямовує свої зусилля на спричинення шкоди охоронюваним кримінальним законом соціальним благам.

Суспільно небезпечні діє є вельми варіативними, можуть бути класифіковані:

– за характером опису юридичних ознак: а) прості дії – одиничні акти поведінки певної спрямованості й соціально деструктивної властивості; як правило, посягають на один об'єкт. Наприклад, крадіжка – таємне викрадення чужого майна (ч. 1 ст. 185 КК), де дією є викрадення. Таємність же є способом; б) складні дії, які характеризуються множинністю проявів, спрямованістю на декілька об'єктів. Наприклад, вимагання – вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (ч. 1 ст. 189 КК). В цьому кримінальному правопорушенні суспільно небезпечна дія виражається, по-перше, у вимозі, тобто вербальній (як правило) дії, спрямованій проти власності, та, по-друге, у відповідній погрозі, спрямованій альтернативно проти здоров'я особи, її власності, гідності, інших особистих прав і свобод. До складних дій також належать і ті, що властиві для продовжуваних кримінальних правопорушень (кілька тотожних актів поведінки, об'єднаних єдиним умислом),

а також для триваючих, що проявляються у перманентних діяльнісних станах (зберігання, носіння тощо);

– за характером прояву: а) фізичні (енергетичні) дії, як-то: тілесні ушкодження, викрадення і т. ін.; б) інформаційні, виражені, як правило, у словесній формі (усні погрози, заклики, вимоги), рідше письмово (погрози у письмовій формі).

Суспільно небезпечна бездіяльність – це усвідомлена, вольова, активна поведінка людини, що спричиняє істотну шкоду охоронюваним кримінальним законом соціальним благам або створює загрозу її спричинення. Практично всі ознаки бездіяльності є ідентичними тим, що властиві й для дії. Виключення становить лише пасивний характер діяння. Пасивність, утім, виражає не стільки фізичний її вимір, скільки юридичний. Особа проявляє пасивність по відношенню до юридичних обов'язків, що має виконати в конкретній життєвій ситуації, однак свідомо (усвідомлено) ухиляється від їх виконання. Ухиляється усвідомлено та виявляючи до того свою волю. Останнє, тобто вольовий характер бездіяльності, є принципово важливим, виходить із концепції вини, що передбачає, окрім усвідомлення особою характеру й значення своїх діянь, також і можливість керувати нею своїми діями.

Таким чином, **умовами кримінальної відповідальності за бездіяльність** є: а) наявність у особи юридичного обов'язку в конкретній ситуації діяти певним чином; б) наявність у особи об'єктивної можливості виконати свій обов'язок. Ці умови є не альтернативними, а взаємодоповнюваними. Відсутність однієї з них виключає відповідальність за бездіяльність.

Джерелами таких юридичних обов'язків можуть бути:

1) цивільно-правові чи трудові договори, дотичні до них посадові інструкції (як, наприклад, у випадку невиконання або неналежного виконання особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків, якщо це спричинило тяжкі наслідки для власника майна – ст. 197 КК);

2) положення закону, що, як правило, формують базовий обсяг службових обов'язків як однієї з умов кримінальної відповідальності за службову недбалість (ст. 367 КК), а також визначають майнові та немайнові обов'язки членів сім'ї, що мають значення для визначення бездіяльності у виді ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК), ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК) тощо;

3) предикатна (попередня) діяльність особи, що потягла за собою суспільно небезпечні наслідки. Наприклад, завідоме залишення

без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження, якщо той, хто залишив, сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан (ч. 1 ст. 135 КК);

4) особливі правові статуси, як-то: медичний працівник (ненадання допомоги хворому медичним працівником – ст. 139 КК), фармацевтичний працівник (неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником – ст. 140 КК) і т. ін.;

5) норми суспільної моралі, що в низці випадків визначають імперативи доброзичливого ставлення один до одного, обов'язки піклуватися про свого ближнього. З такого морального імперативу, зокрема, виходить і кримінальна заборона бездіяльності, що виражається у ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК).

ПИТАННЯ 17 **СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ НАСЛІДКИ**

Суспільно небезпечні наслідки – істотна шкода, що заподіюється охоронюваним кримінальним законом соціальним благам у результаті вчинення кримінального правопорушення. Суспільно небезпечні наслідки є факультативною ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Втім у матеріальних складах кримінальних правопорушень суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою. У тексті закону вони можуть фіксуватися двома способами:

а) *прескриптивно* – прямо, з використанням відповідних семантичних засобів указуються, описуються у диспозиції статті Особливої частини КК. Наприклад, вбивство – умисне протиправне спричинення смерті іншій людині (ч. 1 ст. 115 КК). Суспільно небезпечний наслідок – смерть іншої людини. У випадку зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження законодавець визначає, що його наслідком є втрата будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя. Перелічені суспільно небезпечні наслідки безпосередньо зафіксовані у ч. 1 ст. 121 КК;

б) *deskриптивно* – побічно, неявно, без безпосередньої вказівки у законі, контекстуально, але таким чином, що суспільно небезпечні наслідки з необхідністю впливають з тексту диспозиції статті Особливої частини КК при її тлумаченні. Наприклад, відповідно до ч. 1

ст. 186 КК грабіж визначається як відкрите викрадення чужого майна. Як можна бачити, в тексті закону суспільно небезпечні наслідки прямо не вказуються, не описуються. Однак навіть побіжний аналіз складу цього кримінального правопорушення дає можливість виявити, що термін «викрадення» використано на позначення як суспільно небезпечної дії, так і наслідку. Під викраденням прийнято розуміти протиправне, всупереч волі, або поза волею власника (чи законного володільця) вилучення майна з його володіння, обертання його на свою користь чи користь інших осіб. Неважко здогадатися, що протиправне вилучення майна тягне за собою порушення права власності за нього, що виражається у позбавленні законного власника можливості володіти, користуватися та розпоряджатися ним, погіршення його майнового стану. В цьому і полягають суспільно небезпечні наслідки викрадення взагалі та грабежу зокрема. Саме тому грабіж, як і крадіжка, вважаються закінченими не з моменту протиправного заволодіння майном, а з моменту появи реальної можливості ним розпоряджатися, що свідчить про обертання його на свою користь та остаточне порушення права власності на нього.

Таким чином, щоб зрозуміти, ознаки якого складу кримінального правопорушення закріплені в диспозиції статті Особливої частини КК (матеріального, формального чи усиченого), чи передбачено законом суспільно небезпечні наслідки як обов'язкова ознака відповідного складу кримінального правопорушення, а чи виведено їх за його межі, варто звертатися як до граматичного, так і логіко-семантичного аналізу (буквального та поширювального тлумачення норми права) тексту статті, з'ясувати зміст і прескриптивних, і можливих дескриптивних ознак складу кримінального правопорушення.

Види суспільно небезпечних наслідків:

1. Матеріальні, що виражаються через соціально негативні зміни в об'єктах матеріального світу. В свою чергу, матеріальні наслідки поділяються на такі види: 1) фізичні: а) тілесно-антропологічні, як-от: смерть людини, тілесні ушкодження і т. ін.; б) екологічні, які виражаються у шкоді, спричинюваній кримінальним правопорушенням доквіллю та лише опосередковано через відповідні системи спеціальних такс можуть бути переведені у грошовий вимір. Наприклад, забруднення моря (ст. 243 КК), знищення або пошкодження лісових масивів (ст. 245 КК), тяжкі наслідки від незаконної порубки лісу (ч. 4 ст. 246 КК), істотна шкода для водної фауни (ст. 249 КК) і т. ін.; 2) майнові наслідки (майнова шкода), що проявляються при пошкодженні або знищенні майна, його викраденні тощо.

2. Нематеріальні наслідки – такі, що не мають матеріального прояву, а виявляються виключно у світі соціальному, через деконструкцію, редукцію ціннісно-нормативних засад суспільного розвитку. Вони є вельми різноманітними та можуть бути згруповані, виходячи із системно-структурного та інституціонального аналізу соціальних практик, а саме:

1) *неперсоніфіковані*:

а) політичні наслідки: шкода державним та громадським інтересам (ч. 3 ст. 382 КК); анексія території держави як різновид тяжких наслідків при посяганні на територіальну цілісність і недоторканність України (ч. 3 ст. 110 КК), розв'язуванні і веденні агресивної війни (ст. 437 КК); порушення виборчого права, яке проявилось у неможливості встановлення підсумків голосування на виборчій дільниці, у відповідному виборчому окрузі чи визнання голосування на виборчій дільниці недійсним як наслідок суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 4 ст. 158 КК; політична дестабілізація, що має широкий спектр різних проявів-наслідків;

б) управлінські наслідки (суттєве порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації як наслідок групового порушення громадського порядку – ст. 293 КК);

в) морально-психологічні, що яскраво проявляються при втягненні неповнолітнього у протиправну діяльність (ст. 304 КК);

г) культурно-історичні, що мають місце, наприклад, при знищенні, руйнуванні або пошкодженні об'єктів культурної спадщини чи їх частин (ч. 2 ст. 298 КК). Зрозуміло, що суспільна небезпечність цього кримінального правопорушення визначається не майновою цінністю знищених чи пошкоджених предметів матеріального світу, а саме їх культурно-історичним значенням;

г) соціально-безпекові, як-то: перешкоджання запобіганню кримінального правопорушення чи затриманню особи, яка його вчинила, як наслідок втручання в діяльність працівника правоохоронного органу або судових органів (ч. 2 ст. 343 або ч. 2 ст. 376 КК) і т. ін.;

2) *персоніфіковані*, що виражаються у кримінально протиправній шкоді людській честі й гідності. Такі наслідки, зокрема, передбачені ч. 3 ст. 387 КК: розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність. У цьому випадку суспільно небезпечні наслідки виражені у виді соціально негативного, персоніфікованого результату суспільно небезпечного діяння щодо розголошення відповідних відомостей – приниження честі й гідності, відчуття людиною стану ганьби. Тобто йдеться не про властивість

діяння (здатність ганьбити та принижувати), а про наслідок його вчинення, реалізацію цієї властивості, виведення її з потенційного в актуально-предметний стан.

У низці випадків закон передбачає комбіновані суспільно небезпечні наслідки, що поєднують у собі ознаки кількох із зазначених вище їх видів. Наприклад, при насильницькому грабежі, який супроводжувався заподіянням легких тілесних ушкоджень, що не спричинили короткострокового розладу здоров'я (ч. 2 ст. 186 КК), суспільно небезпечні наслідки виражаються у заподіянні шкоди і власності, і здоров'ю потерпілого.

Значення суспільно небезпечних наслідків у розрізі вчення про склад кримінального правопорушення полягає в тому, що за їх передбачення як конструктивної ознаки складу кримінального правопорушення у диспозиції статті Особливої частини КК такий склад слід вважати матеріальним. Відтак момент закінчення кримінального правопорушення пов'язується з моментом настання передбачених законом суспільно небезпечних наслідків. В іншому випадку, коли наслідки не настали, матиме місце незакінчене кримінальне правопорушення (готування, замах) за наявності до того підстав. Крім того, суспільно небезпечні наслідки в низці випадків є ознаками складу кримінального правопорушення, що його обтяжують (кваліфікуючі ознаки), а тому суттєво впливають на кваліфікацію.

ПИТАННЯ 18

ПРИЧИННИЙ ЗВ'ЯЗОК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Під причинним зв'язком у кримінальному праві розуміють такий зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками, при якому наслідки з об'єктивною необхідністю породжуються діянням. Такий зв'язок ще називають генетичним або зв'язком породження. При цьому, вочевидь, слід бути свідомим того, що вказаний зв'язок, як, власне, і будь-який інший, виявляється лише мисленнєво. Ба більше: цей зв'язок є результатом осмислення й спеціальної правничої категоризації філософського принципу причинності. Причинність же є однією з апріорних синтетичних форм психіки та, водночас, одним із методів, за допомогою якого розум організовує та осмислює світ. Таким чином, пов'язування суспільно небезпечного діяння із суспільно небезпечним наслідком певним видом зв'язку, його ідентифікація саме як причинного є суть мисленнєвою схемою, актом людського пізнання. В об'єктивній дійсності причинність себе не виявляє, не формалізується (більше

того: сучасними теоріями квантової фізики, синергетики причинність як універсальний принцип організації взаємодії у всесвіті частково спростовується); вона опосередковується, аналітично виводиться виключно суб'єктом сприйняття.

У фокусі кримінально-правової проблематики потреба такого аналізу й предметної специфікації загальнофілософської категорії виводиться з принципу винної відповідальності, який передбачає охоплення усвідомленням, передбаченням людиною наслідків своїх діянь, бажанням (чи допущенням) їх настання. Таке усвідомлення й передбачення з необхідністю припускають наявність зв'язку між діями та наслідками, його врахування (в тому числі й на рівні дії апріорних синтетичних форм психіки¹) як функціональної основи суб'єктивного передбачення. Саме ця обставина зумовила появу декількох теорій причинного зв'язку у кримінальному праві, основні з яких такі:

1) *теорія необхідної умови* (з лат. – *condition sine qua non* – умова, без якої немає наслідку), відповідно до якої розуміння змісту причинного зв'язку розширюється до комбінації дії всіх необхідних умов. Таким чином, допускається, що суспільно небезпечне діяння не обов'язково має бути причиною наслідку в буквальному значенні терміна «причина», а може розглядатися і як суттєва умова для відповідних суспільно небезпечних наслідків. Суттєвість такої умови визначається її еквівалентністю (рівнозначністю) з іншими, вмонтованими в структуру причинного зв'язку і які лише у своїй комбінації (а не відокремлено) формують причину;

2) *теорія адекватної причини*, що ґрунтується на одноманітних закономірностях появи наслідку від дії типових (адекватних) причин. За наявності усталених закономірностей подібного роду констатується причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком;

3) *теорія безпосереднього спричинення* (відома також і як теорія найближчої причини), згідно з якою причинний зв'язок між діянням на наслідком матиме місце лише в тому випадку, коли діяння є найближчим до наслідку фактором, який безпосередньо його породжує;

4) *теорія необхідного спричинення є сьогодні найбільш обґрунтованою та найменш вразливою до критики*. Вона виходить з того,

---

¹ Апріорні синтетичні форми психіки виражаються у властивостях сприйняття, пізнання цілісностей, поєднання розрізаних фактів, обставин зовнішнього світу. Ця властивість психіки є апріорною (*a priori* – те, що існує до й незалежно від досвіду; *a posteriori* – зумовлене досвідом), тобто такою, що сформована до досвіду, не залежить від нього.

що суспільно небезпечні наслідки мають обов'язково передувати у часі діянню. Останнє повинно з необхідністю, закономірно породжувати наслідок, що означає: а) за відсутності діяння наслідок не настав би; б) в кожному разі вчинення такого діяння відповідний наслідок обов'язково настає. У зв'язку з цим не може вважатися ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення випадковий зв'язок, який не є закономірним, виявляється лише в окремих випадках.

Таким чином, відповідно до теорії необхідного спричинення варто розрізнати два види причинного зв'язку: *необхідний* (об'єктивний, закономірний) та *випадковий*. Перший – є ознакою об'єктивною сторони матеріального складу кримінального правопорушення, другий – ні.

Необхідний причинний зв'язок, у свою чергу, поділяється на два види: 1) *необхідний безпосередній зв'язок*, що має місце в тих випадках, коли діяння безпосередньо породжує наслідок, не опосередковуючись дією проміжних факторів. Наприклад, завдання рукою удару в обличчя спричиняє відповідного ступеня тяжкості тілесні ушкодження; 2) *необхідний опосередкований зв'язок*, у структурі якого вплив суспільно небезпечного діяння опосередковується проміжними ланками (чинниками), наявність яких є обов'язковою для настання наслідку. Такими ланками можуть бути механізми (наприклад, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження – ст. 286 КК), окремі знаряддя, вибухові пристрої, що задіюються (опосередковуються) правопорушником для настання бажаних для нього суспільно небезпечних наслідків.

Особливими видами необхідного опосередкованого причинного зв'язку є такі:

– *причинний зв'язок при співучасті*, в структуру якого вмонтовано діяння кожного зі співучасників; лише їх спільні зусилля становлять причину суспільно небезпечного наслідку;

– *причинний зв'язок за наявності особливих умов на боці потерпілого*. В низці випадків на характер, інтенсивність розвитку причинного зв'язку та, відповідно, суспільно небезпечних наслідків впливають особливі стани потерпілого. Наприклад, хвороби серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату тощо. Траплялися випадки, що навіть незначний вплив на таких осіб здатен спричинити тяжкі наслідки, аж до настання смерті, наприклад від незначного удару головою об тверду поверхню або від переляку, що

викликають гіпертонічний криз. У подібних випадках для встановлення винності особи, для визначення того, чи є між її діями та наслідками юридично значущий, необхідний причинний зв'язок, слід обов'язково визначати, чи усвідомлювала вона наявність відповідних особливих умов на боці потерпілого. Якщо, виходячи з умов конкретної ситуації, особа достеменно знала або ж припускала (враховуючи об'єктивні обставини: зовнішній вигляд потерпілого, особисте знайомство, спілкування, в тому числі про особливі умови, хвороби потерпілого) наявність таких особливих умов, є всі підстави констатувати наявність необхідного опосередкованого причинного зв'язку. За відсутності ж такого усвідомлення і пов'язаного з ним передбачення вина особи виключається;

– *причинний зв'язок при бездіяльності*, розгортання якого передбачає опосередкованість діяння особи тими обставинами (факторами), виникнення яких зумовлює актуалізацію відповідного юридичного обов'язку, невиконання якого в конкретній ситуації і визначає зміст бездіяльності. Наприклад, незалежне від волі винного травмування особи, що викликає небезпечний для її життя стан (у контексті кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК) або ж поява чи загострення хвороби особи з незалежних від волі медичного працівника причин у випадку вчинення шляхом бездіяльності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 139 КК і т. ін.

Отже, при вирішенні питання про наявність причинного зв'язку в кожному конкретному випадку кваліфікації кримінального правопорушення з матеріальним складом слід зважати на те, що причина завжди передує в часі наслідку. Суспільно небезпечне діяння, відтак, має об'єктивною необхідністю породжувати суспільно небезпечні наслідки.

ПИТАННЯ 19

МІСЦЕ, ЧАС, ОБСТАНОВКА, СПОСІБ ТА ЗАСОБИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ФАКУЛЬТАТИВНІ ОЗНАКИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ОБ'ЄКТИВНУ СТОРОНУ

Місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення є факультативними ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, які набувають обов'язкового, криміноутворюючого значення виключно у тих випадках, коли прямо передбачені в диспозиції статті Особливої частини КК. Під **місцем вчинення кримінального правопорушення** розуміють ознаку об'єктивної сторони складу кримінального

правопорушення, яка, будучи закріпленою у диспозиції статті Особливої частини КК, визначає певну територію або інше місце як такі, де вчиняються передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння.

Здебільшого в тексті кримінального закону місце вчинення кримінального правопорушення описується саме як територія суходолу. Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 197-1 КК місце вчинення кримінального правопорушення має вельми розлогий опис, хоча й відсилає до інших нормативно-правових актів для з'ясування значення, правового статусу окремих її частин, а саме: ділянки особливо цінних земель, земель в охоронних зонах, зонах санітарної охорони, санітарно-захисних зонах чи зонах особливого режиму використання земель. Інші приклади: 1) ввезення на територію України чи транзит через її територію відходів або вторинної сировини без належного дозволу (ч. 1 ст. 268 КК). Юридично значущим місцем вчинення кримінального правопорушення в цьому випадку є територія України; 2) заповідники, території й об'єкти природно-заповідного фонду – при незаконному полюванні (ст. 248 КК); 3) викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених (мародерство – ст. 432 КК). Місцем вчинення кримінального правопорушення є поле бою, яке, у свою чергу, має деталізуватися у своїй характеристиці через додатковий опис супутніх ознак, з прив'язкою до конкретної території та обстановки бою, що відбувся чи продовжує відбуватися. Це ж стосується і такого місця кримінального правопорушення, як район бойових дій (ст. 433 КК).

В окремих випадках місце вчинення кримінального правопорушення визначається не територіально, а в інший спосіб. Наприклад, при незаконному піднятті Державного Прапора України на морському та річковому судні (ст. 339 КК) вказані судна слід визначати місцем вчинення кримінального правопорушення.

Час вчинення кримінального правопорушення – конкретний проміжок часу, протягом якого вчиняються передбачені диспозицією статті Особливої частини КК суспільно небезпечні діяння. Способи вказівки на час вчинення кримінального правопорушення в законі можуть бути різними, як прямими (прескриптивними з використанням відповідних семантичних засобів), так і дескриптивними. Наприклад, прямо вказується на час вчинення кримінального правопорушення у диспозиції ст. 117 КК: вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини *під час* пологів або одразу після пологів. Поза межами вказаного часового проміжку вчинене вбивство кваліфікуватиметься як просте або, залежно від обставин, – кваліфіковане,

передбачене ч.ч. 1 або 2 ст. 115 КК. Натомість дескриптивно, неявно вказівка на час присутня у конструкції складів низки кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян. Цілком очевидно, що перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157 КК), незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (ст. 158-2 КК), підкуп виборця, учасника референдуму (ст. 160 КК) тощо можливо вчинити виключно під час виборчого процесу. Часові ж межі останнього встановлюються через аналіз виборчого законодавства, чим серед іншого підтверджуються системно-правові зв'язки кримінального права з іншими галузями права.

Незважаючи на те, що час вчинення кримінального правопорушення, за загальним правилом, є факультативною ознакою вчинення кримінального правопорушення, його встановлення в кожному випадку розслідування є обов'язковим. Цей процесуальний імператив виходить із матеріально-правових питань чинності закону про кримінальну відповідальність у часі. Вітчизняне кримінальне законодавство є вельми динамічним, швидкозмінним. Редакції кримінально-правових норм часто піддаються корегуванню, змінам і доповненням. Відтак від встановлення часу вчинення кримінального правопорушення залежить і те, який кримінальний закон (у якій редакції) підлягатиме застосуванню.

Обстановка вчинення кримінального правопорушення – це передбачена диспозицією статті Особливої частини КК сукупність об'єктивних обставин, умов, у яких вчиняється суспільно небезпечне діяння. Ці умови – різноманітні. Вони можуть бути віднесені до супутніх факторів, специфічного соціально-правового фону самого діяння, що надає йому ознак суспільної небезпечності (як-то вчинення військового кримінального правопорушення в бойовій обстановці), або ж характеризувати обставини, в яких опинився потерпілий і з огляду на які винний мав діяти певним чином. Прикладом останнього може бути залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження (ст. 135 КК). Причому на обстановку кримінально протиправної бездіяльності в цьому випадку вказує не небезпечний для життя стан потерпілого (це характеристика самого потерпілого), а відсутність у нього у визначених обставинах можливості вжити заходів до самозбереження.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – конкретні прийоми, що використовуються винним для вчинення суспільно

небезпечного діяння. В кримінальному законі вказівка на особливий спосіб вчинення кримінального правопорушення завжди зумовлена тим, що його використання підвищує суспільну небезпечність самого кримінального правопорушення. Наприклад, умисне вбивство, способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК). Цей склад кримінального правопорушення є особливо кваліфікованим, виділяється з-поміж інших складів убивств саме за такою кваліфікуючою ознакою, як спосіб його вчинення.

У низці випадків спосіб вчинення кримінального правопорушення є конститутивною ознакою його основного складу. Наприклад, при крадіжці (ст. 185 КК) таємне викрадення є способом вчинення кримінального правопорушення. При грабежі ж (ст. 186 КК) спосіб визначається відкритим викраденням. Урахування способу вчинення кримінального правопорушення в таких випадках має важливе значення для розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень.

Знаряддя вчинення кримінального правопорушення – конкретні речі матеріального світу, що безпосередньо використовуються для вчинення передбаченого законом про кримінальну відповідальність суспільно небезпечного діяння. Поряд із місцем, часом, обстановкою і способом, знаряддя вчинення кримінального правопорушення також є факультативною ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Вказівка на неї у кримінальному законі зустрічається нечасто і вказує виключно на відповідну кваліфікуючу ознаку. Наприклад, хуліганство, вчинене із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 296 КК).

Засоби вчинення кримінального правопорушення – речі матеріального світу, які сприяють (полегшують, спрощують) вчиненню суспільно небезпечного діяння. При цьому вони, на відміну від знарядь кримінального правопорушення, не визначають характер та спрямованість останнього, не використовуються для безпосереднього впливу на охоронювані об'єкт і предмет. Такими є, скажімо, снодійне для охоронця складського приміщення, звідки, після його застосування, вчиняється крадіжка (ч. 3 ст. 185 КК). Або ж транспортний засіб, що використовується для полегшення переміщення територією заповідника, переслідування тварин при незаконному полюванні (ч. 2 ст. 248 КК). Тобто такі речі, предмети не становлять окремого компоненту форми суспільно небезпечного діяння, а лише опосередковано сприяють його вчиненню.

ПИТАННЯ 20

ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ. ВИДИ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Суб'єкт кримінального правопорушення – це фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК).

Суб'єкт кримінального правопорушення як елемент складу кримінального правопорушення характеризується такими **обов'язковими ознаками**:

– *фізичність* (кримінальній відповідальності підлягає лише людина – фізична особа);

– *осудність* (такий психічний стан особи, що характеризується здатністю особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними) (ч. 1 ст. 19 КК);

– *досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність* (16 років – *загальний вік* (ч. 1 ст. 22 КК), 14 років – *знижений вік* (ч. 2 ст. 22 КК), а у деяких випадках кримінальна відповідальність можлива лише за умови досягнення 18 років – *підвищений вік* (наприклад, за втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (ст. 304 КК), ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст. 335 КК) тощо).

Види суб'єктів **кримінального правопорушення**:

– *загальний суб'єкт* (ч. 1 ст. 18 КК);

– *спеціальний суб'єкт* (фізична, осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК). Спеціальний суб'єкт, крім обов'язкових загальних ознак (фізична, осудна особа, що досягла певного віку), має додаткові спеціальні (особливі) ознаки, передбачені в конкретній статті Особливої частини КК. Такі спеціальні ознаки можуть бути різними, наприклад родинні стосунки – біологічна матір новонародженої дитини (ст. 117 КК), фах – медичний працівник (ст. 139 КК), певна діяльність – керівник підприємства або підприємець (ст. 175 КК), службове становище – службова особа (ст. 364 КК) тощо.

ПИТАННЯ 21

ПОНЯТТЯ ОСУДНОСТІ ТА ОБМЕЖЕНОЇ ОСУДНОСТІ, ЇХ КРИТЕРІЇ

Осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК).

Формула осудності будується на підставі двох критеріїв: юридичного (психологічного або психофізіологічного) та медичного (біологічного).

Юридичний (психологічний або психофізіологічний) критерій осудності характеризує зміст осудності як здатності людини усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку діяння і здатність керувати ним під час його вчинення.

Юридичний (психологічний або психофізіологічний) критерій осудності характеризується двома ознаками: інтелектуальною та вольовою.

Інтелектуальна ознака психологічного критерію осудності відображає здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність своїх дій (бездіяльності) та їх наслідків.

Вольова ознака психологічного критерію осудності – здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення керувати своїми діями (бездіяльністю).

Медичний (біологічний) критерій осудності характеризує психічне здоров'я суб'єкта під час вчинення ним кримінального правопорушення, рівень розвитку його психічних функцій, що обумовлюють здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Видом осудності є обмежена осудність. **Обмежено осудною** визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними.

Формула обмеженої осудності, як і у випадку осудності, будується на підставі двох критеріїв: юридичного (психологічного або психофізіологічного) та медичного (біологічного).

Юридичний (психологічний або психофізіологічний) критерій характеризує такий вплив психічного розладу на здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними, який істотно обмежує зазначені здатності.

Медичний (біологічний) критерій обмеженої осудності «психічний розлад» вказує на наявність певного розладу психічної діяльності або психічної хвороби, що виступає причиною істотного

обмеження здатності особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. До таких психічних розладів та хвороб, як правило, відносять органічний розлад особистості внаслідок епілепсії, шизофренію в стані ремісії, легку розумову відсталість і деякі інші.

Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру у виді надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку.

ПИТАННЯ 22

ПОНЯТТЯ НЕОСУДНОСТІ, КРИТЕРІЙ НЕОСУДНОСТІ. НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ ОСОБИ НЕОСУДНОЮ

Неосудність – це нездатність особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

Формула неосудності будується на підставі двох критеріїв: юридичного (психологічного або психофізіологічного) та медичного (біологічного).

Юридичний (психологічний або патопсихологічний) критерій неосудності виражається в нездатності особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними.

Юридичний критерій неосудності охоплює відсутність у особи здатності усвідомлювати свої дії (інтелектуальна ознака) або керувати ними (вольова ознака).

Інтелектуальна ознака юридичного критерію неосудності знаходить свій вияв у тому, що особа, вчиняючи те чи інше діяння, небезпечно для суспільства, не усвідомлює фактичну сторону своїх дій або не може розуміти їх суспільний зміст, а тому не може розуміти того, що чинить, та суспільну небезпечність свого діяння.

Вольова ознака юридичного критерію неосудності свідчить про такий ступінь руйнування психічною хворобою вольової сфери людини, коли вона не може керувати своїми діями (бездіяльністю).

Медичний (біологічний) критерій неосудності передбачає наявність у особи одного з чотирьох видів психічних захворювань:

- а) хронічна психічна хвороба;
- б) тимчасовий розлад психічної діяльності;
- в) недоумство;
- г) інший хворобливий стан психіки.

Хронічна психічна хвороба – психічне захворювання, що характеризується тривалим перебігом і тенденцією до наростання хворобливих явищ. В окремих випадках у хворих спостерігаються періоди тимчасового покращення стану (так звані ремісії), але такі стани не означають видужання.

Тимчасовим розладом психічної діяльності визнається гостре психічне захворювання, що характеризується стрімким розвитком, триває короткий період часу та закінчується повним видужанням. До таких розладів, як правило, відносять гострі психози при загальних інфекційних захворюваннях (наприклад, при дизентерії, тифі, холері тощо), реактивні стани (тимчасові розлади психічної діяльності під впливом тяжких душевних потрясінь) та виключні стани, що викликають запаморочення свідомості на короткий строк (патологічне сп'яніння, патологічні просоночні стани, патологічний афект тощо).

Недоумство (слабоумство) – найтяжче психічне захворювання (психічне каліцтво). Цим терміном охоплено групу психічних захворювань, які характеризуються неповноцінністю розумової діяльності, що виражається в нездатності або вкрай обмеженій здатності до аналітичної і особливо синтетичної розумової діяльності, різкій перевазі конкретного мислення над абстрактним. Виділяють слабоумство вроджене або набуте у ранньому віці (до 2–3 років) – *олігофренія*. Олігофренія, залежно від тяжкості або глибини ураження розумової діяльності, умовно поділяється на три групи (ступеня): ідіотія (найбільш важкий ступінь олігофренії), імбецильність (середній) та дебільність (найбільш легкий ступінь).

Під *іншим хворобливим станом психіки* розуміють такі хворобливі розлади психіки, що не охоплюються раніше названими трьома видами психічних захворювань. До них належать важкі форми психастенії, явища абстиненції при наркоманії (наркотичне голодування) та ін.

Наявність медичного критерію є лише підставою для встановлення критерію юридичного, який остаточно визначає стан неосудності.

Особа, визнана судом неосудною, не підлягає кримінальній відповідальності (ч. 1 ст. 19 КК). До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру (ч. 2 ст. 19 КК).

ПИТАННЯ 23

ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона кримінального правопорушення, що відображає психічну діяльність особи в момент вчинення суспільно небезпечного діяння (дії чи бездіяльності), передбаченого чинним КК.

Ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Суб'єктивна сторона характеризується такими ознаками, як вина, мотив та мета кримінального правопорушення. При цьому вина є обов'язковою, необхідною ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу кримінального правопорушення. Мотив і мета, за загальним правилом, виступають факультативними ознаками. Їх встановлення (виявлення) є обов'язковим у випадках, якщо ці ознаки прямо зазначені в диспозиції статті КК або вони однозначно випливають з її змісту.

Значення суб'єктивної сторони:

- а) впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення;
- б) дає можливість відмежувати одне кримінальне правопорушення від іншого;
- в) дає можливість відмежувати кримінально протиправне діяння від такого, що не передбачене в кримінальному законі;
- г) впливає на призначення покарання;
- д) впливає на вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності і покарання.

ПИТАННЯ 24

ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ ВИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ, ФОРМИ ВИНИ

Вина – психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності (ст. 23 КК). Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

У понятті вини знаходять відображення чотири елементи:

- зміст вини;
- сутність вини;
- форми вини;
- ступінь вини.

Зміст вини – це відображення в психіці (свідомості) особи конкретних об'єктивних ознак вчинюваного діяння, тобто фактичних

ознак, що характеризують об'єкт і об'єктивну сторону. Відповідно немає кримінальних правопорушень, однакових за змістом вини.

Сутність вини визначає соціальну природу вини. Соціальна сутність вини полягає в негативному ставленні особи до суспільних відносин, тих цінностей, благ, що охороняються нормами права. При необережній формі вини сутність вини полягає в зневажливо-му ставленні до охоронюваних законом соціальних цінностей.

Форми вини – умисел і необережність. Якщо зміст вини визначається конкретними обставинами кожного кримінального правопорушення, то форми вини – це узагальнені поняття, які у цілому характеризують відношення особи до кримінального правопорушення, безвідносно до конкретного діяння.

Ступінь вини – це кількісна характеристика, що виражає міру негативного ставлення особи до охоронюваних законом соціальних цінностей. Так, за загальним правилом, умисна вина більш небезпечна, ніж вина необережна. Ступінь вини впливає на визначення ступеня суспільної небезпеки кримінального правопорушення й особистості винного і враховується судом при призначенні покарання.

Значення вини:

1. Вина – це об'єктивне явище, що існує поза свідомістю особи, яка здійснює кримінально-правову кваліфікацію діяння (судді, слідчого, дізнавача). Вина встановлюється виходячи з об'єктивних обставин справи. Винуватість особи і форма вини входять у зміст предмета доказування у кожному кримінальному провадженні.

2. Вітчизняне право виходить із принципу суб'єктивного ставлення в вину, тобто відповідальність за вчинене діяння і його наслідки настають лише за наявності вини. Об'єктивне ставлення в вину, тобто кримінальна відповідальність за невинне спричинення шкоди, не допускається. Порушення принципу суб'єктивного ставлення в вину іноді зустрічаються на практиці, коли, виходячи лише з тяжкості наслідків, особу притягають до кримінальної відповідальності, не встановивши змісту і меж її вини.

3. Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кожного кримінального правопорушення, виступає передумовою кримінальної відповідальності і покарання. Доведення вини є обов'язковим у кожному кримінальному провадженні. Таким чином, відсутність вини означає відсутність суб'єктивної сторони і, отже, складу кримінального правопорушення, кримінальної відповідальності і покарання.

4. Вина має вирішальне значення для правильної кваліфікації кримінального правопорушення і призначення покарання.

Форми вини. У кримінальному праві передбачено дві форми вини: умисел і необережність. Ці форми відображають саме ті психічні процеси, що роблять діяння кримінально протиправним.

Поняття умислу та необережності (їх видів) закріплені в законі (ст.ст. 24, 25 КК), що виключає наявність різних підходів до вирішення цього питання. Кожна форма вини містить у собі ознаки, які характеризують ставлення особи до вчинюваного діяння через її свідомість і волю. Перші з цих ознак називаються інтелектуальними ознаками (моментами, елементами), а другі – вольовими ознаками. Різне співвідношення інтелектуальної і вольової ознак психічної діяльності особи і дає можливість конструювати різні форми вини.

ПИТАННЯ 25

УМИСЕЛ ТА ЙОГО ВИДИ. ВІДМЕЖУВАННЯ ПРЯМОГО УМИСЛУ ВІД НЕПРЯМОГО

У чинному законодавстві України про кримінальну відповідальність виділено два види умислу: прямий та непрямий (ч. 1 ст. 24 КК). Вид умислу визначається особливостями поєднання інтелектуальних та вольових ознак (психічних процесів, які відбуваються у свідомості особи під час вчинення кримінального правопорушення), що характеризують психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків.

Прямий умисел – це таке психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК та її наслідків, коли вона усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання (ч. 2 ст. 24 КК).

Інтелектуальні ознаки прямого умислу полягають в (1) усвідомленні суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності) (під час вчинення кримінального правопорушення особа розуміє *фактичний зміст діяння* – наявність посягання та фактичні обставини його вчинення (місце, час, спосіб, обстановку тощо) та його *суспільну значущість* – здатність посягання спричинити шкоду об'єктам, які поставлені під охорону чинним КК) і (2) передбаченні його суспільно небезпечних наслідків (під час вчинення кримінального правопорушення *особа передбачає як неминучість, так і реальну можливість* настання суспільно небезпечних наслідків).

Вольова ознака прямого умислу – бажання настання наслідків своєї дії чи бездіяльності (під час вчинення кримінального правопорушення *особа прагне досягти конкретного результату своєї*

кримінально протиправної діяльності, при цьому наслідки можуть бути як кінцевим результатом, так і засобом полегшення вчинення іншого кримінального правопорушення чи похідним елементом діяння).

Непрямий умисел – таке психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, коли вона усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання (ч. 3 ст. 24 КК).

Інтелектуальні ознаки непрямого умислу полягають в (1) усвідомленні суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності) (під час вчинення кримінального правопорушення особа розуміє *фактичний зміст діяння* – наявність посягання та фактичні обставини його вчинення (місце, час, спосіб, обстановку тощо) та *суспільну значущість* – здатність посягання спричинити шкоду об'єктам, які поставленим під охорону чинним КК) і (2) передбаченні його суспільно небезпечних наслідків (під час вчинення кримінального правопорушення особа *передбачає реальну можливість* настання суспільно небезпечних наслідків).

Вольова ознака прямого умислу характеризується небажанням, але свідомим припущенням настання наслідків своєї дії чи бездіяльності (під час вчинення кримінального правопорушення *особа не бажає настання* суспільно небезпечних наслідків, при цьому з високим ступенем вірогідності вона допускає їх настання або ставить-ся до них байдуже).

Спеціальні види умислу. У теорії кримінального права розрізняють так звані спеціальні види умислу. Крім прямого і непрямого, передбачених безпосередньо в законі, теорія і практика визначає інші види умислу, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення й індивідуалізацію покарання.

Залежно від часу виникнення розрізняють *заздалегідь обміркований умисел* та такий, що *виникає раптово*.

Для *заздалегідь обміркованого умислу* момент його виникнення та його безпосередня реалізація відокремлені між собою певним проміжком часу. Протягом цього часу винний розробляє план вчинення кримінального правопорушення, підшукує співучасників, визначає час і місце вчинення кримінального правопорушення.

При *умислі, що виникає раптово*, характерною є його раптова поява, поєднана з негайною реалізацією. Різновидом раптово виниклого умислу є *афектований умисел*, до ознак якого належать раптовість виникнення, короткочасність і бурхливість протікання.

Формування такого умислу поєднується з важкими переживаннями, приниженнями, може бути реакцією на протиправну поведінку потерпілого тощо. Прикладом такого виду умислу є умисне вбивство в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК): умисел на вбивство потерпілого в даному випадку є реакцією на жорстоке поводження, приниження честі і гідності особи, а також за наявності системного характеру такого поводження з боку потерпілого.

Залежно від конкретизації бажаного результату (наслідку) розрізняють конкретизований та неконкретизований умисел.

При конкретизованому (визначеному) умислі особа передбачає конкретний характер суспільно небезпечних наслідків свого діяння і розмір заподіяної шкоди і бажає їх спричинення або свідомо їх допускає. Залежно від ступеня конкретизації визначених наслідків конкретизований умисел поділяється на простий та альтернативний. При простому конкретизованому умислі винний передбачає, що в результаті вчиненого їм діяння настане один конкретний (певний) наслідок (наприклад, смерть жертви від сильного удару сокирою по голові). При альтернативному конкретизованому умислі особа передбачає, що в результаті вчиненого їм діяння може настати або один, або інший цілком визначений наслідок, кожен із яких їй однаково бажаний (наприклад, ударяючи обухом сокири по голові потерпілого, винний передбачає, що від цього удару може настати смерть чи тяжкі тілесні ушкодження).

При невизначеному умислі характерним є те, що винний при передбаченні можливості настання шкідливих наслідків не надає їм індивідуальної визначеності. У суб'єкта відсутнє чітке уявлення про розмір шкоди, характер і тяжкість можливих наслідків тощо. Кримінальне правопорушення у таких випадках кваліфікується за фактично заподіяними наслідками.

Відмежування прямого умислу від непрямого слід здійснювати за такими ознаками:

1. *За інтелектуальною*: за характером передбачення наслідків. При прямому умислі винна особа передбачає як можливе, так і неминуче настання наслідків як результату свого суспільно небезпечного діяння. При непрямому умислі вона передбачає тільки можливість настання таких наслідків.

2. *За вольовою*: при прямому умислі особа бажає настання суспільно небезпечного наслідку як основного або проміжного результату свого суспільно небезпечного діяння. При непрямому умислі вона його не бажає, але свідомо допускає настання наслідку (наслідків).

ПИТАННЯ 26

НЕОБЕРЕЖНІСТЬ ТА ЇЇ ВИДИ. ВІДМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ САМОВПЕВНЕНОСТІ ВІД НЕПРЯМОГО УМИСЛУ

Чинним КК виділено два види необережності: кримінально протиправна самовпевненість та кримінально протиправна недбалість (ч. 1 ст. 25 КК).

Кримінально протиправна самовпевненість має місце в тому випадку, коли особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення (ч. 2 ст. 25 КК).

Інтелектуальна ознака кримінально протиправної самовпевненості полягає у передбаченні особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності). При цьому винний передбачає лише абстрактну можливість настання наслідків: діяння, подібне до того, яке вчиняється винним, може призвести до суспільно небезпечних наслідків, однак він упевнений, що вчинена саме ним дія (бездіяльність) з великою вірогідністю не повинна спричинити таких наслідків.

Вольова ознака кримінально протиправної самовпевненості – легковажний розрахунок винного на відвернення настання суспільно небезпечних наслідків. Особа розраховує на цілком реальні обставини, які за своїми властивостями здатні відвернути настання наслідків. Такі обставини можуть мати *суб'єктивний* (особисті якості винного – спритність, уміння, досвідченість, майстерність тощо) або *об'єктивний характер* (обстановка вчинення кримінального правопорушення – дії інших осіб, сили природи, фізичні або хімічні закони тощо).

Кримінально протиправна недбалість має місце в тому випадку, коли особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити (ч. 3 ст. 25 КК).

Інтелектуальна ознака кримінально протиправної недбалості полягає у відсутності у винного усвідомлення суспільної небезпечності вчинюваного нею діяння (дії або бездіяльності), а також відсутності передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків від цього діяння.

Для визначення наявності кримінально протиправної недбалості у поведінці винного обов'язково слід визначати наявність обов'язку і можливості особи передбачати суспільно небезпечні наслідки. Обов'язок передбачати наслідки («особа повинна була») є *об'єктивним критерієм кримінально протиправної недбалості*; можливість передбачення («особа могла») – *суб'єктивним критерієм*.

Об'єктивний критерій кримінально протиправної недбалості означає обов'язок винного передбачати можливість настання суспільно небезпечних наслідків при вчиненні нею діянь, які потребують додержання певних правил чи заходів обережності. Такий обов'язок може впливати із законів, спеціальних правил (інструкцій, положень тощо), що регламентують ту чи іншу професійну або службову діяльність, а також із загальноvizначених норм і правил поведінки.

Суб'єктивний критерій кримінально протиправної недбалості виражає фактичну можливість винного передбачати суспільно небезпечні наслідки свого діяння. Така можливість залежить від індивідуальних якостей особи (вік, освіта, кваліфікація, знання загальних і спеціальних правил, інтелектуальний рівень, стан здоров'я тощо) та від конкретної обстановки, в якій діяла особа.

Вольова ознака кримінально протиправної недбалості полягає в тому, що винний, маючи реальну можливість передбачити настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, не застосовує свої здатності для прогнозування їх настання та не здійснює діянь, необхідних для запобігання таким наслідкам.

Відмежування кримінально протиправної самовпевненості від непрямого умислу слід здійснювати за такими ознаками:

1. *За інтелектуальною*: за характером передбачення наслідків (за ступенем їх конкретизації). При кримінально протиправній самовпевненості винний передбачає лише абстрактну можливість настання наслідків. При непрямому умислі – можливість їх настання з великою імовірністю, наслідки передбачаються ним досить чітко: діяння цілком імовірно за даних конкретних умов може спричинити суспільно небезпечні наслідки, що охоплюються свідомістю винного.

2. *За вольовою*: при кримінально протиправній самовпевненості воля винного спрямована на відвернення можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Розрахунок на ненастання наслідків конкретний, спирається на обставини (об'єктивного або суб'єктивного характеру), що здатні, на його думку, їх відвернути. При непрямому умислі винний свідомо допускає настання суспільно небезпечних наслідків або ставиться до них байдуже.

ПИТАННЯ 27

ЗМІШАНА (ПОДВІЙНА, СКЛАДНА) ФОРМА ВИНИ, ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У чинному кримінальному законодавстві існують склади кримінальних правопорушень, які кваліфікуються за наслідками. У теорії кримінального права такі склади отримали назву матеріальних.

У таких складах наслідок виступає криміноутворюючою (кримінальне правопорушення вважається завершеним після настання визначеного в законі наслідку) або кваліфікуючою ознакою (суспільно небезпечний наслідок обтяжує відповідальність).

Можна виділити дві **групи** кримінальних правопорушень **зі змішаною (подвійною) формою вини**:

1. Кримінальні правопорушення, в яких діяння, що становить собою порушення яких-небудь правил безпеки, само по собі, у відриві від наслідків є адміністративним чи дисциплінарним правопорушенням, і тільки настання суспільно небезпечних наслідків, причинно пов'язаних з діянням, робить вчинене кримінальним правопорушенням (наприклад, порушення вимог законодавства про охорону праці, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 271 КК); порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, якщо такі діяння спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 286 КК) та ін.).

2. Кримінальні правопорушення, в яких умисне діяння спричиняє два різні наслідки: перший (найближчий) є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, другий (віддалений) – кваліфікуючою ознакою. У цих кримінальних правопорушеннях відповідно до закону щодо діяння і щодо першого, обов'язкового наслідку суб'єктивна сторона виражається в умислі (прямому чи непрямому), а щодо другого (кваліфікованого) наслідку – тільки в необережності (кримінально протиправній самовпевненості або кримінально протиправній недбалості) (наприклад, умисне знищення або пошкодження майна, яке спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 194 КК); умисне тяжке тілесне ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК) та ін.).

Таким чином, у цих складах кримінальних правопорушень певну складність має конструкція об'єктивної та суб'єктивної сторін: особа умисно вчиняє суспільно небезпечні діяння, а до наслідку (основного або кваліфікованого, залежно від конструкції відповідного складу) ставиться з необережністю.

ПИТАННЯ 28

МОТИВ ТА МЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ФАКУЛЬТАТИВНІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Мотив кримінального правопорушення – внутрішні спонукання, якими керується суб'єкт при вчиненні кримінального правопорушення. Мотив – це рушійна сила кримінального правопорушення, внутрішня причина його вчинення, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого. Мотив, як правило, визначається потребами людини, її інтересами, а при вчиненні кримінального правопорушення – він здобуває протиправний характер і визначається як мотив кримінального правопорушення. Мотив кримінального правопорушення характерний лише для умисних кримінальних правопорушень.

Мотив кримінального правопорушення може:

– виступати необхідною, обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 172 КК – особистий мотив, ч. 1 ст. 296 КК – явна неповага до суспільства (хуліганський мотив) тощо);

– виступати кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення (наприклад, п. 6 ч. 2 ст. 115 КК – корисливий мотив, ч. 2 ст. 121 КК – мотиви расової, національної або релігійної нетерпимості тощо);

– враховуватися при призначенні покарання в якості пом'якшуючої чи обтяжуючої обставини (ст.ст. 66, 67 КК).

Мотиви кримінальних правопорушень можуть бути поділені на наступні ***групи***:

1. ***Мотиви низинного характеру (низинні мотиви)*** – користь, помста, хуліганські мотиви, підступництво, хитрість і т. ін.

2. ***Мотиви, позбавлені низинного характеру (змісту)*** – цікавість, альтруїзм, неправильно зрозумілі інтереси служби, мотиви, пов'язані з відображенням кримінально протиправних посягань і т. ін.

Крім вищезгаданої класифікації мотивів, існують також інші, наприклад поділ мотивів на раціональні і нераціональні, альтруїстичні і людиноненависницькі.

Мета кримінального правопорушення – це той кінцевий (проміжний) результат, що охоплюється свідомістю винного, до якого він прагне, вчиняючи кримінальне правопорушення. Мета кримінального правопорушення може бути найближчою та кінцевою (проміжною та перспективною).

Мета, як і мотив кримінального правопорушення, характерна лише для умисних кримінальних правопорушень. Таким чином, мотив – це спонукання до вчинення кримінального правопорушення,

а мета – уявлення про його суспільно небезпечний наслідок або шкоду, яку особа бажає спричинити.

Мета кримінального правопорушення може:

– виступати необхідною, обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 149 КК – мета експлуатації, ч. 1 ст. 199 КК – мета збуту тощо);

– кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення (наприклад, п. 9 ч. 2 ст. 115 КК – мета приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення, ч. 2 ст. 121 КК – мета залякування потерпілого або інших осіб тощо);

– враховуватися при призначенні покарання в якості пом'якшуючої чи обтяжуючої обставини (ст.ст. 66, 67 КК).

Мотив і мета не завжди мають визначальне значення для кваліфікації діяння, проте вони входять у предмет доказування в кожному кримінальному провадженні, впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення і мають бути враховані судом при призначенні покарання.

ПИТАННЯ 29

ВИПАДОК (КАЗУС) ЯК НЕВИННЕ ЗАПОДІЯННЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ НАСЛІДКІВ. ЙОГО ВІДМІННІСТЬ ВІД КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ НЕДБАЛОСТІ

Казус (випадок) – це невинне заподіяння шкоди об'єкту кримінального правопорушення, що виключає притягнення до кримінальної відповідальності особи, що вчинила таке діяння.

Зміст казусу полягає в тому, що особа не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків вчиненого нею діяння і за обставинами справи не могла і не повинна була їх передбачити.

Відмінність казусу від кримінально протиправної недбалості.

Першою своєю ознакою казус збігається з кримінально протиправною недбалістю: в обох випадках особа не передбачає можливості настання наслідків. Однак казус відрізняється від недбалості тим, що при казусі особа не могла передбачати наслідки свого діяння (а якщо не могла, значить і не повинна була передбачати наслідки, що настали). При кримінально протиправній недбалості, на відміну від казусу, особа має можливість передбачати такі наслідки (беруться до уваги індивідуальні властивості конкретної особи (суб'єктивний критерій)).

Оскільки казус – це невинне заподіяння суспільно небезпечних наслідків, відсутня суб'єктивна сторона кримінального правопорушення (відсутній умисел або необережність). Притягнення особи до

кримінальної відповідальності у таких випадках було б об'єктивним ставленням у вину, відповідно кримінальна відповідальність особи виключається. На практиці рішення про відмежування кримінально протиправної недбалості від казусу приймається лише після ретельного аналізу всіх конкретних обставин справи.

ПИТАННЯ 30

ЮРИДИЧНА ПОМИЛКА, ЇЇ ВИДИ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Юридична помилка (помилка в праві) – це неправильне уявлення особи щодо юридичного характеру вчинюваного суспільно небезпечного діяння і його наслідків (помилка щодо положень закону про кримінальну відповідальність).

Помилка даного виду належить до питання законодавчої урегульованості кримінально-правових відносин і їх сприйняття громадянами, що зобов'язані дотримувати законів України, у тому числі і закону про кримінальну відповідальність. Відповідно до ч. 2 ст. 68 Конституції України, незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Виділяють наступні **види юридичної помилки**:

1. *Помилка щодо кримінальної протиправності діяння*: суб'єкт вважає своє діяння кримінальним правопорушенням, хоча воно не закріплено в якості такого в кримінальному законі (уявне кримінальне правопорушення). Помилкове уявлення особи про кримінальну протиправність вчинюваного діяння виключає вину та кримінальну відповідальність.

2. *Помилка щодо відсутності кримінальної протиправності діяння*: суб'єкт вважає своє діяння правомірним, тоді як закон відносить його до кримінальних правопорушень. За загальним правилом, особа не звільняється від кримінальної відповідальності (презумпції знання закону всіма громадянами). Теорія кримінального права відзначає, що в рідкісних випадках на стороні особи можуть бути виняткові обставини об'єктивного характеру, що унеможливили її ознайомлення із законом (перебування в лікарні у важкому стані, перебування в місцях, у яких немає доступу до засобів масової інформації тощо). Водночас не можна поширювати вплив указаних виняткових обставин щодо діянь, про кримінальну протиправність яких особа не могла не знати (убивство, розбій, хуліганство, державна зрада тощо).

3. *Помилка щодо виду і розміру покарання*: особа усвідомлює кримінальну протиправність діяння, проте помиляється щодо виду

і розміру покарання, встановленого за нього в законі. Цей вид юридичної помилки не впливає на кваліфікацію діяння та призначення особи покарання.

4. *Помилка щодо кваліфікації діяння*: особа помиляється щодо змісту, значення або впливу певних об'єктивних або суб'єктивних обставин на кримінально-правову кваліфікацію діяння. Цей вид юридичної помилки не впливає на притягнення винного до кримінальної відповідальності.

Таким чином, юридична помилка не впливає на кримінальну відповідальність особи у випадку вчинення нею кримінального правопорушення.

ПИТАННЯ 31

ФАКТИЧНА ПОМИЛКА, ЇЇ ВИДИ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Фактична помилка (помилка у факті) – це неправильне уявлення особи щодо фактичних ознак суспільно небезпечного діяння і його наслідків. За наявності фактичної помилки особа вірно оцінює правову природу та характеристику діяння як конкретного кримінального правопорушення, разом із цим помиляється щодо його фактичних ознак.

Найбільш поширеними **видами фактичної помилки** є:

1. *Помилка щодо об'єкта кримінально протиправного посягання*. Цей вид помилки має місце у випадку неправильного уявлення особи про характер тих суспільних відносин, на які посягає її діяння. Як правило, цей вид помилки пов'язується з *помилкою щодо предмета*. Наприклад, особа, бажаючи викрасти наркотичні засоби, проникає до аптеки, але помилково викрадає ліки, які вона вважає наркотичними засобами. Вчиняючи кримінальне правопорушення, особа вважала, що порушує відносини у сфері обігу наркотичних засобів, і бажала цього, але через помилку в предметі фактично заподіяла шкоду іншому об'єкту – відносинам власності. Дії особи в цьому випадку будуть кваліфіковані залежно від спрямованості умислу – ч. 2 ст. 15 і відповідна частина ст. 308 КК (закінчений замах на викрадення наркотичних засобів).

2. *Помилка щодо характеру діяння (дії чи бездіяльності)*. Цей вид помилки має місце у випадку помилкового уявлення особи щодо наявності або відсутності в її дії чи бездіяльності фактичних ознак, що становлять об'єктивну сторону конкретного складу кримінального правопорушення. Наприклад, особа розраховується за

товари підробленими грошима, не підозрюючи про те, що вони підроблені. Формально, у вчиненому діянні міститься склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 199 КК, але внаслідок відсутності умислу на вчинення збуту підроблених грошей кримінальна відповідальність не настає. У протилежному випадку – винний, бажаючи отруїти конкурента по бізнесу, підсипає йому порошок, який вважає отрутою. Однак порошок не є шкідливим. Дії особи слід кваліфікувати як закінчений замах на вчинення умисного вбивства (ч. 2 ст. 15 і відповідна частина ст. 115 КК).

3. *Помилка щодо розвитку причинного зв'язку.* Цей вид помилки має місце у випадку неправильного уявлення особи щодо розвитку причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком. Наприклад, винний, бажаючи вчинити умисне вбивство, заподіює проникаюче поранення у ділянку серця. Потерпілий непритомніє, а винний, вважаючи, що він помер, залишає місце вчинення кримінального правопорушення. Разом із цим потерпілий помирає значно пізніше від значної крововтрати. В даному випадку винний несе відповідальність за умисне вбивство (відповідна частина ст. 115 КК), незважаючи на те, що смерть настала не в момент завдання поранення, а через тривалий час і крововтрату.

4. *Помилка щодо особи потерпілого.* Цей вид помилки має місце у випадку заподіяння шкоди одній людині, яка помилково була прийнята за іншу. Така помилка не впливає на відповідальність, оскільки життя будь-якої людини охороняється законом. Помилку в особі потерпілого слід відрізнити від випадків помилки щодо об'єкта. Наприклад, винний, бажаючи вбити народного депутата у зв'язку з його державною діяльністю, завдає смертельного поранення іншій людині, помилково прийнятій за посадову особу. Питання про відповідальність суб'єкта в даному випадку має вирішуватися за правилами помилки щодо об'єкта: винний має відповідати за замах на кримінальне правопорушення, передбачене ст. 112 КК.

ПИТАННЯ 32

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СТАДІЙ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Стадії вчинення кримінального правопорушення – це передбачені КК суспільно небезпечні етапи підготовки та безпосереднього вчинення умисного кримінального правопорушення, які різняться між собою характером вчинюваних діянь (дії чи бездіяльності) та моментом припинення (закінчення) кримінально-протиправної

діяльності, а також ступенем реалізації винним умислу, а через це і ступенем тяжкості вчиненого особою діяння.

Стадії вчинення кримінального правопорушення характеризуються такими **ознаками**:

– у зв'язку з тим, що кримінальним правопорушенням є *тільки діяння (дія або бездіяльність)*, кожна стадія вчинення умисного кримінального правопорушення повинна являти собою саме *діяння*; не визнаються стадіями вчинення кримінального правопорушення той або інший стан свідомості особи, її думки й такі прояви намірів, які не підкріплено конкретними суспільно небезпечними діяннями; лише конкретні суспільно небезпечні діяння можуть бути заборонені законом про кримінальну відповідальність, лише вони можуть розглядатися як стадії вчинення кримінального правопорушення, наприклад погроза вбивством (ст. 129 КК) або погроза знищенням майна (ст. 195 КК) тощо;

– стадії вчинення кримінального правопорушення мають місце лише в кримінальних правопорушеннях, учинених з *прямим умислом*; така діяльність виражається в усвідомлених діях, спрямованих на заподіяння шкоди суспільним відносинам, що охороняються законом про кримінальну відповідальність; у необережних посяганнях воля особи не спрямовується на вчинення конкретного кримінального правопорушення, тому стадії в необережних діяннях виключаються;

– стадії різняться між собою *характером вчинюваних діянь*, а також за *ступенем реалізації умислу*: чим більше реалізовано умисел, тим більшою мірою вчинено кримінальне правопорушення (виконано його об'єктивну сторону), а тому і більшу шкоду може заподіяти чи вже заподіює винний;

– стадії вчинення кримінального правопорушення розрізняються за *моментом припинення кримінально-протиправної діяльності*, тобто говорити про стадії можна лише тоді, коли кримінально-протиправні діяння вже були припинені або перервані.

Залежно від моменту закінчення всі кримінальні правопорушення поділяються на **два види**:

- 1) *закінчене кримінальне правопорушення* (ч. 1 ст. 13 КК);
- 2) *незакінчене кримінальне правопорушення* (ч. 2 ст. 13 КК).

Закінченим кримінальним правопорушенням визнається діяння, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК (ч. 1 ст. 13 КК).

Незакінчене кримінальне правопорушення – це умисне суспільно небезпечне діяння, у якому відсутні окремі ознаки складу

кримінального правопорушення, передбачені відповідною статтею Особливої частини КК, у зв'язку з тим, що кримінальне правопорушення не доведене до кінця із причин, що не залежать від волі винного.

Згідно з ч. 2 ст. 13 КК незакінченим кримінальним правопорушенням визнається *готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення*.

Якщо особа повністю реалізувала свій кримінально протиправний умисел і вчинила закінчене кримінальне правопорушення, то необхідності виділяти будь-які етапи (стадії) кримінально-протиправної діяльності немає. Вона виникає у разі недоведення задуманого кримінального правопорушення до його логічного завершення.

Кримінальне правопорушення може бути не доведене до кінця **з двох причин**, які виключають одна одну:

1) *за волею особи*, в поведінці якої вбачається добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні (ст. 17 КК);

2) *всупереч волі особи*, винної у вчиненні незакінченого кримінального правопорушення, – готування до кримінального правопорушення (ст. 14 КК) або замаху на кримінальне правопорушення (ст. 15 КК).

Таким чином, закон про кримінальну відповідальність визнає кримінально-протиправними та караними **три стадії** вчинення кримінального правопорушення:

- 1) *готування до кримінального правопорушення*;
- 2) *замах на кримінальне правопорушення*;
- 3) *закінчене кримінальне правопорушення*.

Перші дві стадії, тобто готування та замах, є різновидами незакінченого кримінального правопорушення. У теорії кримінального права їх також називають *стадіями попередньої кримінально-протиправної діяльності*. Ознаки готування до кримінального правопорушення та замаху на кримінальне правопорушення передбачаються, відповідно, у статтях 14 та 15 КК, а закінчених кримінальних правопорушень – у диспозиціях статей Особливої частини КК.

Проте кримінально-протиправна діяльність не завжди охоплює всі три стадії. У більшості випадків умисел на вчинення кримінального правопорушення реалізується безпосередньо у закінченому кримінальному правопорушенні. Якщо кримінальне правопорушення закінчене, то воно поглинає всі попередні стадії його вчинення, вони не мають самостійного значення та не впливають на кваліфікацію. Питання про відповідальність за незакінчену кримінально-протиправну діяльність виникає лише тоді, коли кримінальне правопорушення було припинено (перервано) на стадії готування

або замаху та не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного.

Встановлення стадій кримінального правопорушення є необхідним для вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності та призначення покарання особі, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що не має ознак закінченого кримінального правопорушення.

Значення стадій полягає і в тому, що оскільки єдиною підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого законом про кримінальну відповідальність, то встановлення стадії кримінального правопорушення дозволяє відмежувати кримінально-протиправну поведінку від правомірної.

Крім цього, стадії відрізняються і за ступенем суспільної небезпечності. Так, чим ближче злочинцю вдалося дійти до кінцевої мети діяння, тим стадія його кримінально-протиправної діяльності є більш суспільно небезпечною за попередню, що повинно враховуватися під час призначення покарання.

ПИТАННЯ 33

ПОНЯТТЯ ГОТУВАННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЙОГО ОЗНАКИ ТА ВИДИ. ВІДМЕЖУВАННЯ ГОТУВАННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ВІД ВИЯВЛЕННЯ УМИСЛУ (НАМІРУ)

Готування до кримінального правопорушення – це підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 14 КК).

Можна стверджувати, що готування до кримінального правопорушення є першим (початковим) етапом реалізації умислу, який являє собою один із видів незакінченого кримінального правопорушення. Проте вчинення умисного кримінального правопорушення може відбуватись і без стадії готування. Так, наприклад, внаслідок раптової образи з боку потерпілого винний одразу наносить йому декілька ударів, чим спричиняє тілесні ушкодження. У цьому випадку стадія готування відсутня, оскільки винний одразу реалізує умисел, який у нього виник раптово.

Діяння, що утворюють готування, самі по собі не входять до об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, вони

ще не ставлять об'єкт кримінального правопорушення у безпосередню небезпеку спричинення шкоди, оскільки посягання суб'єкта на охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини ще відсутні.

3 об'єктивної сторони готування може характеризуватися вчиненням різних активних дій або бездіяльності винної особи, але спільним для них є те, що *всі вони полягають лише у створенні умов для вчинення кримінального правопорушення у майбутньому*. При цьому обов'язковою ознакою готування є те, що особа не вчиняє кримінальне правопорушення (не приступає до виконання його об'єктивної сторони) із причин, що не залежали від її волі.

Із суб'єктивної сторони готування до кримінального правопорушення є можливим лише за наявності *прямого умислу у винного*, який усвідомлює, що створює умови для вчинення певного кримінального правопорушення в майбутньому та бажає їх створити. Обов'язковою умовою при цьому є те, що винна особа планує у майбутньому довести свій умисел до логічного завершення – вчинити закінчене кримінальне правопорушення, тому і створює для цього належні умови.

Відповідно до ч. 1 ст. 14 КК, готування до кримінального правопорушення може проявлятися у таких **видах**:

- 1) підшукування засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення;
- 2) пристосування засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення;
- 3) підшукування співучасників;
- 4) змова на вчинення кримінального правопорушення;
- 5) усунення перешкод;
- 6) інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення.

1. Підшукування засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення – це їх отримання у будь-який спосіб, як-от: пошук, купівля, викрадення, отримання у подарунок, у борг, позичення на певний час тощо. При цьому *засобами вчинення кримінального правопорушення* є предмети матеріального світу, які полегшують чи прискорюють вчинення кримінального правопорушення або є необхідними для його вчинення у певній обстановці (наприклад, підроблені документи для шахрайства, драбина для вчинення крадіжки з другого поверху будинку, наркотичні засоби для доведення потерпілої особи до безпорадного стану з метою її подальшого зґвалтування тощо). Під *знаряддями кримінального правопорушення*

слід розуміти предмети, які безпосередньо використовуються для виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення та впливу на об'єкт кримінального правопорушення, зокрема для заподіяння суспільно небезпечних наслідків (наприклад, вогнепальна або холодна зброя для вбивства, кийок для заподіяння тілесних ушкоджень тощо).

2. Пристосування засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення – така зміна будь-яких предметів матеріального світу, яка робить їх придатними або більш зручними чи більш ефективними для вчинення кримінального правопорушення (наприклад, загострення викрутки для нанесення тілесного ушкодження, підробка документа для вчинення шахрайства, виготовлення обрізу з мисливської рушниці для вчинення умисного вбивства тощо).

3. Підшукування співучасників – це будь-які дії із залучення до вчинення кримінального правопорушення інших осіб (наприклад, залучення пособника для приховування кримінального правопорушення, організатора для отримання відповідних настанов щодо вчинення кримінального правопорушення, підбурювача для схилення інших осіб до вчинення кримінального правопорушення тощо).

4. Змова на вчинення кримінального правопорушення – це домовленість (згода) двох чи більше суб'єктів кримінального правопорушення про умисне спільне вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК.

5. Усунення перешкод – це усунення можливих чи справжніх перепон, які заважають вчиненню кримінального правопорушення (наприклад, отруєння собаки, що охороняє склад, невключення чи виведення з ладу сигналізації або підкоп під парканом із метою вчинення крадіжки).

6. Інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення – це різноманітні дії, які (як і попередні види готування до кримінального правопорушення) полегшують вчинення кримінального правопорушення, створюють умови для приховування слідів кримінального правопорушення, забезпечують алібі, тобто створюють можливість для вчинення кримінального правопорушення у майбутньому (наприклад, розроблення плану вчинення кримінального правопорушення, підшукування жертви кримінального правопорушення, завчасна підготовка сховища для майна, здобутого кримінально-протиправним шляхом, організація засідки для подальшого вчинення кримінального правопорушення, стеження за потенційною жертвою тощо).

Важливим є те, що відповідно до ч. 2 ст. 14 КК готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої

частини КК передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, *не тягне за собою кримінальної відповідальності*. Це положення є одним із проявів політики гуманізації кримінального законодавства та економії засобів кримінальної репресії.

Готування до кримінального правопорушення необхідно відрізнити від виявлення умислу (наміру).

Виявлення умислу (наміру) – це прояв особою у той чи інший спосіб (усно, письмово, іншим шляхом) наявного в неї бажання вчинити певне кримінальне правопорушення, не виражений у конкретному суспільно небезпечному діянні (дії чи бездіяльності).

Для відмежування виявлення умислу від готування до кримінального правопорушення слід виходити з того, що *стадія готування до кримінального правопорушення* може проявлятися лише в конкретних суспільно небезпечних діях чи бездіяльності, які полягають у створенні умов, необхідних для подальшого вчинення кримінального правопорушення, а в разі *виявлення умислу* самі дії чи бездіяльність відсутні. Виявлення умислу перебуває поза сферою кримінально-правового регулювання, оскільки закон про кримінальну відповідальність не карає за думки, якщо вони не підкріплені конкретними суспільно небезпечними діями, тому виявлення умислу і не розглядається як стадія вчинення кримінального правопорушення, а тому не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Проте від виявлення умислу слід відрізнити такі самостійні кримінальні правопорушення, як погроза вбивством, погроза знищенням майна тощо (наприклад, статті 129, 195, 266, ч. 1 ст. 345 КК). У цих випадках карається не виявлений умисел, а конкретне суспільно небезпечне діяння – погроза, оскільки в цьому випадку об'єкт кримінально-правової охорони вже піддається кримінально-протиправному впливу – заподіюється безпосередня шкода особі, громадській безпеці, громадському спокою тощо.

ПИТАННЯ 34

ПОНЯТТЯ ЗАМАХУ НА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО ОЗНАКИ. ВІДМЕЖУВАННЯ ЗАМАХУ НА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ВІД ГОТУВАННЯ ДО НЬОГО ТА ВІД ЗАКІНЧЕНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Замах на кримінальне правопорушення – це вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення,

передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі (ч. 1 ст. 15 КК).

Через більшу суспільну небезпечність замах на кримінальне правопорушення, на відміну від готування до нього, є кримінально караним незалежно від ступеня тяжкості кримінального правопорушення, на вчинення якого посягає винна особа.

З об'єктивної сторони замах на кримінальне правопорушення характеризується такими **ознаками**:

– діяння (дію чи бездіяльність) *безпосередньо спрямовано на вчинення кримінального правопорушення*, тобто винна особа починає безпосереднє виконання об'єктивної сторони конкретного складу кримінального правопорушення, на цій стадії вже здійснюється реальне посягання на об'єкт кримінального правопорушення – йому заподіюється конкретна шкода або створюється реальна загроза її спричинення (наприклад, людину, яка не вміє плавати, з метою вбивства вкинули у річку);

– кримінальне правопорушення не доведено до кінця, тобто *вчинене не містить усіх обов'язкових ознак об'єктивної сторони відповідного складу кримінального правопорушення*. Так, у разі вчинення замаху на кримінальне правопорушення із матеріальним складом ознакою об'єктивної сторони, якої не вистачає, можуть бути суспільно небезпечні наслідки (наприклад, після пострілу з вогнепальної зброї з метою вбивства не настає смерть потерпілої особи). Недоведення кримінального правопорушення з формальним складом до кінця може полягати у вчиненні не всіх діянь, які становлять його об'єктивну сторону (наприклад, гвалтівник лише намагався подолати опір потерпілої, але вчинити дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним, анальним або оральним проникненням в її тіло, йому не вдалося). Таким чином, *у замаху відсутня характерна для закінченого кримінального правопорушення єдність задуманого та реально вчиненого винною особою*;

– кримінальне правопорушення не доводиться до кінця з *причин, що не залежать від волі винного*. Під такими причинами потрібно розуміти різноманітні обставини як *об'єктивного* (наприклад, активний опір потерпілої особи при намаганні її зґвалтувати), так і *суб'єктивного* характеру (наприклад, недостатність фізичних сил самого гвалтівника), які зашкодили закінченню кримінального правопорушення всупереч докладеним зусиллям винної особи.

Із суб'єктивної сторони замах на кримінальне правопорушення характеризується *лише прямим умислом*, про що має місце пряма

вказівка у законі (ч. 1 ст. 15 КК). Суб'єкт усвідомлює, що він своїми діями (бездіяльністю) вчиняє конкретне кримінальне правопорушення, виконує частину його об'єктивної сторони, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння та бажає довести кримінальне правопорушення до кінця. Крім того, свідомістю суб'єкта охоплюється незавершеність кримінального правопорушення, тобто те, що йому *не вдалося повністю реалізувати свій умисел*.

Відмежування замаху на кримінальне правопорушення від готування до кримінального правопорушення необхідно здійснювати як за *об'єктивними*, так і за *суб'єктивними* ознаками.

У разі замаху на кримінальне правопорушення винна особа починає виконувати об'єктивну сторону певного складу кримінального правопорушення (наприклад, починає наносити удари ножом з метою вбивства), а в разі готування особа ще не вчиняє діянь, які б входили до об'єктивної сторони кримінального правопорушення, до вчинення якого вона готується. Готування до кримінального правопорушення – це лише створення умов для вчинення кримінального правопорушення у майбутньому (наприклад, особа лише пристосовує металевий дрiт для нанесення ударів з метою вбивства). Крім того, на відміну від готування, під час замаху вже заподіюється реальна суспільно небезпечна шкода або створюється безпосередня загроза її заподіяння об'єкту кримінально-правової охорони.

Із суб'єктивної ж сторони замах, як і готування до кримінального правопорушення, характеризується частковою реалізацією умислу, проте у разі замаху ступінь реалізації умислу винної особи є значно ближчим до наміченого результату (досягнення мети кримінального правопорушення), ніж у разі готування до кримінального правопорушення. Таким чином, ступінь суспільної небезпечності замаху є значно вищим, ніж у разі готування до кримінального правопорушення.

Відмежування замаху на кримінальне правопорушення від закінченого кримінального правопорушення також необхідно проводити як за *об'єктивними*, так і за *суб'єктивними* ознаками.

У разі замаху на кримінальне правопорушення об'єктивна сторона хоча і починає виконуватися, проте вона не завершується, відсутні деякі її ознаки (або не доведено до кінця саме діяння, що утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, або відсутній суспільно небезпечний наслідок), а у разі закінченого кримінального правопорушення об'єктивна сторона повністю виконується, тому визнання вчиненого діяння замахом або закінченим кримінальним правопорушенням залежить від опису об'єктивної сторони

кримінального правопорушення в диспозиції закону про кримінальну відповідальність.

Із суб'єктивної сторони замах характеризується лише частковою реалізацією умислу (наприклад, винна особа лише нанесла тілесні ушкодження з метою вбивства), а закінчене кримінальне правопорушення характеризується її логічною завершеністю, оскільки винна особа повністю реалізує свій умисел, досягає поставленої мети (наприклад, внаслідок нанесених тілесних ушкоджень уже настала смерть потерпілого).

ПИТАННЯ 35

ВИДИ ЗАМАХУ НА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ (ЗАКІНЧЕНИЙ ТА НЕЗАКІНЧЕНИЙ). НЕПРИДАТНИЙ ЗАМАХ ТА ЙОГО ВИДИ

У законі про кримінальну відповідальність замах на кримінальне правопорушення поділяється на **два види**:

- 1) *закінчений замах*;
- 2) *незакінчений замах*.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 15 КК, **замах на вчинення кримінального правопорушення є закінченим**, якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця, але кримінальне правопорушення не було закінчено з причин, які не залежали від її волі.

Відповідно до ч. 3 ст. 15 КК, **замах на вчинення кримінального правопорушення є незакінченим**, якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця.

У підґрунтя поділу замаху на закінчений і незакінчений законодавцем було покладено *суб'єктивний критерій* – ставлення самого винного до вчинених ним діянь, тобто за його власним уявленням про ступінь завершеності кримінально-протиправного діяння, яке ним вчиняється. Про вибір законодавцем саме цього критерію свідчать наведені у ч.ч. 2, 3 ст. 15 КК словосполучення «... усі дії (усіх дій), які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця ...».

Інакше кажучи, якщо винний вважає, що він зробив усе, що треба для завершення кримінального правопорушення, – це закінчений замах. Наприклад, особа зробила прицільний постріл з метою вбивства, потерпілий упав, винний вирішив, що той помер, проте потерпілому було вчасно надано медичну допомогу, і смерть не

настала, – це закінчений замах на вбивство. Якщо ж винний вважає, що він ще не вчинив усіх необхідних для доведення кримінального правопорушення до кінця діянь, то це незакінчений замах, наприклад він лише націлив на потерпілого вогнепальну зброю з метою вбивства, проте був затриманий і зробити постріл не встиг.

За своєю сутністю закінчений замах на кримінальне правопорушення є більш суспільно небезпечним діянням порівняно з незакінченим, що має враховуватися судом під час призначення винній особі покарання. Крім того, поділ замаху на закінчений та незакінчений має велике практичне значення для вирішення питань, пов'язаних із добровільною відмовою від доведення кримінального правопорушення до кінця, оскільки добровільна відмова на стадії закінченого замаху є можливою лише в окремих випадках.

Іноді причиною недоведення кримінального правопорушення до кінця може виступати фактична помилка, коли винна особа помиляється стосовно об'єктивних властивостей вчиненого нею суспільно небезпечного діяння. У зв'язку з цим доктрина кримінального права виділяє ще й **непридатний замах**.

Непридатний замах, у свою чергу, поділяють на такі два види:

1) *замах на непридатний об'єкт (предмет)*;

2) *замах з непридатними засобами*.

Замах на непридатний об'єкт (предмет) може бути як закінченим, так і незакінченим і є таким тоді, коли об'єкт (предмет) не відповідає необхідним властивостям (ознакам) або взагалі відсутній, внаслідок чого винний не може довести кримінальне правопорушення до логічного завершення (наприклад, спроба крадіжки з порожньої квартири чи сейфу; постріл з метою вбивства у манекен, помилково переплутаний із живою людиною, тощо).

Замах з непридатними засобами також може бути як закінченим, так і незакінченим і є таким тоді, коли суб'єкт для досягнення кримінально-протиправного результату обирає засоби, які за своїми об'єктивними властивостями не здатні викликати бажані для винного суспільно небезпечні наслідки (наприклад, спроба вчинити вбивство за допомогою непридатної для стрільби зброї; спроба отруїти потерпілого речовиною, яку винний помилково вважав отрутою, тощо).

Проте треба мати на увазі, що непридатність замаху внаслідок фактичної помилки не виключає суспільної небезпечності вчиненого з огляду на спрямованість умислу, тому замах на непридатний об'єкт (предмет) і замах з непридатними засобами тягнуть за собою кримінальну відповідальність на загальних підставах. Водночас специфічні особливості непридатного замаху іноді можуть виступати

підставою для пом'якшення покарання або для визнання вчиненого малозначним діянням (за ч. 2 ст. 11 КК), наприклад у разі вчинення замаху на здоров'я людини з використанням марновірних (забобонних) засобів, таких як закляття або чаклунство.

ПИТАННЯ 36

ПОНЯТТЯ ЗАКІНЧЕНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ. ВИЗНАЧЕННЯ МОМЕНТУ ЗАКІНЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ. ВІДМЕЖУВАННЯ ЗАКІНЧЕНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ВІД ЗАМАХУ НА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Закінченим кримінальним правопорушенням визнається діяння, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК (ч. 1 ст. 13 КК).

Закінчене кримінальне правопорушення характеризується єдністю об'єктивних і суб'єктивних ознак, повною реалізацією як умислу, так і об'єктивної сторони суспільно небезпечного діяння, передбаченого відповідною диспозицією статті Особливої частини КК.

Моменти закінчення кримінальних правопорушень бувають різними, що обумовлюється особливостями законодавчої конструкції їх складів (або конструкції об'єктивної сторони).

Так, у **кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом** об'єктивна сторона отримує свій повний розвиток лише за умови настання зазначених у законі про кримінальну відповідальність суспільно небезпечних наслідків. Тому такі кримінальні правопорушення *вважаються закінченими з моменту настання зазначених у законі про кримінальну відповідальність суспільно небезпечних наслідків*. У кримінальних правопорушеннях із матеріальним складом слід обов'язково встановлювати причинний зв'язок між самим діянням і суспільно небезпечними наслідками, що настали. Прикладом кримінального правопорушення з матеріальним складом є умисне вбивство, яке вважається закінченим лише з моменту настання смерті потерпілого (ст. 115 КК). Якщо ж, наприклад, постріл у жертву з метою її вбивства не призводить до настання смерті потерпілого, може йтися лише про замах на вбивство, оскільки не настав передбачений законом про кримінальну відповідальність суспільно небезпечний наслідок – смерть іншої людини.

Кримінальні правопорушення з формальним складом не передбачають настання суспільно небезпечних наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони. У них саме суспільно небезпечне

діяння вже утворює закінчене кримінальне правопорушення незалежно від настання чи ненастання суспільно небезпечних наслідків, тому такі кримінальні правопорушення *вважаються закінченими з моменту вчинення зазначених у законі про кримінальну відповідальність діянь*. Наприклад, розголошення державної таємниці (ст. 328 КК) вважається закінченим з моменту самого розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

Кримінальні правопорушення з усіченим складом у зв'язку з їх підвищеною суспільною небезпечністю *вважаються закінченими на більш ранніх стадіях вчинення кримінального правопорушення – на стадії готування або замаху*. Для визнання таких кримінальних правопорушень закінченими не потрібно не лише настання суспільно небезпечного наслідків, але і доведення до кінця самого суспільно небезпечного діяння, що здатне викликати ці наслідки. Так, розбій (ст. 187 КК) вважається закінченим уже з моменту самого нападу незалежно від того, заволодів винний майном потерпілого чи ні, й навіть незалежно від того, чи зміг би він взагалі заволодіти цим майном (наприклад, потерпілий виявився більш фізично розвиненим і дав гідну відсіч злочинцю або ж майна при собі взагалі не мав). Інакше кажучи, закон про кримінальну відповідальність конструє ці кримінальні правопорушення таким чином, що вони вважаються закінченими з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння, яке за своїм змістом є попередньою кримінально караною діяльністю.

Відмежування закінченого кримінального правопорушення від замаху на кримінальне правопорушення необхідно проводити як за *об'єктивними*, так і за *суб'єктивними ознаками*.

У разі замаху на кримінальне правопорушення об'єктивна сторона хоча і починає виконуватися, проте вона не завершується, відсутні деякі її ознаки (або не доведено до кінця саме діяння, що утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, або відсутній суспільно небезпечний наслідок), а у разі закінченого кримінального правопорушення об'єктивна сторона повністю виконується, тому визнання вчиненого діяння замахом або закінченим кримінальним правопорушенням залежить від опису об'єктивної сторони кримінального правопорушення в диспозиції закону про кримінальну відповідальність.

Із суб'єктивної сторони замах характеризується лише частковою реалізацією умислу (наприклад, винна особа лише нанесла тілесні ушкодження з метою вбивства), а закінчене кримінальне правопорушення характеризується її логічною завершеністю, оскільки винна

особа повністю реалізує свій умисел, досягає поставленої мети (наприклад, унаслідок нанесених тілесних ушкоджень уже настала смерть потерпілого).

ПИТАННЯ 37
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ГОТУВАННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЗАМАХ НА КРИМІНАЛЬНЕ
ПРАВОПОРУШЕННЯ

Підставою кримінальної відповідальності як за закінчене, так і за незакінчене кримінальне правопорушення (готування чи замах) може бути лише наявність у суспільно небезпечному діянні особи складу кримінального правопорушення, тому в разі готування до кримінального правопорушення та замаху на кримінальне правопорушення необхідно встановлювати склад відповідного незакінченого кримінального правопорушення (готування або замаху). Разом із тим у випадках незакінченого кримінального правопорушення існують певні особливості притягнення до кримінальної відповідальності, кваліфікації дій винних осіб та призначення їм покарання.

Оскільки у незакінченому кримінальному правопорушенні (готуванні або замаху) відсутні всі обов'язкові ознаки складу кримінального правопорушення, то відповідно до ст. 16 КК *кримінальна відповідальність за готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення настає за статтею 14 або 15 і за тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за закінчене кримінальне правопорушення.*

Також важливим є те, що відповідно до ч. 2 ст. 14 КК готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини КК передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, *не тягне за собою кримінальної відповідальності.*

Виходячи з цих положень закону про кримінальну відповідальність, кваліфікація готування та замаху повинна здійснюватися за двома нормами: за статтею Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за закінчене кримінальне правопорушення, до якого суб'єкт готувався або на вчинення якого здійснив замах, з обов'язковим посиланням на ч. 1 ст. 14 або залежно від виду замаху – на ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 КК.

Так, наприклад, з метою вчинити крадіжку з квартири сусіда, який поїхав на відпочинок, винна особа намагалася виготовити

відмички, але була затримана. У цьому випадку відбувається готування до крадіжки, поєднаної з проникненням у житло, тому формула кваліфікації вчиненого повинна виглядати таким чином: ч. 1 ст. 14, ч. 3 ст. 185 КК.

Інший приклад: винний намагався вбити людину з ревнощів, з цією метою наніс потерпілому ножове поранення в область грудної клітки, вважаючи, що той помре, проте потерпілий вижив. У такому випадку має місце закінчений замах на умисне вбивство, тому формула кваліфікації вчиненого повинна виглядати таким чином: ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 115 КК.

Таке посилання на норми Загальної частини КК (ч. 1 ст. 14 або ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 КК) є необхідним, оскільки всі склади кримінальних правопорушень у диспозиціях норм Особливої частини КК описуються як закінчені. При цьому важливо пам'ятати, що кожна попередня стадія поглинається наступною і самостійної правової оцінки вже не потребує. Зокрема, у разі вчинення закінченого кримінального правопорушення стадії готування та замаху не мають юридичного значення і не впливають на кваліфікацію.

Проте у випадках, коли діяння, вчинені особою під час готування до одного кримінального правопорушення або замаху на нього, містять у собі ознаки іншого закінченого кримінального правопорушення, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – як незакінчене кримінальне правопорушення (за ч. 1 ст. 14 або ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 КК та відповідною статтею Особливої частини КК), а також як інше закінчене кримінальне правопорушення (за відповідною статтею Особливої частини КК). Тут закінчений склад одного кримінального правопорушення одночасно є готуванням до іншого кримінального правопорушення або замахом на нього, наприклад незаконне придбання пістолета з метою подальшого вчинення вбивства повинно кваліфікуватися як готування до умисного вбивства і як уже закінчене незаконне поводження з вогнепальною зброєю. У цьому випадку формула кваліфікації вчиненого повинна виглядати таким чином: ч. 1 ст. 14, ч. 1 ст. 115; ч. 1 ст. 263 КК.

Інший приклад: винний з метою зґвалтування заподіяв потерпілій середньої тяжкості тілесні ушкодження, проте вчинити дії сексуального характеру, пов'язані з вагінальним, анальним або оральним проникненням в її тіло, йому не вдалося, оскільки він був затриманий перехожими. Тут має місце незакінчений замах на вчинення зґвалтування та ще одне закінчене кримінальне правопорушення – умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, вчинене з метою примушування до певних дій, а саме до вступу у статевий

зв'язок, тому формула кваліфікації вчиненого повинна виглядати таким чином: ч. 3 ст. 15, ч. 1 ст. 152; ч. 2 ст. 122 КК.

Покарання за готування до кримінального правопорушення та замах на нього призначається згідно із санкцією тієї ж статті (частини статті) КК, що і за закінчене кримінальне правопорушення. При цьому, крім загальних засад призначення покарання та обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, суд враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення наміру та причини, внаслідок яких кримінальне правопорушення не було доведено до кінця (ч. 1 ст. 68 КК).

Відповідно до ч. 2 ст. 68 КК за вчинення готування до кримінального правопорушення строк або розмір покарання *не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання*, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. Так, у разі вчинення готування до умисного вбивства без кваліфікуючих ознак (ч. 1 ст. 115 КК) строк позбавлення волі не може перевищувати семи з половиною років.

Відповідно до ч. 3 ст. 68 КК за вчинення замаху на кримінальне правопорушення строк або розмір покарання *не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання*, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. Так, у разі вчинення замаху на умисне вбивство без кваліфікуючих ознак (ч. 1 ст. 115 КК) строк позбавлення волі не може перевищувати десяти років.

ПИТАННЯ 38 **ПОНЯТТЯ ДОБРОВІЛЬНОЇ ВІДМОВИ ВІД ДОВЕДЕННЯ** **КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО КІНЦЯ,** **ЇЇ ОЗНАКИ ТА ЗНАЧЕННЯ**

Добровільна відмова – це остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення кримінального правопорушення до кінця (ч. 1 ст. 17 КК).

Головне призначення добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця полягає у попередженні та припиненні кримінальних правопорушень шляхом стимулювання описаної у ст. 17 КК поведінки. У разі добровільної відмови втрачається суспільна небезпечність особи, яка за допомогою бажаної для суспільства поведінки припиняє свою незаконну діяльність у

формі готування до кримінального правопорушення або замаху на нього і таким чином запобігає заподіянню шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Головним правовим наслідком добровільної відмови є те, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за розпочату нею реалізацію умислу.

Виходячи з положень ч. 1 ст. 17 КК, добровільна відмова можлива лише за наявності сукупності наступних **ознак**:

1) остаточне припинення особою готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення (остаточність відмови);

2) відмова від доведення кримінального правопорушення до кінця з волі самої особи (добровільність);

3) наявність в особи усвідомлення можливості довести кримінальне правопорушення до кінця;

4) своєчасність добровільної відмови.

1. Остаточне припинення особою готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення (остаточність відмови) означає, що особа припиняє розпочате кримінальне правопорушення повністю та безповоротно. У неї відсутній умисел продовжити у майбутньому кримінальне правопорушення, яке вона припинила вчиняти. Добровільна відмова відсутня за наявності тимчасової перерви розпочатої кримінально-протиправної діяльності або відстрочки виконання задуманого, викликаної очікуванням більш сприятливої обстановки чи прагненням підготувати більш досконалі знаряддя або засоби, залучити нових співучасників тощо. Наприклад, винний, який усвідомив, що не зможе відчинити сейф із грошима тим інструментом, що є у нього при собі, припиняє розпочате кримінальне правопорушення, щоб принести інший інструмент, не може бути визнаний особою, яка добровільно відмовилася від крадіжки. Не визнається добровільною відмова повторити кримінально-протиправне посягання у тому разі, коли перша спроба вчинення кримінального правопорушення виявилася невдалою. Відмова від повторення замаху не виключає кримінальної відповідальності за вже вчинений замах на кримінальне правопорушення. Тільки остаточна відмова від доведення кримінального правопорушення до кінця свідчить про добровільну відмову від вчинення кримінального правопорушення.

2. Відмова від доведення кримінального правопорушення до кінця з волі самої особи (добровільність) означає, що особа, яка почала вчинювати кримінальне правопорушення та усвідомлює можливість (хоча б і з подоланням певних перешкод) доведення його

до кінця, відмовляється від цього за власною ініціативою. Припинення кримінального правопорушення за змістом статті 17 КК має бути не результатом нездоланих у конкретній ситуації перешкод, а наслідком вільного волевиявлення самого суб'єкта. Не виключається добровільна відмова, якщо на його рішення вплинули інші особи (наприклад, умовляння близьких чи жертви припинити подальші кримінально-протиправні дії). Водночас добровільність виключається, якщо рішення припинити подальші кримінально-протиправні дії було ухвалено суб'єктом не за власною волею, а під впливом примусу з боку інших осіб (наприклад, працівників правоохоронних органів, яким стало відомо про готування цієї особи до кримінального правопорушення або про початок його вчинення).

3. Наявність в особи усвідомлення можливості довести кримінальне правопорушення до кінця полягає в наступному: *вирішальним при цьому є відповідне уявлення самого суб'єкта, а не те, чи існувала насправді фактична можливість продовжити або завершити розпочате кримінальне правопорушення, тобто якщо особа вважає, що відсутні причини (обставини), які вона не в змозі перебороти (подолати) для закінчення початого нею кримінального правопорушення, і вона зможе в цих конкретних умовах його завершити, наприклад винний з метою згвалтування довів потерпілу до безпорадного стану, застосувавши алкогольні напої або наркотичні засоби, але, усвідомлюючи, що він може безперешкодно довести кримінальне правопорушення до кінця, зглянувся над жертвою й відмовився від продовження кримінального правопорушення.*

Якщо ж особа припиняє кримінально-протиправне діяння, відмовляється від доведення кримінального правопорушення до кінця, переконавшись у фактичній неможливості його успішного завершення, – це не добровільна, а вимушена відмова, тобто невдале кримінально-протиправне посягання, незакінчене кримінальне правопорушення (наприклад, винний намагався відкрити сейф з коштовностями, але не зміг цього зробити). Питання про добровільність чи вимушеність відмови в разі незакінченого кримінального правопорушення треба вирішувати у кожному конкретному випадку з урахуванням, зокрема, зовнішніх обставин, які спонукають особу за власною волею припинити кримінально-протиправну діяльність, стимулюють таку поведінку або ж узагалі позбавляють можливості завершити розпочате кримінальне правопорушення.

Закон про кримінальну відповідальність не конкретизує мотиви добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця, а тому вони можуть бути різними – це усвідомлення

аморальності діяння, страх перед покаранням, розкаяння (каяття), жалість до потерпілого, співчуття, сором, боягузтво, огида, умовляння інших осіб, невігдність вчинення кримінального правопорушення, бажання виправитися тощо. *Мотиви добровільної відмови на вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності не впливають.*

4. Своєчасність добровільної відмови полягає в тому, що *добровільна відмова є можливою лише у незакінченому кримінальному правопорушенні та лише до моменту закінчення кримінального правопорушення*, тому що тільки в цьому випадку особа може ліквідувати (припинити) створену нею небезпеку заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Отже, добровільна відмова є можливою лише на стадіях готування та замаху, на стадії ж закінченого кримінального правопорушення добровільна відмова виключається, оскільки є всі елементи складу кримінального правопорушення, і відмовитися від завершеного посягання вже неможливо, воно є незворотним.

На стадії готування до кримінального правопорушення добровільна відмова є можливою в усіх випадках, причому навіть і у формі простої (чистої) бездіяльності. Утримання від подальших діянь, спрямованих на створення умов для вчинення кримінального правопорушення у майбутньому, усуває небезпеку для об'єкта кримінально-правової охорони та виключає можливість доведення кримінального правопорушення до кінця.

На стадії незакінченого замаху на кримінальне правопорушення добровільна відмова, як і в разі готування до кримінального правопорушення, є можливою завжди. Тут також достатньо утримання від подальших дій, які були безпосередньо спрямовані на вчинення кримінального правопорушення.

На стадії закінченого замаху на кримінальне правопорушення добровільна відмова є можливою лише в тих випадках, коли між вчиненим діянням і ймовірним настанням суспільно небезпечних наслідків існує певний проміжок часу, протягом якого особа контролює розвиток причинного зв'язку, може втрутитись і перешкодити настанню суспільно небезпечного наслідку. Тобто, у цьому випадку йдеться про кримінальні правопорушення з матеріальним складом, коли між вчиненням усіх необхідних дій і настанням суспільно небезпечних наслідків (як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони) є певний проміжок часу, наприклад якщо особа штовхнула потерпілого у водоймище з метою позбавлення його життя, а потім врятувала його. Добровільна відмова в цих випадках є можливою лише завдяки активним діям.

Добровільна відмова неможлива на стадії закінченого кримінального правопорушення. У цьому випадку мова може йти лише про наявність дійового каяття.

Згідно з ч. 2 ст. 17 КК особа, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення.

Із цього законодавчого положення випливає, що особа, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, не підлягає кримінальній відповідальності за вчинені нею готування до кримінального правопорушення або замах на кримінальне правопорушення. Отже, ця норма має велике значення в попередженні закінчення кримінальних правопорушень, тому що сприяє відмові від продовження та завершення розпочатою особою кримінального правопорушення. Положення зазначеної норми про добровільну відмову можуть бути використані й іншими особами для попередження кримінальних правопорушень.

Якщо ж у діянні (діях або бездіяльності), вчиненому особою до добровільної відмови, вже міститься склад іншого закінченого кримінального правопорушення, кримінальна відповідальність настає за це посягання, а за добровільно припинене готування або замах вона виключається. Наприклад, особа, яка заподіяла потерпілій тілесні ушкодження з метою зґвалтування, проте добровільно відмовилася від доведення цього кримінального правопорушення до кінця (не вчинила дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в її тіло), не відповідає за замах на зґвалтування, але відповідатиме за заподіяння тілесних ушкоджень.

ПИТАННЯ 39

ДІЙОВЕ КАЯТТЯ. ВІДМІННІСТЬ ДІЙОВОГО КАЯТТЯ ВІД ДОБРОВІЛЬНОЇ ВІДМОВИ

Дійове каяття – це активна поведінка винного, яка свідчить про осуд вчиненого ним кримінального правопорушення та про прагнення усунути або загладити суспільно небезпечні наслідки цього кримінального правопорушення.

Об'єктивною ознакою діяльного каяття є певна активна поведінка особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а **суб'єктивною ознакою** – осуд винним своїх дій (тому ці дії і мають таку назву).

Дійове каяття може проявитися в різних **видах**, а саме:

- у запобіганні настанню суспільно небезпечних наслідків вчиненого кримінального правопорушення;
- у відшкодуванні заподіяного збитку або усуненні заподіяної шкоди;
- у сприянні розкриттю кримінального правопорушення;
- у з'явленні із зізнанням;
- в інших подібних діях, що лише пом'якшують наслідки вчиненого кримінального правопорушення і відповідальність за нього.

Добровільна відмова відрізняється від дійового каяття за наступними ознаками:

– якщо добровільна відмова є можливою лише на стадіях готування та замаху, то дійове каяття трапляється і в разі закінченого кримінального правопорушення;

– добровільна відмова може проявлятися у бездіяльності, у простому (чистому) утриманні від подальшого вчинення кримінального правопорушення, а дійове каяття – це завжди активна поведінка;

– добровільно відмовитися можна лише від кримінальних правопорушень, вчинених з прямим умислом, тоді як дійове каяття може проявлятися як в умисних (у тому числі вчинених із непрямым умислом), так і в необережних кримінальних правопорушеннях;

– у разі добровільної відмови кримінально-протиправна діяльність припиняється лише за волею самого суб'єкта, чим і відвертається настання суспільно небезпечних наслідків, а дійове каяття відбувається, як правило, якщо кримінальне правопорушення доводиться до кінця або ж припиняється з причин, що не залежать від волі винного;

– за загальним правилом, у разі добровільної відмови особа не підлягає кримінальній відповідальності внаслідок відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця, що свідчить про відсутність в її діянні складу закінченого кримінального правопорушення, а в разі дійового каяття склад кримінального правопорушення існує, і тому воно, як правило, розглядається лише як обставина, що пом'якшує покарання (ст. 66 КК); однак у деяких випадках у разі дійового каяття особа звільняється від кримінальної відповідальності (наприклад, на підставі ст. 45 КК).

ПИТАННЯ 40

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СПІВУЧАСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ

Стаття 26 КК визначає *співучасть у кримінальному правопорушенні* як умисну спільну участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення.

Для розкриття змісту співучасті та правильного розуміння її юридичної природи слід встановити її об'єктивні та суб'єктивні ознаки.

Об'єктивні ознаки співучасті виражені в законі словами – кримінальне правопорушення спільно вчиняється декількома суб'єктами такого правопорушення. Виходячи з цього положення можна виділити дві об'єктивні ознаки співучасті:

1. Множинність співучасників, яка означає що тільки вчинення кримінального правопорушення його декількома суб'єктами може утворити співучасть. У свою чергу, ознака множинності включає два критерії: а) кількісний критерій множинності, що відповідає на питання про мінімальну кількість осіб, які спільно вчиняють кримінальне правопорушення. Для характеристики цього критерію законодавець використовує термін «декілька», під яким розуміють, що, за загальним правилом, мінімальну кількість співучасників утворюють дві особи, хоча їх може бути і більше; б) якісний критерій множинності, який визначений в законі поняттям «суб'єкти кримінального правопорушення», що безумовно є досягненням законодавчої техніки. Таким чином, співучасть у кримінальному правопорушенні може утворювати тільки участь двох або більше фізичних, осудних осіб, які досягли віку кримінальної відповідальності.

2. Спільність участі. Спільність як об'єктивна ознака співучасті містить такі три моменти: а) вчинення кримінального правопорушення є результатом загальної діяльності всіх співучасників. При цьому ролі або функції в межах тієї самої ролі у окремих співучасників можуть відрізнитися, але при цьому кримінальне правопорушення вчиняється загальними, спільними зусиллями усіх співучасників; б) суспільно небезпечний наслідок, який настає в результаті вчинення кримінального правопорушення виконавцем, є єдиним, неподільним та загальним для всіх співучасників. За цей наслідок відповідальність несуть всі співучасники, незалежно від тієї ролі, яку кожний з них виконував; в) між діями співучасників і тим кримінальним правопорушенням, що вчинив виконавець, має місце причинний зв'язок. Саме виконавець є заключною «ланкою» при

вчиненні кримінального правопорушення у співучасті, саме він реалізує кримінально протиправні наміри інших співучасників, тому наявність причинного зв'язку тут є обов'язковою ознакою спільності діяння співучасників.

Суб'єктивні ознаки співучасті виражені в законі словами – умисна спільна участь у вчиненні умисного кримінального правопорушення. У свою чергу, з цього положення випливають такі ознаки: 1) співучасть можлива тільки в умисних кримінальних правопорушеннях. Ця ознака безпосередньо впливає з тексту закону; 2) спільність умислу співучасників. Ця ознака означає, що між співучасниками завжди повинна мати місце згода на вчинення конкретного кримінального правопорушення. Така змова не обов'язково є попередньою та може виражатися різними способами. Змістом змови може бути домовленість про мету кримінального правопорушення, способи його вчинення, інші деталі. Форма змови може бути усною, письмовою, за допомогою конклюдентних дій (обмін жестами, мімікою, певні рухи). Умисел при співучасті містить у собі інтелектуальні і вольові моменти, які характеризуються специфікою внаслідок особливості спільного вчинення кримінального правопорушення. Інтелектуальний момент полягає в тому, що співучасник усвідомлює суспільну небезпечність не лише вчиненого ним особисто діяння, а і того діяння, яке вчиняє виконавець. Співучасник також передбачає, що в результаті цих дій виконавця настане суспільно небезпечний наслідок. Тобто співучасник передбачає, що в результаті його дії розвиток причинного зв'язку призведе до того, що виконавець вчинить задумане співучасниками кримінальне правопорушення. Іншими словами, співучасник повинен бути поінформований про кримінально протиправні наміри та дії виконавця. Вимога такої поінформованості – найважливіша ознака співучасті. Вольовий момент умислу при співучасті виявляється, насамперед, у бажанні настання наслідків, коли всі співучасники бажають, щоб настали наслідки, яких своїми безпосередніми діями прагне досягти виконавець. У кримінальних правопорушеннях з формальним складом співучасники бажають, щоб виконавець вчинив задуману ними кримінально протиправну дію.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, які вчиняються у співучасті, може характеризуватися як прямим, так і непрямим умислом. Мотиви і мета дій співучасників можуть бути різними. Але така ситуація не виключає наявності співучасті у кримінальному правопорушенні.

ПИТАННЯ 41

ФОРМИ СПІВУЧАСТІ

Під формами співучасті розуміють об'єднання співучасників, які розрізняються між собою за характером виконуваних ролей і за стійкістю суб'єктивних зв'язків між ними. Виходячи з указанного положення можна виділити дві групи форм співучасті:

1. Форми співучасті за об'єктивними ознаками (за характером виконуваних співучасниками ролей). Традиційно, теорія кримінального права називає дві форми співучасті за об'єктивними ознаками – проста та складна співучасть.

Проста співучасть (співвиконавство) має місце там, де всі співучасники є виконавцями кримінального правопорушення, тобто виконують однорідну роль. У свою чергу, ця форма співучасті може поділятися на: а) просте співвиконавство – коли всі виконавці повністю виконують об'єктивну сторону кримінального правопорушення, тобто з початку і до кінця виконують дії, описані в диспозиції статті Особливої частини КК; б) складне співвиконавство – коли має місце технічний розподіл функцій (обов'язків) між співвиконавцями, тобто кожен із співучасників частково виконує об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення. Але з погляду на форми співучасті їх ролі однорідні – всі вони безпосередньо виконують дії, описані в диспозиції статті Особливої частини КК як ознаки об'єктивної сторони конкретного складу кримінального правопорушення.

Складна співучасть (співучасть з розподілом ролей або співучасть у вузькому розумінні) має місце там, де ролі між співучасниками розподіляються: одні – безпосередньо виконують кримінальне правопорушення (виконавці), інші виконують ролі організатора, підбурювача або пособника.

2. Форми співучасті за суб'єктивними ознаками (за стійкістю суб'єктивних зв'язків між співучасниками) безпосередньо вказуються в кримінальному законі. Зокрема, ст. 28 КК називає вчинення кримінального правопорушення групою осіб, вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою, вчинення кримінального правопорушення організованою групою та вчинення кримінального правопорушення злочинною організацією.

Відповідно до ч.1 ст. 28 КК, кримінальне правопорушення визнається таким, що вчинене групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою. При цій формі співучасті діяльність одного співучасника приєднується до діяльності іншого вже в процесі вчинення кримінального правопорушення (коли воно вже почалося), але до його

закінчення. З об'єктивної сторони ця форма співучасті передбачає тільки співвиконавство. З суб'єктивної сторони має місце відсутність попередньої змови. Хоча змова про спільне вчинення кримінального правопорушення, як обов'язкова суб'єктивна ознака співучасті, тут є, але вона виникає не до початку, а вже в ході скоєння кримінального правопорушення, коли хоча б один з виконавців почав його вчиняти, тобто на стадії замаху на вчинення кримінального правопорушення.

Згідно з ч. 2 ст. 28 КК, кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення.

Ця форма співучасті як обов'язкову ознаку передбачає наявність попередньої змови на спільне вчинення кримінального правопорушення. Змова вважається попередньою, якщо вона відбулася до вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо перед його початком, тобто до стадії вчинення замаху на кримінальне правопорушення будь-яким із співучасників. Обсяг такої змови може бути різним. Для кваліфікації кримінального правопорушення як вчиненого групою осіб за попередньою змовою достатньо встановити факт змови щодо основного питання – про спільне вчинення кримінального правопорушення. Водночас між учасниками групи може існувати і більш детальна змова – про об'єкт наміченого кримінального правопорушення, спосіб його вчинення, приховування викраденого майна тощо. Виходячи з букви кримінального закону об'єктивна сторона цієї форми співучасті може передбачати як співвиконавство, так і розподіл ролей між співучасниками.

Згідно з ч. 3 ст. 28 КК, кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Відповідно до законодавчого визначення ознаками організованої групи, які, зокрема, дозволяють відмежувати її від групи осіб, що діє за попередньою змовою, виступають: а) участь у готуванні або вчиненні кримінального правопорушення трьох або більше суб'єктів; б) організація учасників групи в стійке об'єднання. Саме стійкість виступає основною ознакою, за якою проводиться розмежування цієї

форми від неорганізованих форм співучасті. Незважаючи на те, що стійкість групи – поняття оціночне і встановлюється кожного разу виходячи з конкретних обставин справи, кримінальний закон містить перелік ознак, що вказують на наявність стійкості організованої групи. Це, зокрема, кількість кримінальних правопорушень, для вчинення яких створюється організована група. Обов'язковою ознакою організованої групи законодавець називає мету неодноразового вчинення кримінального правопорушення. Другою ознакою стійкості є планування злочинної діяльності, тобто, як буквально сказано в законі, кримінальні правопорушення повинні бути об'єднані єдиним планом, відомим усім учасникам групи. Наступною зазначеною у законі властивістю стійкості організованості групи є розподіл функцій між її учасниками. Розподіл функцій між учасниками організованої групи не тільки (а точніше, не стільки) характеризується розподілом видових ролей (визначення співвиконавців, організаторів, підбурювачів та пособників кримінальних правопорушень), а, в першу чергу, виявляється у конкретизації дій, які той чи інший учасник повинен виконувати у процесі діяльності такої групи. Зокрема, якщо всі співучасники одночасно беруть участь у безпосередньому виконанні об'єктивної сторони кримінального правопорушення, то розподіл функцій може мати чисто технічний характер і стосуватися деталізації співвиконавських дій на місці вчинення кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 4 ст. 28 КК, кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо воно скоєне стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (три і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп.

У цьому законодавчому положенні указані дві ознаки, що відрізняють злочинну організацію від інших форм співучасті. По-перше, це ієрархічна побудова організації. Ієрархія також може полягати у підпорядкованості членів організації своїм керівникам, підпорядкуванні окремих структурних частин злочинної організації єдиному центру, в обов'язковості рішень, прийнятих організаторами, для всіх інших учасників злочинної організації. По-друге, наявність спеціальних цілей діяльності, що виступають альтернативними: 1) вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів; 2) керівництво

чи координація кримінально протиправної діяльності інших осіб;
3) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально-протиправних груп.

ПИТАННЯ 42

ВИДИ СПІВУЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Розподіл співучасників на види кримінальне законодавство України проводить за об'єктивним критерієм – тією роллю, яку виконував співучасник при вчиненні кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 1 ст. 27 КК, співучасниками кримінальних правопорушень, поряд із виконавцем, є організатор, підбурювач та пособник.

Виконавцем (співвиконавцем) є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення, передбачене КК.

Виконавець (співвиконавець) повинен мати всі ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, який може бути загальним або спеціальним. Така особа повинна безпосередньо виконувати діяння або певну його частину, яке описане в диспозиції статті Особливої частини КК.

Виконавцем (співвиконавцем) може бути особа, яка з метою вчинення кримінального правопорушення використовувала осіб, які у відповідності з законом не підлягають кримінальній відповідальності (неосудні, не досягли віку кримінальної відповідальності, не мають ознак спеціального суб'єкта).

Організатором є особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації.

Організатор кримінального правопорушення розробляє план його вчинення, керує його підготовкою, залучає співучасників, розподіляє між ними ролі, спрямовує їх дії на готування одного або декількох кримінальних правопорушень; спрямовує зусилля співучасників на безпосереднє вчинення діянь, які характеризують

об'єктивну сторону кримінальних правопорушень. Організатор також може створити організовану групу чи злочинну організацію або керувати ними. Ним визнається і особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації.

Підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення.

Підбурювач викликає у іншого співучасника намір вчинити кримінальне правопорушення або своїми діями зміцнює такий намір, що виник у співучасника, але той мав сумніви щодо його реалізації. Способи підбурювання є різноманітними і не обмежуються тими, що вказані безпосередньо в законі про кримінальну відповідальність.

Пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення.

Пособник, як і підбурювач, не бере безпосередньої участі у вчиненні кримінального правопорушення, але своїми діями зміцнює рішучість інших співучасників його вчинити. Але на відміну від підбурювача пособник своїми діями не викликає рішучості у інших співучасників вчинити кримінальне правопорушення. У них вона сформована незалежно від дій пособника. Останній її тільки зміцнює. Пособництво може виражатися як у формі дії, так і бездіяльності.

Наука кримінального права поділяє пособництво на фізичне та інтелектуальне. Під фізичним пособництвом розуміється надання засобів та знарядь, усунення перешкод або інше сприяння вчиненню кримінального правопорушення. Інтелектуальне пособництво характеризується наданням порад, вказівок, заздалегідь обіцяним переховуванням злочинця, слідів кримінального правопорушення або предметів, які здобуті кримінально протиправним шляхом, придбанням або збутом таких предметів тощо.

У судовій практиці непоодинокими є випадки збігу в діяльності співучасника декількох ролей. Така ситуація потребує обов'язкового її урахування при призначенні винним особам кримінального покарання.

Не є співучастю не обіцяне заздалегідь переховування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення, слідів кримінального правопорушення чи предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом, або придбання чи збут таких предметів. Особи, які вчинили такі діяння, підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, передбачених ст. 198 та 396 КК.

Не є співучастю обіцяне до закінчення вчинення кримінального правопорушення неповідомлення про достовірно відоме підготовлюване або вчинюване кримінальне правопорушення. Такі особи підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, коли вчинене ними діяння містить ознаки іншого кримінального правопорушення.

ПИТАННЯ 43 **ВИКОНАВЕЦЬ (СПІВВИКОНАВЕЦЬ) КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

Згідно з ч. 2 ст. 27 КК *виконавцем (співвиконавцем)* є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення, передбачене цим Кодексом.

Аналіз положень ч. 2 ст. 27 нового КК дозволяє констатувати, що тепер виконавцем визнається особа, яка: 1) є суб'єктом кримінального правопорушення; 2) вчинила кримінальне правопорушення, передбачене КК; 3) вчинила таке кримінальне правопорушення у співучасті з іншими суб'єктами такого правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, які згідно з законом не підлягають кримінальній відповідальності за вчинене. В останньому випадку має місце так зване посереднє вчинення кримінального правопорушення, коли виконавець особисто не виконує дій, які утворюють об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК, або особисто виконує лише частину таких дій. Іншу їх необхідну частину або усі такі дії виконують інші особи, які в силу певних передбачених законом обставин не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне. Вказаними обставинами є такі, за наявності яких особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності: а) взагалі – через неосудність особи (ч. 2 ст. 19 КК) чи недосягнення нею віку, з якого може настати кримінальна відповідальність (ст. 22 КК), або

б) за вчинення даного кримінального правопорушення (якщо це кримінальне правопорушення зі спеціальним суб'єктом). Такими обставинами не можуть бути визнані передбачені кримінальним законом умови спеціального звільнення від кримінальної відповідальності (так звані компромісні або пільгові норми).

У випадках використання для вчинення кримінального правопорушення осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, останні у правовому розумінні виконують роль своєрідного знаряддя чи засобу вчинення кримінального правопорушення. Оскільки особи, які фактично вчинили кримінальне правопорушення, не підлягають відповідно до закону кримінальній відповідальності за скоєне, а вчинене ними діяння як за об'єктивними, так і суб'єктивними ознаками є кримінально протиправним, то виконавцем кримінального правопорушення визнається його суб'єкт, який спрямовував дії зазначених осіб і усвідомлював обставини, що виключають визнання їх суб'єктами кримінального правопорушення.

Якщо для виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення використовувалась неповнолітня особа, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, організатора чи підбурювача слід не лише визнавати виконавцем кримінального правопорушення, яке вона вчинила, а й додатково кваліфікувати його дії за ст. 304 КК як втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

ПИТАННЯ 44

ОРГАНІЗАТОР КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ. ВИДИ ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ДІЙ

Згідно з ч. 3 ст. 27 КК *організатором* є особа, яка вчинила хоча б одну з таких дій: організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень); керувала підготовкою кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або його (їх) вчиненням; утворила організовану групу чи злочинну організацію; керувала організованою групою чи злочинною організацією, забезпечувала фінансування організованої групи чи злочинної організації; організовувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Організація вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) полягає у діях, які спрямовують, об'єднують інших співучасників на вчинення одного чи декількох кримінальних правопорушень чи координують їх поведінку. При цьому

ініціатива вчинення кримінального правопорушення може і не належати організатору, а бути лише підтриманою ним. Дії з організації кримінального правопорушення полягають, зокрема, у: а) залученні до його вчинення виконавців, пособників, підбурювачів чи інших організаторів; б) розподілі обов'язків між ними; в) визначенні об'єкта (предмета) посягання; г) розробленні плану вчинення кримінального правопорушення. Основне завдання, на виконанні якого зосереджена діяльність організатора при організації вчинення кримінального правопорушення, – спрямувати, об'єднати і скоординувати зусилля інших осіб на вчинення кримінального правопорушення. Організація останнього може включати залучення до вчинення кримінального правопорушення, об'єднання та координацію зусиль як співучасників усіх видів, так і лише одного (наприклад, виконавця) чи двох. Організація вчинення кримінального правопорушення може здійснюватися у формі наказу, угоди, прохання, підкупу, доручення, замовлення тощо. Так, судова практика за певних обставин визнає замовлення вбивства його організацією.

Керування підготовкою кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) передбачає спрямування дій виконавця, пособника чи підбурювача на готування до одного чи декількох кримінальних правопорушень, а саме на: підшукування або пристосування засобів чи знарядь; підшукування співучасників; замовлення вчинення кримінального правопорушення; усунення перешкод; інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення. Керуванням підготовкою кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) охоплюється також проведення інструктажу співучасників щодо виконання ними відповідних злочинних дій (бездіяльності), вироблення заходів щодо нейтралізації діяльності правоохоронних органів (організація підкупу, застосування насильства до працівника такого органу чи його близьких, усунення його з посади чи інше блокування його діяльності, яка може перешкодити вчиненню кримінального правопорушення), визначення місць переховування співучасників після вчинення ними кримінального правопорушення, а також місць приховування знарядь, засобів вчинення кримінального правопорушення, його слідів та предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом тощо.

Керування вчиненням кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) передбачає спрямування зусиль інших співучасників на безпосереднє виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення (дій виконавця) чи забезпечення такого виконання (дій пособника та підбурювача). Воно може полягати,

зокрема, у наданні настанов конкретним учасникам кримінального правопорушення щодо виконання тих чи інших дій, які становлять об'єктивну сторону вчинюваного кримінального правопорушення чи забезпечують виконання таких дій; координації дій співучасників (їх розстановка на місці вчинення кримінального правопорушення, визначення послідовності вчинення кримінально протиправних дій, форми і порядку зв'язку між співучасниками під час їх вчинення); забезпеченні прикриття кримінально протиправних дій співучасників тощо.

Утворення організованої групи чи злочинної організації – це сукупність дій з організації (формування, заснування, створення) стійкого кримінально протиправного об'єднання для вчинення одного чи багатьох кримінальних правопорушень.

Дії щодо утворення організованої групи чи злочинної організації за своїм змістом є близькими до дій з організації кримінального правопорушення (підшукування відповідних співучасників, об'єднання їх зусиль, визначення загальних правил поведінки членів групи або організації тощо). Однак основне завдання, яке стоїть перед організатором у цьому випадку, є іншим – створити (заснувати) стійке об'єднання осіб, у якому поєднати (зробити спільними) їх зусилля для заняття кримінально протиправною діяльністю. Налаштування функціонування стійкого кримінально протиправного об'єднання передбачає встановлення взаємозв'язку в діях окремих учасників останнього та діяльності його структурних частин, упорядкування, узгодження їх дій (діяльності) відповідно до загальної структури об'єднання.

Керування організованою групою чи злочинною організацією полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на управління процесом підтримання їх функціонування (забезпечення існування та збереження організованості) як стійкого об'єднання осіб та/або здійснення ними кримінально протиправної діяльності. Керування організованою групою чи злочинною організацією може здійснюватись у формі віддання наказів, розпоряджень, доручень, проведення інструктажів, організації звітів про виконання тих чи інших дій, прийняття рішень про застосування заходів впливу щодо членів кримінально протиправного об'єднання за невиконання доручень його керівництва або порушення встановлених у ньому правил поведінки.

Фінансування кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації – це забезпечення їх коштами у національній валюті України чи в іноземній. Воно передбачає як

організацію винним постачання зазначеним об'єднанням фінансів іншими особами, так і здійснення такого постачання ним безпосередньо. Таке забезпечення має місце не лише тоді, коли фінанси поставлені даним об'єднанням у необхідній кількості, а й тоді, коли вони лише частково задовольнили їх потреби. Воно може спрямовуватись на фінансування як забезпечення функціонування організованої групи, злочинної організації (придбання техніки, зброї, іншого майна, оренду чи придбання приміщень, видачу коштів членам таких об'єднань як плату за виконання ними відповідних функцій, підкуп представників влади, здійснення розвідувальної та контррозвідувальної діяльності), так і вчинення конкретного кримінального правопорушення (придбання та пристосування знарядь та засобів його вчинення, вкладання коштів у незаконну підприємницьку діяльність, виплата винагороди виконавцям та іншим співучасникам кримінального правопорушення тощо).

Приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації являє собою організацію специфічної форми пособницької діяльності у вигляді переховування злочинця, знарядь чи засобів вчинення кримінального правопорушення, його слідів чи предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом, іншого приховування кримінально протиправної діяльності зазначених об'єднань. Приховування кримінально протиправної діяльності таких об'єднань може виразитись в організації: а) легалізації доходів, отриманих таким об'єднанням кримінально протиправним шляхом; б) підкупу працівників органів державної влади з метою невжиття ними передбачених законом заходів до викриття учасників групи (організації) та притягнення їх до відповідальності; в) проникнення учасників таких об'єднань до органів державної влади та місцевого самоврядування з метою забезпечення «даху» для кримінально протиправної діяльності даних об'єднань; г) виїзду учасників такої діяльності за межі регіону чи країни; д) збуту предметів, здобутих злочинним шляхом; е) маскування слідів кримінальних правопорушень; є) знищення знарядь та засобів їх вчинення; ж) фізичного знищення потерпілих, свідків кримінально протиправної діяльності, а також тих співучасників вчинення кримінально протиправним об'єднанням кримінальних правопорушень, які могли б виступити як свідки.

ПИТАННЯ 45

ПІДБУРЮВАЧ ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ. СПОСОБИ ПІДБУРЮВАННЯ

Згідно з ч. 4 ст. 27 КК, *підбурювачем* визнається особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення.

Схиляння до вчинення кримінального правопорушення передбачає збудження бажання (переконання у бажаності, вигідності, потрібі), викликання рішучості у іншого співучасника вчинити кримінальне правопорушення. Оскільки у КК йдеться про схиляння «іншого співучасника», то підбурюванням може бути визнано лише схиляння до вчинення кримінального правопорушення особи, яка може бути суб'єктом такого правопорушення. Умовляння означає систематичне або одноразове наполегливе прохання (переконання) особи у необхідності вчинення кримінального правопорушення. Підкуп – це надання або обіцянка надання особі матеріальної (надання грошей або майна, передача чи збереження прав на майно, звільнення від майнових зобов'язань) або іншої (допомога у працевлаштуванні, вирішення певних життєвих проблем, звільнення від кримінальної відповідальності тощо) вигоди у разі вчинення нею кримінального правопорушення. Підбурювання шляхом підкупу може, зокрема, проявлятися у замовленні вбивства, коли особа, схиляючи до вчинення такого кримінального правопорушення іншу особу, обіцяє чи надає останній відповідну матеріальну винагороду чи іншу вигоду, не виконуючи при цьому функцій організатора такого вбивства. Погроза – залякування особи заподіянням фізичної, майнової, моральної або іншої шкоди у разі невчинення нею кримінального правопорушення. Примус передбачає домагання від іншої особи вчинити кримінальне правопорушення шляхом заподіяння тілесних ушкоджень або застосування до неї іншого насильства, пошкодження належного їй чи її близьким майна, розповсюдження певної інформації про таку особу тощо. Під іншим чином схилянням іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення слід розуміти вчинення будь-яких інших, крім зазначених вище, дій, за допомогою яких особа схилила співучасника до вчинення кримінального правопорушення. Це можуть бути: доручення, порада, заклик.

Підбурювання може виражатись у словесній, письмовій формах або за допомогою міміки та жестів, як у прямій, так і в завуальованій формі. У тих випадках, коли спосіб підбурювання сам по собі є кримінально караним, він повинен отримувати самостійну кримінально-правову оцінку (наприклад, погроза вбивством, провокація підкупу).

ПИТАННЯ 46
ПОСОБНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ВИДИ ПОСОБНИЦЬКИХ ДІЙ. ВІДМІННІСТЬ ПОСОБНИЦТВА
ВІД ПІДБУРЮВАННЯ

Пособник кримінального правопорушення – особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення (ч. 5 ст. 27 КК).

Пособник кримінального правопорушення є його співучасником, а тому пособницькій діяльності властиві всі ознаки співучасті, що випливають зі змісту ст. 26 КК, а саме: а) вона повинна бути лише умисною; б) може мати місце лише при вчиненні умисного кримінального правопорушення; в) характеризується спільністю участі пособника у вчиненні єдиного для всіх (двох і більше) співучасників кримінального правопорушення, що має як об'єктивний (пособницькі дії сприяють настанню суспільно небезпечних наслідків у кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом або на вчинення лише суспільно небезпечних дій – у кримінальних правопорушеннях з формальним складом), так і суб'єктивний вираз (пособник усвідомлює спільність своїх дій з іншими співучасниками, хоча б і без персональної конкретизації останніх).

Види пособницьких дій:

– *надання порад* – дії, що полягають в інформуванні (усно, письмово чи у формі конклюдентних дій) інших співучасників кримінального правопорушення щодо найбільш виважених, необхідних, на думку пособника, засобів, знарядь, заходів, спрямованих на сприяння у готуванні та безпосередньому вчиненні кримінального правопорушення.

– *вказівки* – наполегливі вимоги, адресовані пособником іншим співучасникам, щодо вчинення певних дій, спрямованих на сприяння у готуванні чи безпосередньому вчиненні кримінального правопорушення;

– *надання засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення* – дії, які полягають у передачі (тимчасовій чи остаточній, оплатній чи безоплатній) пособником у користування (або ж у власність) речей матеріального світу, властивості яких дозволяють їх

використати для вчинення конкретного кримінального правопорушення як знаряддя чи засіб;

– усунення *перешкод* – дії технічного, організаційного та іншого характеру, спрямовані на нейтралізацію факторів, що можуть завадити вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками кримінального правопорушення. До них, наприклад, може відноситись відімкнення сигналізації, відволікання уваги власника житла, щоб завадити йому потрапити до нього в той час, коли інші співучасники вчиняють крадіжку, поєднану з проникненням в це житло тощо;

– надання *заздалегідь обіцянки переховувати кримінального правопорушника* – завчасне, тобто до початку вчинення кримінального правопорушення, надання іншим співучасникам обіцянки щодо переховування у майбутньому, тобто після вчинення кримінального правопорушення, особи (осіб), яка (які) його вчинять. Сама обіцянка полягає у наданні усного чи письмового зобов'язання пособника вчинити зазначені дії. Подальше переховування може полягати у наданні приміщень, транспортних засобів для зникнення кримінального правопорушника, доступу до схованок тощо;

– надання *заздалегідь обіцянки переховувати знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення* – завчасне, тобто до початку вчинення кримінального правопорушення, надання іншим співучасникам обіцянки щодо переховування у майбутньому, тобто після вчинення кримінального правопорушення, знаряддя та/або засобів, що використовувалися для його вчинення. Подальше переховування може полягати у їх триманні в спеціально відведених місцях: приміщеннях, схованках, тайниках, сейфах тощо;

– надання *заздалегідь обіцянки переховувати сліди кримінального правопорушення* – завчасне, тобто до початку вчинення кримінального правопорушення, надання іншим співучасникам обіцянки щодо переховування у майбутньому, тобто після вчинення кримінального правопорушення, його слідів. Така обіцянка може виражатися, наприклад, у зобов'язанні після вчинення кримінального правопорушення здійснити прибирання місця вчинення кримінального правопорушення з усуненням його слідів (трупа людини, слідів боротьби, предметів, часток речовини, що можуть бути використані як речові докази тощо), або тимчасове чи постійне утримання зазначених слідів у визначеному місці;

– надання *заздалегідь обіцянки переховувати предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом* – завчасне, тобто до початку вчинення кримінального правопорушення, надання іншим співучасникам

обіцянки щодо переховування у майбутньому, тобто після вчинення кримінального правопорушення речей матеріального світу, що здобуті в результаті його вчинення (гроші, майно і т. ін.);

– надання заздалегідь обіцянки придбати чи збути предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом – завчасне, тобто до початку вчинення кримінального правопорушення, надання іншим співучасникам обіцянки щодо придбання чи збуту в майбутньому, тобто після вчинення кримінального правопорушення, речей матеріального світу, що здобуті в результаті його вчинення (гроші, майно і т. ін.);

– надання заздалегідь обіцянки іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення – завчасне, тобто до початку вчинення кримінального правопорушення, надання іншим співучасникам обіцянки вчинити будь-які інші дії, які не охоплюються змістом попередніх видів пособницьких дій, спрямованих на сприяння у вчиненні кримінального правопорушення.

Відмінність пособництва від підбурювання полягає в тому, що пособництво спрямоване на сприяння у вчиненні кримінального правопорушення, а підбурювання – лише на те, щоб у той чи інший спосіб викликати бажання (переконаність у необхідності, вигідності і т. ін.) вчинити кримінальне правопорушення *без сприяння* у ньому. На відміну від підбурювання, пособництво характеризується певною корисністю для інших співучасників, тобто має корисні властивості (*фізичні* чи *інтелектуальні* – залежно від конкретних пособницьких дій), що полегшують тією чи іншою мірою вчинення кримінального правопорушення, або ж роблять його принципово можливим.

ПИТАННЯ 47

ПІДСТАВИ ТА МЕЖІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПІВУЧАСНИКІВ

Співучасть у кримінальному правопорушенні, як особлива форма кримінально протиправної діяльності, є більш суспільно небезпечною, ніж вчинення кримінального правопорушення одноосібно. Тож відповідальність співучасників має певні особливості, передбачені нормами Загальної та Особливої частин КК, зокрема:

1. Кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті, складається зі спільних дій двох або більше осіб, які виступають як виконавці (співвиконавці), організатори, підбурювачі або пособники. Тому кримінальна відповідальність конкретної особи залежить, у першу чергу, від тієї ролі, яку вона виконувала при вчиненні кримінального правопорушення. Якщо особа повністю або частково безпосередньо

виконує об'єктивну сторону кримінального правопорушення, то вона визнається його виконавцем (співвиконавцем). За правилом, передбаченим у ч. 1 ст. 29 КК, її дії кваліфікуються за статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за вчинене нею кримінальне правопорушення. Тут діє загальне правило щодо підстав кримінальної відповідальності і кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 2 ст. 29 КК, у випадках, коли співучасник не виконує об'єктивну сторону конкретного кримінального правопорушення, однак бере у ньому участь як організатор, підбурювач або пособник, його дії кваліфікуються за статтею Особливої частини КК, за якою настає кримінальна відповідальність виконавця (співвиконавця) із посиланням на ту частину ст. 27 КК, яка передбачає виконувану ним роль. Так, наприклад, дії організатора умисного вбивства із корисливих мотивів будуть кваліфікуватися за ч. 3 ст. 27, п. 6 ч. 2 ст. 115 КК, а дії пособника розбою – за ч. 5 ст. 27, а також відповідною частиною ст. 187 КК.

2. У ч. 3 ст. 29 КК законодавчо закріплений принцип індивідуалізації відповідальності співучасників. Ознаки, що характеризують особу окремого співучасника кримінального правопорушення, наприклад, як службову особу, військовослужбовця, раніше судиму особу тощо, і впливають на її кримінальну відповідальність, ставляться у вину лише цьому співучаснику. Так, при умисному вбивстві матір'ю своєї дитини під час пологів або одразу після них дії матері, враховуючи певні особливості, кваліфікуються за ст. 117 КК (умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини) як вбивство при пом'якшуючих обставинах, однак будь-який співучасник цього кримінального правопорушення буде підлягати кримінальній відповідальності за ст. 27 та ст. 115 КК (умисне вбивство), тому що особисті ознаки, які пом'якшують відповідальність матері, не можуть впливати на відповідальність інших співучасників.

3. Відповідно до ч. 3 ст. 29 КК інші обставини, що обтяжують відповідальність і передбачені у статтях Особливої частини цього Кодексу як ознаки кримінального правопорушення, що впливають на кваліфікацію дій виконавця, можуть ставитися у вину іншим співучасникам лише за наявності обов'язкової умови – усвідомлення співучасниками зазначених обставин. Відсутність такого усвідомлення (обізнаності про них) виключає можливість ставлення у вину цих обставин іншим співучасникам. До таких обставин належать, наприклад, предмет, спосіб вчинення кримінального правопорушення, його мотив і мета тощо. Так, якщо виконавець вчинив

вбивство з особливою жорстокістю, а інші співучасники про це не знали, то дії виконавця необхідно кваліфікувати за п. 4 ч. 2 ст. 11 КК, а дії інших співучасників за ст. 27 та ч. 1 ст. 115 КК.

4. За правилом, передбаченим у ч. 4 ст. 29 КК, співучасники кримінального правопорушення (організатор, підбурювач, пособник) за наявності незакінченого кримінального правопорушення в діях виконавця підлягають відповідальності за співучасть у незакінченому кримінальному правопорушенні, тобто за певною статтею Особливої частини КК, за якою кваліфікують дії виконавця, і за ч. 3, 4 або 5 ст. 27, а також за ст. 14 КК (готування до кримінального правопорушення) чи ст. 15 КК (замах на кримінальне правопорушення), іншими словами, залежно від стадії, на якій кримінальне правопорушення виконавця було перервано або зупинено.

5. Для того щоб співучасник був притягнутий до відповідальності за кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем, він повинен усвідомлювати кримінально протиправні наміри виконавця. Між співучасниками повинна бути згода (договір, змова) на вчинення конкретного кримінального правопорушення. Вчинення дій, які не охоплюються прямим або непрямим умислом інших співучасників, не є співучастю у кримінальному правопорушенні. Тут має місце *ексцес виконавця*, при якому співучасники не підлягають відповідальності за вчинене виконавцем діяння. Отже, інші співучасники відповідають тільки у межах договору, тобто лише за ті дії (бездіяльність) виконавця, які охоплювалися їхнім умислом. Виконавець же, який допустив ексцес, відповідає на загальних підставах у повному обсязі за все ним скоєне (ч. 5 ст. 29 КК).

6. Відповідно до ч. 1 ст. 30 КК, організатор організованої групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі кримінальні правопорушення, вчинені організованою групою чи злочинною організацією, за умови, якщо вони охоплювалися його умислом. У цьому разі йдеться про кримінальні правопорушення, вчинені організованою групою чи злочинною організацією, у виконанні яких брали участь усі співучасники таких об'єднань чи хоча б деякі з них. Підставою об'єктивного характеру для інкримінування організатору зазначених кримінальних правопорушень є те, що вони були вчинені внаслідок його дій з організації злочинних об'єднань (організованої групи чи злочинної організації), керівництва ними чи координації кримінально протиправної діяльності або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. Підставою суб'єктивного характеру цієї відповідальності організатора є те, що він усвідомлював учинення

злочинним угрупованням певного кримінального правопорушення (правопорушень) і бажав цього чи свідомо допускав це.

7. На відміну від організаторів, інші учасники організованої групи чи злочинної організації (виконавець, підбурювач, пособник) відповідають лише за ті конкретні кримінальні правопорушення, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь (ч. 2 ст. 30 КК). При цьому роль, яку вони виконували у вчиненні цих кримінальних правопорушень, для вирішення питання про кримінальну відповідальність не має значення. Інші ж кримінальні правопорушення, у підготовці чи вчиненні яких ці учасники злочинного угруповання не брали участі, інкримінуватися їм у вину не можуть.

8. Відповідно до ч. 4 ст. 68 КК, при призначенні покарання співучасникам кримінального правопорушення суд, керуючись загальними засадами призначення покарання, враховує характер та ступінь участі кожного з них у вчиненні кримінального правопорушення. Характер участі – це та роль, яку виконує співучасник при вчиненні кримінального правопорушення; ступінь участі – це ступінь інтенсивності, виразу тієї чи іншої ролі при вчиненні кримінального правопорушення (так, можна бути активним пособником добровільно, а можна сприяти вчиненню кримінального правопорушення під впливом шантажу, погроз тощо).

ПИТАННЯ 48

СПІВУЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ ІЗ СПЕЦІАЛЬНИМ СУБ'ЄКТОМ ТА ПОСЕРЕДНЯ ВИННІСТЬ (ВИКОНАННЯ) ЯК СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СПІВУЧАСТЬ

Відповідно до ч. 2 ст. 18 КК, спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Тобто характерною ознакою кримінальних правопорушень із спеціальним суб'єктом є те, що їх можуть вчинити лише особи, наділені ознаками спеціального суб'єкта. Питання про можливість співучасті у таких кримінальних правопорушеннях осіб, які не мають ознак спеціального суб'єкта, вирішується, виходячи не з норм Загальної частини, а із положень, що впливають з Особливої частини КК.

Так, у ч. 3 ст. 401 КК вказано, що співучасть у військових кримінальних правопорушеннях осіб, не згаданих у цій статті (тобто не військовослужбовців), тягне за собою відповідальність за відповідними

статтями розділу Особливої частини КК про військові кримінальні правопорушення. Це правило теорія та практика кримінального права переносять і на інші кримінальні правопорушення із спеціальним суб'єктом. Таким чином, загальним правилом відповідальності за співучасть у кримінальних правопорушеннях із спеціальним суб'єктом є те, що їх виконавцем може бути тільки спеціальний суб'єкт, а організатором, підбурювачем або пособником можуть виступати й інші особи, не наділені ознаками спеціального суб'єкта. Водночас об'єктивна сторона деяких кримінальних правопорушень описується в законі так, що вона не виключає визнання співвиконавцями і осіб, які не є спеціальними суб'єктами. Виходячи із цих положень, можна сформулювати такі правила кваліфікації дій співучасників у кримінальних правопорушеннях зі спеціальним суб'єктом:

а) виконавцем кримінального правопорушення зі спеціальним суб'єктом може бути тільки цей спеціальний суб'єкт, наприклад виконавцем державної зради (ст. 111 КК) може бути тільки громадянин України, виконавцем отримання неправомірної вигоди (ст. 368 КК) – тільки службова особа; особи, що не мають ознак спеціального суб'єкта, можуть виступати організаторами, підбурювачами, пособниками того кримінального правопорушення, виконавцем якого є спеціальний суб'єкт, тому ці співучасники несуть відповідальність за тією статтею КК, що передбачає кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем – спеціальним суб'єктом;

б) особи, які не мають ознак спеціального суб'єкта, можуть виступати організаторами, підбурювачами або пособниками того кримінального правопорушення, виконавцем якого є спеціальний суб'єкт, тому ці співучасники підлягають кримінальній відповідальності за статтею КК, що передбачає кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем – спеціальним суб'єктом, наприклад приватна особа, що організувала надання-одержання неправомірної вигоди, несе відповідальність за ч. 4 ст. 27 і за відповідною частиною ст. 368 КК;

в) якщо кримінальне правопорушення зі спеціальним суб'єктом характеризується тим, що частина його об'єктивної сторони може бути виконана особою, яка не є спеціальним суб'єктом, останній підлягає відповідальності як співвиконавець (наприклад, жінка, яка за допомогою фізичного насильства або погроз сприяє гвалтвінику у вчиненні зґвалтування, несе відповідальність як співвиконавець кримінального правопорушення, передбаченого ст. 152 КК).

Посередня винність (виконання) кримінального правопорушення виникає у випадках, коли виконавець кримінального правопорушення особисто не виконує дій, що утворюють об'єктивну сторону

кримінального правопорушення чи особисто виконує лише частину таких дій. Іншу частину дій вчиняє особа, яка через малолітство, розумову відсталість, психічну хворобу та з інших причин не могла розуміти характер та значення дій, що нею вчинялися.

Опосередковане виконавство утворюють випадки використання поведінки таких осіб: а) неосудної особи; б) особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності; в) особи, яка, перебуваючи у стані крайньої необхідності, була вимушена заподіяти шкоду правоохоронюваним інтересам і при цьому не перевищила меж крайньої необхідності; г) особи, яка виконувала наказ або розпорядження та при цьому не усвідомлювала й не могла усвідомлювати кримінально протиправний характер останнього; ґ) особи, яка діяла внаслідок фактичної помилки, тобто хибно вважала, що вчинюване діяння не становить суспільної небезпеки, при цьому така особа або взагалі не підлягає кримінальній відповідальності, або може бути притягнута до відповідальності за вчинення необережного кримінального правопорушення.

ПИТАННЯ 49

ПРОВОКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНЕ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СПІВУЧАСТЬ

Під **провокацією кримінального правопорушення** розуміють дії особи, яка провокує (підбурює) виконавця чи інших співучасників на вчинення кримінального правопорушення з метою викриття їх кримінально протиправної діяльності в майбутньому.

Провокаційна діяльність – це діяльність особи, спрямована на виникнення у іншої особи бажання до вчинення різного роду дій, що тягнуть для останнього настання шкідливих наслідків.

Провокаційна діяльність можлива по відношенню до будь-якого з умисних кримінальних правопорушень, наприклад у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; незаконного обігу зброї; наркотичних засобів чи психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи; волі, честі та гідності; власності; військових; податкових кримінальних правопорушень тощо.

Єдине законодавче визначення провокації міститься у ст. 370 КК («Провокація підкупу»). Згідно з ч. 1 ст. 370 КК, *провокація підкупу* – це дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того,

хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду.

Ознаки провокаційної діяльності:

– передбачає намір суб'єкта (провокатора) забезпечити односторонній вияв бажаної моделі поведінки з боку особи, яку провокують, що має лише зовнішні ознаки кримінально протиправного діяння;

– здійснюється в порядку односторонньої умисної діяльності з боку винної особи, що не охоплюється свідомістю особи, яку провокують;

– мета дій провокатора – настання несприятливих наслідків для особи, яку провокують (дискредитація, шантаж або створення штучних доказів обвинувачення).

Формою вираження діяння при провокації кримінального правопорушення є тільки суспільно небезпечна дія, тобто активна поведінка винної особи.

Конкретні форми провокації можуть бути різноманітними: поради, натяки, рекомендації, побажання тощо. Провокація кримінального правопорушення може мати усний характер, виявлятися за допомогою жестів або ж письмово, демонстрацією якихось зображень тощо. Знаряддям провокації кримінального правопорушення можуть бути будь-які засоби передачі та носії такої інформації: телефонний або факсимільний зв'язок, інтернет тощо.

З об'єктивної сторони провокаційні дії завжди повинні передувати кримінально протиправній поведінці особи, яка провокується. Більше того, створення обстановки, що викликає вчинення кримінального правопорушення, не лише повинно передувати виконанню діяння спровокованою особою, а й передувати виникненню у такої особи наміру вчинити кримінальне правопорушення.

Суб'єктивна сторона провокації кримінального правопорушення характеризується наявністю прямого умислу і спеціальної мети – викриття особи. Прямий умисел свідчить, що винна особа усвідомлює провокаційний характер власних дій щодо іншої особи, яку вона провокує, і бажає вчинити такі дії. Відносно наслідків у вигляді виникнення у особи наміру вчинити кримінальне правопорушення або взяти участь у його вчиненні, з боку провокатора можливий також тільки прямий умисел. Кінцевою метою провокатора є не сам факт вчинення кримінального правопорушення, а викриття спровокованої особи.

Мотиви і мета в особи, яка підбурює до вчинення кримінального правопорушення, та у виконавця, якого схилили шляхом провокації до кримінального правопорушення, можуть бути різними.

Незалежно від мотивів провокація кримінального правопорушення становить кримінально карану дію, оскільки сам спосіб викривання, що полягає в підбурюванні до вчинення кримінального правопорушення, є суспільно небезпечним. Тому дії провокатора кримінального правопорушення будуть кваліфікуватися як дії підбурювача у вчиненні кримінального правопорушення, окрім випадків, спеціально передбачених в Особливій частині КК, наприклад ст. 370 КК (Провокація підкупу).

ПИТАННЯ 50 **ЕКСЦЕС ВИКОНАВЦЯ. ВИДИ ЕКСЦЕСУ**

Ексцес виконавця – дії виконавця кримінального правопорушення, що не охоплюються спільним умислом інших співучасників кримінального правопорушення.

Ексцес виконавця поділяється на **два види – кількісний і якісний**.

Кількісний ексцес виконавця має місце в тому випадку, коли обсяг дій виконавця, їх кількісний вираз не охоплюється умислом інших співучасників. Прикладом може слугувати вчинення крадіжки у великих розмірах, коли інші співучасники не передбачали, або ж хоча б і передбачали, проте не бажали її вчинення саме у таких розмірах. При цьому об'єкт кримінального правопорушення залишається незмінним.

Якісний ексцес виконавця має місце тоді, коли з боку виконавця здійснюється посягання на об'єкт, який не охоплювався спільним умислом інших співучасників. Наприклад, умисне вбивство водія транспортного засобу у ситуації наявності домовленості лише на відкрите незаконне заволодіння транспортним засобом без заподіяння водієві смерті.

У випадку встановлення ексцесу виконавця дії, вчинені в його межах, можуть бути поставлені у вину виключно тій особі, яка їх вчинила, а також окремим співучасникам, умислом яких (нехай і тим, що раптово виник) охоплювались такі дії, якщо останні відповідають усім ознакам співучасті. *Решта ж співучасників не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за такі дії виконавця, які не охоплювались їх спільним умислом.*

ПИТАННЯ 51

НЕВДАЛЕ ПІДБУРЮВАННЯ ТА ПОСОБНИЦТВО І БЕЗНАСЛІДКОВА СПІВУЧАСТЬ ЯК СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СПІВУЧАСТЬ

Невдале підбурювання або пособництво має місце тоді, коли можливий (передбачуваний, потенційний) виконавець, якому підбурювач, пособник чи організатор пропонують спільно вчинити кримінальне правопорушення, відразу ж відхиляє цю пропозицію. Наприклад, підбурювач умовляє особу вчинити вбивство за винагороду (вбивство на замовлення – п. 11 ст. 115 КК). Проте цей потенційний виконавець відхиляє його пропозицію. Мотиви такої незгоди не мають значення, тому що головне те, що в таких випадках немає згоди на спільне вчинення кримінального правопорушення.

Між діями підбурювача, пособника чи організатора і особою, яка одержала пропозицію вчинити кримінальне правопорушення, немає причинного зв'язку, а отже, немає спільності дій, немає єдності умислу, внаслідок чого немає і співучасті у кримінальному правопорушенні. Тому відповідальність за нормами КК про співучасть у таких випадках виключається і потенційний виконавець кримінальної відповідальності не несе.

Організатор, підбурювач чи пособник, яким не вдалося схилити потенційного виконавця до вчинення кримінального правопорушення, повинні відповідати за готування до кримінального правопорушення, який вони бажали вчинити, тобто за ч. 1 ст. 14 і відповідної статті Особливої частини КК. Їхня діяльність охоплюється поняттям «підшукування співучасників» або «змова на вчинення кримінального правопорушення», тобто є різновидами дій, що утворюють готування до кримінального правопорушення.

Безнаслідкова співучасть має місце там, де виконавцю не вдалося вчинити закінчене кримінальне правопорушення і він вчинив лише готування або замах, на яких його кримінально протиправна діяльність була припинена (перервана).

У таких ситуаціях виконавець несе відповідальність за готування до кримінального правопорушення або замах на кримінальне правопорушення. Інші ж співучасники відповідають за співучасть у готуванні до кримінального правопорушення або за співучасть у замаху на кримінальне правопорушення, залежно від того, на якій із цих стадій була припинена (перервана) кримінально протиправна діяльність виконавця.

Наприклад, виконавець повинен був підпалити будівлю і знищити її, однак був затриманий на місці кримінального правопорушення,

коли намагався підпалити. Його дії (замах на підпал) кваліфікують за ч. 1 ст. 15 і ч. 2 ст. 194 КК, а дії інших співучасників - за відповідною частиною ст. 27, ч. 1 ст. 15 і ч. 2 ст. 194 КК.

Або, наприклад, виконавці, що входять в організовану групу для вчинення вимагання, були затримані. Встановлено, що певний громадянин, що не входить до групи, заздалегідь обіцяв їм надати автомашину, щоб після вчинення кримінального правопорушення вони зникли з міста. Дії виконавців, що створили організовану групу, утворюють собою готування до кримінального правопорушення (створення умов для вчинення вимагання – в нашому випадку) і повинні кваліфікуватися за ч. 1 ст. 14 і ч. 4 ст. 189 КК (готування до вимагання організованою групою). Пособник несе відповідальність за ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 14 і ч. 4 ст. 189 КК (пособництво в готуванні до вимагання організованою групою). У ч. 4 ст. 29 КК у зв'язку з цим вказано, що у разі вчинення виконавцем незакінченого кримінального правопорушення інші співучасники підлягають відповідальності за співучасть у незакінченому кримінальному правопорушенні (тобто готуванні або замаху на кримінальне правопорушення).

ПИТАННЯ 52

ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА СПІВУЧАСНИКІВ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИ ДОБРОВІЛЬНІЙ ВІДМОВІ СПІВУЧАСНИКІВ

Питання про добровільну відмову співучасників регламентуються ст. 31 КК. Самого визначення добровільної відмови співучасників закон не дає, відсилаючи до ст. 17 КК, в якій визначається загальне поняття добровільної відмови. Це означає, що у разі добровільної відмови співучасників кримінальне правопорушення не повинно бути доведене до кінця через усвідомлення винним фактичної можливості завершити кримінальне правопорушення, закінчити його. Однак у разі співучасті діє не одна, а декілька осіб, причому дії їх опосередковано свідомою поведінкою виконавця кримінального правопорушення. Відповідно, тут застосовуються такі правила:

– добровільна відмова виконавця розглядається за правилами ст. 17 КК і не має особливостей порівняно з добровільною відмовою особи, яка діє індивідуально;

– інші співучасники у разі добровільної відмови виконавця несуть відповідальність за готування до кримінального правопорушення або замах на кримінальне правопорушення залежно від того,

на якій із цих стадій добровільно відмовився від доведення кримінального правопорушення до кінця виконавець (ч. 1 ст. 31 України).

Складним є питання про добровільну відмову співвиконавця. Частина 1 ст. 31 КК відсилає в таких випадках до ст. 17 КК, що означає – добровільна відмова співвиконавця може проявлятися в дії (бездіяльності), внаслідок яких відбувається запобігання завершенню кримінального правопорушення іншими співвиконавцями:

1) передусім така відмова є можливою на стадії готування до кримінального правопорушення та незакінченого замаху; вона може виражатися в активних діях співвиконавця (вмовив інших виконавців не вчиняти кримінальне правопорушення, повідомив поліцію і завдяки цьому співучасники були затримані, попередив жертву, і вона змогла сховатися тощо), але добровільна відмова тут може здійснюватися і шляхом бездіяльності, коли співвиконавець, добровільно відмовившись від продовження кримінального правопорушення, переконаний, що внаслідок його бездіяльності інші виконавці не зможуть довести кримінальне правопорушення до кінця; якщо ж виконавці вчинять кримінальне правопорушення в якийсь інший спосіб, то виконавець, який добровільно відмовився, все одно відповідальності не несе, тому що відсутні як причинний, так і винний зв'язок із вчиненням іншими виконавцями кримінальним правопорушенням; у разі добровільної відмови одного із співвиконавців інші співвиконавці несуть відповідальність за готування чи замах на кримінальне правопорушення залежно від стадії, на якій сталась добровільна відмова;

2) є можливою добровільна відмова співвиконавця й у разі закінченого замаху, коли він сам або за допомогою інших запобігає настанню наслідку кримінального правопорушення. Кримінальна відповідальність організатора, підбурювача і пособника не настає у зв'язку з наявністю добровільної відмови лише тоді, коли вони своїми діями (як правило, активними) попередять вчинення кримінального правопорушення виконавцем (наприклад, обеззброють його, попередять потерпілого, передадуть виконавця в органи влади тощо). Крім того, добровільна відмова співучасників є такою і тоді, коли вони своєчасно повідомлять відповідні органи державної влади (поліцію, СБУ, прокуратуру та ін.) про те, що готується або вчиняється кримінальне правопорушення, причому в цьому разі добровільна відмова не виключається і тоді, коли органам влади чомусь не вдалося запобігти кримінальному правопорушенню. Відмова пособника може виразитися й у пасивних діях, наприклад він не надав знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення,

не усунув перешкоди до вчинення кримінального правопорушення (не відключив сигналізацію), внаслідок чого кримінальне правопорушення виконавцем не було вчинено (ч. 2 ст. 31 України). У разі добровільної відмови кого-небудь із співучасників виконавець та інші співучасники несуть відповідальність за готування чи замах на кримінальне правопорушення залежно від того, на якій стадії їх діяльність була припинена (ч. 3 ст. 31 України). Якщо ж співучасник намагався запобігти кримінальному правопорушенню, яке він повинен був вчинити, але це йому не вдалося (виконавець все таки довів кримінальне правопорушення до кінця), то такі дії співучасника розглядаються як дійове каяття й оцінюються як обставина, що пом'якшує покарання.

Добровільна відмова пособника може виявитися в ненаданні ним засобів чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення або в неусуненні перешкод цьому, тобто, на відміну від організатора та підбурювача, його дії можуть бути і пасивними. Наприклад, пособник не відімкнув сигналізацію, в результаті чого виконавець не вчинив кримінальне правопорушення.

В усіх випадках для наявності добровільної відмови співучасників потрібно, щоб унаслідок їх активних дій кримінальне правопорушення, що готувалося чи вчинювалося, було відвернено. За такої добровільної відмови співучасники (організатор, підбурювач чи пособник) не підлягають кримінальній відповідальності на підставі ч. 2 ст. 31 КК. На відміну від цього виконавець (чи співвиконавець) на підставі ч. 3 ст. 31 КК повинен нести таку відповідальність за готування до кримінального правопорушення або замах на нього, тобто за ту стадію вчинення кримінального правопорушення, на якій його суспільно небезпечне діяння було перервано або припинено.

Якщо в діянні (дії чи бездіяльності), яке вчинено співучасником до добровільної відмови, вже міститься склад іншого закінченого кримінального правопорушення, кримінальна відповідальність настає за це посягання, а за добровільно припинені готування до кримінального правопорушення або замах на кримінальне правопорушення ця особа до відповідальності не притягається. Наприклад, пособник, який незаконно виготовував вогнепальну зброю для вбивства, при добровільній відмові виконавця від вбивства відповідатиме за ст. 263 КК за незаконне виготовлення зброї.

ПИТАННЯ 53

ПОНЯТТЯ І ВИДИ ПРИЧЕТНОСТІ ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ (ПРИХОВУВАННЯ, ПРИДБАННЯ ЧИ ЗБУТ МАЙНА, НЕПОВІДОМЛЕННЯ, ПОТУРАННЯ). ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИЧЕТНІСТЬ ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Причетність до кримінальне правопорушення – це дія чи бездіяльність, яка хоча і пов’язана з вчиненням кримінального правопорушення, але не є співучастю в ньому.

Види причетності до кримінального правопорушення:

- заздалегідь не обіцяне (тобто не обіцяне до закінчення (завершення) кримінального правопорушення) приховування кримінального правопорушення;
- заздалегідь не обіцяне придбання чи збут майна, добутого кримінально протиправним шляхом;
- заздалегідь не обіцяне потурання кримінальному правопорушенню;
- неповідомлення про кримінальне правопорушення.

Приховування кримінального правопорушення – це активна діяльність особи з переховування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення, слідів кримінального правопорушення чи предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом (ч. 6 ст. 27 КК).

Цей вид причетності до кримінального правопорушення характеризується тим, що переховування є заздалегідь не обіцяним і має місце на стадії вже закінченого кримінального правопорушення. Зазначені дії хоча й пов’язані зі вчиненням кримінального правопорушення, але не знаходяться з ним у причинному зв’язку, вчиняються після того, як кримінальне правопорушення закінчено. Наприклад, убивця в закривавленому одязі після вчинення кримінального правопорушення прийшов до свого знайомого і, розповівши про те, що трапилось, попросив дати йому інший одяг, а закривавлений спалити, що знайомий і зробив. Учинене є заздалегідь не обіцяним приховуванням як особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, так і слідів кримінального правопорушення. Такий приховувач несе відповідальність за ст. 396 КК, яка встановлює відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування лише тяжких і особливо тяжких злочинів. Приховування нетяжких злочинів кримінальній відповідальності не підлягає. Згідно з ч. 2 ст. 396 КК, не підлягають кримінальній відповідальності за приховування злочинів члени сім’ї особи, яка вчинила злочин, а також її близькі родичі, коло

яких визначається законом (наприклад, батьки, дружина, чоловік, діти, рідні брати та сестри, дід, баба, онуки).

У ст. 256 КК передбачено відповідальність за найбільш небезпечний вид заздалегідь не обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій чи укриття їхньої злочинної діяльності. За заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинної організації та укриття їхньої злочинної діяльності через надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також за заздалегідь не обіцяне здійснення інших дій зі створення умов, які сприяють їхній злочинній діяльності, винні підлягають покаранню у виді позбавлення волі на строк до п'яти років (ч. 1 ст. 256 КК).

Якщо такі дії були заздалегідь обіцяні - до початку чи в процесі вчинення кримінального правопорушення, але до його закінчення, - то вони знаходяться у причинному зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення і повинні розглядатися як співучасть у вигляді пособництва (ч. 5 ст. 27 КК).

Придбання чи збут майна, здобутого кримінально протиправним шляхом - це активна діяльність особи, що виявляється в купівлі чи іншій оплатній передачі майна, здобутого кримінально протиправним шляхом, чи у зберіганні такого майна. Мова йде лише про дії, заздалегідь не обіцяні. Якщо такі дії були заздалегідь обіцяні, то вони утворюють, за ч. 5 ст. 27 КК, пособництво. Придбання та збут, що не були заздалегідь обіцяні до закінчення кримінального правопорушення, тягнуть за собою відповідальність за самостійне кримінальне правопорушення, згідно зі ст. 198 КК - як вид причетності до кримінального правопорушення (ч. 6 ст. 27 КК). Це кримінальне правопорушення передбачає знання суб'єктом того, що придбане ним майно здобуто кримінально протиправним шляхом, тобто в результаті конкретного кримінального правопорушення, крадіжки, розбою тощо.

Потурання кримінальному правопорушенню проявляється в тому, що особа, яка зобов'язана була та могла перешкодити вчиненню кримінального правопорушення, такому кримінальному правопорушенню не перешкоджає: кримінальне правопорушення відбувається. Наприклад, працівник поліції, знаючи про кримінальне правопорушення, яке готується, його не припиняє, хоча зобов'язаний був це зробити, а тому кримінальне правопорушення вчиняється.

Питання про відповідальність за потурання вирішується таким чином:

– якщо воно було заздалегідь обіцяним, то стає пособництвом, тому що таке потурання є, фактично, усуненням перешкод до вчинення кримінального правопорушення чи сприянням приховуванню кримінального правопорушення (ч. 5 ст. 27 КК);

– заздалегідь не обіцяне потурання утворює у випадках, передбачених в Особливій частині КК, кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (зловживання владою або службовим становищем - ст. 364 КК, службова недбалість - ст. 367 КК). Можлива й відповідальність за згаданою вище ст. 256 КК, а також за ст. 426 КК.

Отже, із закону випливає, що наявність заздалегідь даної обіцянки чи її відсутність надає змогу дати різну юридичну оцінку приховуванню, придбанню чи збуту предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом, і потуранню. Якщо ці дії (бездіяльність) були заздалегідь обіцяні - це пособництво кримінальному правопорушенню. Якщо така обіцянка була дана після закінчення кримінального правопорушення, відповідальність настає за самостійне кримінальне правопорушення у випадках, передбачених у КК.

Неповідомлення про кримінальне правопорушення – це заздалегідь не обіцяне неповідомлення про достовірно відоме кримінальне правопорушення, яке готується, вчинюється чи вчинено.

Чинний КК не містить загальної норми про відповідальність за недонесення (неповідомлення). Кримінально протиправним недонесення може бути визнане лише за умови наявності в ньому ознак, передбачених статтями 384 чи 385 КК. Якщо ж заздалегідь не обіцяне неповідомлення про кримінальне правопорушення створює умови, що сприяють кримінально протиправній діяльності учасників злочинної організації, вчинене слід кваліфікувати за ст. 256 КК.

ПИТАННЯ 54

ОДИНИЧНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ МНОЖИННОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ. ВИДИ ОДИНИЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Одиничне кримінальне правопорушення має місце там, де вчинюване діяння охоплюється ознаками одного самостійного складу кримінального правопорушення.

Одиничні кримінальні правопорушення можна умовно поділити на *два види: прості та ускладнені.*

Просте одиничне кримінальне правопорушення – це кримінальне правопорушення, яке характеризується відносною нескладністю

законодавчого визначення його об'єктивних та суб'єктивних елементів.

Види простих одиничних кримінальних правопорушень:

1) кримінальне правопорушення з одним діянням (кримінальні правопорушення з формальним складом);

2) кримінальні правопорушення з двома діяннями, що передбачені законом як обов'язкові;

3) кримінальні правопорушення з двома чи більше діяннями, що передбачені в законі як альтернативні;

4) кримінальні правопорушення з одним діянням і одним наслідком (кримінальні правопорушення з матеріальним складом);

5) кримінальні правопорушення з одним діянням та декількома наслідками, які передбачені в законі як альтернативні.

Ускладнені одиничні кримінальні правопорушення характеризуються складнішою структурою складу порівняно з одиничними простими кримінальними правопорушеннями, в них складніші об'єктивна і суб'єктивна сторони вчинюваного діяння.

Види ускладнених одиничних кримінальних правопорушень:

1) *триваюче кримінальне правопорушення* – це одиничне кримінальне правопорушення, яке, розпочавши дію або бездіяльність, безперервно здійснюється протягом більш-менш тривалого часу (наприклад, незаконне зберігання наркотичного засобу).

Початком триваючого кримінального правопорушення є вчинення особою певної дії або бездіяльності. *Закінчення триваючого кримінального правопорушення* може мати місце з причин, що не залежать від волі винного (об'єктивні причини, наприклад затримання особи поліцейськими) і з причин, що залежать від волі винного (суб'єктивні причини, наприклад особа починає здійснювати дії, від яких ухилялась). Перебіг строків давності притягнення до кримінальної відповідальності починається з моменту закінчення триваючого кримінального правопорушення незалежно від того, які причини обумовили його закінчення;

2) *продовжуване кримінальне правопорушення* – це кримінальне правопорушення, що складається з декількох змістовно тотожних кримінально протиправних діянь, які охоплюються єдиним умислом та спрямовані на досягнення спільної мети (наприклад, вчинення декількох актів викрадення окремих складових персонального комп'ютера з офісу (спочатку клавіатура, потім – монітор, далі – системний блок і т. ін.) з тим, аби зрештою викрасти цілий комп'ютер).

Тотожними є однакові за ознаками складу кримінального правопорушення діяння.

Початком продовжуваного кримінального правопорушення слід вважати вчинення першого із декількох тотожних діянь. Закінченням продовжуваного кримінального правопорушення є момент вчинення останнього із задуманих кримінально протиправних діянь, тобто досягнення тієї спільної, єдиної мети, якої прагнув досягти винний.

ПИТАННЯ 55

СУКУПНІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ВИДИ

У кримінальному праві існує **інститут множинності кримінальних правопорушень**. Він складається з доктринальних положень кримінально-правових норм, що описують зміст, види, правові наслідки вчинення однією особою декількох (множини) кримінальних правопорушень.

Види множинності кримінальних правопорушень: сукупність, повторність, рецидив кримінальних правопорушень.

Сукупність кримінальних правопорушень – це вчинення однією особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, за жоден із яких її не було засуджено.

Ознаки сукупності кримінальних правопорушень:

– особою вчинено два або більше одиничних кримінальних правопорушень, кожен із яких містить у собі ознаки одного складу кримінального правопорушення;

– кожне з одиничних кримінальних правопорушень кваліфікується за різними статтями або за різними частинами однієї статті Особливої частини КК;

– за жодне з кримінальних правопорушень особа не була засуджена, тобто усі вони вчинені до винесення вироку хоча б за одне з них;

– сукупність відсутня, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за це кримінальне правопорушення було погашено або знято.

Види сукупності кримінальних правопорушень:

1. Реальна сукупність, що має місце в тих випадках, коли винний різними самотійними діями вчиняє два або більше кримінальних правопорушень.

Ознаки реальної сукупності кримінальних правопорушень:

– кожне діяння, яке вчинене винним, утворює, з точки зору закону про кримінальну відповідальність, самостійне кримінальне правопорушення;

– між діями, що вчиняються особою, існує більш-менш тривалий проміжок у часі.

2. *Ідеальна сукупність*, яка виявляється у тих випадках, де одним діянням особи вчинено два або більше кримінальних правопорушень.

Ознаки ідеальної сукупності кримінальних правопорушень:

– однією дією вчиняються два або більше кримінальних правопорушень;

– кримінальні правопорушення вчиняються одночасно.

ПИТАННЯ 56

ПОВТОРНІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ВИДИ

Повторністю кримінальних правопорушень є вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК або різними статтями КК у випадках, передбачених в Особливій частині цього Кодексу.

Ознаки повторності кримінальних правопорушень:

– особою вчинено два або більше самостійних одиничних кримінальних правопорушень;

– кримінальні правопорушення, що утворюють повторність, передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК або різними статтями КК у випадках, передбачених в Особливій частині КК;

– одиничні кримінальні правопорушення віддалені один від одного певним проміжком часу;

– для повторності немає значення, була або не була особа засуджена за раніше вчинене нею кримінальне правопорушення;

– повторність відсутня, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за це кримінальне правопорушення було погашено або знято;

– для поняття повторності не має значення, були обидва (або більше) кримінальні правопорушення закінченими чи одне з них було лише готуванням до кримінального правопорушення або замахом на нього;

– для визначення наявності чи відсутності повторності не мають значення форми співучасті, роль, яку виконував співучасник (вид співучасника) у кримінальному правопорушенні, що утворювало собою повторність. Повторність матиме місце і тоді, коли кримінальні правопорушення закінчені на різних стадіях.

Види повторності кримінальних правопорушень:

– повторність кримінальних правопорушень, не пов'язана із засудженням винного за раніше вчинене кримінальне правопорушення (*фактична повторність*);

– повторність кримінальних правопорушень, пов'язана із засудженням винного за раніше вчинене кримінальне правопорушення (з формально-логічної точки зору, є рецидивом кримінальних правопорушень).

Види фактичної повторності кримінального правопорушення:

1. *Повторність тотожних кримінальних правопорушень* – це вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК (ч. 1 ст. 32 КК).

2. *Повторність однорідних кримінальних правопорушень* – це вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК з одного розділу Особливої частини КК у випадках, прямо передбачених у відповідних статтях Особливій частини КК (ч. 3 ст. 32 КК). Наприклад, крадіжка (ст. 185 КК) і грабіж (ст. 186 КК). Обидва кримінальні правопорушення – проти власності.

3. *Повторність різнорідних кримінальних правопорушень* – це вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК, розміщеними у різних розділах Особливої частини КК, у випадках, прямо передбачених у відповідних статтях Особливій частини КК (ч. 3 ст. 32 КК). Наприклад, крадіжка – кримінальне правопорушення проти власності (ст. 185 КК України) та викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем – кримінальне правопорушення проти громадської безпеки (ст. 262 КК). Серед іншого в примітці 1 до ст. 185 КК є пряма вказівка на те, що у ст. 185 КК повторним визнається кримінальне правопорушення, вчинене особою, яка раніше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 262 КК.

ПИТАННЯ 57

РЕЦИДИВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ВИДИ

Рецидив кримінальних правопорушень – це вчинення нового *умисно* кримінального правопорушення особою, яка має судимість за *умисне* кримінальне правопорушення.

Рецидиву кримінальних правопорушень властиві ознаки, характерні для повторності. Проте рецидив має свої, тільки йому властиві **ознаки**:

– особою вчинено два або більше тільки умисних кримінальних правопорушень;

– вчинення нового кримінального правопорушення протягом строку покарання та судимості.

Види рецидиву кримінальних правопорушень

Залежно від характеру кримінальних правопорушень, що входять у рецидив:

– *загальний рецидив* – це рецидив, у який входять різні кримінальні правопорушення;

– *спеціальний рецидив* – це рецидив, у який входять тотожні або однорідні кримінальні правопорушення.

Залежно від кількості судимостей:

– *простий рецидив* є в тих випадках, коли особа має дві судимості;

– *складний, або багаторазовий, рецидив* – це рецидив кримінальних правопорушень, при якому особа має три і більше судимості.

Залежно від ступеня суспільної небезпеки:

– *пенітенціарний рецидив*, що має місце там, де особа знову вчиняє під час відбування покарання нове кримінальне правопорушення. Ця обставина свідчить про підвищену небезпечність особи кримінального правопорушника;

– *рецидив тяжких і особливо тяжких кримінальних правопорушень* – це рецидив, при якому особа, маючи судимість за одне з таких кримінальних правопорушень, знову вчиняє, незалежно від їх послідовності, нове таке ж кримінальне правопорушення.

ПИТАННЯ 58

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

У чинному кримінальному законодавстві відсутнє визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Тому треба спиратися на теоретичне формулювання цього кримінально-правового явища.

Основними ознаками кримінального правопорушення є протиправність, суспільна небезпечність і винність. З огляду на правову природу обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, слід зазначити, що вони виступають прямою протилежністю кримінальному правопорушенню, а тому визнаються правомірними та суспільно корисними. У теорії кримінального права під **обставинами, що виключають кримінальну протиправність діяння**, прийнято вважати передбачені КК, а також іншими нормативно-правовими актами зовнішньо схожі з кримінальними правопорушеннями, суспільно *корисні* (соціально прийнятні) та правомірні вчинки, що виключають кримінальну відповідальність.

Ознаки обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння:

- це завжди свідома та вольова поведінка людини (за окремими винятками, такими, зокрема, як непереборний фізичний примус);
- ці діяння зовні схожі (подібні) з кримінальними правопорушеннями (насамперед, за об'єктивними ознаками). Наприклад, позбавлення життя при необхідній обороні;
- це суспільно корисні, а в окремих випадках соціально прийнятні вчинки особи. Особа, яка заподіює шкоду правоохоронюваним інтересам, захищається від протиправних посягань, відвертає більш значну шкоду або прагне досягти значної суспільно корисної мети;
- це діяння, що характеризуються правомірністю заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам. Правомірність заподіяння шкоди ґрунтується на суб'єктивному праві або юридичних обов'язках чи на владних повноваженнях.

Залежно від юридичної форми правомірні вчинки поділяють на *три групи*:

1. Здійснення суб'єктивного права (наприклад, необхідна оборона, крайня необхідність, затримання правопорушника тощо).
2. Виконання юридичного обов'язку (наприклад, виконання наказу або розпорядження, діяння, пов'язане з ризиком, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації).
3. Здійснення владних повноважень (наприклад, застосування зброї, спеціальних засобів, примусу до покори).

Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, передбачені в розділі VIII Загальної частини КК:

- 1) необхідна оборона (ст. 36 КК);
- 2) уявна оборона (ст. 37 КК);

3) затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення (ст. 38 КК);

4) крайня необхідність (ст. 39 КК);

5) фізичний або психічний примус (ст. 40 КК);

6) виконання наказу або розпорядження (ст. 41 КК);

7) діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42 КК);

8) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК);

9) виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст. 43-1 КК).

Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, передбачені не тільки чинним КК, але й іншими нормативними актами, зокрема законами України «Про Національну поліцію України», «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність» та ін.

Заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам людини, суспільства, держави, за наявності зазначених обставин, *виключає кримінальну відповідальність особи.*

ПИТАННЯ 59

ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ТА ОЗНАКИ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

Відповідно до ч. 1 ст. 36 КК **необхідною обороною** визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Кожна людина має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися по допомогу до інших осіб або органів влади. Положення ст. 36 КК реалізує конституційне право кожного захищати своє життя та здоров'я, життя та здоров'я інших осіб від протиправних посягань (ч. 2 ст. 28 Конституції України).

Підставами необхідної оборони виступають:

– наявність суспільно небезпечного посягання на правоохоронювані інтереси особи, суспільства або держави з боку іншої особи (групи осіб). Суспільно небезпечне посягання не обов'язково повинно

бути кримінальним правопорушенням. Наприклад, необхідна оборона допускається при посяганні з боку неосудних, а також осіб, що не досягли віку кримінальної відповідальності. З іншого боку, необхідна оборона неможлива у випадку правомірного примусу, наприклад затримання правопорушника, примусовий особистий огляд. В більшості ж випадків ідеться про захист від суспільно небезпечного посягання з ознаками кримінального правопорушення;

– необхідність негайного відвернення або припинення суспільно небезпечного посягання. Необхідна оборона неможлива за відсутності реального суспільно небезпечного посягання або після його завершення.

Виділяють *об'єктивні та суб'єктивні ознаки* правомірного заподіяння шкоди при необхідній обороні:

- спрямованість дій особи, що обороняється;
- своєчасність оборони;
- співрозмірність оборони;
- спрямованість умислу особи, що обороняється;
- мета оборони.

Перші три ознаки – об'єктивні, дві останні – суб'єктивні.

Спрямованість дій особи, що обороняється, означає, що шкода при необхідній обороні заподіюється виключно тій особі, яка здійснює суспільно небезпечне посягання. Заподіяння шкоди родичам нападника, третім особам не може розглядатися як необхідна оборона і тягне кримінальну відповідальність на загальних підставах, у виняткових випадках за правилами крайньої необхідності.

Своєчасність оборони означає, що стан необхідної оборони існує з моменту виникнення реальної загрози заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам і припиняється з моменту завершення суспільно небезпечного посягання. За загальним правилом, «передчасна» або «запізніла» оборона тягне відповідальність на загальних підставах.

Співрозмірність оборони означає, що шкода, заподіяна особі, яка посягає, повинна бути необхідною і достатньою в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання.

Характер і обсяг дозволеної шкоди обумовлюється:

– обстановкою захисту (враховується інтенсивність нападу, фізичний стан нападаючого та особи, яка захищається, кількість нападаючих осіб, озброєність тощо);

– суспільною небезпечністю посягання, а саме важливістю об'єкта кримінально-правової охорони, на який здійснюється посягання (найціннішим є життя та здоров'я людини).

Обстановку захисту прийнято поділяти на сприятливу та несприятливу для особи, яка захищається.

Сприятливою визнається обстановка, при якій особа, що захищається, усвідомлює свою явну перевагу перед нападником. Прикладом такої обстановки є захист озброєної людини від посягання з боку неозброєної.

Несприятлива обстановка означає, що особа, яка захищається, не має переваги (її можливості обмежені або рівні) перед нападаючим при відверненні чи припиненні суспільно небезпечного посягання.

Спрямованість умислу означає, що дії особи, яка захищається, спрямовані на умисне заподіяння шкоди лише нападнику. Необережне заподіяння шкоди, незалежно від тяжкості, не визнається перевищенням меж необхідної оборони і не тягне кримінальної відповідальності.

Метою оборони є захист прав і інтересів особи, що захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів чи інтересів держави. Заподіяння шкоди з помсти, ревнощів, неприязних стосунків не може визнаватися необхідною обороною.

ПИТАННЯ 60 **ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ**

Перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту (ч. 3 ст. 36 КК).

Перевищення меж необхідної оборони тягне кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у ст.ст. 118 та 124 КК.

Відповідальність за перевищення меж необхідної оборони настає тільки за умисне вбивство або умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень.

Перевищення меж необхідної оборони має місце тільки у випадках невідповідності тяжкості заподіяної шкоди небезпечності посягання або обстановці захисту. Згідно з ч. 4 ст. 36 КК особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту.

У ч. 5 ст. 36 КК передбачені випадки абсолютного права особи на спричинення будь-якої шкоди нападнику, незалежно від застосованих засобів захисту:

- 1) захист від нападу озброєної особи;
- 2) захист від нападу групи осіб;
- 3) відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення.

ПИТАННЯ 61

УЯВНА ОБОРОНА. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИ УЯВНІЙ ОБОРОНІ

Згідно з ч. 1 ст. 37 КК **уявною обороною** визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.

Уявна оборона – це помилка особи, яка обороняється, щодо наявності та реальності посягання. Помилка при реалізації права на необхідну оборону може бути вибачальною або невибачальною.

Вибачальною визнається помилка, при якій обстановка, що склалася, давала особі достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення (ч. 2 ст. 37 КК). Наприклад, вирішивши розіграти знайомого, товариші, надягнувши маски та взявши муляжі зброї, інсценували розбійний напад на його квартиру. У цьому випадку уявна оборона за правовими наслідками дорівнює необхідній обороні, внаслідок чого виключає кримінальну відповідальність особи. Якщо ж буде встановлене перевищення меж необхідної оборони, особа підлягає кримінальній відповідальності лише у випадках, спеціально передбачених ст.ст. 118 і 124 КК.

Невибачальною визнається помилка, при якій в обстановці, що склалася, особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реального суспільно небезпечного посягання (ч. 4 ст. 37 КК). У такому випадку особа, яка помиляється відносно наявності й реальності суспільно небезпечного посягання, підлягає кримінальній відповідальності за заподіяння шкоди через необережність.

ПИТАННЯ 62

ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЩО ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ОЗНАКИ ПРАВОМІРНОГО ЗАТРИМАННЯ

Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, – це використання наданого законом права (для певних осіб – виконання покладених на них обов'язків) потерпілому й іншим особам затримувати правопорушника в разі вчинення або безпосередньо після вчинення ним кримінального правопорушення з метою доставити його відповідним органам влади (прокуратура, суд, органи виконавчої влади, громадські формування з охорони громадського порядку).

Відповідно до ч. 1 ст. 38 КК не визнаються кримінально протиправними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи.

Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, буде законним, якщо:

а) особа щойно вчинила кримінально протиправне посягання;
б) така особа не підкоряється вимогам щодо доставляння її у відповідні органи влади;

в) затримання здійснювалось із боку потерпілого, іншої особи або особи, яка за своїм посадовим, службовим, професійним або іншим становищем зобов'язана затримувати чи надавати допомогу під час затримання кримінального правопорушника, який щойно вчинив кримінальне правопорушення;

г) особа, яка затримує кримінального правопорушника, впевнена у тому, що останній вчинив кримінальне правопорушення, яке потребує негайного реагування відповідного органу влади;

г) насильство, яке було застосовано до особи, що підлягала затриманню, і заподіяна їй шкода були вимушеними заходами, без застосування яких затримання було неможливим;

д) затримання вчинено з метою доставлення кримінального правопорушника відповідним органам влади;

е) під час затримання кримінального правопорушника не було допущено перевищення заходів, необхідних для доставлення його до органів влади.

Підставою затримання особи визнається вчинення нею кримінального правопорушення.

У правомірному затриманні особи, що вчинила кримінальне правопорушення, виділяють наступні **обов'язкові ознаки**:

- характер і спрямованість дій при затриманні;
- необхідність спричинення шкоди особі, яка затримується;
- своєчасність затримання;
- співрозмірність шкоди при затриманні;
- спрямованість умислу при затриманні;
- мета затримання.

Перші чотири ознаки належать до об'єктивних ознак правомірного затримання, дві останні – до суб'єктивних ознак.

Характер і спрямованість дій при затриманні. Вказані дії зовні схожі з кримінальним правопорушенням (позбавленням волі,

знищенням або пошкодженням майна, нанесенням тілесних ушкоджень). Однак, у зв'язку зі спрямованістю таких дій на затримання кримінального правопорушника, вони визнаються суспільно корисними та правомірними.

Необхідність спричинення шкоди особі, що затримується, означає, що фізична шкода особі або її власності заподіюється вимушено і викликана обстановкою затримання та доставлення її відповідним органам влади.

Своєчасність затримання означає, що такі дії здійснюються безпосередньо після вчинення особою кримінального правопорушення, незалежно від того, чи було кримінально протиправне посягання доведено до кінця чи ні.

Співрозмірність шкоди означає завдання таких збитків, які є необхідними і достатніми для затримання правопорушника та доставлення його відповідним органам влади. За загальним правилом, така шкода не повинна бути тяжкою.

Характер та обсяг заподіюваної шкоди особі, яка затримується, залежить від:

- тяжкості вчиненого нею діяння;
- обстановки затримання (ступеня активності опору з боку правопорушника, місця, часу, умов затримання тощо).

Тяжкість кримінально протиправного діяння визначається цінністю об'єкта, на який посягала особа, вчиняючи кримінальне правопорушення, а також видом і розміром заподіяної шкоди.

Обстановка затримання може бути сприятливою або несприятливою для особи, що здійснює затримання.

Сприятливою обстановкою визнається таке становище особи, яка здійснює затримання, при якому вона усвідомлює свою явну перевагу над правопорушником і може здійснити затримання без заподіяння тяжкої шкоди останньому.

Несприятлива обстановка затримання свідчить про перевагу правопорушника над особою, що здійснює затримання, а тому заподіяння тяжкої шкоди правопорушнику, за наявності інших умов правомірності затримання, є виправданим і правомірним.

При умисному заподіянні правопорушнику в процесі затримання тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання, особа притягається до кримінальної відповідальності тільки у випадках, спеціально передбачених у ст.ст. 118 і 124 КК.

Спрямованість умислу при затриманні означає, що особа діє умисно, усвідомлюючи факт вчинення затримуваним кримінального правопорушення, і бажає здійснити таке затримання.

Метою затримання є передача правопорушника відповідним органам влади. Тільки наявність зазначеної мети дає можливість визнати затримання законним. Учинення таких дій з метою помсти, розправи визнається кримінальним правопорушенням проти особи і тягне за собою кримінальну відповідальність.

Перевищення заходів, необхідних для затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, є таким у разі умисного заподіяння безпосередньо після вчинення ним посягання без необхідності надмірної (тяжкої) шкоди, яка явно не відповідала небезпечності посягання й обстановці затримання кримінального правопорушника. Інакше кажучи, перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, породжує кримінальну відповідальність:

1) за навмисне заподіяння тяжкої шкоди (умисне позбавлення життя або умисне тяжке тілесне ушкодження);

2) за умови, якщо така шкода не була зумовлена необхідністю та явно не відповідала небезпечності посягання й обстановці затримання кримінального правопорушника.

За наявності цих двох ознак у їх єдності та взаємозв'язку настає відповідальність (ч. 2 ст. 38 КК) лише у випадках, спеціально передбачених у ст. 118 КК «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення» і ст. 124 КК «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення».

ПИТАННЯ 63

ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ТА ОЗНАКИ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ. ВІДМІННІСТЬ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ ВІД НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ТА ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЩО ВЧИНІЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Крайня необхідність – це такий збіг обставин, за якого виникла безпосередня небезпека для певного об'єкта, зберегти який можна, лише заподіявши шкоду іншому, менш цінному об'єкту. Правомірним вважається заподіяння (за наявності загальної небезпеки) шкоди одним цінностям, що охороняються правом, з метою відвернути шкоду більш значним цінностям, які теж охороняються правом.

Це заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності (ч. 1 ст. 39 КК).

Джерелом небезпеки, що зумовлює стан крайньої необхідності, можуть бути:

а) стихійні сили природи (землетрус, пожежа, повінь, гірські лавини, дії джерела підвищеної небезпечності, затоплення тощо);

б) суспільно небезпечна поведінка людини (наприклад, створення аварійної ситуації, що може спричинити тяжкі наслідки);

в) фізіологічний стан людини (голод, хвороба тощо);

г) порушення роботи технічних чи автоматичних систем, що спричинило аварію або катастрофу;

г) напад тварин;

д) збіг обставин, що зумовлює необхідність одночасного виконання певних обов'язків.

Виділяють наступні *підстави* крайньої необхідності:

– наявність реальної небезпеки, що безпосередньо загрожує особі або охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави;

– неможливість усунення небезпеки іншими засобами, без заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам.

Небезпека має бути дійсною, *реальною*. Тобто існувати фактично, а не уявно. Помилковість особи щодо дійсного характеру небезпеки не породжує кримінальної відповідальності, якщо людина не усвідомлювала й не могла усвідомлювати хибність свого припущення. Якщо ж особа, яка припустилася помилки, могла усвідомлювати відсутність реальної небезпеки (не виявила належної обачливості), відповідальність має настати за необережне кримінальне правопорушення.

Небезпека вважається *невідвратною*, якщо її неможливо було усунути в інший спосіб, який до того міг бути застосований у цих конкретних умовах.

Крайня необхідність має *об'єктивні та суб'єктивні ознаки*.

До *об'єктивних ознак* відносять:

- об'єкт заподіяння шкоди;
- характер дій при крайній необхідності;
- необхідність заподіяння шкоди;
- співрозмірність заподіяння шкоди;
- своєчасність заподіяння шкоди.

Суб'єктивні ознаки крайньої необхідності:

- спрямованість умислу при крайній необхідності;
- мета крайньої необхідності.

Об'єктом заподіяння шкоди при крайній необхідності виступають правоохоронювані інтереси третіх осіб (людини, суспільства або держави). Третіми особами вважаються особи, які безпосередньо не мають відношення до виникнення загрози, що створює небезпеку правоохоронюваним інтересам. Заподіяння шкоди таким об'єктам у звичайній обстановці визнається кримінальним правопорушенням, однак за наявності крайньої необхідності є припустимим і правомірним.

Характер дій при крайній необхідності означає, що таке діяння полягає, як правило, у вчиненні активних дій особою, яка перебуває в стані крайньої необхідності.

Необхідність заподіяння шкоди при крайній необхідності означає вимушений характер такого заподіяння, що було викликано неможливістю відвернення загрози іншими засобами.

Співрозмірність заподіяної шкоди означає, що заподіяна шкода є рівнозначною або менш значною за шкоду відвернену. У випадку недотримання даного правила настає кримінальна відповідальність за перевищення меж крайньої необхідності.

Своєчасність заподіяння шкоди означає, що стан крайньої необхідності існує тільки протягом певного моменту існування наявної та реальної небезпеки, що загрожує правоохоронюваним інтересам.

Спрямованість умислу при крайній необхідності означає, що дія вчиняється з прямим умислом: особа усвідомлює факт заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам третіх осіб і бажає цього, однак наявність спеціальної суспільно корисної мети виключає суспільну небезпечність таких дій. Необережне заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності виключає кримінальну відповідальність.

Метою крайньої необхідності є заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі або охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави. Особа усвідомлює, що загрозу неможливо усунути іншим способом (наприклад, з метою доставлення потерпілого до лікарні, особа, без дозволу власника, заволодіває чужим транспортним засобом).

Заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності виключає кримінальну відповідальність особи, якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Згідно з ч. 2 ст. 39 КК перевищенням меж крайньої необхідності є умисне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо

така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода. Заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам при перевищенні меж крайньої необхідності визнається обставиною, що пом'якшує покарання (п. 8 ч. 1 ст. 66 КК).

Разом із тим закон (у ч. 3 ст. 39 КК) визначає, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрожувала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці.

Відмінність крайньої необхідності від необхідної оборони полягає в наступному:

1) джерелом небезпеки при необхідній обороні виступає суспільно небезпечне посягання іншої особи і шкода заподіюється тільки їй. При крайній же необхідності таким джерелом можуть виступати явища природи, антропогенні фактори, поведінка тварин, а також правомірні дії інших осіб;

2) при необхідній обороні заподіяна шкода особі повинна відповідати небезпечності посягання та обставинці захисту, а при крайній необхідності заподіяна шкода повинна бути рівнозначною або значно меншою, ніж шкода відвернена;

3) при перевищенні меж необхідної оборони кримінальна відповідальність настає тільки у випадках, спеціально передбачених у ст.ст. 118 і 124 КК, а перевищення меж крайньої необхідності є обставиною, що пом'якшує покарання.

Відмінність крайньої необхідності від затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, полягає в наступному:

1) джерелом небезпеки при затриманні особи, що вчинила кримінальне правопорушення, виступає суспільно небезпечна вина та протиправна поведінка особи, яка містить ознаки кримінального правопорушення, а при крайній необхідності таким джерелом можуть виступати явища природи, антропогенні фактори, поведінка тварин, а також правомірні дії інших осіб;

2) при затриманні особи, що вчинила кримінальне правопорушення, заподіяна шкода є рівнозначною або менш значною за шкоду відвернену, а при крайній необхідності заподіяна шкода повинна бути рівнозначною або значно меншою, ніж шкода відвернена;

3) у разі перевищенні меж, необхідних для затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність настає тільки у випадках, спеціально передбачених у ст.ст. 118 і 124 КК, а перевищення меж крайньої необхідності є обставиною, що пом'якшує покарання.

ПИТАННЯ 64

ФІЗИЧНИЙ АБО ПСИХІЧНИЙ ПРИМУС ЯК ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

Згідно з ч. 1 ст. 40 КК не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом *фізичного примусу*, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками.

Підставою заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам виступає фізичний примус людини.

Фізичний примус – це протиправний вплив на тілесну недоторканність або волю особи з метою примусити її вчинити або не вчинити певні протиправні дії всупереч її волі, при якому вона втрачає можливість діяти за власним розсудом.

Мета примусу – домогтися певної поведінки від потерпілого (здійснення кримінально протиправної дії або бездіяльності). Фізичний примус складається не тільки з фізичного впливу на тілесну недоторканність особи, а й з інших дій, що обмежують або позбавляють людину можливості діяти за своїм розсудом, наприклад обмеження або позбавлення волі. Неможливість при фізичному примусі керувати своїми діями є безумовною підставою для визнання діяння не кримінально протиправним. У цьому випадку відсутня воля як ознака діяння. Наприклад, охоронець, зв'язаний правопорушниками, не може перешкодити останнім вчинити викрадення зі складського приміщення.

Ознаками фізичного примусу є:

- спрямованість примусу;
- наявність примусу;
- дійсність примусу;
- непереборний характер примусу.

Спрямованість примусу означає, що примус спрямований на обмеження фізичних можливостей (функцій) особи, що дозволяє винному домогтися бажаної поведінки останньої.

Наявність примусу означає, що дії, які вчиняються до моменту виникнення примусу або після його завершення, визнаються кримінально караними.

Дійсність примусу означає його реальний характер. Примус повинен існувати в дійсності, а не лише в уяві особи.

Непереборний характер примусу означає, що особа перебуває в умовах, коли вона повністю позбавлена можливості керувати своїми діями (*непереборний фізичний примус*).

Для того щоб у такій ситуації діяння особи не розглядалось як кримінальне правопорушення, потрібна сукупність умов:

1) вплив фізичного примусу має бути безпосереднім, тобто больові відчуття заподіюються саме особі, яка заподіяла шкоду. Заподіяння шкоди особою є умовою припинення завдання їй больових відчуттів, і вона заподіює шкоду під час здійснення на неї відповідного впливу чи одразу ж після його припинення;

2) рівень фізичного примусу на особу має бути настільки сильним, що вона втрачає можливість керувати своїми вчинками та заради його припинення вчиняє діяння, яке від неї вимагають; слід зауважити, що рівень больових відчуттів, які може витримувати людина, – явище абсолютно суб'єктивне: біль, який може довго терпіти одна особа, для іншої є абсолютно нестерпним.

Згідно з ч. 2 ст. 40 КК питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного примусу, внаслідок якого вона зберігала можливість керувати своїми діями (*переборний фізичний примус*), а також *психічного примусу*, вирішується за правилами крайньої необхідності.

Переборний фізичний примус – це протиправний фізичний вплив на людину, що тільки обмежує волю особи, за якого вона зберігає можливість керувати своїми діями. Внаслідок застосування такого фізичного примусу особа лише обмежується у виборі бажаного варіанту поведінки. Такий фізичний вплив може виражатись у нанесенні ударів чи побоїв, застосуванні незначних засобів стримування особи тощо.

Психічний примус – це погроза застосування до особи фізичного насильства або заподіяння матеріальної чи моральної шкоди (наприклад, погроза вбити, знищити або пошкодити майно, поширити відомості, що ганьблять особу, тощо) з метою спонукати її вчинити кримінальне правопорушення. Незважаючи на те, що психічний примус обмежує можливості особи керувати своїми діями, проте він ніколи не паралізує цілком її волю, через що ця особа все ж таки має можливість обрати той або інший варіант поведінки, як і в разі переборного фізичного примусу.

Настання відповідальності у таких випадках обумовлюється відсутністю ознаки непереборності примусу, тобто наявністю у особи, яка примушується, можливості вибору варіанта поведінки, в тому числі й не кримінально протиправного.

Здійснення фізичного або психічного примусу в певних випадках законодавцем визнається самостійними кримінальними

правопорушеннями. Наприклад, примушування до шлюбу (ст. 151-2), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК), примушування давати показання (ст. 373 КК), примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків (ст. 280 КК) тощо.

ПИТАННЯ 65

ВИКОНАННЯ НАКАЗУ АБО РОЗПОРЯДЖЕННЯ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

Відповідно до ч. 1 ст. 41 КК, дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження.

Термін «наказ» є родовим щодо інших актів управління (розпорядження, вказівка тощо). Що стосується обставини, яка виключає кримінальну протиправність діяння, *наказ* – це акт управління, виданий уповноваженою службовою особою, який приписує певній особі (групі осіб) вчинити дію або бездіяльність, пов'язану із заподіянням шкоди об'єктам кримінально-правової охорони. Особа, яка одержала законний наказ, зобов'язана його виконати. Відмова від виконання такого наказу, його невиконання або неналежне виконання є кримінальним правопорушенням, зокрема невиконання наказу (ст. 403 КК).

Підставою правомірності заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам визнається наявність наказу або розпорядження, які необхідно виконати.

Умовою правомірності виступає законність виконуваного наказу або розпорядження. Наказ або розпорядження визнається *законним*, якщо він:

- 1) відданий уповноваженою особою;
- 2) не виходить за межі її повноважень;
- 3) оформлений належним чином;
- 4) не суперечить чинному законодавству та не пов'язаний з порушенням конституційних прав і свобод людини і громадянина (ч. 2 ст. 41 КК).

Ознаки виконання наказу або розпорядження:

- об'єкт заподіяння шкоди;
- характер діяння;
- своєчасність заподіяння шкоди;
- співрозмірність заподіяної шкоди;

- мета заподіяння шкоди;
- суб'єкт виконання наказу або розпорядження.

Об'єктом заподіяння шкоди при виконанні наказу або розпорядження є правоохоронювані інтереси особи, суспільства, держави: життя та здоров'я людини, її особиста свобода, власність, недоторканність житла, громадська безпека тощо.

Характер діяння при виконанні наказу або розпорядження означає, що діяння може мати форму дії або бездіяльності.

Своєчасність заподіяння шкоди при виконанні наказу або розпорядження означає, що шкода правоохоронюваним інтересам може бути заподіяна тільки під час виконання законного наказу або розпорядження.

Співрозмірність заподіяної шкоди при виконанні наказу або розпорядження визначається внутрішнім змістом законного наказу або розпорядження. *Перевищення меж заподіяння шкоди* під час виконання законного наказу свідчить про так званий ексцес виконання наказу (наприклад, заподіяння явно надмірної шкоди, ніж та, що передбачалася наказом). Якщо ексцес стався, наприклад, з боку службової особи, то за наявності всіх інших ознак її дії необхідно розглядати як перевищення влади або службових повноважень.

Мета – заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особи, суспільства, держави – виконання законного наказу або розпорядження.

Суб'єктом виконання наказу або розпорядження є особа, на яку покладений обов'язок виконати наказ або розпорядження. Це може бути як підпорядкована по службі особа (наприклад, військовослужбовець, працівник або службовець підприємства, установи чи організації), так і особа, яка хоч і не перебуває у відносинах підлеглості, проте згідно із законом зобов'язана виконати звернений до неї законний наказ (наприклад, особа, до якої звернено законне розпорядження представника влади).

Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка відмовилася від виконання *явно кримінально протиправного* наказу або розпорядження (ч. 3 ст. 41 КК). Фактично це є реалізацією у КК положень ст. 60 Конституції України, в якій передбачено, що ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

Явно кримінально протиправним наказом слід вважати наказ, кримінально протиправний характер якого є очевидним і зрозумілим як для того, хто його віддає, так і для того, кому його адресовано, а також для інших осіб. Інакше кажучи, кримінально протиправним визнається наказ, що передбачає вчинення кримінального правопорушення.

У свою чергу, особа, яка виконала явно кримінально протиправний наказ або розпорядження, за діяння, вчинені з метою виконання такого наказу або розпорядження, підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах (ч. 4 ст. 41 КК). При цьому суд може визнати вчинення кримінального правопорушення на виконання такого наказу обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 6 ч. 1 ст. 66 КК).

Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати кримінально протиправного характеру наказу чи розпорядження, то за діяння, вчинене з метою виконання такого наказу чи розпорядження, відповідальності підлягає тільки особа, що віддала кримінально протиправний наказ чи розпорядження (ч. 5 ст. 41 КК). У цьому випадку особа, яка виконала наказ, є своєрідним знаряддям у руках того, хто віддав кримінально протиправний наказ.

ПИТАННЯ 66

ДІЯННЯ, ПОВ'ЯЗАНЕ З РИЗИКОМ, ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

Діяння, пов'язане з ризиком, як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння, – це дія (або бездіяльність), у результаті якої було заподіяно шкоду правоохоронюваним інтересам, учинена в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети (ст. 42 КК).

Таке діяння не є кримінальним правопорушенням.

Ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам.

Ризик не визнається виправданим, якщо він завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій.

Завідомість як ознака, що характеризує невиправданість ризику, означає, що особа, яка ризикує, заздалегідь, тобто до початку вчинення нею дії або в разі відмови від її вчинення, усвідомлювала, що здійснюване нею діяння створить загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій.

Зазначене надає підстави для висновку, що діяння, пов'язане з ризиком, як обставина, яка виключає кримінальну протиправність, завжди є таким, що має наслідком завдання шкоди життю інших

людей або настання екологічної катастрофи чи іншої надзвичайної події. Тому що ризик вже сам по собі не виключає цього. Водночас якщо особа, що діяла в стані ризику, розумно не усвідомлювала неминучність настання таких наслідків, обґрунтовано розраховуючи, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам, її дії не можуть вважатись кримінально-протиправними. Натомість вони є такими, що характеризуються під кутом зору частин 1 і 2 ст. 42 КК, тобто вчинені в межах обставини, що виключає кримінальну протиправність.

Отже, *критеріями* виправданого ризику як обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, можна вважати:

1. Учинення дії або бездіяльності.

2. Заподіяння такою дією (бездіяльністю) шкоди правоохоронюваним інтересам.

3. Належність дії (бездіяльності) особі, яка обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам.

4. Відсутність в особі, яка допустила ризик, завідомого розуміння неминучості завдання шкоди життю інших людей або настання екологічної катастрофи чи іншої надзвичайної події.

5. Неможливість відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам без вчинення дії (бездіяльності) іншим, не поєднаним з ризиком діянням.

6. Прагнення особи, що допустила ризик, досягти значної суспільно корисної мети.

Умовою, яка характеризує діяння, пов'язане з ризиком, як обставину, що виключає його кримінальну протиправність, слід напевно вважати відсутність у конкретної особи, що ризикує, відповідних знань чи умінь, або ж відсутність необхідного досвіду чи ж вкрай специфічного обладнання (у тому числі й окремих знарядь та засобів).

ПИТАННЯ 67

ВИКОНАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЧИ РОЗКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛУЧАЄ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння, – це вимушене заподіяння шкоди

правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх кримінально протиправної діяльності.

Таке **діяння** не є кримінальним правопорушенням.

Заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у межах обставини, що розглядається, слід розуміти **вимушеним**, якщо воно обумовлювалось неможливістю відмови особи, яка виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх кримінально протиправної діяльності (ідеться про особу, зазначену в ч. 1 ст. 43 КК), від завдання шкоди правоохоронюваним інтересам через неминучість свого викриття (таємності перебування в складі зазначеного угруповання).

Правило, сформульоване в попередньому абзаці, не поширюється на ситуацію вчинення особою, зазначеною в ч. 1 ст. 43 КК, у разі вчинення нею в складі організованої групи чи злочинної організації поєднаного з насильством над потерпілим умисного особливо тяжкого злочину або ж тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків. У цьому разі особа підлягає кримінальній відповідальності.

Водночас така особа не може бути засуджена до довічного позбавлення волі, а покарання у виді позбавлення волі не може бути призначене їй на строк, більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин.

Отже, критеріями **виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації** як обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, можна вважати:

1. Учинення певного діяння (дії або бездіяльності).
2. Діяння, що вчиняється, є елементом поведінки особи, що бере участь у складі організованої групи чи злочинної організації.
3. Перебування особи в складі організованої групи або злочинної організації обумовлено виконанням спеціального завдання, змістом якого є попередження чи розкриття їх кримінально протиправної діяльності.
4. Унаслідок вчинення діяння заподіюється шкода правоохоронюваним інтересам.
5. Заподіяна шкода є вимушеною.
4. Заподіяна шкода не є результатом вчинення поєднаного з насильством над потерпілим умисного особливо тяжкого злочину або

ж тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків.

ПИТАННЯ 68

ВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКУ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ, НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

Виконання обов'язку щодо захисту вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння, – це діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Таке **діяння** не є кримінальним правопорушенням.

У цьому контексті, а також відповідно до ч. 2 ст. 43-1 КК, кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України.

Особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна.

Під **умовами воєнного стану** слід розуміти оголошений в українській державі та введений відповідно до чинного законодавства в дію Указом Президента України режим воєнного стану.

Збройний конфлікт – це збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт).

Збройна агресія – це протиправне застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави.

Не є виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України діяння (дія або бездіяльність), спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, яке явно не відповідає небезпечності агресії або обставинці відсічі та стримування, не було необхідним для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації та створило загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу.

Отже, критеріями **виконання обов'язку щодо захисту вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України**, як обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, можна вважати:

1. Учинення певної дії або бездіяльності.
2. Учинення такої дії (бездіяльності) в умовах воєнного чи збройного конфлікту.
3. Відсутність у такої дії (бездіяльності) ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.
4. Відповідність такої дії (бездіяльності) небезпечності агресії або обставинці відсічі та стримування.
5. Визначення такої дії (бездіяльності) як необхідної умови для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації.
6. Нестворення такою дією (бездіяльністю) загрози для життя інших людей або загрози екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу.

ПИТАННЯ 69

ПОНЯТТЯ І ВИДИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ. ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Звільнення від кримінальної відповідальності – це передбачена КК відмова держави в особі компетентних органів від офіційного осуду особи, діяння якої містить склад кримінального правопорушення, а також від зумовлених таким осудом позбавлень та обмежень її прав і свобод. Його матеріально-правовий зміст полягає в тому, що правопорушник не зазнаватиме ані засудження обвинувальним вирокком, ані негативних правових наслідків, які загрожували

б йому у зв'язку із засудженням. Кримінальне правопорушення, унаслідок якого особу звільнено від кримінальної відповідальності, не враховується у множинності (сукупності, повторності) кримінальних правопорушень (ч. 4 ст. 32, ч. 1 ст. 33 КК) у разі вчинення цією особою нового порушення закону.

Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності є передбачені законом обставини, за наявності яких реалізація кримінальної відповідальності визнається недоцільною. Вона визначається або наявністю певного юридичного факту – поведінки особи (наприклад, її дійового каяття), або події, настання якої від волі особи не залежить (наприклад, закінчення строку давності). Перелік випадків звільнення від кримінальної відповідальності (і підстав такого звільнення) міститься лише в КК та є вичерпним.

Суб'єктом, який має виключні повноваження на застосування звільнення від кримінальної відповідальності, є суд (ч. 2 ст. 44 КК).

Чинним КК наразі передбачено *випадки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із*: 1) дійовим каяттям (ст. 45 КК); 2) примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК); 3) передачею особи на поруки (ст. 47 КК); 4) зміною обстановки (ст. 48 КК); 5) закінченням строку давності (ст. 49 КК, ч.ч. 1, 2 ст. 106 КК); 6) застосуванням примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього (ч.ч. 1, 3 ст. 97 КК); 7) позитивною посткримінальною поведінкою, передбаченою заохочувальними нормами Особливої частини КК (ч. 5 ст. 110-2, ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 158-3, ч. 5 ст. 160, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 6 ст. 255, ч. 2 ст. 255-2, ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5, ч. 6 ст. 260, ч. 4 ст. 265, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1, ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 447 КК).

За місцем розташування відповідної норми (правової підстави) в КК розрізняють *загальні види звільнення від кримінальної відповідальності* та *спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності*. Загальні види передбачено Загальною частиною КК. Їхньою особливістю є можливість застосування у випадках вчинення певних груп кримінальних правопорушень (перш за все, згідно зі ступенем тяжкості вчиненого). Спеціальні види встановлено в окремих частинах деяких статей Особливої частини КК – заохочувальних норм.

За наявністю відкладених вимог (умов), які висуваються до поведінки особи після ухвалення рішення про її звільнення від кримінальної відповідальності, слід розрізняти *умовні* та *безумовні* його види. *Умовним* є звільнення від кримінальної відповідальності у

зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК), а також із застосуванням примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього (ст. 97 КК). У цих випадках звільнення від кримінальної відповідальності стає остаточним лише у випадку, якщо особа належним чином виконає визначені законом вимоги (умови). *Безумовним* є звільнення, якщо за законом рішення про нього ухвалюється судом одноактно й остаточо, а вимог щодо подальшої поведінки особи після цього (умов) закон не передбачає.

За юридичною формою, тобто залежно від того, правом чи обов'язком суду є застосування норми про звільнення від кримінальної відповідальності, розрізняють *необов'язкові (диспозитивні)* та *обов'язкові (імперативні)* його види. *Диспозитивним* це звільнення є у випадках, коли відповідна норма не зобов'язує суд застосувати його за сукупності певних передумов і підстав, а лише надає цьому органу можливість за власним розсудом звільнити особу від кримінальної відповідальності або відмовити в цьому. Таке звільнення наразі передбачено статтями 47, 48, ч. 4 ст. 49, ч. 1 ст. 97 КК. Усі інші випадки звільнення від кримінальної відповідальності – *обов'язкові види*. Це означає, що за наявності всіх указаних у відповідній нормі передумов і підстав суд зобов'язаний звільнити особу від відповідальності.

Звільнення від кримінальної відповідальності – захід, який забезпечує гуманний та раціональний підхід при застосуванні такої відповідальності, економію кримінальної репресії. Водночас, у зв'язку з посиленням кримінально-правової протидії корупції та посиленням суворості заходів, спрямованих на боротьбу із нею, що відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням України, законодавець наразі вилучив із числа передумов застосування загальних видів такого звільнення, передбачених статтями 45–48 КК, корупційні кримінальні правопорушення, а також кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Згідно із Законом України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції», корупція – це використання особами, зазначеними у частині першій статті 3 цього Закону (до їх кола належать особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, особи, які прирівнюються до таких осіб, особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно

до договору з підприємством, установою, організацією, а також кандидати на пост Президента України та кандидати у народні депутати України, зареєстровані в порядку, встановленому законом) наданих їм службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Приміткою до ст. 45 КК встановлено номінальний перелік **корупційних кримінальних правопорушень**: такими вважаються правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу. Під зловживанням службовим становищем слід розуміти вчинене всупереч інтересам служби використання особою своїх повноважень і можливостей, пов'язаних із займаною посадою – як визначених законами та іншими нормативно-правовими актами повноважень, так і фактичних можливостей, що впливають з посади.

Кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, відповідно до КК вважаються кримінальні правопорушення, передбачені його статтями 366-2, 366-3.

Застосування видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених статтями 45-48 КК, до особи, діяння якої кваліфіковане як корупційне кримінальне правопорушення або як кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, не допускається.

ПИТАННЯ 70 **ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ** **З ДІЙОВИМ КАЯТТЯМ**

Передумова звільнення від кримінальної відповідальності за статтею 45 КК утворюється із сукупності характеристик особи та вчиненого нею кримінального правопорушення: а) визнання особи такою, що вчинила кримінальне правопорушення вперше; б) класифікація посягання як кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину; в) відсутність у вчиненому ознак корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень,

пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

Особа вважається такою, що *вчинила кримінальне правопорушення вперше*, якщо: 1) відсутні відомості, що вона в минулому порушувала кримінальний закон («фактичне» вчинення кримінального правопорушення уперше); 2) вона в минулому вчиняла кримінальні правопорушення, кримінально-правові наслідки яких на момент нового порушення кримінального закону вже минули (особа засуджувалася, але наразі судимість знято чи погашено; особа вчинила злочин або кримінальний проступок, але наразі вона вже звільнена від кримінальної відповідальності за нього) – «юридичне» вчинення кримінального правопорушення уперше.

Підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності особи – дійове каяття. Його утворює обумовлена щирим розкаянням добровільна посткримінальна поведінка, спрямована на усунення фактичних шкідливих наслідків учиненого кримінального правопорушення, а також на надання органам влади допомоги у його розкритті.

Дійове каяття характеризується об'єктивними й суб'єктивними ознаками. *Об'єктивні ознаки дійового каяття* – активне сприяння особи розкриттю вчиненого нею кримінального правопорушення та повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення – дії особи, спрямовані на реальну допомогу у встановленні всіх обставин вчиненого нею (повідомлення органам досудового слідства чи суду всієї відомої інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення, видача речових доказів, виявлення свідків, надання відомостей про співучасників тощо).

Повне відшкодування завданих збитків – це внесення коштів або передача майна у фонди фізичних або юридичних осіб, які зазнали майнових втрат та які понесли витрати від посягання. Розмір відшкодування має відповідати реальним втратам та (або) витратам (наприклад, повернення всього привласненого майна, передання у власність потерпілому речі, еквівалентній знищеному майну, грошова компенсація потерпілому всіх витрат на лікування тощо).

Усунення заподіяної шкоди – це відновлення первинного стану предмета посягання (наприклад, ремонт пошкодженої речі, відновлення родючого шару ґрунту, повернення втраченого документа тощо).

Такі дії можуть бути вчинені особою як самостійно, так і із залученням інших осіб (фахівців), але за її ініціативою.

Суб'єктивними ознаками дійового каяття є добровільність відповідних дій особи та її щире каяття (розкаяння). Добровільність визначається відсутністю тиску на особу, примушування її до виконання відповідних дій. Щире каяття (розкаяння) – це усвідомлення й визнання особою своєї провини, засудження своєї кримінально протиправної поведінки, правдивий жаль за вчиненим. Воно є мотивом дійового каяття.

Відсутність хоча б однієї із зазначених складових дійового каяття виключає звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК. Виняток можуть становити випадки вчинення посягання, яким не заподіяно реальної шкоди будь-кому, що не вимагає від правопорушника ані відшкодування збитків, ані усунення шкоди.

ПИТАННЯ 71

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ

Передумова звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК містить вимоги до неї та вчиненого нею кримінально-правопорушення, тотожні передбаченим у ст. 45 КК.

Підставою цього виду звільнення від кримінальної відповідальності є *примирення* винної особи з потерпілим, поєднане з відшкодуванням завданих збитків або усуненням заподіяної шкоди.

Примирення з потерпілим (потерпілими) слід розуміти як акт прощення ним (ними) винного та згода на незастосування до нього кримінальної відповідальності.

Яка саме зі сторін (обвинувачення чи захисту) була ініціатором, та з яких мотивів сторони досягли примирення, значення не має. Примирення обов'язково повинне бути *добровільним*. Будь-який протиправний тиск на винного чи потерпілого, негативний вплив на їхню волю з метою схилити до примирення (фізичний примус, погрози, незаконне використання владних повноважень тощо) виключає визнання укладеної угоди примиренням.

Потерпілим може бути визнана фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій таким правопорушенням завдано майнову шкоду. У випадку, якщо заподіяно шкоду кільком особам, для застосування ст. 46 КК має бути досягнуто примирення з усіма потерпілими.

Певні злочини та кримінальні проступки здатні заподіювати шкоду одночасно інтересам приватної особи та державним чи публічним інтересам. Наприклад, знищення чи пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу (ч. 1 ст. 347 КК), завдає шкоди авторитетові органів державної влади та праву власності (у тому числі і приватної), а некваліфікований вид порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ч. 1 ст. 286 КК), – системи правовідносин щодо забезпечення транспортної безпеки та здоров'ю людини. Можливість застосування статті 46 КК у разі вчинення таких кримінальних проступків залежить від висновку суду про переважання приватних інтересів над суспільними (публічними) або навпаки – про переважання суспільного інтересу над приватним. В останньому випадку звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК навіть за умови виконання всіх її вимог неможливе.

Зміст дій *відшкодування завданих збитків* та *усунення заподіяної шкоди* є тотожним тим, що входять до ознак дійового каяття. Водночас ст. 46 КК не вимагає саме повноти відшкодування збитків чи усунення шкоди. Достатність і прийнятність отриманої від винного компенсації визначає сам потерпілий (або його представник).

ПИТАННЯ 72

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПЕРЕДАЧЕЮ ОСОБИ НА ПОРУКИ

Передумова звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 47 КК охоплює такі вимоги до особи та вчиненого нею кримінального правопорушення: а) визнання особи такою, що вчинила кримінальне правопорушення вперше; б) належність посягання до кримінальних проступків або до нетяжких злочинів; в) відсутність у посяганні ознак корупційного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

Підстава звільнення від кримінальної відповідальності у цьому випадку містить сукупність таких елементів: 1) *щире каяття особи* (матеріальний елемент); 2) *клопотання* колективу підприємства, установи чи організації про передачу особи на поруки (процесуальний елемент). Таке клопотання – викладене у письмовій формі

вмотивоване прохання колективу про звільнення конкретної особи від кримінальної відповідальності, про передання її на поруки цього колективу, про зобов'язання колективу здійснювати щодо правопорушника заходи виховного характеру, а також зобов'язання цієї особи виправдати довіру колективу. клопотання має бути оформлене у вигляді протоколу загальних зборів колективу підприємства, установи чи організації. Особа має бути членом цього колективу.

Стаття 47 КК передбачає факультативний вид звільнення від кримінальної відповідальності. Питання про його застосування вирішується судом на власний розсуд, з урахуванням даних, що характеризують особу та вчинене нею діяння (значущості об'єкта посягання, його предмета, способу вчинення, мотивів і цілей правопорушення, поведінки особи до, під час та після його вчинення, її ставлення до праці, навчання та правил співжиття, її характеристик у побуті, визнання своєї вини, відшкодування шкоди, характеру відносин із колективом тощо).

Звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 47 КК є умовним. Упродовж одного року з дня передання на поруки особа повинна виправдати довіру колективу, не ухилятися від заходів виховного характеру та не порушувати громадського порядку. Після сприятливого закінчення зазначеного періоду особа без ухвалення судом будь-якого додаткового рішення з цього приводу вважається такою, що звільнена від кримінальної відповідальності. У цей період вона не вважається судимою. Закон не передбачає встановлення контролю за нею з боку органів влади.

У разі порушення умов передання на поруки особа притягається до кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення (ч. 2 ст. 47 КК). Якщо протягом року з дня передання особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації вона не виправдає його довіру, ухилятиметься від заходів виховного характеру чи порушуватиме громадський порядок, загальні збори відповідного колективу можуть ухвалити рішення про відмову від поручительства за взяту ними на поруки особу. Відповідний протокол загальних зборів направляється до суду, який ухвалив рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Суд, отримавши рішення загальних зборів колективу про відмову від поручительства, розглядає питання притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення.

Якщо до закінчення річного строку особа, передана на поруки, вчиняє нове кримінальне правопорушення, воно кваліфікується з урахуванням утворення множинності (повторності або сукупності) кримінальних правопорушень.

ПИТАННЯ 73

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗМІНОЮ ОБСТАНОВКИ

Передумова звільнення від кримінальної відповідальності за статтею 48 КК утворюється з таких вимог до особи й вчиненого нею кримінального правопорушення: а) визнання особи такою, що вчинила кримінальне правопорушення вперше; б) належність посягання до кримінальних проступків або до нетяжких злочинів; в) відсутність у посяганні ознак корупційного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

Стаття 48 КК передбачає *два підвиди* звільнення від кримінальної відповідальності: 1) у зв'язку зі зміною обстановки, яка зумовила втрату суспільної небезпечності діяння; 2) у зв'язку зі зміною обстановки, яка зумовила втрату суспільної небезпечності особи.

У першому випадку закон має на увазі певні суттєві зміни у зовнішніх умовах, що не залежать від волі особи та зумовлюють малозначність або повну втрату суспільної небезпечності вчиненого кримінально караного діяння (за збереження кримінально-правової заборони на аналогічні діяння, тобто без здійснення їх декриміналізації), в іншому – такі обставини, коли внаслідок об'єктивних змін у зовнішніх умовах, які оточують особу, остання вже не створює загрозу об'єктам, що охороняються законом про кримінальну відповідальність, коли вона сама або обстановка навколо неї зазнали таких змін, що унеможливають вчинення нею нового кримінального правопорушення.

Передбачені в статті 48 КК різновиди звільнення від кримінальної відповідальності мають спільну підставу, якою є **зміна обстановки** – значна видозміна тих зовнішніх умов, в яких діяння особи та/або сама особа оцінювались як суспільно небезпечні. Така зміна передбачає зникнення якихось конкретних обставин, за відсутності яких особа не порушила б кримінальний закон або ж вчинене нею діяння не розглядалося б як кримінально протиправне.

Зміни обстановки можуть бути:

1) *масштабними*, які відбуваються у межах усієї країни – це суттєві зміни соціальних, економічних та/або політичних умов (наприклад, перехід від воєнного часу до мирного, грошова реформа,

зміна моделі економіки, інші докорінні зміни у соціально-економічному чи політичному житті країни);

2) *локальними*, що відбуваються в регіоні, населеному пункті, на ділянці місцевості, на підприємстві, в установі, навчальному закладі чи навіть в окремій родині (наприклад, ліквідація підприємства, працюючи на якому особа вчинила службову недбалість і заподіяла організаційну шкоду; знищення хворобою урожаю зерна, частина якого була особою викрадена; скасування заборони на полювання в певній місцевості під час притягнення особи до відповідальності за браконьєрство на цій території; призов особи, яка вчинила хуліганство, до Збройних Сил України і її подальша бездоганна військова служба тощо).

Зміна обстановки як підстава звільнення від кримінальної відповідальності має виключно об'єктивний характер і не залежить від волі й поведінки особи. Між нею та втратою діянням або особою суспільної небезпечності має існувати зумовлюючий зв'язок.

ПИТАННЯ 74

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАКІНЧЕННЯМ СТРОКІВ ДАВНОСТІ

Передумовою звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК є вчинення особою будь-якого кримінального правопорушення, крім тих, які не мають строку давності (злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у ст.ст. 109–114-2, злочинів проти миру та безпеки людства, передбачених у ст.ст. 437–439 і ч. 1 ст. 442 КК).

Підстава звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК – закінчення строку давності кримінального правопорушення.

Строк давності – це визначений кримінальним законом певний значний період часу після вчинення кримінального правопорушення, упродовж якого не набрав законної сили обвинувальний вирок суду щодо конкретного кримінального правопорушення, унаслідок чого зумовлені ним кримінально-правові відносини припиняються.

Кримінальний закон наразі передбачає два види строків давності – диференційований та недиференційований.

Диференційований строк давності – це визначений у ч. 1 ст. 49 КК (щодо кримінальних правопорушень, учинених у неповнолітньому віці – в ч. 2 ст. 106 КК) з урахуванням ступеня тяжкості кримінального правопорушення період часу, впродовж якого особа не

ухиляється від слідства або суду. Його закінчення зумовлює безумовну відмову держави від кримінальної відповідальності особи, якщо в цей час відповідні органи не змогли реалізувати таку відповідальність щодо неї (не набрав законної сили обвинувальний вирок).

Диференційовані строки давності для кримінальних правопорушень, учинених повнолітніми особами, визначаються у ч. 1 ст. 49 КК та становлять:

– два роки – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі (суворість покарань визначається з урахуванням ст. 51 КК, в якій вони розташовані в порядку її зростання);

– три роки – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у виді обмеження волі;

– три роки – у разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років;

– п'ять років – у разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше двох років;

– десять років – у разі вчинення тяжкого злочину;

– п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Диференційовані строки давності для кримінальних правопорушень, учинених особами у віці до вісімнадцяти років, встановлені у ч. 2 ст. 106 КК України та становлять:

– два роки – у разі вчинення кримінального проступку;

– п'ять років – у разі вчинення нетяжкого злочину;

– сім років – у разі вчинення тяжкого злочину;

– десять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Недиференційований строк давності – це визначений кримінальним законом не пов'язаний зі ступенем тяжкості вчиненого кримінального правопорушення період часу, закінчення якого тягне відмову держави від реалізації кримінальної відповідальності особи, що ухиляється від досудового слідства або суду, якщо в цей період не набрав законної сили обвинувальний вирок щодо неї.

Початковим моментом перебігу строку давності є день учинення особою кримінального правопорушення. Для правопорушень із формальними або усіченими складами таким слід вважати добу, протягом якої (тобто до 24-ї год.) особа вчинила діяння (дію або бездіяльність), що входить до об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення або кримінального проступку. Для правопорушень з матеріальними складами – добу, в яку настали передбачені

законом суспільно небезпечні наслідки злочину або кримінального проступку.

У разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтями 151-2-156-1, 301-1-303 КК, стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи обчислення зазначених строків розпочинається з дня, коли така потерпіла особа досягла повноліття або, у разі її смерті, мала б досягти повноліття.

Обчислення строку давності починається з початку (з 00 год. 00 хв.) доби, наступної за днем вчинення кримінального правопорушення.

Кінцевий момент перебігу строку давності настає о 24-й год. останньої доби визначеного кримінальним законом періоду. За загальним правилом, він обчислюється календарними роками, але якщо перебіг давності зупинявся – то також місяцями й днями.

Якщо до закінчення передбаченого законом періоду часу обвинувальний вирок все ж постановлено судом та він набрав законної сили, то час, що фактично минув до цього моменту, не набуває кримінально-правового значення строку давності кримінального правопорушення.

До диференційованого строку давності зараховується лише період (періоди), в який (які) правопорушник не ухилявся від досудового розслідування та/або від суду. На весь час такого ухилення перебіг давності *зупиняється* (ч. 2 ст. 49 КК).

Ухилення особи від досудового розслідування або суду – це умисні діяння, вчинені з метою unikнути відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення, що змушує правоохоронні органи вживати заходів, спрямованих на розшук і затримання правопорушника. Особою, яка ухиляється від слідства або суду, визнається відома зазначеним органам особа (що підтверджується матеріалами кримінального провадження чи кримінальної справи) як така, що вчинила певне кримінальне правопорушення. У встановленому законом порядку вона має бути визнана підозрюваним/обвинуваченим та бути зобов'язаною у цьому зв'язку з'являтися до правоохоронних органів чи суду за викликом, не порушувати запобіжний захід тощо.

Перебіг давності відновлюється з часу затримання особи або з'явлення її із зізнанням. Втім, якщо при цьому з часу вчинення посягання минуло п'ятнадцять років (закінчився недиференційований строк давності), й давність не переривалася, особа звільняється від кримінальної відповідальності.

Перебіг давності *переривається*, якщо до закінчення зазначених у частинах 1, 2 ст. 49 (ч. 2 ст. 106) КК строків особа вчинила нове

кримінальне правопорушення, за винятком нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років (ч. 3 ст. 49 КК). У такому випадку обчислення строку давності за вчинене раніше кримінальне правопорушення починається з дня вчинення нового кримінального правопорушення, тобто одночасно з початком перебігу строку давності за останнє (нове) правопорушення.

Питання про застосування давності щодо особи, яка вчинила особливо тяжкий злочин, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі, вирішується судом. Якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі не може бути призначено і замінюється позбавленням волі на певний строк.

ПИТАННЯ 75 **ПОНЯТТЯ ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ОЗНАКИ**

Покарання – центральний інститут кримінального права. У ньому найбільш повно і наочно проявляються зміст і спрямованість кримінальної політики держави, значення окремих інститутів кримінального права й інші кримінально-правові аспекти боротьби з кримінальною протиправністю. Покарання є ефективним кримінально-правовим засобом протидії кримінальній протиправності, оскільки перериває протиправну діяльність осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення.

Покарання є *заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (ч. 1 ст. 50 КК).*

Таке визначення має низку суттєвих ознак, які у своїй сукупності дозволяють розкрити поняття кримінального покарання, відмежувати його від інших заходів кримінально-правового характеру (примусові заходи виховного характеру; примусові заходи медичного характеру; спеціальна конфіскація; заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб;), а також і від інших заходів державного примусу (адміністративного, дисциплінарного та ін.).

Ознаки покарання:

1. *Покарання є заходом державного примусу, який застосовується до осіб, що вчинили кримінальне правопорушення.*

Слід указати, що покарання не вичерпує всіх видів і форм державного примусу, в тому числі передбачених кримінальним законом.

Наприклад, крім покарання, в КК закріплені такі заходи, як примусові заходи виховного характеру (ст. 97 КК); примусові заходи медичного характеру (ст. 92 КК); спеціальна конфіскація майна (ст. 96-1 КК). Покарання – це міра державного примусу, яка є особливою за своєю суттю, метою, підставами і порядком застосування.

Правовий характер покарання полягає в тому, що: а) підстави і принципи його застосування встановлені законом при неприпустимість аналогії; б) поняття, цілі та види (система) покарань визначаються в КК; в) зміст покарання встановлено законом; г) загальні положення початку, призначення і зміни покарання також встановлені законом; г) закон визначає підстави і порядок звільнення від покарання і його зміни в процесі відбування.

Характеристика покарання як примусового заходу визначається двома обставинами: а) покарання – це міра (засіб) примусу, що примушує до дотримання правопорядку; б) саме покарання реалізується незалежно від волі бажання винного, тобто примусово. Державний примус означає, що покарання може бути призначене тільки від імені держави і, таким чином, є державною офіційною оцінкою кримінального правопорушення, а особа, яка його вчинила, зобов'язана нести покарання. Міра державного примусу визначається видом і розміром покарання.

2. Покарання може бути застосовано лише за вироком суду від імені держави, що надає йому публічного характеру. До виключної компетенції суду належить і звільнення від покарання, крім звільнення внаслідок амністії або помилування.

Це означає, що встановлення винності особи у вчиненні кримінального правопорушення, визнання необхідності застосування до нього покарання, визначення його виду і розміру є виключною прерогативою суду. Тільки суд у вирокі, який оголошується від імені держави, може призначити покарання за скоєне кримінальне правопорушення після того, як винність конкретної особи буде встановлено в ході судового розгляду. В інших судових рішеннях (визначеннях і постановках) покарання не може бути призначено. Покарання призначається в суворій відповідності з кримінальним матеріальним і процесуальним законодавством. Наприклад, суд не має права призначити покарання, не передбачене КК.

3. Покарання застосовується до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення. Тобто покарання має особистий характер. Якщо суд не встановить вину конкретної особи у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, то така особа не може бути піддана покаранню. Кримінальне покарання завжди

має суто індивідуальний характер, тобто застосовується конкретно до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і не поширюється на осіб, не причетних до скоєного.

4. *Покарання полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.* Саме в цьому проявляється така властивість покарання, як кара, що робить його найсуворішим заходом державного примусу. *Кара* – це властивість будь-якого кримінального покарання. Вона визначається видом і строком покарання, наявністю фізичних, майнових і моральних позбавлень та обмежень. В одних покараннях їх каральну властивість виражено більшою мірою, наприклад при довічному позбавленні волі, позбавленні волі на певний строк, матеріальних або майнових обмеженнях, де її виражено в таких покараннях, як штраф і конфіскація майна; в інших – преважують обмеження інших прав, наприклад право займатися професійною діяльністю тощо. Кожне покарання спричиняє і моральні страждання різного ступеня – ганьбу, сором перед суспільством та своїми близькими. Усі ці обмеження і визначають кару як ознаку покарання. Обсяг кари у кожному покаранні диференційовано залежно від характеру і тяжкості кримінального правопорушення. Кара як ознака покарання завжди повинна відповідати тяжкості кримінального правопорушення.

5. *У покаранні виражається осуд, негативна оцінка з боку держави як вчиненого кримінального правопорушення, так і самого правопорушника.* Авторитетність такої оцінки закріплюється обвинувальним вироком, який виноситься судом від імені держави і містить конкретну міру покарання. Таким чином, призначене покарання є правовим критерієм, показником негативної оцінки кримінального правопорушення і особи, яка його вчинила, з погляду кримінального закону і моральності.

6. *Будь-яке покарання тягне за собою судимість (ст. 88 КК).* Саме судимість відрізняє кримінальне покарання від інших засобів державного примусу. За своїм змістом судимість – це не тільки властивість кари, вона являє собою певний правовий статус засудженого, пов'язаний із різного роду правообмеженнями та іншими несприятливими наслідками, протягом певного, визначеного в законі строку. Судимість як самостійна ознака покарання визначається тим, що вона визнається обставиною, яка обтяжує покарання у разі вчинення нового кримінального правопорушення та зберігає певні обмеження прав засудженого і після відбуття ним покарання.

ПИТАННЯ 76

МЕТА ПОКАРАННЯ ТА ЇЇ ЕЛЕМЕНТИ

Цілі покарання – це кінцеві соціальні результати, що досягаються передбаченням різних видів покарань у кримінальному законі.

До питань дослідження цілей покарання зверталось багато учених, причому не лише юристи, але і філософи, психологи, соціологи. Сучасні уявлення про цілі покарання багато в чому є пересмисленням тих, що існували раніше і дуже численних теорій покарання. Проте серед їх множини можна виділити дві основні групи: а) абсолютні теорії покарання (теорії відплати); б) відносні теорії покарання (теорії досягнення корисних цілей).

Представники *абсолютних теорій* (Кант, Гегель та їх послідовники) не бачили в покаранні ніякого іншого змісту, крім єдиної абсолютної ідеї – мети відплати за вчинене кримінальне правопорушення. Як практичну реалізацію прихильники цих теорій відстоювали необхідність законодавчого закріплення різних систем пропорційності кримінального правопорушення і покарання, відплати рівним злом за заподіяне винним зло. Наприклад, за вбивство – смертна кара, за статеві кримінальні правопорушення – кастрація, за майнові кримінальні правопорушення – каторга, за образу – застосування заходів, що ганьблять винного, тощо.

Прихильників *відносних теорій* об'єднувало те, що вони бачили сенс і корисність покарання в досягненні якоїсь конкретної мети. Наприклад, прибічники *теорії залякування* (Бентам та ін.) і *теорії психологічного примусу* (А. Фейербах) вважали, що покарання повинно стримувати інших осіб від вчинення кримінальних правопорушень, тобто виконувати мету загального запобігання. На думку А. Фейербаха, воно має завдати винному більше невдоволення, ніж те задоволення, яке він одержує від вчинення кримінального правопорушення. Отже, застосовуване покарання психологічно впливає на інших осіб, утримуючи їх від учинення кримінальних правопорушень. Представники теорії *спеціального запобігання* обстоювали ідею застосування покарання виключно для того, щоб сам винний не вчинив нового кримінального правопорушення. Подібні ідеї обстоювали і прихильники *теорій виправлення*, на думку яких, покарання має забезпечити виправлення винного, тобто невчинення ним нових кримінальних правопорушень.

Однобічність цих теорій не могла задовольнити практиків. Тому в середині XIX ст. з'являються так звані *змішані теорії покарання*. Загальним для них є об'єднання ідей декількох абсолютних і відносних теорій про мету покарання. Їх прихильники у різноманітних

варіаціях визнають цілями покарання: залякування, відплату, відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням моральної шкоди, виправлення, загальне і спеціальне запобігання. Ці теорії відрізняються не тільки поєднанням цілей, а і їх значущістю.

У чинному КК питання про мету покарання вирішене в ч. 2 ст. 50, де зазначено, що **покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.**

Наведене свідчить про те, що закон виходить зі змішаних теорій, оскільки називає метою покарання:

- кару як відплату за вчинене;
- виправлення засудженого;
- запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень самим засудженим (спеціальне запобігання);
- запобігання вчиненню кримінальних правопорушень з боку інших осіб (загальне запобігання).

Кара як мета покарання – це примушування особи з боку держави до покори (закону) відповідно до виду та розміру призначеного покарання за вчинене кримінальне правопорушення, з одного боку, та спокута засудженого перед окремими людьми, суспільством та державою і його розплата за вчинене своїми особистими благами та правами – з іншого.

Застосовуючи покарання, *суд має на меті покарати винного*, що необхідно і для захисту суспільства, і для задоволення почуття обурення і справедливості потерпілого та суспільства в цілому. Визнання кари метою покарання не зменшує визнання кари сутністю покарання, що, як уже зазначалося, є його істотною ознакою. Кара як мета покарання має найдавніше походження і виникає разом із зародженням та формуванням кримінального права як такого. Кримінальне правопорушення первісно розглядалося як «шкода», завдана майну чи здоров'ю особи, а встановлення кари за таку шкоду – реалізація принципу таліону («око за око, зуб за зуб»). Особа, завдавши каліцтва чи пошкодивши майно, сама мала зазнати подібних позбавлень чи обмежень особистого, майнового тощо характеру – вважалося, що таким чином буде відновлено справедливість. Дійсно, застосовуючи покарання, суд має на меті покарання винного, проте це не зменшує визнання кари сутністю покарання. Порушення права завжди вважається порушенням справедливості, тому кримінальне правопорушення є найвище порушення справедливості в праві. Соціальна справедливість – це еталон моральності держави і

суспільства. Вона може висвітлювати інтереси потерпілого, правопорушника, суспільства і держави, хоча їхні інтереси можуть і не збігатися. На особливу увагу, на наш погляд, заслуговує розуміння соціальної справедливості державою, яка стоїть поза емоціями та інтересами окремих громадян або соціальних груп. Держава одночасно є і незалежним арбітром у конфлікті інтересів потерпілого і правопорушника та здійснює правосуддя, і гарантом забезпечення соціальної справедливості в суспільстві. Караючи правопорушника, держава «мстить» правопорушнику від імені громадян, які потерпіли від кримінального правопорушення, таким чином відновлюючи соціальну справедливість.

Мета виправлення припускає усунення суспільної небезпечності особи, тобто такий вплив покарання, в результаті якого засуджений під час і після його відбування не вчинить нового кримінального правопорушення. Виправлення полягає в тому, щоб шляхом активного примусового впливу на свідомість засудженого внести корективи в його соціально-психологічні властивості, нейтралізувати негативні, криміногенні настанови, змусити додержуватися положень кримінального закону або, ще краще, прищепити, нехай навіть під страхом покарання, повагу до закону.

Досягнення мети виправлення багато в чому забезпечується самим призначенням покарання, режимом його відбування, залученням до праці, організацією навчання професії, переконанням, роз'ясненням кримінального законодавства, заходами виховного характеру та іншою освітньою роботою із засудженим. Однак, крім цих суттєвих обставин зовнішнього впливу, важливу роль у досягненні цієї мети відіграє внутрішнє бажання засудженого виправитися.

Спеціальна превенція – це запобігання можливості вчинення нових кримінальних правопорушень особою, яку було засуджено за скоєння кримінального правопорушення. Ця мета покарання може досягатися різними способами, наприклад шляхом створення для засуджених таких умов, які виключають або значно обмежують можливість кримінально протиправної діяльності, що й утримує засуджених від учинення нових кримінальних правопорушень. Так, при позбавленні засудженого волі режим виконання покарання, обмеження контактів з навколишнім світом, постійний контроль за поведінкою засудженого тощо фізично позбавляють його можливості вчиняти багато кримінальних правопорушень. Досягненню цієї мети сприяють і положення закону, що посилюють покарання за вчинення нового кримінального правопорушення (визнання його обставиною, що обтяжує покарання (ст. 67 КК); більш суворі правила

і межі призначення покарання (ст. 71 КК). Окрім того, застосування до правопорушника заходів відплати спрямоване на створення у нього страху перед можливим покаранням у разі вчинення нового кримінального правопорушення.

Мета загального попередження (загальна превенція) припускає такий вплив покарання, що забезпечує попередження вчинення кримінального правопорушення з боку інших осіб. Ця мета покарання звернена, насамперед, до осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень. Переважна частина громадян не вчиняють протиправних дій не під загрозою покарання, а внаслідок своїх моральних властивостей, звичок, громадських, релігійних настанов та переконань. Щодо таких громадян кримінальне покарання також впливає позитивно, підвищує правову культуру, виховує нетерпиме ставлення до правопорушників, формує відповідний рівень правосвідомості.

Досягнення мети загального попередження забезпечується самим оприлюдненням законів, санкції яких попереджають про покарання кожного, хто порушить ці закони, засудженням винного, призначенням покарання та його виконанням. Загроза невідворотності покарання і його реалізації є засобом стримування осіб, що схильні вчиняти кримінальні правопорушення. Найчастіше саме залякування, страх покарання, загроза його неминучості стримують багатьох із них від учинення кримінального правопорушення. Причому більшою мірою такий вплив справляє невідворотність покарання, а не його суворість.

Також треба зауважити, що, відповідно до ч. 3 ст. 50 КК, покарання не має на меті завдання фізичних страждань або приниження людської гідності.

ПИТАННЯ 77

СИСТЕМА ПОКАРАНЬ ЗА ЧИННИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Система покарань – це передбачений кримінальним законом внутрішньо впорядкований, вичерпний перелік видів покарань, які можуть встановлюватись у санкціях норм Особливої частини і застосовуватись судом за вчинення кримінальних правопорушень.

У чинному кримінальному законодавстві система покарань має гуманістичний характер. Вона ґрунтується на Конституції України, загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного

права, принципах кримінального закону і права, розумному поєднанні гуманізму і соціальної справедливості.

Чинний в Україні Кримінальний кодекс передбачає наступні види покарань (ст. 51 КК):

- 1) штраф;
- 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- 4) громадські роботи;
- 5) виправні роботи;
- 6) службові обмеження для військовослужбовців;
- 7) конфіскація майна;
- 8) арешт;
- 9) обмеження волі;
- 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- 11) позбавлення волі на певний строк;
- 12) довічне позбавлення волі.

Із цього визначення випливає, що поняття системи покарань охоплює низку ознак, а саме:

1) система покарань *встановлюється тільки законом*, причому лише законом про кримінальну відповідальність. Жодне покарання не може передбачатися іншими законами, а тим більше визначатися довільно, тому що його вид, межі (розміри), підстави та порядок застосування можуть бути встановлені тільки в кримінальному законі;

2) систему покарань подано у вигляді їх переліку, який є *обов'язковим* для суду. Інакше кажучи, суд, прерогативою якого є призначення покарання, не має права відступати від цієї системи;

3) перелік покарань, що утворює їх систему, є *вичерпним*. Це означає, що, з погляду закону, на даний час система покарань є закінченою, завершеною. Тому, коли говорять про систему покарань як вичерпний їх перелік, мають на увазі саме ту систему, той їх перелік, що наведено у ст. 51 КК;

4) система покарань припускає їх розташування в законодавчому переліку в певному порядку, а саме *за ступенем їх суворості*. У ст. 51 КК усі види покарань розташовані, починаючи від менш суворого (більш м'якого) до більш суворого;

5) також особливістю системи покарань є її гуманізм, що проявляється у наявності великої кількості покарань, не пов'язаних з позбавлення волі, у відсутності тілесних видів покарань, покарань із невизначеними строками тощо.

Системність кримінального покарання знаходить своє відображення в різних класифікаціях видів покарання, які відрізняються критеріями і метою.

ПИТАННЯ 78

ВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

Кримінальний кодекс України передбачає наступні види покарань (ст. 51 КК):

- 1) штраф;
- 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- 4) громадські роботи;
- 5) виправні роботи;
- 6) службові обмеження для військовослужбовців;
- 7) конфіскація майна;
- 8) арешт;
- 9) обмеження волі;
- 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- 11) позбавлення волі на певний строк;
- 12) довічне позбавлення волі.

Насамперед, відповідно до ст. 52 КК, всі види покарань поділяються на:

- основні (ч. 1 ст. 52 КК);
- додаткові (ч. 2 ст. 52 КК);
- покарання, що можуть призначатися як основні, і як додаткові (ч. 3 ст. 52 КК).

Основні покарання – це такі покарання, які призначаються у вирокі тільки як самостійні заходи впливу та за жодних умов не можуть застосовуватися як додаток до інших покарань, тобто не можуть приєднуватися до них. Особливість цих покарань полягає в тому, що, згідно з ч. 4 ст. 52 КК, за одне кримінальне правопорушення може бути призначене лише одне основне покарання, передбачене в санкції статті Особливої частини КК.

Крім того, усі вони призначаються тільки тоді, коли безпосередньо передбачені у відповідних санкціях, а виняток із цього правила припустимий лише в разі застосування ч. 1 ст. 69 КК.

Згідно з ч. 1 ст. 52 КК, до основних покарань належать громадські роботи (ст. 56 КК), виправні роботи (ст. 57 КК), службові обмеження

для військовослужбовців (ст. 58 КК), арешт (ст. 60 КК), обмеження волі (ст. 61 КК), тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК), позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК), довічне позбавлення волі (ст. 64 КК).

Додаткові покарання не можуть призначатися самостійно і призначаються лише разом з основними покараннями. Їхня особливість полягає і в тому, що на відміну від основних за одне кримінальне правопорушення суд має право призначити (приєднати до основного) не тільки одне, а й кілька додаткових покарань одночасно (ч. 4 ст. 52 КК). Крім того, на відміну від основних, такі види додаткових покарань, які встановлені ст. 54 та 55 КК, можуть призначатися й тоді, коли прямо у відповідних санкціях не передбачені. Згідно з ч. 2 ст. 52 КК, до додаткових покарань належать позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК) та конфіскація майна (ст. 59 КК).

До **покарань, які можуть призначатися і як основні, і як додаткові** (змішані), належать штраф (ст. 53 КК) та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК). Їх особливість полягає в тому, що в одних випадках суд має право призначити їх як основні, а в інших – приєднати на додаток до основних.

За суб'єктом, до якого застосовуються покарання, вони поділяються на загальні та спеціальні.

Загальні покарання є, так би мовити, універсальними заходами впливу, тому що можуть застосовуватися, як правило, до будь-якої особи, що вчинила злочин. До них належать штраф, громадські та виправні роботи, конфіскація майна, арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі.

Спеціальні покарання, на відміну від загальних, можуть призначатися лише певному (більш вузькому) колу суб'єктів кримінального правопорушення. Наприклад, тримання у дисциплінарному батальйоні може призначатися лише військовослужбовцям строкової служби (ч. 1 ст. 62 КК). До спеціальних покарань належать також позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного чину, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю і службові обмеження для військовослужбовців.

За можливістю визначення строку покарання і, отже, встановлення меж застосування у часі правообмежень, які становлять зміст покарання, всі вони поділяються на строкові та безстрокові.

Строковими є покарання, стосовно яких закон встановлює мінімальні та максимальні межі їх застосування у часі. Це позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські та виправні роботи, службові обмеження для військово-службовців, арешт, обмеження волі, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк. Наприклад, обмеження волі може призначатися на строк від одного до п'яти років (ч. 2 ст. 61 КК), а виправні роботи – на строк від шести місяців до двох років (ч. 1 ст. 57 КК).

Безстроковими є такі покарання, межі застосування яких у часі ні законом, ні вироком суду не встановлюються. До них належать: штраф, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, конфіскація майна та довічне позбавлення волі. Особливе місце серед них посідає довічне позбавлення волі, яке хоча й триває у часі, але конкретний термін його застосування закон не встановлює.

Також покарання поділяються на такі, що пов'язані з позбавленням засудженого волі, і такі, що не пов'язані з його ізолюванням від суспільства. Принцип гуманізму кримінального права виявляється в тому, що з 12 видів покарань не пов'язано з ізолюванням засудженого від суспільства – 8.

ПИТАННЯ 79

ШТРАФ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ

Відповідно до ст. 53 КК **штраф** – це вид покарання, яке полягає у грошовому стягненні, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК, з урахуванням положень частини другої ст. 53 КК.

Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини КК не передбачено вищого розміру штрафу.

За вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, розмір штрафу, що признається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, або отриманого внаслідок вчинення кримінального правопорушення доходу, незалежно

від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. Суд, встановивши, що таке кримінальне правопорушення вчинено у співучасті і роль виконавця (співвиконавця), підбурювача або пособника у його вчиненні є незначною, може призначити таким особам покарання у виді штрафу в розмірі, передбаченому санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК, без урахування розміру майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, або отриманого внаслідок вчинення кримінального правопорушення доходу.

Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК.

З урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року.

У разі несплати штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за двадцять установлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але на строк не більше двох років.

У разі несплати штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі із розрахунку один день позбавлення волі за вісім неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у таких межах:

- 1) від одного до п'яти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення нетяжкого злочину;
- 2) від п'яти до десяти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення тяжкого злочину;
- 3) від десяти до дванадцяти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення особливо тяжкого злочину.

Якщо під час розрахунку строку позбавлення волі цей строк становить більше встановлених цією частиною статті меж, суд замінює покарання у виді штрафу покаранням у виді позбавлення волі на максимальний строк, передбачений для злочину відповідної тяжкості.

ПИТАННЯ 80

ПОЗБАВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО, СПЕЦІАЛЬНОГО ЗВАННЯ, РАНГУ, ЧИНУ АБО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО КЛАСУ: ЗМІСТ ЦЬОГО ВИДУ ПОКАРАННЯ, УМОВИ ТА ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК) – це *додаткове покарання* (ч. 2 ст. 52 КК), яке не передбачене в жодній із санкцій статей Особливої частини КК і тому завжди призначається на підставі ст. 54 КК *за розсудом суду*, але у випадках вчинення особою лише *тяжкого* чи *особливо тяжкого* злочину.

Це покарання належить до так званих *спеціальних* видів покарань і може застосовуватися лише до тієї особи, яка *на момент постановлення вироку* мала військово, спеціальне звання, відповідний ранг, чин або кваліфікаційний клас, які були надані (присвоєні) їй у встановленому законом порядку.

Застосування цього виду додаткового покарання може бути призначене, по-перше, за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину; по-друге, з урахуванням характеристик винного; по-третє, тільки як додаткове покарання. Слід зазначити, що при винесенні вироку суд не має права позбавляти винного інших звань або нагород, наприклад вченого ступеня, вченого звання та ін. Таким чином, у зв'язку з тим, що закон (ст. 54 КК) не передбачає права суду позбавляти засудженого, наприклад звання, державних нагород, він зобов'язаний, якщо дійде висновку, що винний дискредитує надане звання, проінформувати про це той орган чи службову особу, які їх присвоїли (присудили), щоб останні розглянули інформацію суду і прийняли рішення.

Каральна особливість цього виду покарання полягає у втраті засудженим привілеїв і пільг, пов'язаних з його військовим, спеціальним званням, рангом, чином або кваліфікаційним класом, яких суд його позбавив.

У різних відомствах і службах виконавчої та судової влади, правоохоронних органах для службових осіб встановлюються відповідні звання, ранги, чини та класи.

Військове звання – ранги різних ступенів, що надаються у Збройних Силах військовослужбовцям, відповідно до їхньої посади, кваліфікації фахової підготовки та терміну служби.

Спеціальні звання встановлюються відповідно до Закону України «Про Національну поліцію». Закон України «Про державну службу» встановлює *ранги* залежно від тієї категорії, до якої віднесені посади, що обіймають державні службовці. Ранги встановлено також

у дипломатичній службі (наприклад, Надзвичайний і Повноважний посол, аташе). В органах прокуратури встановлено *класні чини* (наприклад, молодший радник юстиції). *Кваліфікаційні класи* присвоюються суддям різних судів, а також судовим експертам.

Вироком суду особа може бути позбавлена зазначених звань, рангів, чинів або класів. Позбавити особу цього статусу суд має право незалежно від того, який орган чи яка службова особа присвоїли винному відповідне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас. Позбавлення особи певного звання, рангу, чину або класу означає позбавлення її всіх тих прав, пільг та переваг, що пов'язані з наявністю в особи відповідного статусу.

Проте ст. 54 КК не передбачає права суду позбавляти засудженого наукового ступеня, почесних або вчених звань, державних нагород. Якщо суд дійде висновку про те, що вчинене особою кримінальне правопорушення дискредитує наявні у неї відзнаки (наприклад, почесне звання), він має право проінформувати про це той орган чи службову особу, які їх присвоїли (присудили), а вони, у свою чергу, мають право у встановленому законом порядку позбавити таку особу наукового чи почесного звання або нагороди.

Порядок виконання покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу передбачений ст. 29 Кримінально-виконавчого Кодексу України.

ПИТАННЯ 81

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК) належить до так званих змішаних покарань, тому що відповідно до ч. 3 ст. 52 та ч. 1 ст. 55 КК може застосовуватися за загальним правилом і як *основне* покарання на строк від двох до п'яти років, і як *додаткове* – на строк від одного до трьох років.

Однак норми законодавства передбачають і низку спеціальних правил.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 55 КК, позбавлення права обіймати певні посади як додаткове покарання у справах, передбачених Законом України «Про очищення влади», призначається *на строк п'ять років*.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання за вчинення кримінального

правопорушення проти виборчих прав і свобод громадянина, передбачених ст.ст. 157–160 КК, також призначається *на строк п'ять років*.

Позбавлення права керувати транспортними засобами як додаткове покарання призначається *на строк до десяти років*.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених ст.ст. 111-1, 111-2 Кримінального Кодексу, призначається *на строк від десяти до п'ятнадцяти років*.

Зазначене покарання позбавляє засудженого суб'єктивного права на вільний вибір посади, певного роду занять протягом часу, встановленого вироком. Звідси випливають й інші, можливі у зв'язку із засудженням до цього покарання правообмеження: вимушений перехід на іншу роботу, перерив спеціального трудового стажу, зниження заробітку, втрата кваліфікації, необхідність здобуття іншої професії, спеціальності тощо.

Як *основне* це покарання призначається у випадках, коли воно *безпосередньо* передбачено в санкції статті Особливої частини КК, за якою засуджується винний, за винятком його призначення на підставі ч. 1 ст. 69 КК.

Як *додаткове* це покарання призначається як тоді, коли *безпосередньо* передбачено в санкції статті Особливої частини КК, за якою засуджується винний (наприклад, ст.ст. 191, 286 та 368 КК), так і тоді, коли в санкції статті Особливої частини КК воно хоча й не передбачене, але з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою чи у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи винного та інших обставин справи суд призначає це додаткове покарання *на підставі ч. 2 ст. 55 Загальної частини КК*.

Суд може позбавити засудженого права обіймати лише *певні* посади або займатися тільки *певною* діяльністю, тому рішення про позбавлення особи цих прав має бути чітко сформульоване в резолютивній частині вироку для того, щоб не виникло жодних сумнівів під час виконання покарання.

При призначенні позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі на певний строк – воно поширюється на увесь час відбування основного покарання і, крім цього, на строк, встановлений вироком суду, що набрав законної сили. При цьому строк додаткового покарання обчислюється з моменту відбуття основного покарання, а при призначенні покарання у виді

позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове до інших основних покарань, а також у разі застосування статті 77 КК – з моменту набрання законної сили вироком.

ПИТАННЯ 82 **ГРОМАДСЬКІ РОБОТИ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ**

Громадські роботи – це основний, загальний, строковий вид покарання, що полягає у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування (ст. 56 КК).

Покарання у виді громадських робіт встановлюється:

– для повнолітніх – на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин;

– для неповнолітніх – на строк від тридцяти до ста двадцяти годин.

Громадські роботи не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби.

Зміст покарання у виді громадських робіт полягає в тому, що особа залучається до фізичної праці, яка, як правило, виконується публічно та має морально-виховний ефект. Додатково цей ефект забезпечується тим, що робота виконується за місцем проживання засудженого, у вільний від основної роботи чи навчання час. Праця, до якої залучається засуджений, не пов'язана зі шкідливим виробництвом, ризиком для життя чи здоров'я і не потребує спеціальної підготовки чи певної кваліфікації (наприклад, прибирання стадіонів, вулиць, парків, скверів, інших територій, роботи з благоустрою населеного пункту тощо).

Тривалість громадських робіт для повнолітніх становить не більше 4 годин на день, а для неповнолітніх – не більше 2 годин на день.

ПИТАННЯ 83 **ВИПРАВНІ РОБОТИ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ: ЗМІСТ, СТРОКИ ТА ВИДИ**

Покарання у виді виправних робіт встановлюється на строк від шести місяців до двох років і відбувається за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в дохід держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків (ст. 57 КК).

Виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли шістнадцяти років, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, приватних виконавців, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування.

Повнолітнім особам покарання у виді виправних робіт встановлюється строком від 6 місяців до 2 років. Неповнолітнім – від 2 місяців до 1 року.

Виправні роботи відбуваються за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в дохід держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від 10 до 20 відсотків.

Із заробітку неповнолітнього засудженого до виправних робіт здійснюється відрахування в дохід держави сум у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від 5 до 10 відсотків.

Особам, які стали непрацездатними після постановлення вироку суду, виправні роботи суд може замінити штрафом із розрахунку трьох встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за один місяць виправних робіт.

ПИТАННЯ 84

СЛУЖБОВІ ОБМЕЖЕННЯ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ: ЗМІСТ, СТРОКИ ТА ВИДИ

Покарання у виді службового обмеження застосовується до засуджених військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби.

Протягом виконання військовослужбовцем кримінального покарання у виді службових обмежень:

- він не може бути підвищений за посадою;
- він не може бути підвищений у військовому званні;
- строк покарання не зараховується йому в строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання;
- із суми грошового забезпечення засудженого проводиться відрахування в дохід держави в розмірі, який встановлюється вироком суду, в межах від 10 до 20 відсотків.

Як покарання, службове обмеження для військовослужбовців може бути призначене лише військовослужбовцю у наступних випадках:

– якщо це покарання передбачене санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК;

– якщо суд, з огляду на обставини справи та особу засудженого, вважає за можливе замість обмеження чи позбавлення волі на строк не більше двох років призначити службове обмеження на той самий строк;

– якщо це покарання призначається військовослужбовцю на строк переходу до іншого, більш м'якого виду покарання (на підставі ст. 69 КК).

ПИТАННЯ 85

КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ВИДИ

Покарання у виді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.

Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК (ст. 59 КК).

Перелік майна, що не підлягає конфіскації, визначається законом України.

Конфіскація майна призначається додатково з основним видом кримінального покарання.

ПИТАННЯ 86

АРЕШТ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ

Арешт – це основний вид покарання, який призначається судом у межах від одного до шести місяців і відбувається засудженим у спеціальних установах виконання покарання – арештних домах (ст. 60 КК).

Відповідно до чинного законодавства можна виділити наступні характерні особливості та ознаки арешту як виду кримінального покарання:

– арешт – це основний вид покарання, тобто він призначається судом за вчинення кримінального правопорушення як самостійний захід впливу та за жодних умов не може застосовуватись як додаток до інших покарань, тобто не може приєднуватися до них;

– арешт може бути призначений судом на строк від одного до шести місяців, тобто якщо зазначений вид покарання порівняти зі строками застосування таких основних видів покарань, як обмеження волі чи позбавлення волі, то арешт можна охарактеризувати як короткостроковий вид покарання;

– арешт відбувається засудженими у спеціальних установах виконання покарань – арештних домах;

– існують особливості відбування арешту військовослужбовцями, що відбувають арешт на гауптвахті (ч. 2 ст. 60 КК, ч. 1 ст. 50 КВК);

– засуджені до покарання у виді арешту тримаються в умовах ізоляції з роздільним триманням чоловіків, жінок, неповнолітніх, засуджених, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності, засуджених, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, і засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах (ст. 51 КВК);

– засуджені до арешту мають право: звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами до державних органів, громадських об'єднань і службових осіб; витратити гроші зі своїх особових рахунків без обмеження їх обсягу для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, літератури, письмового приладдя та предметів першої потреби; отримувати грошові перекази; одержувати і відправляти листи та телеграми без обмеження їх кількості; одержувати один раз на місяць короткострокове побачення; на невідкладну правову допомогу, конфіденційні юридичні консультації; засудженим до арешту надається прогулянка тривалістю одна година; засуджені можуть залучатися без оплати праці до робіт з благоустрою арештних домів, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення арештних домів продовольством (ст.ст. 51, 52 КВК);

– на засуджених до покарання у виді арешту поширюються обмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі (ч. 2 ст. 51 КВК). Таким чином, можна зауважити, що арешт як вид кримінального покарання, з одного боку, призначається на невеликий термін, але з іншого – умови його відбування є доволі суворими і пов'язані з ізоляцією від суспільства;

– кримінальне законодавство передбачає категорії осіб, до яких не може бути застосований арешт. Так, відповідно до ст. 60 КК, арешт не застосовується до осіб віком до шістнадцяти років, вагітних жінок, а також жінок, які мають дітей віком до семи років;

– неповнолітні у віці від 16 до 18 років можуть бути засуджені до арешту з додержанням вимог статей 101 та 103 КК.

ПИТАННЯ 87 **ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ**

Обмеження волі (ст. 61 КК) – основний вид покарання, який полягає в триманні засудженого в кримінально-виконавчій установі відкритого типу – виправному центрі без ізоляції від суспільства, але в умовах здійснення за ним нагляду та обов'язкового залучення до праці.

Відповідно до чинного законодавства можна виділити наступні характерні особливості та ознаки обмеження волі як виду кримінального покарання:

– обмеження волі – це основний вид покарання, тобто він призначається судом за вчинення кримінального правопорушення як самостійний захід впливу та за жодних умов не може застосовуватись як додаток до інших покарань, тобто не може приєднуватися до них;

– обмеження волі призначається у межах від одного до п'яти років;

– обмеження волі полягає в триманні засудженого в кримінально-виконавчій установі відкритого типу – виправному центрі без ізоляції від суспільства. Відповідно до ст. 59 КВК України засуджені до обмеження волі мають право: носити цивільний одяг, мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них, гроші, мобільні телефони та аксесуари до них, цінні речі, користуватися грішми без обмежень; відправляти листи, отримувати посилки (передачі) і бандеролі, одержувати короткострокові побачення без обмежень, а тривалі побачення – до трьох діб один раз на місяць; користуватися засобами мобільного зв'язку; одержувати невідкладну правову допомогу, конфіденційні юридичні консультації; засудженим може бути дозволено короткочасні виїзди за межі виправного центру за певних, встановлених законодавством обставин;

– особи, засуджені до обмеження волі, зобов'язані: виконувати законні вимоги адміністрації виправного центру, які стосуються порядку відбування призначеного покарання; сумлінно працювати у місці, визначеному адміністрацією виправного центру; постійно знаходитися в межах виправного центру під наглядом, залишати його межі лише за спеціальним дозволом адміністрації цього центру, проживати за особистим посвідченням, яке видається взамін паспорта; проживати, як правило, у спеціально призначених гуртожитках; з'являтися за викликом адміністрації виправного центру; виконувати в разі залучення роботи із самообслуговування та благоустрою виправного центру;

– відбування цього покарання завжди пов'язане з обов'язковим залученням засудженого до праці. Так, засуджені до обмеження волі залучаються до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, як правило, на виробництві виправних центрів, а також на договірній основі на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності за умови забезпечення належного нагляду за їхньою поведінкою;

– кримінальне законодавство передбачає категорії осіб, до яких не може бути застосоване обмеження волі. Так, відповідно до ст. 61 КК, зазначений вид покарання не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та осіб з інвалідністю першої та другої груп.

ПИТАННЯ 88

ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ, ВИДИ ТА СТРОКИ

Позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК) – основний вид покарання, яке встановлюється в межах від одного до п'ятнадцяти років і полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його до кримінально-виконавчої установи закритого типу.

Відповідно до чинного законодавства можна виділити наступні характерні особливості та ознаки позбавлення волі на певний строк як виду кримінального покарання:

– позбавлення волі – це основний вид покарання, тобто він признається судом за вчинення кримінального правопорушення як самостійний захід впливу та за жодних умов не може застосовуватись як додаток до інших покарань, тобто не може приєднуватись до них;

– це покарання відбувається у кримінально-виконавчих установах закритого типу, вид яких та відповідний режим визначаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань (ст. 86 КВК);

– повнолітні засуджені відбувають позбавлення волі у виправних колоніях (ст.ст. 18, 138–140 КВК), а неповнолітні – у виховних (ст.ст. 19, 143–149 КВК);

– позбавлення волі пов'язане з істотними правообмеженнями для засудженого, який не тільки ізолюється від суспільства, а й позбавляється свободи пересування, вибору виду трудової діяльності, обмежується в розпорядженні своїм часом, у спілкуванні з родичами та близькими йому особами тощо;

– на засудженого до позбавлення волі справляється певний карально-виховний вплив: він ізолюється від суспільства; перебуває в умовах відповідного режиму; за бажанням залучається до праці, а у разі необхідності – до професійного та загальноосвітнього навчання; з ним ведеться систематична освітньо-виховна робота (глави 16–19 КВК). Режим у виправних і виховних колоніях – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених;

– позбавлення волі не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність (ч. 3 ст. 50 КК), тому що це покарання спрямоване на виправлення особи, а також запобігання вчиненню як засудженим, так і іншими особами нових кримінальних правопорушень (ч. 2 ст. 50 КК);

– позбавлення волі встановлюється у межах від одного до п'ятнадцяти років (ч. 2 ст. 63 КК) за винятком його призначення за особливо тяжкі злочини за сукупністю вироків (ч. 2 ст. 71 КК), а також при заміні довічного позбавлення волі актом про помилування (ч. 2 ст. 87 КК), коли строк цього покарання може дорівнювати двадцяти п'яти рокам;

– також треба зазначити, що кримінальне законодавство не передбачає виключень або обмежень призначення позбавлення волі на певний строк, тобто цей вид покарання може бути призначений за вирок суду до будь-якої особи, що вчинила кримінальне правопорушення;

– до неповнолітніх позбавлення волі призначається з додержанням вимог ст.ст. 102 та 103 КК.

ПИТАННЯ 89 **ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

Довічне позбавлення волі (ст. 64 КК) – найбільш суворий вид основного покарання, згідно з яким засуджений ізолюється від суспільства шляхом його примусового тримання в спеціальній кримінально-виконавчій установі (виправній колонії максимального рівня безпеки) (ч. 2 ст. 18, ч. 1 ст. 150 КВК України) без зазначення у вирокі конкретного строку перебування там.

Порядок та підстави призначення довічного позбавлення волі передбачені в ч. 1 ст. 64 КК, відповідно до якої це покарання:

– встановлюється за вчинення *особливо тяжких* злочинів (ч. 5 ст. 12 КК);

– застосовується лише у випадках, *спеціально передбачених у КК*, тобто тоді, коли це покарання прямо передбачене в санкціях статей його Особливої частини (ст.ст. 111, 112, 113, 379, 400, ч. 2 ст. 438, ч. 2 ст. 439 КК тощо);

– призначається лише за умови, якщо суд *не вважатиме за можливе* застосувати позбавлення волі на певний строк.

Згідно з ч. 2 ст. 64 КК довічне позбавлення волі не застосовується:

а) до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у віці до 18 років;

б) до осіб у віці понад 65 років;

в) до жінок, які перебували в стані вагітності під час вчинення кримінального правопорушення або на момент постановлення вироку.

Відповідно до ч. 4 ст. 68 КК довічне позбавлення волі за вчинення готування до кримінального правопорушення та вчинення замаху на кримінальне правопорушення не застосовується, крім випадків вчинення кримінальних злочинів основ національної безпеки України, передбачених у ст. ст. 109–114-2, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених у ст. 437–439, ч. 1 ст. 442 та ч. 1 ст. 443 КК.

Також, відповідно до ч. 3 ст. 43 КК, зазначений вид покарання не може призначатися й особам, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені у ч. 2 ст. 43 КК, під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Засуджені до довічного позбавлення волі не підлягають звільненню від цього покарання і лише у разі застосування до них акта про помилування (ч. 2 ст. 87 КК) довічне позбавлення волі може бути замінене позбавленням волі на строк не менше 25 років.

ПИТАННЯ 90

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Загальні засади призначення покарання – це певні концептуальні положення (постулати), якими визначаються умови, межі та правила призначення покарання. Вони є практичними формами вираження основних кримінально-правових принципів. У певному

розумінні, загальні засади матеріалізують такі принципи, надаючи останнім належного втілення в законі. Фактично за їх допомогою теоретично визначені принципи набувають відповідної формалізації.

Відповідно до чинних положень ст. 67 КК, загальними засадами призначення покарання слід вважати визначені в частинах 1 і 2 цієї норми приписи, згідно з якими кримінальне покарання призначається:

а) у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, за винятком випадків, передбачених частиною другою статті 53 цього кодексу;

б) відповідно до положень Загальної частини КК;

в) з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання;

г) лише як необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень;

Водночас за певних обставин призначено може бути й **більш суворий вид покарання** з числа передбачених за вчинене кримінальне правопорушення. Але така можливість передбачена законом лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатнім для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень.

При цьому слід враховувати, що більш суворе покарання, ніж передбачене відповідними статтями Особливої частини цього Кодексу за вчинене кримінальне правопорушення, може бути призначене за сукупністю кримінальних правопорушень і за сукупністю вироків згідно зі ст.ст. 70 та 71 цього Кодексу.

Зауважимо, що **Кримінальним кодексом передбачається й можливість призначення більш м'якого покарання**, ніж це передбачено відповідною статтею Особливої частини КК за вчинене кримінальне правопорушення. Але в цьому разі його призначення відбувається за правилами, визначеними в статті 69 цього Кодексу.

І зрештою, як зазначається в ч. 5 ст. 67 КК, у разі затвердження вироком угоди про примирення або про визнання вини **суд признає покарання, узгоджене сторонами угоди**. Фактично у цьому випадку також ідеться про засаду призначення кримінального покарання. При цьому навіть попри її специфічний зміст і адресність така засада є загальною, адже потенційно обумовлює призначення покарання будь-якій особі, хоча й з урахуванням того факту, що останнє є результатом попередньо укладеної угоди між відповідними сторонами, якими в контексті розглядуваної норми є потерпілий та винуватий.

ПИТАННЯ 91 **ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ**

Обставини, які пом'якшують покарання, – це передбачені ст. 66 чинного КК умови, з урахуванням яких вчинене конкретною особою кримінальне правопорушення характеризується як таке, що має зменшену суспільну небезпечність.

Відповідно до закону, такими обставинами є:

1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення;

2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;

2-1) надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення;

3) учинення кримінального правопорушення неповнолітнім;

4) учинення кримінального правопорушення жінкою в стані вагітності;

5) учинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;

6) учинення кримінального правопорушення під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;

7) учинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого;

8) учинення кримінального правопорушення з перевищенням меж крайньої необхідності;

9) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням кримінального правопорушення у випадках, передбачених цим Кодексом.

Водночас, як зазначено в ч. 2 ст. 66 КК, при призначенні покарання **суд може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в частині першій цієї статті.**

При цьому, **якщо будь-яка з обставин, що пом'якшує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його пом'якшує.**

Наостанок варто зауважити, що всі, передбачені статтею 66 КК обставини, що пом'якшують покарання, є безумовними, що означає

неможливість їх ігнорування судом під час призначення покарання. Інакше кажучи, урахування таких обставин є обов'язком суду.

Але це не поширюється на зміст припису, сформульованого в ч. 2 ст. 66 КК. Оскільки обставини, про які зазначається в цій нормі, є правом суду й залежать цілком від суддівської думки в кожному конкретному випадку призначення кримінального покарання.

ПИТАННЯ 92 **ОБСТАВИНИ, ЯКІ ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ**

Обставини, які обтяжують покарання, – це передбачені ст. 67 чинного КК умови, з урахуванням яких вчинене конкретною особою кримінальне правопорушення характеризується як таке, що має підвищену суспільну небезпечність.

Такими обставинами є:

1) учинення кримінального правопорушення особою повторно та рецидив;

2) учинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28);

3) учинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевих належностей;

4) учинення кримінального правопорушення у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;

5) тяжкі наслідки, завдані кримінальним правопорушенням;

6) учинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також учинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини або у присутності дитини;

6-1) учинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах;

7) учинення кримінального правопорушення щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;

8) учинення кримінального правопорушення щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;

9) учинення кримінального правопорушення з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;

10) учинення кримінального правопорушення з особливою жорстокістю;

11) учинення кримінального правопорушення з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;

12) учинення кримінального правопорушення загальнонебезпечним способом;

13) учинення кримінального правопорушення особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

Водночас **суд має право**, залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення, **не визнати будь-яку із зазначених у частині першій цієї статті обставин**, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 6-1, 7, 9, 10, 12, **такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вирокі**.

При цьому при призначенні покарання **суд не може визнати такими, що його обтяжують, обставини**, не зазначені в частині першій цієї статті.

Зазначене дає підстави для висновку, що на відміну від так званих пом'якшуючих обставин, передбачених у ст. 66 КК, обставини, що обтяжують покарання, не всі є безумовними, тобто такими, що за будь-яких підстав зобов'язують суд ураховувати їх під час призначення покарання. З урахованням цього перелік обставин, що обтяжують покарання, можна умовно поділити на безумовні та умовні.

Так, **до безумовних обставин**, які обтяжують покарання, належать ті, що передбачені в пунктах 2, 6, 6-1, 7, 9, 10, 12 частини 1 ст. 67 КК. А **до умовних** – усі інші.

Наостанок зауважимо, що важливою умовою застосування обставин, що обтяжують покарання, є правило, відповідно до якого будь-яка з обставин, що обтяжує покарання (ідеться про обставини, визначені в ст. 67 КК), одночасно передбачена й у статті Особливої частини цього Кодексу як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, не може бути врахована судом ще раз при призначенні покарання як така, що його обтяжує.

ПИТАННЯ 93

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень – це один із передбачених Кримінальним кодексом України (ст. 70) способів призначення покарання, що може бути

використаний судом у разі вчинення винуватою особою двох або більше кримінальних правопорушень.

Правило застосування такого способу призначення покарань фактично сформульоване в ч. 1 ст. 70 КК, відповідно до якої при сукупності кримінальних правопорушень суд, призначивши покарання (основне і додаткове) за кожне кримінальне правопорушення окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань.

Зазначене дає підстави для наступних висновків:

1. Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень можливе лише щодо особи, яка вчинила два або більше кримінальних правопорушень.

2. Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень можливе лише за певним алгоритмом, визначеним у кримінальному законі.

3. Остаточне покарання в разі його призначення за сукупністю кримінальних правопорушень призначається:

а) або шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим;

б) або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань.

З урахуванням викладеного, **алгоритм призначення покарання за сукупність кримінальних правопорушень** передбачає наступну послідовність дій суду:

1. Спочатку призначається покарання за перше з учинених кримінальних правопорушень.

2. Далі призначається покарання за друге (третє, четверте тощо) покарання.

3. І, зрештою, призначається остаточне покарання. При цьому останнє призначається або шляхом поглинання менш суворого (суворих) покарання (покарань) більш суворим, або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань за кожне з учинених кримінальних правопорушень.

Принагідно зазначимо, що **при складанні покарань** остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень визначається в межах, встановлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК, яка передбачає більш суворе покарання. Якщо хоча б одне із кримінальних правопорушень є умисним тяжким або особливо тяжким злочином, суд може призначити остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень у

межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК. Якщо хоча б за одне з учинених кримінальних правопорушень призначено довічне позбавлення волі, то остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень визначається шляхом поглинання будь-яких менш суворих покарань довічним позбавленням волі.

При цьому до основного покарання, призначеного за сукупністю кримінальних правопорушень, можуть бути приєднані додаткові покарання, призначені судом за кримінальні правопорушення, у вчиненні яких особу було визнано винною.

Також потрібно ураховувати, що, відповідно до закону (ч. 4 ст. 70 КК), якщо після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому кримінальному правопорушенні, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку, покарання, що призначатиметься йому судом, відбуватиметься за правилами, передбаченими в частинах першій–третьій зазначеної статті.

У цьому випадку в строк покарання, остаточного призначеного за сукупністю кримінальних правопорушень, зараховується покарання, відбуте повністю або частково за попереднім вироком, за правилами, передбаченими в статті 72 КК.

За змістом цієї норми (ст. 72), при складанні покарань за сукупністю кримінальних правопорушень менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий вид, виходячи з такого їх співвідношення:

1. Одному дню позбавлення волі відповідають:
  - один день тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або арешту;
  - два дні обмеження волі;
  - три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;
  - вісім годин громадських робіт.
2. Одному дню тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або арешту відповідають:
  - два дні обмеження волі;
  - три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт.
3. Одному дню обмеження волі відповідають три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;
4. Одному дню обмеження волі або арешту відповідають вісім годин громадських робіт.

При цьому **при призначенні покарання за сукупністю кримінальних правопорушень у виді виправних робіт або службових обмежень для військовослужбовців** складанню підлягають лише строки цих покарань. Розміри відрахувань із заробітку засудженого складанню не підлягають і обчислюються за кожним вироком самостійно.

А **основні покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю** при призначенні їх за сукупністю кримінальних правопорушень **складанню з іншими видами покарань не підлягають** і виконуються самостійно.

Стосовно додаткових покарань різних видів, то вони завжди виконуються самостійно.

При цьому **попереднє ув'язнення зараховується** судом у строк покарання **в разі засудження до позбавлення волі день за день або за правилами, передбаченими у частині першій цієї статті**. При призначенні покарань, не зазначених у частині першій ст. 72 КК, суд, враховуючи попереднє ув'язнення, може пом'якшити покарання або повністю звільнити засудженого від його відбування.

Слід пам'ятати, що встановлені в частині першій ст. 72 КК правила співвідношення видів покарань можуть застосовуватись і в інших випадках, передбачених Загальною частиною.

ПИТАННЯ 94

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ ВИРОКІВ

Призначення покарання за сукупністю вироків – це ще один із передбачених Кримінальним кодексом України (ст. 71) способів призначення покарання, що може бути використаний судом у разі вчинення винуватою особою двох або більше кримінальних правопорушень, принаймні за одне з яких таку особу вже було засуджено.

Правило застосування такого способу призначення покарань фактично сформульоване в ч. 1 ст. 71 КК, відповідно до якої якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив нове кримінальне правопорушення, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком.

Зазначене дає підстави для наступних висновків:

1. Призначення покарання за сукупністю вироків можливе лише щодо особи, яка вчинила два або більше кримінальних правопорушень.

2. Призначення покарання за сукупністю вироків можливе лише в разі, якщо за одне з кримінальних правопорушень таку особу вже було засуджено.

3. Призначення покарання за сукупністю вироків можливе лише в разі, якщо одне з учинених особою кримінальних правопорушень відбулось після постановлення обвинувального вироку щодо іншого, вчиненого такою особою, кримінального правопорушення.

4. Призначення покарання за сукупністю вироків можливе лише за певним алгоритмом, визначеним у кримінальному законі.

Алгоритм призначення покарання за сукупністю вироків передбачає, що суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком. При цьому реалізація такого способу можлива тільки до повного відбуття покарання засудженою особою за попереднім вироком.

Слід пам'ятати, що при складанні покарань за сукупністю вироків загальний строк покарання не може перевищувати максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК. А при складанні покарань у виді позбавлення волі загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, не повинен перевищувати п'ятнадцяти років, а у випадку, якщо хоча б одне із кримінальних правопорушень є особливо тяжким злочином, загальний строк позбавлення волі може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років.

При складанні покарань у виді довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, визначається шляхом поглинання менш суворих покарань довічним позбавленням волі.

Важливо, що призначене хоча б за одним із вироків додаткове покарання або невідбута його частина за попереднім вироком підлягає приєднанню до основного покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків.

При цьому остаточно покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, якщо тільки воно не визначається шляхом поглинання одного покарання іншим, призначеним у максимальному розмірі, призначеного за нове кримінальне правопорушення, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком.

Зазначене дає підстави для висновку, що як і в разі призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, призначення *покарання за сукупністю вироків* може відбуватись двома шляхами:

- шляхом складання покарань;
- шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим.

Водночас, на відміну від призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, *при призначенні покарання за сукупністю вироків остаточне покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк може бути більшим ніж 15 років, але не повинно перевищувати 25 років позбавлення волі.*

І наостанок зауважимо, що якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив два або більше кримінальних правопорушень, суд призначає покарання за ці нові кримінальні правопорушення за правилами, передбаченими у статті 70 КК, а потім до остаточного покарання, призначеного за сукупністю кримінальних правопорушень, повністю чи частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вирокком у межах, встановлених у частині другій цієї статті.

ПИТАННЯ 95 **ПРИЗНАЧЕННЯ БІЛЬШ М'ЯКОГО ПОКАРАННЯ, НІЖ ПЕРЕДБАЧЕНО ЗАКОНОМ**

Можливість призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, є прямим втіленням таких загальновідомих принципів кримінального закону, як принцип гуманізму, принцип справедливості та принцип економії кримінально-правової репресії.

Ґрунтуючись на нормах чинного Кримінального кодексу України (ст. 69), **правило призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, передбачає**, що за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного **суд**, умотивувавши своє рішення, **може**, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, **призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання**, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини кодексу за це кримінальне правопорушення.

Однак при такому способі призначенні покарання суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині КК.

За вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три

тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, суд з підстав, передбачених ч. 1 ст. 69 КК, може призначити основне покарання у виді штрафу, розмір якого не більше ніж на чверть нижчий від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини чинного Кримінального кодексу.

При цьому на підставах, передбачених у частині першій ст. 69 КК, суд може не призначати додаткового покарання, що передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини чинного Кримінального кодексу як обов'язкове, за винятком випадків призначення покарання за вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

З урахуванням викладеного, обґрунтованими виглядають висновки, що призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, є можливим лише в разі:

1. Якщо вчинене особою кримінальне правопорушення характеризується під кутом зору кількох (тобто двох і більше) обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

2. Якщо особа, що вчинила кримінальне правопорушення, не засуджується за корупційне кримінальне правопорушення чи кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією.

3. Якщо особа, що вчинила кримінальне правопорушення, належним чином (тобто позитивно) характеризується (наприклад, відіграє суттєву роль у громадському житті чи на роботі, має державні нагороди, брала участь у захисті країни тощо).

При цьому, вирішуючи таке питання, суд обов'язково має умотивувати своє рішення. Тобто навести достатні підстави для його ухвалення у вирокі.

ПИТАННЯ 96

ПОНЯТТЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВІДБУВАННЯ

У сучасному законодавстві про кримінальну відповідальність відсутнє легальне визначення звільнення від покарання та його відбування. У чинному Кримінальному кодексі України міститься тільки вичерпний перелік таких видів звільнення. Однак сучасне кримінальне право сформувало у власній доктрині достатньо стале розуміння цих правових явищ.

У цьому правовому інституті повною мірою знайшли своє відображення принципи гуманізму і економії заходів кримінального

впливу, на яких базується сучасна кримінально-правова політика української держави. При цьому звільнення від покарання та його відбування ніяким чином не спростовує принципу невідворотності кримінальної відповідальності та покарання, оскільки особа все ж таки зазнає державного осуду та негативних наслідків за вчинене нею правопорушення.

Звільнення від покарання – це передбачена законодавством про кримінальну відповідальність повна або часткова відмова держави від застосування кари, що становить зміст покарання, відносно винної особи за умови можливості досягнення цілей кримінальної відповідальності іншими засобами без застосування покарання.

Звільнення від покарання означає усунення для винної особи правообмежень, пов'язаних саме із застосуванням до неї негативних наслідків, що є змістом покаранням, але при цьому не виключається застосування державного осуду та інших заходів кримінальної відповідальності. Саме це дозволяє говорити, що звільнення від покарання та його відбування є одним із елементів механізму індивідуалізації кримінальної відповідальності, оскільки засвідчує той факт, що поставлені цілі щодо досягнення правосуддя можуть бути за певних умов забезпечені без застосування до особи кола обмежень, що становлять зміст покарання.

ПИТАННЯ 97

ПОНЯТТЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ТА ЙОГО ПІДСТАВИ

Поняття звільнення від покарання з випробуванням. Сутність даного виду звільнення від відбування покарання полягає в тому, що суд під час ухвалення вироку вирішує питання про можливість застосувати до особи звільнення від відбування покарання зі встановленням для неї іспитового строку. У разі виконання засудженою особою умов такого іспитового строку суд остаточно звільняє її від відбування покарання.

Передумови звільнення: є призначення (погодження сторонами провадження) певних видів покарань, а саме: виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років (ч. 1 ст. 75 КК). Одночасно з цим закон виключає з даного переліку передумов засудження особи за корупційний злочин.

Підстави звільнення:

– встановлення судом можливості виправлення засудженого без відбування покарання (ч. 1 ст. 75 КК);

– наявність угоди про примирення або про визнання вини, в якій сторони узгодили застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, що затверджено судом (ч. 2 ст. 75 КК).

На етапі встановлення факту існування підстав звільнення особи від відбування з випробуванням суд повинен урахувати низку обставин, а саме:

- тяжкість вчиненого кримінального правопорушення особою;
- безпосередньо власне особу винного;
- інші обставини справи (ч. 1 ст. 75 КК).

Тяжкість кримінального правопорушення визначається, насамперед, тим, до якої категорії кримінальних правопорушень належить вчинене винним діяння внаслідок класифікації кримінальних правопорушень (ст. 12 КК). Крім визначення категорії кримінального правопорушення, Пленум Верховного Суду України наголошує на тому, що треба зважати не лише на класифікацію кримінальних правопорушень, а й на особливості конкретного кримінального правопорушення й обставини його вчинення (п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7).

Врачування особи винного передбачає з'ясування судом різноманітних характеристик винної особи, які мали можливість тим чи іншим чином вплинути на її суспільно небезпечну поведінку. До таких характеристик, як правило, відносять: вік особи, стан її здоров'я, поведінку до вчинення кримінального правопорушення як у побуті, так і під час роботи або навчання, ті чи інші обставини її минулого, склад сім'ї, матеріальний стан особи тощо.

Під *іншими обставинами справи* розуміють будь-які обставини, які можуть певною мірою пом'якшити ступінь суспільної небезпечності особи та призначення покарання.

Характер звільнення: є факультативним.

Іспитовий строк. Даний вид звільнення передбачає встановлення судом іспитового строку тривалістю від одного року до трьох років (ч. 4 ст. 75 КК).

На час дії іспитового строку суд покладає на засуджену особу такі обов'язки:

- періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації;
- повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання (ч. 1 ст. 76 КК).

Крім того, додатково суд може призначити засудженій особі ще низку обов'язків, а саме:

- попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого;

- не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації;
- працювати або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працювати, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу);
- виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою;
- пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;
- дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля (ч. 3 ст. 76 КК).

На осіб, які засуджені за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, суд може покласти інші обов'язки та заборони, а саме:

- заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;
- заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;
- направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми (ч. 1 ст. 91-1 КК).

У разі необхідності суд може покласти на засудженого один або декілька обов'язків.

Кримінально-правові наслідки звільнення від покарання з випробуванням. Даний вид звільнення передбачає виникнення як *позитивних*, так і *негативних наслідків*. При цьому вони закріплені на законодавчому рівні та містяться в ст. 78 КК.

До позитивних наслідків належить:

- засуджений, який виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового кримінального правопорушення, після закінчення іспитового строку звільняється судом від призначеного йому покарання (ч. 1 ст. 78 КК);

- погашення у зв'язку з цим судимості (ч. 3 ст. 90 КК).
- До негативних наслідків належить:
- суд направляє засудженого для відбування призначеного покарання (ч. 2 ст. 78 КК);
  - суд призначає йому покарання за сукупністю вироків (ч. 3 ст. 78 КК).

ПИТАННЯ 98 **УМОВНО-ДОСТРОКОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ** **ПОКАРАННЯ**

Поняття умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Якщо засуджена особа під час відбування призначеного їй покарання довела своє виправлення, то подальше виконання такого покарання стає недоцільним. Кримінальний закон у такому разі передбачає можливість звільнити дану особу від подальшого відбування покарання. Цей вид звільнення отримав назву «умовно-дострокового звільнення від відбування покарання» і був закріплений в положеннях ст. 81 КК. Сутність даного виду звільнення полягає в тому, що засуджена особа звільняється від фактичного відбування призначеного покарання за певної умови.

Передумови звільнення: є засудження особи за будь-яке кримінальне правопорушення з призначенням їй певного виду основного покарання, а саме:

- виправні роботи;
- службове обмеження для військовослужбовців;
- обмеження волі;
- тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- позбавлення волі.

Що стосується додаткового покарання, то відповідно до п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 2 таким покаранням визнається позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Підстави звільнення:

- якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення (ч. 2 ст. 81 КК);
- якщо засуджений фактично відбув передбачену законом певну частку покарання (ч. 3 ст. 81 КК).

Визначаючись із першою підставою, необхідно наголосити на тому, що її остаточне існування передбачає виправлення особи, а

саме – існування процесу позитивних змін, які відбуваються в її особистості та створюють у неї готовність до самокерованої правослухняної поведінки (ч. 1 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Під сумлінною поведінкою засудженої особи необхідно розуміти таку поведінку, яка отримала відображення в наступних діях: визнання вини у вчиненому кримінальному правопорушенні; щире каяття; допомога в розкритті інших кримінальних правопорушень; відмова від негативних зв'язків з кримінальним оточенням та впливу злочинної моралі; невчинення дисциплінарних, адміністративних чи кримінальних правопорушень; підтримання стійкого зв'язку з близькими; відновлення або створення сім'ї; підвищення власного освітнього рівня; здоровий спосіб життя; участь у діяльності об'єднань громадян тощо.

Розуміння «сумлінного ставлення до праці» ми розглядали раніше.

Обов'язковість другої підстави звільнення передбачено в положеннях ч. 3 ст. 81 КК, в якій зазначаються розміри фактичного відбутого покарання засудженим, а саме:

1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних кримінальних правопорушень, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин середньої тяжкості, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі;

3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

Умови звільнення: до поведінки особи, яка звільняється, висувається вимога не вчинити будь-якого нового кримінального правопорушення під час строку, який залишається від моменту дострокового звільнення від подальшого відбування покарання і до моменту, в який мало б завершитися відбування особою цього покарання.

Характер звільнення: є факультативним.

Кримінально-правові наслідки умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Даний вид звільнення передбачає наслідки як позитивного характеру, так і негативного для засудженої особи.

Позитивні наслідки полягають в тому, що особа після закінчення терміну призначеного їй покарання остаточно звільняється від покарання, а строк погашення судимості у цьому разі починає обчислюватись з моменту прийняття рішення про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.

Негативні наслідки будуть мати місце тоді, коли особа під час тривання терміну невідбутої частини покарання вчинить новий злочин. У цьому разі суд призначає їй покарання за правилами сукупності вироків, передбаченими ст.ст. 71 і 72 КК (ч. 4 ст. 81 КК).

ПИТАННЯ 99

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ НА ПІДСТАВІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО АМНІСТІЮ АБО АКТА ПРО ПОМИЛУВАННЯ

Амністія є широко відомим явищем як з огляду на історичне минуле, так і на наявність цього правового явища в інших країнах. У перекладі з латинської мови «амністія» означає прощення, тобто звільнення винної особи від того покарання, яке, за загальним правилом, повинно бути застосоване за певне правопорушення. Існування цього інституту зумовлене реалізацією принципу гуманізму в діяльності органів держави.

Порядок застосування амністії регулюється як КК, так і законами України «Про амністію» та «Про застосування амністії в Україні».

Амністія – це повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певної категорії осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень.

Амністія оголошується законом про амністію, який приймається відповідно до положень Конституції України та КК.

Законом про амністію особи, визнані винними у вчиненні кримінального правопорушення обвинувальним вироком суду, або кримінальні провадження стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили, можуть бути повністю або частково звільнені від відбування покарання.

Повна амністія – це повне звільнення зазначених у законі осіб від відбування покарання. Цей вид амністії передбачає звільнення особи без будь-яких обмежень.

Часткова амністія – це часткове звільнення вказаних у законі категорій осіб від відбування призначеного судом покарання.

Особи, на яких поширюється дія закону про амністію, можуть бути звільнені від відбування як основного, так і додаткового покарання, призначеного судом, крім конфіскації майна, в частині вироку, яка не була виконана на день набрання чинності законом про амністію.

Видання актів про амністію належить до компетенції Верховної Ради України. Акти амністії звичайно видаються до важливих державних подій.

У законі про амністію вказуються: категорії осіб, які підлягають звільненню за цією амністією; види покарань, від яких звільняються засуджені; обсяг амністії, тобто її поширення лише на покарання або ж і на кримінальну відповідальність; категорії осіб, до яких не застосовується амністія; органи, на які покладається виконання закону про амністію; інші питання.

Законом про амністію може бути передбачено: а) повне звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (повна амністія); б) часткове звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія).

Закон про амністію не може передбачати заміну одного покарання іншим чи зняття судимості стосовно осіб, які звільняються від відбування покарання, крім випадків індивідуальної амністії.

Амністія не може бути застосована до: осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавлення волі, і до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі; осіб, які мають дві і більше судимості за вчинення умисних тяжких та/або особливо тяжких злочинів, крім випадків індивідуальної амністії; осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України, терористичний акт, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах; осіб, яких засуджено за злочин або злочини, що спричинили загибель двох і більше осіб; осіб, стосовно яких протягом останніх десяти років було застосовано амністію або помилування незалежно від зняття чи погашення судимості та які знову вчинили умисне кримінальне правопорушення.

Амністія також не застосовується до осіб, засуджених за умисне вбивство; катування; насильницьке донорство; незаконне позбавлення волі або викрадення людини, якщо при цьому сталося заподіяння смерті або нанесення тяжких тілесних ушкоджень, що потягнули за собою смерть.

Законом про амністію можуть бути визначені й інші категорії осіб, на які амністія не поширюється.

Помилування, як і амністія, – це акт прощення засудженого та звільнення його від покарання. Наявність процедури помилування підкреслює наявність і дієвість принципу реалізації кримінальної відповідальності. В процесі реалізації помилування є і усвідомлена участь особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення,

що проявляється у його каятті – засуджений при складанні клопотання про помилування фактично визнає вину, демонструє щире сердне каяття, просить його вибачити.

Акт помилування має індивідуальний характер і здійснюється Президентом України стосовно індивідуально визначеної особи.

Процедура помилування в Україні регулюється Указом Президента «Про Положення про порядок здійснення помилування» від 21 квітня 2015 р. № 223/2015.

Помилування засуджених здійснюється у виді: заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років; повного або часткового звільнення від основного і додаткового покарань. Такі положення певним чином знаходяться в суперечці з положеннями ч. 2 ст. 87 КК, де вказується, що актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років.

Про помилування засудженого Президент України видає указ.

Подання клопотання про помилування – це право засудженого, є результатом його волевиявлення і, як правило, саме він є його ініціатором. При цьому клопотання про нього може бути подане лише після набрання вироком законної сили.

Право клопотати про помилування має особа, яка: засуджена судом України і відбуває покарання в Україні; засуджена судом іноземної держави і передана для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, вирок суду щодо якої приведено у відповідність із законодавством України; засуджена в Україні і передана для відбування покарання іноземній державі, якщо ця держава погодилася визнати і виконати прийняте в Україні рішення про помилування; є захисником, одним із батьків, дружиною (чоловіком), дитиною, іншим членом сім'ї, законним представником засудженої особи.

Особи, засуджені за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, передбачених для умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

ПИТАННЯ 100

СУДИМІСТЬ: ПРАВОВІ НАСЛІДКИ, ПОГАШЕННЯ ТА ЗНЯТТЯ СУДИМОСТІ

Чинний КК не містить законодавчого визначення поняття судимості, яке формулюється наукою кримінального права на підставі аналізу положень ст.ст. 88–91 КК. *Судимість* – це правовий наслідок засудження особи вироком суду до кримінального покарання за вчинення особою суспільно небезпечного діяння, визначеного законом про кримінальну відповідальність як кримінальне правопорушення, що тягне за собою певні негативні соціальні та правові обмеження.

Обмеження, пов'язані із судимістю, виникають із дня набрання законної чинності обвинувальним вироком суду та тривають до її погашення або зняття (ч. 1 ст. 88 КК). Виходячи з цього визначення, судимість поширюється на весь строк відбування покарання і, як правило, на певний строк після його відбуття. Таким чином, **підставою судимості** є наявність обвинувального вироку суду, який набрав законної чинності та яким особа засуджується до покарання певного виду й розміру.

Визначення особи, яка має судимість, і чинний КК, і теорія кримінального права, і правозастосовна практика надають від супротивного, адже у частинах 3 і 4 ст. 88 та у ст. 89 КК вказується на осіб, які не мають судимості. Такими визнаються особи: **а)** засуджені вироком суду без призначення покарання (ч. 3 ст. 88 КК); **б)** звільнені від покарання (ч. 4 ст. 74, ст. 85, ч. 3 ст. 88 КК); **в)** які відбули покарання за діяння, кримінальна протиправність і караність якого усунуто законом (ч. 3 ст. 88 КК); **г)** реабілітовані (ч. 4 ст. 88 КК); **д)** засуджені й такі, що відбули покарання певного виду та розміру, передбаченого пунктами 1–9 ст. 89 КК, якщо впродовж визначеного строку чи відбування покарання за вчинення кримінального проступку (п. 2-1 ст. 89 КК) судимість щодо них погашено чи знято.

Соціальні наслідки судимості можуть полягати у встановленні обмежень обіймати певні посади (прокурора, судді тощо), здійснювати своє виборче право (бути обраним Президентом України або народним депутатом України), слугувати підставою відмови у наданні особі допуску до державної таємниці, у необхідності вказувати судимість при заповненні офіційних анкет та інших обмежень.

Відповідно до ч. 2 ст. 88 КК, судимість має кримінально-правові наслідки у разі вчинення нового кримінального правопорушення, а також в інших випадках, передбачених законами України, та впливає на: **а)** визнання повторності кримінальних правопорушень (ч. 4

ст. 32 КК); **б)** визнання рецидиву кримінальних правопорушень (ст. 34 КК); **в)** правові підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених статтями 45, 46, 47, 48, 97 КК; **г)** кваліфікацію кримінального правопорушення у разі зазначення наявності судимості особи як кваліфікуючої ознаки (наприклад, ч. 3 ст. 296 КК); **г)** призначення покарання (п. 1 ч. 2 ст. 67 КК) або на особливий порядок його призначення за правилами сукупності вироків (ст. 71 КК); **д)** звільнення від покарання або його відбування (пункти 2 і 3 ч. 3 ст. 81, пункти 2 і 3 ч. 4 ст. 82 КК); **е)** умови режиму виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк (ч. 2 ст. 18 КВК).

Разом із тим судимість має обмежувальний вплив виключно у проміжок часу, чітко визначений у законі, тобто має строковий характер. Судимість поширюється на весь строк основного і додаткового покарання, а також у випадках, передбачених законом, на певний строк після відбування покарання. У ч. 1 ст. 88 КК передбачено два види припинення судимості: **1) погашення та 2) зняття.**

Погашення судимості – це автоматичне припинення (закінчення) дії судимості за умов спливу встановлених законом строків і невчинення особою впродовж цих строків нового кримінального правопорушення, що є підставою визнання особи як такої, що не має судимість. В окремих випадках погашення судимості не залежить від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення і строку покарання (наприклад, відповідно до пунктів 1 і 2 ст. 89 КК, у осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, судимість погашається при сприятливому перебігу іспитового строку). У деяких випадках судимість погашається самим фактом відбуття покарання (наприклад, у разі вчинення кримінального проступку).

Водночас у більшості випадків судимість погашається після перебігу певних, встановлених у законі строків, які обчислюються з дня відбуття особою **основного і додаткового покарання**. Вказані строки диференційовані й залежать від виду покарання, строку покарання, яке фактично відбуте засудженим, і тяжкості кримінального правопорушення. Зокрема, такими, що **не мають судимості**, визнаються особи, засуджені за вчинення кримінального правопорушення до:

1) основного покарання у виді штрафу у розмірі не більше трьох тисяч НМДГ, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт або арешту, якщо вони **протягом одного року** з дня відбуття покарання не вчинять нового кримінального правопорушення;

2) обмеження волі, а також засуджені за нетяжкий злочин до позбавлення волі, якщо вони **протягом двох років** з дня відбуття покарання не вчинять нового кримінального правопорушення;

3) позбавлення волі або основного покарання у виді штрафу за нетяжкий злочин, якщо вони **протягом трьох років** з дня відбуття покарання не вчинять нового кримінального правопорушення;

4) позбавлення волі або основного покарання у виді штрафу за тяжкий злочин, якщо вони **протягом шести років** з дня відбуття покарання не вчинять нового кримінального правопорушення;

5) позбавлення волі або основного покарання у виді штрафу за особливо тяжкий злочин, якщо вони **протягом восьми років** з дня відбуття покарання не вчинять нового кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 5 ст. 90 КК, якщо особа, яка відбула покарання, до закінчення строку погашення судимості вчинить нове кримінальне правопорушення, перебіг строку погашення судимості **переривається і обчислюється заново**. У цих випадках строки погашення судимості обчислюються окремо за кожне кримінальне правопорушення після фактичного відбуття покарання (основного і додаткового) за знов вчинене кримінальне правопорушення. Строки погашення судимості спливають паралельно, не складаються і не поглинаються, а також закінчуються кожний самостійно залежно від їх тривалості.

Зняття судимості – це припинення стану судимості рішенням суду з цього питання, яке викладається у формі ухвали. Таким чином, у разі зняття судимості (на відміну від її погашення) перебіг встановленого законом строку за умов невчинення особою нового кримінального правопорушення сам собою, автоматично, не припиняє стан судимості, а обов'язковою умовою її зняття є відповідна ухвала суду (ст. 369 КПК). Водночас закон не покладає на суд обов'язок, а лише **надає йому право** на підставі конкретних передбачених у законі умов вирішити питання про зняття з особи судимості (ст. 538 КПК).

Зняття судимості може здійснюватись лише до моменту закінчення перебігу (спливу) строків погашення судимості, передбачених ст. 89 КК, і тільки за клопотанням такої особи. Тому зняття судимості завжди є достроковим припиненням певних негативних соціальних і правових обмежень щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Для зняття судимості необхідна сукупність таких умов: **1)** особа відбула покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк; **2)** особа засуджена не за вчинення умисного тяжкого

чи особливо тяжкого кримінального правопорушення або корупційного кримінального правопорушення чи кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією; **3)** минуло не менше половини строку погашення судимості, передбаченого у ст. 89 КК; **4)** особа зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення.

Якщо суд встановить наявність зазначених умов, він може постановити рішення про зняття з особи судимості, після чого особа визнається такою, що не має судимості.

У випадку, якщо особа відбула інший вид покарання, окрім обмеження волі чи позбавлення волі на певний строк, або засуджена за умисний тяжкий чи особливо тяжкий злочин або корупційне кримінальне правопорушення чи кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, можливе виключно погашення судимості у межах строків, установлених ст. 89 КК.

Відповідно до ч. 4 ст. 91 КК, порядок зняття судимості встановлюється ст. 538 КПК. У разі набрання законної сили ухвали суду про відмову у задоволенні клопотання щодо зняття судимості особа продовжує вважатися судимою та зазнає пов'язаних із цією обставиною обмежень. Розгляд повторного клопотання із цього ж питання може відбутись не раніше як через рік із дня винесення ухвали суду про відмову у задоволенні клопотання щодо зняття судимості (абз. 2 п. 7 ч. 2 ст. 539 КПК). Судимість також може бути знята актом застосування індивідуальної амністії (ч. 2 ст. 2 Закону України «Про застосування амністії в Україні»).

ПИТАННЯ 101

ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Відповідно до ст. 91-1 КК «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені певні обов'язки.

Під домашнім насильством, згідно з положеннями КК (ст. 126-1 «Домашнє насильство»), розуміється «умисне систематичне вчинення

фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи».

Зміст термінів, які використано у цій нормі, розкривається й у положеннях спеціального закону – Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII таким чином:

– **домашнє насильство** – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчиненням таких діянь;

– **фізичне насильство** – форма домашнього насильства, що охоплює ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру;

– **сексуальне насильство** – форма домашнього насильства, що охоплює будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

– **психологічне насильство** – форма домашнього насильства, що охоплює словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування й інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

– **економічне насильство** – форма домашнього насильства, що охоплює умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися й інші правопорушення економічного характеру.

Видами обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, є такі:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство було вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.

Указані заходи можуть бути застосовані лише до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку.

Термін застосування заходів установлено в ч. 3 ст. 91-1 КК – «на строк від одного до трьох місяців». За потреби цей строк може бути подовжений на визначений судом строк, але не більше ніж на 12 місяців.

Виходячи з *порядку застосування обмежувальних заходів*, призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання та контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, здійснюються органом пробації за місцем проживання засудженого, а в разі вчинення злочину військовослужбовцем – командиром військової частини (ч. 4 ст. 91-1 КК).

ПИТАННЯ 102

ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА МЕТА ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ. ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ

Примусові заходи медичного характеру – це заходи державного примусу, що призначаються, продовжуються, змінюються та припиняються за рішенням суду особам, які вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене Особливою частиною Кримінального кодексу, у стані неосудності, особам, визнаним судом обмежено осудними та особам, визнаним осудними, але таким, які після вчинення кримінального правопорушення захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними.

Підстави застосування примусових заходів медичного характеру:

1) учинення особою суспільно небезпечного діяння, ознаки якого передбачено в статтях Особливої частини КК (п. 1 ст. 93 КК), або правопорушення (п. 2, 3 ст. 93 КК);

2) наявність у особи психічного розладу або захворювання;

3) визнання судом особи такою, що становить небезпеку для себе або інших осіб.

Метою примусових заходів медичного характеру є психіатричне лікування, спрямоване на відновлення або зміцнення психічного здоров'я особи для виключення можливості вчинення нею нового суспільно небезпечного діяння, небезпеки заподіяння шкоди для себе або інших осіб, можливості заподіяння іншої істотної шкоди.

Під час призначення певного виду примусових заходів медичного характеру суд повинен урахувати три критерії: медичний, юридичний і соціальний.

Медичний критерій визначається клінічною формою психічного захворювання, його глибиною та стійкістю, динамікою хворобливого процесу, прогнозом його перебігу й деякими іншими обставинами, що стосуються стану особи. Характер психічного захворювання, його форма, глибина, стійкість, особливості психічного стану й поведінки в період вчинення суспільно небезпечного діяння є головними ознаками, які визначають суспільну небезпечність психічно хворого.

Юридичний критерій ґрунтується на положеннях КК, що визначають характер суспільно небезпечного діяння – його поєднання з посяганням на життя інших осіб.

Соціальний критерій містить оцінку: а) суспільної небезпечності вчиненого діяння, характеру вчиненого, можливих суспільно небезпечних наслідків діяння або тих, що настали, й інших обставин; б) психічного стану особи на момент розгляду справи судом і

небезпечності цього хворого для оточуючих, що визначається характером захворювання.

Згідно з ч. 1 ст. 94 КК передбачено *чотири види* примусових заходів медичного характеру:

1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;

2) госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом;

3) госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом;

4) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом.

Відповідно до ч. 6 ст. 94 КК, якщо не буде визнано необхідним застосування до психічно хворого примусових заходів медичного характеру, а також у разі припинення застосування таких заходів, суд може передати його на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом. Таке піклування та лікарський нагляд не є примусовим заходом медичного характеру.

Відмінність між лікувальними установами із різними видами нагляду полягає в умовах утримання та нагляду за хворими.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються *без указівки на тривалість перебування* у психіатричних закладах. Таке лікування повинно тривати до видужання або істотної зміни ступеня тяжкості захворювання, коли особа перестає бути небезпечною для себе або інших осіб.

Зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру може здійснюватися судом також за заявою особи, до якої застосовуються примусові заходи медичного характеру, її захисника або законного представника у разі, якщо така особа за станом свого здоров'я не може усвідомлювати свої дії (бездіяльність) чи керувати ними, в тому числі не може свідомо подати до суду відповідну заяву. До заяви додається висновок комісії лікарів-психіатрів закладу, в якому особі надається психіатрична допомога, або за наявності – висновок обраного нею незалежного лікаря-психіатра.

Особи, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру, підлягають огляду комісією лікарів-психіатрів не рідше одного разу на 6 місяців для вирішення питання про наявність підстав для звернення до суду із заявою про припинення або про зміну застосування такого заходу.

Примусове лікування, згідно з ч. 1 ст. 96 КК, застосовується незалежно від призначеного покарання, тобто воно здійснюється поряд із ним.

Захід застосовується до осіб, які вчинили правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб: соціально небезпечні захворювання, до яких, згідно з Основами законодавства України про охорону здоров'я, відносять туберкульоз, психічні, венеричні захворювання, СНІД, лепру, хронічний алкоголізм, наркоманію, токсикоманію, а також карантинні захворювання.

Підставою для застосування примусового лікування є сукупність юридичного й медичного критеріїв.

Юридичний критерій – вчинення особою правопорушення та її засудження.

Медичний критерій – наявність в особи хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, що підтверджується медичним висновком.

Метою примусового лікування є медичне лікування особи, спрямоване на відновлення або зміцнення здоров'я особи, й ізоляція особи, яка страждає на захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб.

У ст. 96 КК не міститься положень щодо продовження або припинення примусового лікування, ці питання вирішено у кримінальному процесуальному та кримінально-виконавчому законодавстві.

У разі призначення покарання у вигляді позбавлення або обмеження волі примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання. У разі призначення інших видів покарання примусове лікування здійснюється у спеціальних лікувальних закладах (ч. 2 ст. 96 КК).

ПИТАННЯ 103

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ: УМОВИ, ПІДСТАВИ ТА ВИПАДКИ ЗАСТОСУВАННЯ

Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК (ч. 1 ст. 96-1 КК).

Умовами застосування спеціальної конфіскації є:

1) вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, за які передбачено основне покарання у вигляді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

2) вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого

Особливою частиною КК, передбаченого ч. 1 ст. 150, ст. 154, ч.ч. 2 і 3 ст. 159-1, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст.ст. 204, 209-1, 210, ч.ч. 1 і 2 ст.ст. 212, 212-1, ч. 1 ст.ст. 222, 229, 239-1, 239-2, ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст.ст. 248 249, ч.ч. 1 і 2 ст. 300, ч. 1 ст.ст. 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ст. 363, ч. 1 ст.ст. 363-1, 364-1, 365-2 КК.

Спеціальна конфіскації застосовується на підставі:

- 1) обвинувального вироку суду;
- 2) ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) ухвали суду про застосування примусових заходів медичного характеру;
- 4) ухвали суду про застосування примусових заходів виховного характеру (ч. 2 ст. 96-1 КК).

У випадках, коли об'єктом спеціальної конфіскації є майно, вилучене з цивільного обороту, вона може бути застосована на підставі:

- 1) ухвали суду про закриття кримінального провадження з інших підстав, аніж звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 2) ухвали суду, постановленої в порядку ч. 9 ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України, за клопотанням слідчого чи прокурора, якщо кримінальне провадження закривається ними.

Спеціальна конфіскація застосовується у випадку, якщо гроші, цінності та інше майно:

- 1) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна;
- 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;
- 3) були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, - переходять у власність держави;
- 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

У разі якщо гроші, цінності та інше майно, зазначені у ч. 1 ст. 96-2 КК, були повністю або частково перетворені в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у ч. 1 цієї статті, на момент прийняття судом рішення про спеціальну

конфіскацію неможлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд виносить рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна.

Спеціальна конфіскація застосовується також у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених цим Кодексом, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Гроші, цінності, в тому числі кошти, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, інше майно, зазначені в цій статті, підлягають спеціальній конфіскації у третьої особи, якщо вона набула таке майно від підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка переслідується за вчинення суспільно небезпечного діяння у віці, з якого не настає кримінальна відповідальність, або в стані неосудності, чи іншої особи безоплатно, за ринкову ціну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості, і знала або повинна була і могла знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у п.п. 1–4 частини першої цієї статті.

Вищезазначені відомості щодо третьої особи повинні бути встановлені в судовому порядку на підставі достатності доказів.

Спеціальна конфіскація не може бути застосована до майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача.

Спеціальна конфіскація не застосовується до грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у цій статті, які згідно із законом підлягають поверненню власнику (законному володільцю) або призначені для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

ПИТАННЯ 104

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ВИДИ

Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб – це передбачені КК примусові або такі, що засновані на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження, засоби впливу на юридичну особу у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених

ст. 96-3 КК, що тягнуть негативні для юридичної особи наслідки майнового чи організаційно-правового характеру або унеможливають їх настання, і застосовуються поряд з призначенням уповноваженій особі покарання (звільненням від нього) або разом зі звільненням її від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Підстави та умови застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб

Підставою для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи є:

1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у ст.ст. 209 і 306, ч.ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч.ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст.ст. 369 і 369-2 КК;

2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у ст.ст. 209 і 306, ч.ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч.ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст.ст. 369 і 369-2 цього Кодексу;

3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 111-1, 258-258-5 КК;

4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 109, 110, 113, 114-2, 146, 147, ч.ч. 2-4 ст. 159-1, ст.ст. 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК;

5) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 255, 343, 345, 347, 348, 349, 376-379, 386 КК;

6) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 152-156-1, 301-1-303 КК.

Відповідно до примітки 1 ст. 96-3 КК, уповноваженою особою юридичної особи належить визнавати службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи.

Уповноважена особа має право діяти від імені юридичної особи у випадках, коли вона безпосередньо здійснює наявні у юридичної

особи цивільні права і обов'язки, виражаючи тим самим волю юридичної особи. Право виражати таку волю юридичної особи виникає у фізичної особи на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства (ч. 3 ст. 237 ЦК України).

Кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 109, 110, 113, 114-2, 146, 147, 152-156-1, ч.ч. 2-4 ст. 159-1, ст.ст. 160, 209, 255, 260, 262, 301-1-303, 306, 343, 345, 347, 348, 349, ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч.ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст.ст. 369, 369-2, 376-379, 386, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК, визнаються вчиненими в *інтересах* юридичної особи, якщо вони призвели:

а) до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або

б) були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності (примітка 2 до ст. 96-3 КК).

Згідно з ч. 1 ст. 1 закону України «Про запобігання корупції», під неправомірною вигодою належить розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Вчинення кримінального правопорушення, спрямованого на ухилення юридичної особи від передбаченої законом відповідальності, означає, що фактом його вчинення створюються перешкоди у здійсненні кримінального провадження щодо юридичної особи, у випадку вирішення питання про можливість застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, виявленні наявності інших правопорушень, до яких причетна юридична особа (адміністративних, цивільних тощо), судового розгляду справи про такі правопорушення в установленому законом порядку тощо.

За наявності вищенаведених **підстав** заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи можуть бути застосовані до такої особи **лише за умов** відсутності обставин, що виключають можливість прийняття рішення про застосування таких заходів до юридичної особи, а також підстав для звільнення юридичної особи від застосування примусових заходів кримінально-правового характеру.

Передбачені КК заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб **можуть бути поділені на такі види**:

1) примусові заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи;

2) заходи кримінально-правового характеру, що засновані на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження щодо юридичної особи.

До примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи належать: 1) штраф (ст. 96-7); 2) конфіскація майна (96-8); 3) ліквідація (96-9).

До юридичних осіб штраф та ліквідація можуть бути застосовані лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна – виключно як додатковий засіб впливу (ст. 96-6 КК).

Штраф – це грошова сума, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення. Суд застосовує штраф виходячи з двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди.

Відповідно до ч. 2 ст. 96-7 КК, у разі коли неправомірну вигоду не було одержано, або її розмір неможливо обчислити, суд, залежно від ступеня тяжкості кримінального правопорушення, вчиненого уповноваженою особою юридичної особи, застосовує штраф у таких розмірах:

- за кримінальний проступок - від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за нетяжкий злочин - від десяти до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за тяжкий злочин - від двадцяти до сімдесяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за особливо тяжкий злочин - від сімдесяти п'яти до ста тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

З урахуванням майнового стану юридичної особи суд може застосувати штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до трьох років (ч. 3 ст. 96-7 КК). З огляду на це, питання про розстрочку штрафу може бути вирішено судом як під час ухвалення обвинувального вироку суду, так і під час його виконання в порядку, передбаченому п. 14 ч. 1 ст. 537 КПК України.

Конфіскація майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з КК (ст. 96-8 КК). Примусовій безоплатній конфіскації у власність держави підлягає усе майно юридичної особи, але після задоволення вимог кредиторів, у тому числі за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування (ч. 2 ст. 112 ЦК України). Такий висновок впливає зі змісту ст. 96-8 КК.

Ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 109, 110, 111-1, 113, 146, 147, 152-156-1, 160, 209, 255, 258-258-5, 301-1-303, 260, 262, 306, 436, 436-1, 437, 438, 442, 444, 447 КК (ст. 96-9 КК).

Наведені примусові заходи кримінально-правового характеру застосовуються судом з урахуванням загальних (ст. 96-10 КК) і спеціальних правил застосування (ст. 96-11 КК).

Заходи кримінально-правового характеру, що засновані на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження щодо юридичної особи, репрезентовані звільненням юридичної особи від застосування примусових заходів кримінально-правового характеру щодо неї у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 96-5 КК).

Звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності – це відмова від продовження подальшого кримінального провадження щодо юридичної особи через його недоцільність або реалізація судом повноваження не визначати юридичній особі визначених законом примусових засобів впливу, що тягнуть негативні для такої особи наслідки майнового чи організаційно-правового характеру, через їх недоречність у зв'язку із завершенням передбачених законом строків, протягом яких доцільність і доречність здійснення подальшого провадження або визначення юридичній особі примусових засобів впливу зберігалась.

Звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності можливе за наявності *підстав* і відповідних *умов* його здійснення.

Підставою такого звільнення юридичної особи є закінчення встановлених законом строків давності здійснення кримінального провадження щодо такої особи, зокрема:

- 1) три роки - у разі вчинення кримінального проступку;
- 2) п'ять років - у разі вчинення нетяжкого злочину;
- 3) десять років - у разі вчинення тяжкого злочину;
- 4) п'ятнадцять років - у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Зі змісту ч. 1 ст. 96-5 КК вбачається, що початком перебігу строку давності є день вчинення уповноваженою особою юридичної особи будь-якого з кримінальних правопорушень, зазначених у ст. 96-3 КК, а його кінцем день, що передує дню набрання обвинувальним вироком законної сили, яким уповноважена особа засуджується за вчинення кримінального правопорушення.

Умовами звільнення юридичної особи від застосування примусових заходів кримінально-правового характеру є невчинення уповноваженою особою протягом встановлених законом строків давності повторно будь-якого із кримінальних правопорушень, зазначених у ст. 96-3 КК, а також відсутність факту переховування уповноваженої особи від органів досудового слідства і суду поряд з фактом відсутності відомостей про місцезнаходження уповноваженої особи.

ПИТАННЯ 105

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ПОКАРАННЯ ТА ІНШИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Особливості кримінальної відповідальності, покарання та інших заходів кримінально-правового реагування щодо неповнолітніх стосуються:

- видів та порядку призначення покарань неповнолітнім;
- звільнення від покарання та його відбування;
- звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності;
- застосування примусових заходів виховного характеру щодо осіб, до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадають під ознаки діянь, передбаченого Особливою частиною КК;
- погашення і зняття судимості.

Особливості видів та порядку призначення покарань. Згідно зі ст. 98 КК, до неповнолітніх, винних у вчиненні кримінального правопорушення, можуть бути застосовані п'ять основних покарань: 1) штраф; 2) громадські роботи; 3) виправні роботи; 4) арешт; 5) позбавлення волі на певний строк.

До неповнолітніх також можуть бути застосовані такі додаткові покарання: 1) штраф; 2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Перелік видів покарань, визначений у ст. 98 КК, є вичерпним. Інші основні та додаткові покарання до неповнолітніх не застосовуються, навіть якщо на час розгляду справи судом вони досягли повноліття.

Визначаючи розмір покарання таким особам, суд має виходити з відповідних положень ст.ст. 99–102 КК.

Штраф (ст. 99 КК) може бути призначено і як основне, і як додаткове покарання. Він застосовується лише до неповнолітніх, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути

звернене стягнення. Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та враховуючи майновий стан неповнолітнього в межах *від тридцяти* (ч. 2 ст. 53 КК) до *п'ятисот* установлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Частиною 3 ст. 99 КК передбачена можливість застосування покарання у вигляді громадських робіт або виправних робіт згідно з положеннями ст.ст. 100 і 103 КК замість покарання у вигляді штрафу.

Громадські роботи (ч. 1 ст. 99 КК) можуть бути призначені неповнолітнім у віці від 16 до 18 років на строк від тридцяти до ста двадцяти годин і полягають у виконанні неповнолітнім у вільний від навчання чи основної роботи час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначається органами місцевого самоврядування. Тривалість виконання цього виду покарання не може перевищувати двох годин на день.

Виправні роботи (ч.ч. 2 і 3 ст. 100 КК) призначаються неповнолітнім у віці від 16 до 18 років, які мають постійну чи тимчасову роботу, на строк від двох місяців до одного року за місцем роботи. Суд у вирок визначає розмір відрахувань у дохід держави із заробітку неповнолітнього засудженого в межах 5–10 %.

Арешт (ст. 101 КК) полягає у триманні неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг 16 років, в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах на строк від 15 до 45 дів.

Позбавлення волі на певний строк (ст. 102 КК) має застосовуватися до неповнолітніх лише тоді, коли у суду є переконання, що застосування більш м'якого покарання не сприятиме виправленню засудженого.

Особливості застосування позбавлення волі до неповнолітніх, які до вчинення кримінального правопорушення не досягли 18-річного віку, визначені у ч. 2 ст. 102 КК.

За загальним правилом, позбавлення волі неповнолітньому може бути призначене на строк від 6 (шести) місяців до 10 (десяти) років, а за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, – від 10 (десяти) до 15 (п'ятнадцяти) років. Неповнолітні, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах.

Згідно з ч. 1 ст. 103 КК, призначення покарання неповнолітнім відбувається, передусім, відповідно до положень, передбачених у ст.ст. 65–67 КК, однак з обов'язковим урахуванням таких обставин: умов життя та виховання неповнолітнього; впливу на нього дорослих; рівня розвитку й інших особливостей особи неповнолітнього.

Особливості звільнення від покарання та його відбування.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 104 КК). Цей вид звільнення від відбування покарання застосовується на тих же засадах, що і стосовно дорослих осіб (ст.ст. 75–78 КК), з урахуванням особливостей, передбачених ст. 104 КК, які полягають у такому: 1) звільнення від відбування покарання з випробуванням може бути застосовано до неповнолітнього лише у разі його засудження до арешту або позбавлення волі; 2) іспитовий строк установлюється тривалістю від одного до двох років, з можливим покладенням на засудженого неповнолітнього певних обов'язків, перелік яких міститься у частині 1 ст. 76 КК; 3) у разі звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням суд може покласти на окрему особу за її згодою або на її прохання обов'язок щодо нагляду за засудженим і проведення з ним виховної роботи.

Правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітнього та підстави скасування такого звільнення визначено у ст. 78 КК. Вони можуть бути як сприятливими, так і несприятливими.

Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК). Таке звільнення можливе за умов вчинення неповнолітнім кримінального проступку або нетяжкого кримінального правопорушення, наявності щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки. Необхідною при цьому є впевненість суду в тому, що неповнолітній на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання, однак до нього слід застосовувати примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 КК: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля та встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передання неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку й має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку застосовується судом до неповнолітніх, відповідно до загальних вимог, викладених у ст. 80 КК, з урахуванням особливостей, визначених у ч. 3 ст. 106 КК, що полягають у скороченні строків давності та їх меншій диференціації.

Умовно-дострокове звільнення неповнолітніх від відбування покарання. (ст. 107 КК). Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання на підставі ст. 107 КК застосовується лише в разі відбування покарання у вигляді позбавлення волі. Від інших видів покарань (як основних, так і додаткових) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення до досягнення повноліття, звільненню не підлягає.

Підстави для застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці до вісімнадцяти років, визначені у ч.ч. 2 і 3 ст. 107 КК та становлять: 1) виправлення засудженого, яке має бути доведено сумлінною поведінкою та ставленням не лише до праці, а й до навчання; 2) фактичне відбуття засудженим обов'язкової частини призначеного судом строку позбавлення волі (п. 1 ч. 3 ст. 107 КК). До неповнолітніх не застосовуються передбачені ст. 82 КК положення про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням.

Особливості погашення та зняття судимості. Погашення та зняття судимості щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення до досягнення ними вісімнадцятирічного віку, відбуваються на підставі ст.ст. 88–91 КК, однак з обов'язковим урахуванням положень ст. 108 КК. Так, для неповнолітніх, які вже відбули покарання, законом установлено пільгові строки погашення судимості та дещо спрощено умови дострокового зняття судимості (ч. 2 ст. 108 КК).

Дострокове зняття судимості щодо осіб, які до досягнення вісімнадцятирічного віку вчинили нетяжкий злочин, законом не передбачається, оскільки її тривалість і так є невеликою. Дострокове припинення судимості у формі її зняття допускається лише щодо особи, яка відбула покарання у вигляді позбавлення волі за тяжкий або особливо тяжкий злочин, вчинений у віці до вісімнадцяти років, за підставами, передбаченими ч. 1 ст. 91 КК, після закінчення не менш як половини строку погашення судимості, зазначеного в ч. 2 ст. 108 КК.

Особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності. До неповнолітніх можуть бути застосовані як загальні види звільнення від кримінальної відповідальності (передбачені ст.ст. 45–48 КК), так і звільнення від кримінальної відповідальності на особливих та/або пільгових умовах:

- звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК);
- звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106 КК).

Передумова звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру складається з

двох елементів: неповнолітній вік особи; вчинення вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого кримінального правопорушення.

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру є переконання суду про можливість виправлення неповнолітнього без застосування покарання. Але у такому разі суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 КК.

Звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру є умовним. Якщо неповнолітній сприймає застосовувані до нього виховні заходи, дотримується покладених на нього обмежень, то після їх виконання звільнення від кримінальної відповідальності стає остаточним. Якщо неповнолітній ухиляється від застосування до нього таких заходів, вони скасовуються і особа притягується до кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 97 КК).

Стаття 106 КК передбачає звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності в зв'язку із закінченням строків давності притягнення до такої відповідальності. Особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності передбачаються ч.ч. 1 і 2 ст. 106 КК.

Підставами такого звільнення є завершення встановлених у ч. 2 ст. 106 КК строків із дня вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення. Більшість строків давності притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх є скороченими порівняно зі строками, встановленими для осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у повнолітньому віці.

Окрім строків, установлених ч. 2 ст. 106 КК, до неповнолітніх застосовуються загальні положення звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачаються ст. 49 КК. За своїм характером цей вид є обов'язковим і безумовним.

Особливості застосування примусових заходів виховного характеру щодо осіб, які до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діянь, передбачених Особливою частиною КК, полягають в тому, що застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених ч. 2 ст. 105 КК, щодо таких осіб можливо за наступних умов:

- неповнолітньому виповнилося 11 років, але не виповнилося 16 років, а в деяких випадках – 14 років;
- ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК.

ПИТАННЯ 106

ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ

Особлива частина кримінального права України – це систематизована сукупність юридичних норм, які вичерпним чином визначають коло й ознаки діянь, які визнаються кримінальними правопорушеннями, та встановлюють види й розміри покарань та інших заходів кримінально-правового впливу за їх вчинення.

Передусім, Особлива частина вітчизняного кримінального права знаходить закріплення в Особливій частині Кримінального кодексу України.

Особлива частина кримінального права є також **підгалуззю юридичної науки**, завданнями якої є дослідження проблем соціально-правової зумовленості кримінально-правових заборон, галузевої характеристики окремих кримінальних правопорушень та їх груп, правил конструювання санкцій і практики застосування кримінально-правових норм.

Крім того, Особлива частина кримінального права – це й **навчальна юридична дисципліна**.

В Особливій частині кримінального права конкретизуються принципи положення галузі, за якими єдиною, необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК, а кримінальна протиправність і караність діяння, як і інші його кримінально-правові наслідки, визначаються виключно КК. Таким чином, реалізується принцип законності, а також унеможлиблюється застосування кримінального закону за аналогією. Перелік складів кримінальних правопорушень в Особливій частині КК є вичерпним. Тому правоохоронні органи та суди можуть визначати кримінальну протиправність та караність суспільно небезпечного діяння лише і виключно у визначених нею межах.

Таким чином, **значення Особливої частини кримінального права** полягає, передусім, у тому, що вона подає вичерпний перелік розташованих у певній системі суспільно небезпечних діянь, які на сучасний момент у державі визнаються кримінальними правопорушеннями, та визначає санкції за їх учинення.

Особлива частина відіграє важливе значення для запобігання вчиненню кримінальних правопорушень. З одного боку, створення її заборонної норми (криміналізація певного діяння) є першою негативною реакцією держави на таку його властивість, як суспільна

небезпечність. З іншого боку, Особлива частина спрямовує діяльність правоохоронних органів із попередження кримінальних правопорушень на цілеспрямоване запобігання, недопущення та припинення проявів передусім саме тих суспільно небезпечних діянь, які описано в її нормах як кримінальні правопорушення.

Система Особливої частини кримінального права є підсистемою кримінального права як галузі публічного права. Тому вона, безперечно, підкоряється загальним засадам побудови всієї цієї системи. У її підґрунті лежить **кримінально-правова норма** – відносно самостійний припис, який забезпечує регулювання кримінально-правових відносин та охорону певних об'єктів. Для особливої частини кримінального права України найпоширенішими є **заборонні норми** як результат криміналізації конкретних проявів суспільно небезпечної поведінки. У них обов'язково присутній опис (простий або розгорнутий) ознак, з яких утворюється склад відповідного кримінального правопорушення (диспозиція), а також указуються вид (види) і розмір (розміри) основних (у багатьох випадках також і додаткових) покарань, що дозволяє визначити, наскільки суспільно небезпечним є це посягання, а також окреслити потенційні межі обмежень прав і свобод тих осіб, які визнаються винними (засуджуються) за діяння, яке містить склад відповідного кримінального правопорушення (санкція).

Деякі норми Особливої частини кримінального права є **заохочувальними**. Вони гарантують звільнення від кримінальної відповідальності особі, яка вчинила певне кримінальне правопорушення, за наявності передбаченого законом складу позитивної посткримінальної поведінки. У таких нормах містяться спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності (наприклад, ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5, ч. 4 ст. 289 КК та ін.). Такі норми, як правило, забезпечують позитивне стимулювання осіб, що порушили кримінальний закон, до самовикриття та до усунення шкідливих наслідків своїх кримінальних правопорушень.

У системі Особливої частини є і **роз'яснювальні норми** (норми-дефініції), призначенням яких є визначення певних понять (як правило, тих, які стосуються деяких ознак складів кримінальних правопорушень, наприклад злісності ухилення від сплати аліментів, великого розміру викрадення чужого майна тощо). У тексті КК, як правило, їх розміщено в примітках до статей. Такі роз'яснення, дані самим законодавцем, суттєво полегшують кваліфікацію кримінальних правопорушень і дозволяють уникнути розбіжностей та помилок у тлумаченні змісту суттєвих ознак складів кримінальних правопорушень.

Групи однорідних кримінально-правових норм Особливої частини утворюють структурні елементи вищого порядку – *кримінально-правові інститути*. У цьому сенсі в Особливій частині можна виділити інститут кримінально-правової охорони власності, інститут кримінально-правової охорони життя та здоров'я особи, інститут кримінально-правової охорони громадської безпеки та ін.

Особлива частина чинного КК складається зі статей (які можуть містити частини, пункти та примітки) і розділів. Кожен із двадцяти її розділів об'єднує від кількох до кількох десятків статей, у тексті яких описано ознаки конкретних кримінальних протиправних посягань і встановлено санкції за їх вчинення. У деяких із них містяться спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності.

Кожен розділ Особливої частини КК має порядковий номер та назву. Вітчизняний законодавець використовує два типи таких назв: «Кримінальні правопорушення проти...» (наприклад, «Кримінальні правопорушення проти власності») та «Кримінальні правопорушення у сфері...» (наприклад, «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності»). Ці заголовки інформують про зміст суспільних відносин, що є родовим об'єктом групи кримінальних правопорушень, описаних у відповідному розділі. Залежно від цього визначається й характер суспільної небезпечності кримінальних правопорушень, описаних у поміщених до нього статтях, а також об'єкт кримінально-правової охорони відповідної групи норм.

Певна система характеризує і будову окремих статей Особливої частини КК. Передусім, це стосується послідовності розташування в них складів кримінальних правопорушень. Як правило, в перших частинах статей описується основний склад кримінального правопорушення (іноді – кілька основних складів), у наступних частинах – кваліфіковані й особливо кваліфіковані склади цього ж кримінального правопорушення. Наприклад, у ч. 1 ст. 149 КК «Торгівля людьми» названо ознаки основного складу зазначеного кримінального правопорушення, у ч. 2 цієї ж статті описано склад за наявності кваліфікуючих обставин, а в її ч. 3 – особливо кваліфікуючих ознак. Утім іноді законодавець у різних частинах однієї статті Особливої частини розміщує описи різних основних складів. Наприклад, у ч. 1 ст. 158 КК описано ознаки одного основного складу, а в ч. 2 ст. 158 КК – зовсім іншого основного складу кримінального правопорушення.

Підкоряється певному порядку й побудова санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК. У них спочатку вказано основні покарання, потім – додаткові (за наявності). В альтернативних санкціях види покарань розташовано від менш суворих до найбільш суворих.

Науково обґрунтована система Особливої частини сприяє з'ясуванню соціальної природи, характеру й ступеня суспільної небезпечності окремих кримінальних правопорушень та їх груп і розумінню їх взаємозв'язку, полегшує застосування кримінального законодавства та орієнтування в ньому.

ПИТАННЯ 107
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ:
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки передбачена нормами статей, що розміщені у розділі I Особливої частини КК. Варто мати на увазі, що, незважаючи на те, що у назві вказаного розділу йдеться тільки про кримінальні правопорушення, фактично ж ч.ч. 1 та 2 ст. 111-1 КК (колабораційна діяльність), з огляду на види та міри покарань, передбачених у їх санкціях, містять склади кримінальних проступків. Це є техніко-юридичною прикрістю, що має бути вирішена або через зміну назви розділу I Особливої частини КК, або через удосконалення (що є бажаним й очікуваним) як юридичного складу колабораційної діяльності, так і покарань за це кримінальне правопорушення.

Законодавчо закріплена послідовність об'єктів кримінально-правової охорони, оформлена у відповідні розділи Особливої частини КК, наочно свідчить про пріоритети у змісті системи правових гарантій належного розвитку українського народу. І хоча в ст. 3 Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, все ж слід визнати, що дійсна реалізація задекларованих принципів можлива виключно при належному забезпеченні національної безпеки, захищеному за всіма параметрами державному суверенітеті, злагоджений та безперервній роботі складових апарату держави. Повноцінний розвиток особистості й населення країни в цілому неодмінно пов'язується міцним двостороннім зв'язком держави та громадянського суспільства. Саме через це кримінальні правопорушення, які спрямовані на послаблення Української держави, цілком справедливо визнані законодавцем як такі, що мають найвищу суспільну небезпечність, а тому розміщені у розділі I Особливої частини КК.

Суспільна небезпечність кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки обґрунтовується тим, що вони підривають

засадничі умови гармонійної генези держави та її народу у форматі взаємної відповідальності та взаємної корисності; вони завдають шкоду конституційному ладу, за якого мають гарантуватися права, свободи, законні інтереси громадян, захист довкілля та інших вітальних цінностей, благ й суспільних відносин; відбувається руйнація системи захисту національних інтересів в інформаційній, військовій, промисловій та інших сферах.

Таким чином, **родовим об'єктом** кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки є національна безпека як соціальне благо.

Національна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Національні інтереси – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян (ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р.).

Отже, під кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки слід розуміти групу кримінальних правопорушень, що посягають на демократичний конституційний лад, державний суверенітет, територіальну цілісність та інші національні інтереси України.

Усю сукупність кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки залежно від групових особливостей соціальних благ, яким ними завдається шкода, можливо згрупувати у три блоки:

1) кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки у політичній сфері: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК);

2) кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки в інформаційній, економічній, науково-технологічній, військовій і воєнно-політичній сферах: державна зрада (ст. 111 КК), колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК), пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК) шпигунство (ст. 114 КК); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань

(ст. 114-1 КК); несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК);

3) кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки в економічній, екологічній і воєнній сферах: диверсія (ст. 113 КК).

3 об'єктивної сторони, кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки вчиняються виключно у формі суспільно небезпечної дії. Час і обстановка вчинення кримінального правопорушення є обов'язковими ознаками лише однієї із форм державної зради: перехід на бік ворога може бути вчинений тільки у воєнний час або у період збройного конфлікту.

Більшість із кримінальних правопорушень аналізованої категорії мають формальні склади, а тому вважаються закінченими з моменту вчинення передбаченої в диспозиції статті Особливої частини КК дії (наприклад, державна зрада, колабораційна діяльність, шпигунство тощо). Деякі з цих кримінальних правопорушень конструюються як усічені склади – момент їх закінчення переноситься на попередні стадії здійснення кримінального правопорушення – готування чи замах. Так, наприклад, змова про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 КК, розглядається як закінчений злочин; посягання на життя державного чи громадського діяча, відповідно до ст. 112 КК вважається закінченим фактично з моменту замаху на вбивство.

Суб'єктами кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України можуть бути осудні особи, які досягли 16-річного віку, суб'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 112, 113 КК, – 14-річного.

Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення властивий для юридичних складів державної зради (ст. 111 КК – тільки громадянин України), колабораційної діяльності (ч.ч. 1, 2, 3, 5, 7) пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК – будь-який суб'єкт кримінального правопорушення, за винятком громадян держави-агресора) та шпигунства (ст. 114 КК – тільки іноземний громадянин або особа без громадянства), а також кваліфікованих складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 109 і 110 КК (представник влади).

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки виражена виною у формі прямого умислу. Складна форма вини не виключена при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 8 ст. 111-1 та ч. 3 ст. 114-2 КК.

Мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони у злочинах, передбачених ст. 109 КК – мета зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади; ст. 110 КК – мета зміни меж території або державного кордону України; ч. 1 ст. 110-2 КК – мета зміни меж території або державного кордону України; ч. 2 ст. 110-2 КК – мета насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади; ст. 113 КК – мета ослаблення держави; ст. 111-2 КК – мета завдання шкоди Україні; ст. 114 КК – мета передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю; ч. 3 ст. 114-2 КК – мета надання інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України або про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням.

Мотиви кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки можуть бути різними та, як правило, на кваліфікацію не впливають. Виключення становить ч. 1 ст. 114-2, де корисливий мотив визнано кваліфікуючою ознакою несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану.

ПИТАННЯ 108

ДЕРЖАВНА ЗРАДА (СТ. 111 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК. УМОВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (ч. 1 ст. 111 КК).

Основний безпосередній об'єкт злочину – комбінація таких складових соціального блага національної безпеки, як державний

суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, державна, економічна, інформаційна безпека України.

Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом злочину залежно від конкретних його проявів можуть бути власність, довілля та ін.

Об'єктивна сторона злочину виражена суспільно небезпечним діянням у формі суспільно небезпечної дії. Цей склад злочину є формальним, а тому настання суспільно небезпечних наслідків законодавцем не вимагається.

У ч. 1 ст. 111 КК закріплений **перелік альтернативних дій**, що становлять об'єктивну сторону державної зради, а саме:

– *перехід на бік ворога в період збройного конфлікту*. Під ворогом у цьому контексті розуміється одна з іноземних держав чи іноземних організацій, або гібридних квазидержавних утворень, незаконних воєнізованих, збройних формувань, терористичних організацій, протистояння й протидія яким з боку України зумовлює збройний конфлікт (внутрішній або міжнародний). Перехід же на бік ворога означає вступ громадянина України на службу до органу влади такої іноземної держави або фактичне перебування у його складі та/або виконання певних дій, що свідчать про зайняття ним позиції ворожої сторони по відношенню до України.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, що вчиняється у формі дії щодо переходу на бік ворога, є *час вчинення злочину*. Йдеться, зокрема, про вчинення зазначених дій у період збройного конфлікту. *Збройний конфлікт* – фактичне (тобто неоголошене, до запровадження воєнного стану) збройне (з використанням зброї) протистояння між державами, або між державою та незаконними збройними (в тому числі – воєнізованими) формуваннями;

– *шпигунство* – вчинені громадянином України передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам відомостей, що становлять державну таємницю. У разі вчинення таких дій громадянином іншої держави або особою без громадянства, їх дії належить кваліфікувати за ст. 114 КК – «Шпигунство»;

– *надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України*. Зміст цих дій збігається зі змістом пособництва як виду співучасті у злочині. При цьому підривною вважається така діяльність, що здатна заподіяти істотну шкоду суспільним відносинам, поставленим під безпосередню охорону у ст. 111 КК. До такої діяльності можна віднести сприяння іноземній державі, іноземній організації або

їх представникам у насильницькій зміні чи поваленні конституційного ладу, посягання на територіальну цілісність (відділення частини території від України і т. п.) тощо. Як державна зрада кваліфікуються наразі діяння так званих коригувальників ворожого (з боку Російської федерації) вогню, осіб, які передають координати, фотознімки важливих для забезпечення національної безпеки об'єктів, наслідків застосування зброї, обстрілів і т. п.

Злочин вважається закінченим із моменту вчинення хоча б однієї з перелічених вище дій.

Суб'єкт злочину – спеціальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку та є громадянином України.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у формі прямого умислу: винний усвідомлює суспільну небезпечність, протиправність вчинюваної ним дії та бажає вчинити саме таким чином. Мета та мотив злочину можуть бути різними й на кваліфікацію не впливають.

Частина 2 ст. 111 КК передбачає кримінальну відповідальність за ті самі діяння (що вказані у ч. 1 ст. 111 КК), вчинені в умовах воєнного стану.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII). Воєнний стан в Україні введено Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 від початку повномасштабної агресії РФ проти України. Зокрема п. 1 цього нормативно-правового акта воєнний стан вводиться в Україні із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. У подальшому воєнний стан неодноразово продовжувався.

Звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не

вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання (ч. 2 ст. 111 КК).

Умовами звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду у своїй сукупності є:

– *невчинення ніяких дій* громадянином України на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників;

– *добровільна заява* громадянина України, звернена до органів державної влади, про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представником та про отримане від них завдання. Добровільність заяви означає, що особа з будь-яких мотивів, усвідомлюючи можливість виконання отриманого злочинного наказу, відсутності для цього об'єктивних перешкод, за власною волею повідомляє відповідні органи державної влади про наявність зазначеного зв'язку та про отримання відповідного завдання.

ПИТАННЯ 109

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ (СТ. 111-1 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (ч. 1 ст. 111-1 КК).

Основний безпосередній об'єкт колабораційної діяльності – захищеність державного суверенітету і територіальної цілісності від загроз з боку держави-агресора.

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК, характеризується суспільно небезпечним діянням, що виступає єдиною обов'язковою її ознакою.

Суспільно небезпечне діяння може бути вчинене виключно у формі дії та виражається в таких її альтернативних проявах:

– публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України. Тут і у наступних колабораційних діях ознака публічності означає їх вчинення в присутності невизначеного, але відносно значного кола осіб, чим зумовлюється суспільно небезпечний інформаційний

вплив, здатний сприяти державі-агресору через формування у громадян України схвального ставлення до його кримінально протиправної діяльності, зниження інтенсивності національного супротиву. Легальне роз'яснення ознаки публічності міститься у примітці 1 до ст. 111-1: «У частині першій цієї статті публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації»;

– публічне заперечення встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;

– публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;

– публічні заклики до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора;

– публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Конкретні лінгвістичні форми *заперечень* (спростування інформації про здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України) та *закликів* (звернення до мотивування до активних дій чи зміни світоглядної позиції, ставлення) можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають.

Це кримінальне правопорушення (як і загалом колабораційна діяльність, за виключенням ч. 8 ст. 111-1 КК) має формальний склад та вважається закінченим з моменту вчинення однієї з перелічених дій щодо заперечення або заклику.

Суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний за ознакою громадянства – фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку і є громадянином України.

Суб'єктивна сторона характеризується *виною у формі прямого умислу*.

Мотиви злочину можуть бути різними (політичними, корисливими, особистісними тощо) та на кваліфікацію не впливають.

Частина 2 ст. 111-1 КК передбачає кримінальну відповідальність за *добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора*. Спрямованість цих діянь і характер їх

суспільної небезпечності – ідентичні тим, які описані вище і властиві для складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК. Проте зміст є цілком відмінним і виражає вже не стільки інформаційний вплив, скільки реальну участь громадянина України у функціонуванні окупаційної адміністрації держави-агресора, інших незаконних органів влади (наприклад, квазізаконодавчої, квазісудової влади) на тимчасово окупованій території.

Слід звернути увагу на те, що кримінально протиправним визнається виключно *добровільне* зайняття відповідної посади. Ознака добровільності є оціночною та, як правило, означає прояв ініціативності (заява про бажання) громадянина України у зайнятті посади в органах окупаційної адміністрації, або надання згоди на пропозицію щодо такого зайняття, якщо така пропозиція не супроводжувалася погрозами. Спрямованість погроз може бути різною. Але лише ті з них можна визнати такими, що виключають добровільність колаборації і роблять останню достатньо вимушеною, аби вважатися крайньою необхідністю (правомірною), які загрожують особистісним, олюдненим соціальним благам, таким як життя, здоров'я, статева свобода та статева недоторканість, воля, честь і гідність. Ця позиція ґрунтується на положеннях ст. 3 Конституції України. Відтак учинення колаборації під погрозою спричинення шкоди іншим соціальним благам, наприклад власності, трудовій діяльності тощо, є кримінально протиправним.

Важливо також мати на увазі, що в контексті оцінки ступеня суспільної небезпечності колабораційної діяльності має значення та посада в незаконних органах влади, органах окупаційної адміністрації, яку добровільно обіймає громадянин України. Частина 2 ст. 111-1 КК передбачає кримінальну відповідальність за добровільне зайняття посади, *не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих* (щодо керування колективами, іншими людьми) *або адміністративно-господарських* (оперативне управління майном, майновими комплексами) *функцій*.

Частина 3 ст. 111-1 КК передбачає кримінальну відповідальність за: а) здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України; б) дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. Характер суспільної небезпечності цих дій визначається деструктивним

впливом на світогляд здобувачів освіти, формування у них схвального ставлення до дій держави-агресора та полегшення завдань окупації й подальшого здійснення збройної агресії.

Важливо, що для суб'єктів здійснення пропаганди у закладах освіти, а також упровадження стандартів освіти держави-агресора, ніяких спеціальних ознак, окрім громадянства України, законом не передбачено. Тобто такими суб'єктами не обов'язково (хоча й переважно) мають бути вчителі. Відповідні діяння характерні також і для осіб, які обіймають адміністративні посади у незаконних органах управління освітою, створених на тимчасово окупованих територіях України, а також так званих «професійних пропагандистів», осіб, які здійснюють нагляд за реалізацією єдиної агресивно-окупаційної парадигми, ідеології країни-агресора, в тому числі й перш за все (як свідчить практика) у закладах освіти.

Крім того, слід мати на увазі, що вчинення аналізованого кримінального правопорушення у виді пропаганди громадянином України у закладах освіти незалежно від типів та форм власності характерною і обов'язковою є *спеціальна мета*, а саме: сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Вона ж, ця мета, і визначає зміст пропагандистських дій.

Частина 4 ст. 111-1 КК передбачає кримінальну відповідальність за такі альтернативні дії:

– *передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора*. При цьому не вимагається, щоб передача була добровільною. Але це не означає, що будь-який акт подібної передачі є кримінально протиправним. При визначенні кримінальної протиправності чи правомірності передачі слід виходити з оцінки діянь суб'єкта на наявності ознак крайньої необхідності (ст. 39 КК);

– *провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора*. Категорія «у взаємодії» означає, що при провадженні господарської діяльності суб'єкт приймає та керується визначеними державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, порядками, формами і способами «легалізації», сплачує встановлені такою адміністрацією обов'язкові платежі (квaziподатки, збори і т. п.) тощо.

Частина 5 ст. 111-1 КК визначає кримінально протиправним:

– добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;

– добровільне обрання до таких органів, що означає зайняття відповідної посади в результаті участі у «виборах»;

– участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території. Участь в організації властива для осіб, які обіймають адміністративні посади в незаконних органах влади на тимчасово окупованій території, та/або для осіб, посади яких ідентичні за функціями тим, що здійснюють голови виборчих комісій всіх рівнів. Участь у проведенні є діяльністю із забезпечення функціонування виборчих комісій, що характерно для членів комісій, спостерігачів, іншого допоміжного персоналу;

– публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

Частина 6 ст. 111-1 КК передбачає кримінальну відповідальність за:

– організацію та проведення заходів політичного характеру, активну участь у таких заходах, за відсутності ознак державної зради. Відповідно до примітки 2 до ст. 111-1 КК під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо;

– здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, активну участь у таких заходах, за відсутності ознак державної зради. Відповідно до примітки 3 до ст. 111-1 КК під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації.

Частина 7 ст. 111-1 КК встановлює кримінальну відповідальність за такі альтернативні дії:

– добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території. При цьому закон не уточнює, про яку саме посаду йдеться. Отже, кримінально протиправним визнається зайняття не тільки тієї посади, що властива для представника влади, а

й для іншої, не пов'язаної з владними повноваженнями: технічний, допоміжний персонал (канцелярія, кадрові підрозділи, бухгалтерія тощо). При цьому слід звернути увагу на те, що кримінальна відповідальність передбачена виключно за добровільне зайняття відповідних посад;

– добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора. Так само, як і в попередньому випадку, законодавець не визначає конкретних вимог до посади в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, що означає фактично будь-яку участь, навіть ту, що є документально не оформленою;

– надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України. Ці діяння властиві особам, які не є членами незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора, але разово, епізодично чи систематично сприяють їх злочинній діяльності через надання інформації, допомоги в орієнтуванні на місцевості, надання послуг перекладача тощо. Наприклад, за ч. 7 ст. 111-1 КК слід кваліфікувати дії громадянина України, мешканця м. Маріуполь, який надав представникам Збройних сил Російської федерації документацію зі схемами території заводу «Азовсталь», оборону якого тримали захисники України, з метою полегшення ворожих штурмових дій.

Частина 8 ст. 111-1 КК передбачає кримінальну відповідальність за вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій – сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків. Під загибеллю людей слід розуміти смерть хоча б однією людини. Відповідно до примітки 4 до ст. 111-1 КК тяжкими наслідками вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

ПИТАННЯ 110

ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРУ (СТ. 111-2 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою

без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 1 ст. 111-2 КК).

Основний безпосередній об'єкт посягання державі-агресору – захищеність державного суверенітету і територіальної цілісності від загроз з боку держави-агресора.

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК, виражена кількома альтернативними суспільно небезпечними діями щодо допомоги державі-агресору (пособництва), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, а саме:

– реалізація чи підтримка рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора. Ці дії є вельми варіативними. Їх форма та зміст залежать від змісту тих рішень або дій, які приймаються чи вчиняються державою-агресором, його збройними формуваннями та/або його окупаційною адміністрацією. На практиці до таких кримінально протиправних дій відносять: участь як виборця у так званих виборах, референдумах на тимчасово окупованих територіях, організація вивезення, переміщення матеріальних ресурсів, обладнання з місць його постійного знаходження у державних та комунальних установах (лікарнях, частинах служб надзвичайних ситуацій тощо) на інші окуповані території чи територію Російської федерації (за матеріалами м. Херсон у період тимчасової окупації) і т. ін.;

– добровільний збір, підготовка та/або передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Слід звернути увагу на те, що за цією об'єктивною ознакою (добровільний збір, підготовка та/або передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора) склад злочину пособництва державі-агресору конкурує зі складом колабораційної діяльності, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК (передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора). Їх розмежування слід здійснювати за ознаками: а) добровільності, яка

властива для колабораційної діяльності. Вимушеність передачі майна за відсутності обставини крайньої необхідності охоплюється складом пособництва державі-агресору; б) ширшим переліком предметів, що можуть передаватися при пособництві державі-агресору. Зокрема, окрім матеріальних ресурсів, передаватися можуть і «інші активи» (наприклад, програмне забезпечення), що виключається при колабораційній діяльності; в) ширшим переліком дій, властивим для пособництва державі-агресору, й окрім, власне, передачі матеріальних ресурсів чи інших активів охоплюють і добровільний збір і підготовку до передачі вказаних предметів; г) ширшим переліком суб'єктів злочину: колабораційну діяльність, на відміну від пособництва державі-агресору, теоретично може вчинити й громадянин держави-агресора, який постійно проживає на території України.

Суб'єкт пособництва державі-агресору – фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку і не є громадянином держави-агресора.

Суб'єктивна сторона характеризується *виною у формі прямого умислу* та спеціальною *метою* – завдання шкоди Україні.

ПИТАННЯ 111

ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ДЕРЖАВНОГО ЧИ ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА (СТ. 112 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПЛОГО ВІД ЦЬОГО ЗЛОЧИНУ

Посягання на життя Президента України, Голови Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Кабінету Міністрів України, Голови чи члена Вищої ради правосуддя, Голови чи члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду, або вищих спеціалізованих судів, Генерального прокурора, Директора Національного антикорупційного бюро України, Директора Бюро економічної безпеки України, Директора Державного бюро розслідувань, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голови або іншого члена Рахункової палати, Голови Національного банку України, керівника політичної партії, вчинене у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю (ст. 112 КК).

Основний безпосередній об'єкт злочину – національна безпека України в тій її частині, з якою пов'язується компетенція, діяльність відповідного державного чи громадського діяча.

Обов'язковим додатковим об'єктом цього злочину є життя державного чи громадського діяча.

Склад злочину, передбачений ст. 112 КК, є спеціальним по відношенню до загального – вбивство (ст. 115 КК). Його виділення та оформлення в окремій кримінально-правовій нормі ґрунтується на особливостях правового становища та соціальної значущості діяльності потерпілого, у зв'язку з якою і вчиняється посягання на життя. Отже, потерпілий є обов'язковою об'єктивною ознакою (складовою об'єкта) аналізованого складу злочину.

Потерпілих від злочину, передбаченого ст. 112 КК, можна поділити на дві групи:

1) *державні діячі*:

- Президент України;
- Голова Верховної Ради України;
- народний депутат України;
- Прем'єр-міністр України – голова українського уряду;
- член Кабінету Міністрів України. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р.

№ 794-VII членами Кабінету Міністрів України є Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри та міністри України. Таким чином, не є членами Кабінету Міністрів України голови департаментів, агентств, служб, інших центральних органів державної влади, окрім міністерств;

- Голова чи член Вищої ради правосуддя;
- Голова чи член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- Голова чи суддя Конституційного Суду України або Верховного Суду, або вищих спеціалізованих судів;

- Генеральний прокурор;
- Директор Національного антикорупційного бюро України;
- Директор Бюро економічної безпеки України;
- Директор Державного бюро розслідувань;
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- Голова або інший член Рахункової палати;
- Голова Національного банку України;

2) *громадські діячі*, під якими у сенсі ст. 112 КК розуміються виключно керівники політичних партій. При цьому політична партія обов'язково має відповідати вимогам, закріпленим у Законі України «Про політичні партії України» від 5 квітня 2001 р. № 2365-III, та бути зареєстрованою в Міністерстві юстиції України як така.

Важливим моментом у характеристиці потерпілого від цього злочину є його *повноваження*, а саме: потерпілий на момент вчинення

щодо нього посягання на життя має володіти правовим статусом державного чи громадського діяча, тобто фактично і юридично перебувати на одній із перелічених вище посад в органах державної влади, або ж мати повноважний депутатський мандат чи бути обраним загальними зборами політичної партії її головою. Таким чином, не охоплюються ст. 112 КК дії щодо посягання на життя, які спрямовані на помсту особі за її колишню діяльність на посаді державного чи громадського діяча, або ж особи, яка юридично не набула вказаного правового статусу (кандидата на зайняття відповідної посади).

Момент початку та припинення повноважень кожної з категорії потерпілих визначається окремо на підставі положень чинних нормативно-правових актів, що регламентують відносини у сфері проходження служби, праці у відповідних органах державної влади, діяльності політичних партій.

Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 112 КК, з огляду на його усічену конструкцію характеризується суспільно небезпечним діянням, що виступає єдиною обов'язковою її ознакою.

Суспільно небезпечне діяння може бути вчинене виключно у формі дії та полягає у посяганні на життя державного чи громадського діяча. Під посяганням, у свою чергу, слід розуміти дії, спрямовані на позбавлення життя державного діяча чи керівника політичної партії. При цьому для кваліфікації не має значення, чи настала смерть потерпілого, чи ні. Якщо смерть не настала (наприклад, у результаті вчасно наданої медичної допомоги), то дії винного належить кваліфікувати за ст. 112 КК без посилання на ст. 15 КК.

У випадку ж настання смерті потерпілого вона повністю охоплюється складом злочину, передбаченим ст. 112 КК, та додаткової кваліфікації не потребує.

Злочин є закінченим з моменту початку дій, спрямованих на безпосереднє позбавлення життя потерпілого.

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 14-річного віку (ч. 2 ст. 22 КК).

Суб'єктивна сторона характеризується *виною у формі прямого умислу*, а також *спеціальною метою*, яка неявно закріплена в диспозиції ст. 112 КК через використання словосполучення «у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю». Тлумачення останнього дає підстави стверджувати, що метою даного злочину є або *бажання вплинути на вказану діяльність* (перешкодити їй, вплинути на прийняття неправомірного рішення чи утриматися від прийняття певного рішення, припинення діяльності в окремому напрямі тощо)

потерпілого, або *помститися за неї*, однак за умови, що потерпілий перебуває у статусі державного діяча чи керівника політичної партії на момент посягання на його життя.

Мотиви злочину можуть бути різними та на кваліфікацію не впливають.

ПИТАННЯ 112

ДИВЕРСІЯ (СТ. 113 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій (ч. 1 ст. 113 КК).

Основний безпосередній об'єкт диверсії – суспільні відносини у сфері забезпечення національної безпеки в частині захисту суверенітету, економічних потужностей держави, збереження її людського потенціалу й екосистем як основи державного будівництва і соціального розвитку.

Додатковим факультативним об'єктом залежно від конкретних проявів диверсії можуть бути життя і здоров'я, суспільні відносини у сфері забезпечення недоторканності власності, безпечного доквілля, нормальної господарської діяльності.

Об'єктивна сторона складу аналізованого злочину виражена суспільно небезпечним діянням у *формі однієї з таких альтернативних дій*:

– *вчинення вибухів* – використання вибухових пристроїв, сумішей чи окремих компонентів вибухових речовин шляхом ініціювання в них вибухової реакції, яка супроводжується миттєвим вивільненням хімічної, теплової енергії та вибуховою хвилею, що має руйнівні, вражаючі властивості;

– *вчинення підпалів* – застосування джерела відкритого вогню до речей;

– *вчинення інших дій*, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення. При цьому під діями, спрямованими на масове знищення людей, слід розуміти такі дії, що

створюють реальну загрозу загибелі невизначеної значної кількості людей. Аналогічно, тобто ситуативно, слід вирішувати питання й щодо наявності загрози здоров'ю вказаній кількості людей.

Оціночним також є поняття «важливе народногосподарське значення» у його застосуванні на позначення об'єктів, що піддаються знищенню під час диверсії. Таке значення визначається виходячи як із господарських показників діяльності певного підприємства чи об'єкта інфраструктури (антропогенного чи природничого характеру), його стратегічної спрямованості, так і з кон'юнктури внутрішнього регіонального, загальнодержавного ринку України, в тому числі й з урахуванням зовнішньоекономічної діяльності, кліматичних та інших умов безпечної життєдіяльності населення. Саме ж зруйнування вказаних об'єктів передбачає приведення до стану неможливості вилучення з них корисних властивостей, а пошкодження – до суттєвого обмеження такої можливості, зниження їх загальної корисності;

– вчинення дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій. Такі дії, зокрема, можуть виражатися у розпорощенні над певною територією радіоактивного пилу, забрудненні води, продуктів харчування радіоактивними ізотопами, поширенні в різні способи штамів вірусних чи бактеріальних інфекцій, в тому числі й тваринної (епізоотія) та рослинної (епіфітотія) бази відтворення у масових масштабах.

За особливостями конструкції юридичний склад диверсії є усіченим. Тому злочин вважається закінченим з моменту вчинення однієї із зазначених вище дій.

Суб'єктивна сторона диверсії виражена виною у формі прямого умислу, а також *спеціальною метою* – *ослаблення держави*. Ця мета набуває більш конкретизованих контурів з урахуванням характеру суспільно небезпечної дії та може передбачати прагнення винного до зниження обороноздатності, рівня економічного розвитку, здоров'я населення тощо.

Суб'єкт диверсії – загальний зі зниженим віком кримінальної відповідальності – фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 14-річного віку (ч. 2 ст. 22 КК). Фактор громадянства на кваліфікацію не впливає.

Частина 2 ст. 113 КК передбачає кримінальну відповідальність за ті самі діяння (що вказані у ч. 1 ст. 111 КК), вчинені в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. Поняття воєнного стану та періоду збройного конфлікту охарактеризовані у питанні 108 (аналіз ознак юридичного складу державної зради) цього посібника.

ПИТАННЯ 113

ШПИГУНСТВО (СТ. 114 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства (ч. 1 ст. 114 КК).

Безпосереднім об'єктом цього злочину є національна безпека України в частині захищеності її складових від зовнішніх загроз. Залежно від змісту відомостей, що становлять державну таємницю, вказані відносини можуть бути конкретизовані та проявлятися у сфері інформаційної, економічної, екологічної безпеки, обороноздатності тощо.

Предметом шпигунства є відомості, що становлять державну таємницю. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р. № 3855-ХІІ, державною таємницею (секретною інформацією) визнається певний вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою. Спеціальним уповноваженим органом державної влади у сфері забезпечення охорони державної таємниці є Служба безпеки України.

Вичерпний перелік відомостей, які становлять предмет шпигунства, міститься у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю (далі – ЗВДТ), затвердженим наказом СБУ від 12 серпня 2005 р. № 440. ЗВДТ є єдиною формою реєстрації цих відомостей в Україні. З моменту опублікування ЗВДТ держава забезпечує захист і правову охорону відомостей, які зареєстровані в ньому. ЗВДТ формується Службою безпеки України на підставі рішень державних експертів з питань таємниць, а у випадках, передбачених ст. 12 Закону України «Про державну таємницю», – на виконання рішень суду.

Об'єктивна сторона шпигунства характеризується суспільно небезпечним діянням, що може бути вчинене у формі однієї з двох альтернативних дій:

– *передача* іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю. Способи передачі можуть бути різними й на кваліфікацію не впливають. Зокрема, передача відомостей може вчинятися усно, письмово, з

використанням засобів масової комунікації (електронна пошта, мережеві програми аудіовізуального зв'язку і т. ін.), фізична передача предмета, відомості про який становлять державну таємницю, тощо;

– збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю. Збирання може виражатися у різних діях: опитування, здійснення відео- чи фотозйомки (у тому числі супутникова зйомка, аерофотозйомка і т. ін.), нотування, привласнення матеріальних носіїв секретної інформації, об'єктів, інформація про які є державною таємницею тощо.

Це самостійні види суспільно небезпечних дій, що можуть учинятися незалежно одна від одної і різними суб'єктами. Втім збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю з подальшою їх передачею, не утворюють сукупності. В цьому випадку передача «поглинає» збирання й не потребує окремої кваліфікації.

Злочин характеризується формальним складом та є закінченим з моменту вчинення хоча б однієї з наведених дій. При цьому не важливо, чи використала іноземна держава, іноземна організація або їх представник ці відомості та й чи була взагалі можливість їх використати на шкоду державі. Наслідки таких дій знаходяться поза межами складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 114 КК.

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку та не є громадянином України. Тобто суб'єкт злочину, окрім загальних його рис, закріплених у ст. 18 КК обов'язково має бути громадянином іноземної держави (однієї чи кількох), або ж бути апатридом – *особою без громадянства*. Громадяни України за вчинення закріплених у диспозиції ч. 1 ст. 114 КК дій несуть відповідальність як за державну зраду, тобто за ч. 1 ст. 111 КК.

Суб'єктивна сторона виражена виною у формі *прямого умислу*: винний усвідомлює, по-перше, що відомості становлять державну таємницю та, по-друге, – збираються чи передаються іноземній державі, організації або їх представникам.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони шпигунства, що проявляється у збиранні відомостей, які становлять державну таємницю, є *мета злочину* – *передача* цих відомостей іноземній державі, іноземній організації або їх представникові.

Мотиви злочину можуть бути різними (від патріотичних до корисливих) та на кваліфікацію не впливають.

Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка припинила діяльність, передбачену ч. 1 ст. 114 КК, та добровільно

повідомила органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України (ч. 2 ст. 114 КК).

Таким чином, умовами звільнення від кримінальної відповідальності за шпигунство є:

- припинення особою діяльності, передбаченої ч. 1 ст. 114 КК;
- добровільне повідомлення про вчинене органам державної влади;
- унаслідок виконання перших двох умов та вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України.

ПИТАННЯ 114

ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ (СТ. 114-1 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період (ч. 1 ст. 114-1 КК).

Безпосереднім об'єктом цього злочину є захищеність державного суверенітету і територіальної цілісності від загроз з боку держави-агресора.

Додатковий факультативний об'єкт визначається через характер шкоди, що була спричинена чи створена загроза спричинення невиконання конкретної функції Збройних Сил України та інших військових формувань у визначеній сфері суспільних відносин.

Об'єктивна сторона виражена суспільно небезпечним діянням у формі дії або бездіяльності, яка полягає у *перешкоджанні* законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період.

Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом (ч.ч. 1, 2 ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1992 р. № 1934-XII).

Збройні Сили України мають таку загальну структуру: Генеральний штаб Збройних Сил України; Командування об'єднаних сил Збройних Сил України; види Збройних Сил України – Сухопутні війська,

Повітряні Сили, Військово-Морські Сили; окремі роди сил Збройних Сил України – Сили спеціальних операцій, Сили територіальної оборони, Сили логістики, Сили підтримки, Медичні сили; окремі роди військ Збройних Сил України – Десантно-штурмові війська, Війська зв'язку та кібербезпеки; органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації, що не належать до видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України. Організаційно Збройні Сили України складаються з органів військового управління, з'єднань, військових частин, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, установ та організацій (ст. 3 Закону України «Про Збройні Сили України»).

Військове формування – це створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій (ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. № 1932-ХІІ).

Під перешкоджанням слід розуміти створення перешкод для успішної реалізації функції Збройних Сил України та інших військових формувань у межах їх законної діяльності. Таке створення перешкод може відбуватися як у формі суспільно небезпечної дії, так і бездіяльності. В першому випадку перешкоджання проявляється в активних діях щодо створення фізичних (викрадення чи пошкодження транспортних засобів, шляхів сполучення, комунікацій і т. п. – *фізичне перешкоджання*) та/або інформаційних (дезінформація і т. п. – *інтелектуальне перешкоджання*) перепон для просування, орієнтування на місцевості, застосування озброєння представниками Збройних Сил України та інших військових формувань, підтримки життєзабезпечення особового складу (харчування, забезпечення теплом, медичними послугами тощо). У другому – через невиконання чи неналежне виконання юридичних обов'язків (саботаж), що має своїм результатом відповідне перешкоджання. За наявності до того підстав учинене має кваліфікуватися як ідеальна сукупність відповідних кримінальних правопорушень.

Перешкоджання визнається кримінально караним, якщо воно здійснюється по відношенню до *законної діяльності* Збройних Сил

України та інших військових формувань. Перешкодження неправомірним діям представникам указаних суб'єктів не є кримінально караним.

Обстановка вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину, який може бути вчинений виключно в особливий період. Це такий період часу, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій (ст. 1 Закону України «Про оборону України»).

Злочин, передбачений ст. 114-1 КК, характеризується формальним складом та є закінченим з моменту вчинення хоча б однієї дії чи бездіяльності, спрямованих на створення перешкод для законної діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Суб'єкт злочину – загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона виражена виною у формі умислу: поперше, винний усвідомлює, що своїми діями (діями чи бездіяльністю) він перешкоджає діяльності Збройних Сил України чи інших військових формувань; по-друге, така діяльність вказаних суб'єктів є законною; по-третє, перешкодження здійснюється в особливий період.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони шпигунства, що проявляється у збиранні відомостей, які становлять державну таємницю, є *мета злочину* – передача цих відомостей іноземній державі, іноземній організації або їх представників.

Мотиви злочину можуть бути різними (від патріотичних до корисливих) та на кваліфікацію не впливають.

Частина 2 ст. 114-1 КК передбачає кримінальну відповідальність за те саме діяння (ч. 1 ст. 114-1 КК), яке призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків. Під загибеллю людей слід розуміти смерть хоча б однієї людини. Тяжкі наслідки – категорія оціночна та може охоплювати як фізичну шкоду (заподіяння тяжких тілесних ушкоджень), так і інші прояви суспільно небезпечних наслідків: розширення території тимчасової окупації, потрапляння в полон значної кількості військовослужбовців Збройних Сил України, захоплення ворогом бойової техніки Збройних Сил України і т. ін.

ПИТАННЯ 115

НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НАПРАВЛЕННЯ, ПЕРЕМІЩЕННЯ ЗБРОЇ, ОЗБРОЄННЯ ТА БОЙОВИХ ПРИПАСІВ В УКРАЇНУ, РУХ, ПЕРЕМІЩЕННЯ АБО РОЗМІЩЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЧИ ІНШИХ УТВОРЕНИХ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ, ВЧИНЕНЕ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ (СТ. 114-2 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 1 ст. 114-1 КК).

Безпосереднім об'єктом цього злочину є захищеність державного суверенітету і територіальної цілісності від воєнних загроз з боку держави-агресора. Характер суспільної небезпечності зумовлений порушенням режиму інформаційної тиші про важливі складові бойового забезпечення Збройних Сил України, інші передбачені законом військові формування, якбб кількісно, так і якісно, включаючи відомості і про різновиди, кількість зброї, озброєння, бойових припасів, так і комплектування ними конкретних підрозділів Збройних Сил України і інших військових формувань на визначених ділянках, територіях. Несанкціоноване поширення відповідної інформації може бути використане ворогом у розвідувальних цілях та, як наслідок, у веденні агресивної війни проти України, заподіянні більшої шкоди захисникам України, розширенні зони тимчасової окупації тощо.

Предмет злочину – обов'язкова його об'єктивна ознака – інформація про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України. Важливою ознакою предмета злочину є *заритий характер* зазначеної інформації, що означає, що вона не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів. Закон не передбачає конкретних джерел, опублікування у яких зазначеної інформації вважалося б таким, що надає право будь-кому поширювати її

на власний розсуд. Утім є прив'язка до способу та суб'єкта розміщення (поширення) інформації, а саме:

1) спосіб – відкрите розміщення (поширення), тобто у джерелах, до яких здійснюється загальний доступ невизначеного кола осіб;

2) суб'єктом предикатного розміщення (поширення) інформації має бути один з таких органів:

- Генеральний штаб Збройних Сил України;
- Міністерство оборони України;
- Головне управління розвідки Міністерства оборони України;
- Служба безпеки України.

Розміщення (поширення) відповідної інформації іншими суб'єктами (наприклад, Міністерством внутрішніх справ, Національною поліцією України, Офісом Генерального прокурора і т. ін.), в тому числі у відкритому доступі, не вважається санкціонованим у розумінні ст. 114-2 КК і саме по собі є кримінально протиправним. Подальше поширення такої інформації має оцінюватись відповідно, тобто як злочин, передбачений ст. 114-2 КК.

Водночас правомірним вважається поширення тієї інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, яка вже була розміщена (поширена) *в офіційних джерелах країн-партнерів*. Такими джерелами слід вважати офіційні веб-ресурси та/або друковані засоби масової інформації відповідних органів державної влади іноземних країн оборонного та безпекового блоку, а також голів іноземних держав і дипломатичних відомств (міністерств закордонних справ або інших органів із відповідними функціями).

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 114-2 КК, виражена суспільно небезпечним діями, які виражаються у поширенні інформації, що становить предмет злочину. Форми поширення можуть бути різними та на кваліфікацію не впливають (усне, письмове, з використанням засобів масової інформації та комунікації тощо). Разом із тим поширення варто відмежовувати від розголошення інформації. Так, не можуть вважатися поширенням дії щодо передачі відповідної інформації в межах персональних повідомлень між двома суб'єктами комунікації. Поширення передбачає надання доступу до інформації невизначеного, відносно великого кола осіб (наприклад, пост на сторінці у соціальній мережі).

Обстановка вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину, який може бути вчинений виключно в умовах *воєнного або надзвичайного стану*. Поняття «воєнний стан» визначене у питанні 108 цього посібника (державна зрада –

ст. 111 КК). Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 р. № 1550-III).

Злочин, передбачений ч. 1 ст. 114-1 КК, характеризується формальним складом та є закінченим з моменту вчинення дій щодо поширення інформації, яка становить предмет злочину.

Суб'єкт злочину – загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона виражена виною, що може набувати і форми умислу, і форми необережності: винний може як усвідомлювати, так і не усвідомлювати суспільної небезпечності своїх діянь, хоча в умовах воєнного або надзвичайного стану має і повинен усвідомлювати.

Частина 2 ст. 114-2 КК передбачає кримінальну відповідальність за *поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану.*

Від попередньо описаного цей склад злочину відрізняється своїм *предметом*, яким є інформація про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань. Крім того, аби бути предметом складу злочину, передбаченого ст. 2 ст. 114-2 КК, необхідною

характеристикою такої інформації має бути можливість ідентифікації Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань на місцевості.

Частина 3 ст. 114-2 КК визнає такі альтернативні кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого частиною першою або другою ст. 114-2 КК, як його вчинення:

- за попередньою змовою групою осіб;
- з корисливих мотивів;
- з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням;
- що спричинило тяжкі наслідки.

При цьому вказані діяння належить кваліфікувати за ч. 3 ст. 114-2 КК лише за відсутності ознак державної зради або шпигунства. Наявність останніх вимагатиме кваліфікації за ст. 111 або ст. 114 КК відповідно.

ПИТАННЯ 116 **ПОНЯТТЯ ВБИВСТВА ТА ЙОГО ВИДИ.** **ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

Вбивство – це протиправне, умисне або через необережність заподіяння смерті іншій людині.

Види вбивств:

Залежно від форми вини вбивства поділяються на такі:

- 1) умисні вбивства (ст.ст. 115–118 КК);
- 2) вбивство через необережність (ст. 119 КК).

Умисні вбивства, у свою чергу, різняться залежно від наявності або відсутності обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин, зазначених у характеристиці окремих складів, і поділяються на такі:

- 1) вбивство без обтяжуючих і пом'якшуючих обставин, так зване просте вбивство (ч. 1 ст. 115 КК);
- 2) вбивства за наявності обтяжуючих обставин, так звані кваліфіковані вбивства (ч. 2 ст. 115 КК);
- 3) вбивства за наявності пом'якшуючих обставин, так звані привілейовані вбивства (ст.ст. 116–118 КК).

Безпосереднім об'єктом вбивства є життя людини.

Початком життя вважається початок фізіологічних пологів (у тому числі передчасних та штучно викликаних).

Кінцевим моментом життя визнається настання фізіологічної смерті, коли внаслідок повної зупинки серця і припинення постачання

клітинам кисню відбувається незворотний процес розпаду клітин центральної нервової системи і смерть мозку. Самогубство, тобто заповідання смерті самому собі, як і готування до самогубства та замах на самогубство, не є кримінально караними діяннями.

Об'єктивна сторона всіх видів убивств характеризується наявністю трьох обов'язкових ознак (матеріальний склад кримінального правопорушення): 1) *суспільного небезпечного діяння* (дії або бездіяльності), спрямованого на позбавлення життя іншої людини; 2) *настання суспільно небезпечного наслідку* (у вигляді смерті іншої людини); 3) *причинного зв'язку між діянням і настанням смерті*.

Для позбавлення людини життя може бути застосовано як *фізичний вплив* (удар, постріл, здавлювання шиї, отруєння тощо), *так і психічний* (заповідання психічної травми, що викликала настання смерті тощо).

Для вбивства винний може використати м'язові зусилля свого тіла, різні знаряддя (ніж, камінь та інше), а також привести в дію різноманітні механізми та речовини (пістолет, отрута тощо). Із цією метою можуть бути використані явища природи, джерела підвищеної небезпеки, обстановка стихійного лиха тощо.

У випадку вчинення убивства *шляхом бездіяльності* може йтися про невчинення винним дій, які могли запобігти настанню смерті, за умови, що особа зобов'язана була і мала можливість вчинити такі дії, наприклад особа медичного персоналу з метою заповідання смерті хворому не застосовує необхідного лікування.

До ознак об'єктивної сторони вбивств, що мають значення для кваліфікації, необхідно віднести *спосіб та обстановку* їх вчинення.

Суб'єктивна сторона вбивства характеризується як умисною формою вини (прямою або непрямою умислом – ст.ст. 115–118 КК), так і необережністю (кримінально протиправна самовпевненість або кримінально протиправна недбалість ст. 119 КК).

До числа ознак суб'єктивної сторони вбивств, *що мають значення для кваліфікації*, необхідно віднести *мотив, мету й емоційний стан винного* в момент вчинення ним кримінального правопорушення.

Суб'єктом вбивств, передбачених ст.ст. 115–117 КК, є фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку. Суб'єктом убивств, передбачених ст.ст. 118, 119, є фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку. Деякі склади вбивств передбачають наявність яких-небудь додаткових ознак у суб'єкта (наприклад, суб'єктом умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини, передбаченого ст. 117 КК, може бути лише мати своєї новонародженої дитини).

ПИТАННЯ 117

ПРОСТЕ ВБИВСТВО (Ч. 1 СТ. 115 КК)

Вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині (ч. 1. ст. 115 КК).

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – життя іншої людини.

Об'єктивна сторона характеризується обов'язковими ознаками: а) діянням (дією або бездіяльністю), спрямованим на позбавлення життя іншої людини; 2) наслідком у вигляді смерті іншої людини; 3) причинним зв'язком між зазначеним діянням та наслідком.

Необхідною умовою кваліфікації діяння винного за ч. 1 ст. 115 КК є відсутність яких-небудь пом'якшуючих або обтяжуючих обставин, зазначених у ст.ст. 116–118 КК або ч. 2 ст. 115 КК. Лише в цьому випадку може йтися про кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 115 КК, – вбивство без пом'якшуючих або обтяжуючих обставин (так зване «просте» вбивство).

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання смерті іншої людини. Якщо з якихось обставин, що не залежали від волі винного, смерть потерпілого не настала, вчинене необхідно розглядати як замах на вбивство.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична, осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона умисного вбивства характеризується умисною формою вини (прямим або непрямим умислом). Мотив, мета, емоційний стан винного в момент вчинення кримінального правопорушення, якщо їх не передбачено ч. 2 ст. 115 і ст.ст. 116–118 КК, на кваліфікацію не впливають. Як свідчить судова практика, за ч. 1 ст. 115 КК кваліфікують вбивства, вчинені в обопільній сварці, або в бійці, через помсту, ревності, на ґрунті неприязних стосунків, за іншими мотивами, викликаними особистими відносинами винного з потерпілим.

ПИТАННЯ 118

УМИСНІ ВБИВСТВА З ОБТЯЖУЮЧИМИ ОБСТАВИНАМИ (КВАЛІФІКОВАНІ ВИДИ ВБИВСТВ) (Ч. 2 СТ. 115 КК)

Обтяжуючі обставини умисного вбивства закріплено у пунктах 1–14 ч. 2 ст. 115 КК, ними є умисне вбивство: 1) двох або більше осіб; 2) малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; 3) заручника або викраденої людини; 4) вчинене з особливою жорстокістю; 5) вчинене способом, небезпечним

для життя багатьох осіб; 6) з корисливих мотивів; 7) з хуліганських мотивів; 8) особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку; 9) з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення; 10) поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством; 11) вчинене на замовлення; 12) вчинене за попередньою змовою групою осіб; 13) вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого ст.ст. 116–118 КК; 14) з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Для кваліфікації умисного вбивства за частиною 2 ст. 115 КК необхідно встановити хоча б одну ознаку, передбачену ч. 2 ст. 115. Якщо в діях винної особи таких ознак виявляється декілька, то всі вони мають отримувати самостійну правову оцінку за відповідним пунктом ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне позбавлення життя двох або більше осіб кваліфікується за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК за умови, що їх убивство охоплювалось єдиним умислом винного. Для такої кваліфікації не має значення, яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим при позбавленні життя кожного з потерпілих. Якщо ці мотиви передбачені як кваліфікуючі ознаки, дії винного додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 КК. Наявність розриву в часі при реалізації єдиного умислу на вбивство двох або більше осіб значення для кваліфікації діяння за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК не має.

Під *вбивством малолітньої дитини* (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК) розуміється умисне позбавлення життя особи, якій не виповнилося 14 років. Ця кваліфікуюча ознака наявна тоді, коли винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім, або припускав це, або за обставинами справи повинен був і міг це усвідомлювати. Умисне вбивство жінки, яка перебувала у стані вагітності, за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК кваліфікується за умови, що винний завідомо знав про такий стан потерпілої.

Відповідальність за *умисне вбивство заручника або викраденої людини* (п. 3 ч. 2 ст. 115 КК) настає за умови, що потерпілий був заручником (тобто особою, яка була захоплена чи трималася з метою спонукати її родичів, державну або іншу установу, підприємство чи організацію, фізичну або службову особу до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення) і винна особа це усвідомлювала. Дії кваліфікуються як умисне вбивство заручника або викраденої людини незалежно від того, чи була винна особа причетною до вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 147 КК або ст. 146 КК. Разом із тим мотив такого вбивства повинен мати зв'язок із даними кримінальними правопорушення-

ми (це можуть бути бажання спонукати зазначених у ст. 147 КК осіб, установу, підприємство, організацію до вчинення чи утримання від вчинення певних дій, помста за невиконання висунутих вимог, прагнення приховати захоплення чи тримання заручника або інше кримінальне правопорушення, скоєне під час їх вчинення, тощо).

Умисне вбивство визнається вчиненим з *особливою жорстокістю* (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК), якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління тощо) страждань, а також якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань. Не можна кваліфікувати умисне вбивство за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК на тій підставі, що винна особа в подальшому з метою приховання цього кримінального правопорушення знищила або розчленувала труп.

Умисні вбивства, передбачені ст.ст. 116–118 КК, навіть якщо вони мали ознаки особливої жорстокості, кваліфікуються за відповідними статтями КК.

Як вчинене *способом, небезпечним для життя багатьох осіб* (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК), умисне вбивство кваліфікується за умови, що винний, реалізуючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосовує такий спосіб вбивства, який є небезпечним для життя не тільки цієї особи, а й інших людей. При цьому небезпека для життя інших людей (наявність загрози загибелі хоча б однієї людини, крім потерпілого) має бути реальною, а не уявною або передбачуваною. Для такої кваліфікації діяння також необхідно, щоб винний до реалізації об'єктивної сторони кримінального правопорушення (тобто завідомо) усвідомлював спосіб, який є небезпечним не тільки для життя потерпілого, але й для життя інших осіб.

Якщо у разі умисного вбивства, вчиненого в небезпечний для життя багатьох осіб спосіб, було позбавлено життя й іншу особу (інших осіб), таке діяння кваліфікується за пунктами 1 і 5 ч. 2 ст. 115 КК, а якщо заподіяно шкоду її (їх) здоров'ю, – за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК та відповідними статтями КК, що передбачають відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень.

За п. 6 ч. 2 ст. 115 КК як учинене з *корисливих мотивів* умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства.

Як учинене з *корисливих мотивів* слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних *корисливих цілях* (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо). Також *корисливим* є вбивство, вчинене за винагороду або з метою обійняти більш високооплачувану посаду.

Особливістю вбивства з *корисливих мотивів* є те, що його мотив виникає до вчинення кримінального правопорушення. Якщо намір заволодіти майном потерпілого виник у момент вбивства або одразу після вбивства, то воно не може кваліфікуватися за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК. Таке вбивство кваліфікується як вчинене без обтяжуючих обставин, а привласнення майна потерпілого вже після вбивства слід окремо кваліфікувати за статтею, якою передбачено відповідальність за кримінально протиправне заволодіння майном.

Як умисне вбивство з *хуліганських мотивів* за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК дії винного кваліфікуються, коли він позбавляє іншу особу життя внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини з використанням малозначного приводу. Така поведінка винного є відкритим викликом громадському порядку та обумовлена бажанням протиставити себе оточуючим, продемонструвати зневажливе до них ставлення. У вбивстві з *хуліганських мотивів* зовні видимою підставою до вчинення кримінального правопорушення виступає яка-небудь малозначна обставина, яка знаходиться у повній невідповідності зі вчиненою дією та наслідками, що настали. Якщо, крім убивства з *хуліганських мотивів*, винний учинив ще й інші *хуліганські дії*, що супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, вчинене кваліфікується за п. 7 ч. 2 ст. 115 і за відповідною частиною ст. 296 КК. Не можна кваліфікувати як вчинене з *хуліганських мотивів* умисне вбивство під час сварки чи бійки, яку розпочав сам потерпілий, а так само з ревнощів, помсти чи інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих стосунків, навіть якщо при цьому було порушено громадський порядок.

Відповідальність за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК за умисне вбивство *особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку* настає, якщо кримінальне правопорушення вчинено з метою не допустити чи припинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним зазначеного обов'язку, змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства. *Виконання службового обов'язку* – це діяльність особи, яка входить до кола її повноважень, а громадського обов'язку – здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи вчинення інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (наприклад, припинення правопорушення, повідомлення органів влади про кримінальне правопорушення або про готування до нього). Близькі родичі в розумінні п. 8 ч. 2 ст. 115 КК – це чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник (п. 1 ст. 3 КПК України). Умисне вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів, захисника чи представника особи або їх близьких родичів, начальника військової служби чи іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, за наявності відповідних підстав належить кваліфікувати тільки за ст.ст. 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст. 443 КК.

За п. 9 ч. 2 ст. 115 КК настає відповідальність за *умисне вбивство з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення*. Для кваліфікації умисного вбивства як такого, що вчинене з метою приховати інше кримінальне правопорушення, не має значення, чи був винний причетним до кримінального правопорушення, яке приховується. Якщо вбивство з метою приховання кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, було заздалегідь обіцяне, відповідальність настає за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК і за пособництво в тому кримінальному правопорушенні, яке приховувалось.

Умисне вбивство тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК, якщо воно було *поєднане зі звалтуванням або сексуальним насильством*, тобто мало місце в процесі вчинення зазначених кримінальних правопорушень чи одразу ж після їх вчинення. Ці кримінальні

правопорушення утворюють сукупність і кваліфікуються за п. 10 ч. 2 ст. 115 та ч. 5 ст. 152 або ч. 5 ст. 153 КК. Необережно заподіяна смерть при згвалтуванні також кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень, а саме за ст. 119 та ч. 5 ст. 152 або ч. 5 ст. 153 КК. Умисне вбивство з метою задовольнити статеву пристрасть із трупом також тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК.

У випадках, коли особу було умисно вбито через певний час після її згвалтування чи сексуального насильства з метою їх приховання, дії винного кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами ст.ст. 152 або 153 та п. 9 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство, *вчинене на замовлення* (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК), – це умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх. Якщо замовлення умисного вбивства мало форму угоди, відповідальність за п. 11 ч. 2 ст. 115 КК настає незалежно від того, коли були вчинені обіцяні виконавцеві дії – до чи після вбивства, виконав чи не виконав замовник свою обіцянку, збирався він це робити чи ні. До дій матеріального характеру, зокрема, належать сплата виконавцеві винагороди за вчинення вбивства, передача чи збереження прав на майно, звільнення від майнових зобов'язань тощо. Під діями *нематеріального характеру* розуміються будь-які дії, вчинення чи невчинення яких безпосередньо не пов'язане з матеріальними інтересами виконавця вбивства. У випадках, коли умисне вбивство на замовлення вчинюється з метою одержання від замовника грошей, матеріальних цінностей чи інших вигод матеріального характеру (тобто з корисливих мотивів), дії виконавця кваліфікуються за пунктами 6 і 11 ч. 2 ст. 115 КК. Замовник умисного вбивства залежно від конкретних обставин справи повинен визнаватись або підбурювачем, або організатором кримінального правопорушення (якщо тільки він не є його співвиконавцем). Дії замовника умисного вбивства, який одночасно був і співвиконавцем цього кримінального правопорушення, кваліфікуються за пунктами 11 і 12 ч. 2 ст. 115 КК як умисне вбивство, вчинене на замовлення за попередньою змовою групою осіб, а за наявності до того підстав – і за іншими пунктами цієї статті.

Вчиненим *за попередньою змовою групою осіб* (п. 12 ч. 2 ст. 115 КК) умисне вбивство вважається тоді, коли в позбавленні потерпілого

життя брали участь декілька осіб (дві і більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його виконання. За це кримінальне правопорушення несуть відповідальність і ті особи, котрі хоча й не вчинювали дій, якими безпосередньо була заподіяна смерть потерпілому, але будучи об'єднаними з іншими співвиконавцями вбивства єдиним умислом, спрямованим на позбавлення потерпілого життя, виконали хоча б частину того обсягу дій, який група вважала необхідним для реалізації цього умислу (наприклад, застосування на початку нападу насильства щодо потерпілого з метою приведення його у безпорадний стан з тим, щоб інший співучасник, скориставшись таким станом, заподіяв потерпілому смерть; подолання опору потерпілого з метою полегшити заподіяння йому смерті іншим співучасником тощо). Якщо учасники групи діяли узгоджено щодо декількох осіб, хоча кожен із них позбавив життя одного потерпілого, дії кожного зі співучасників розглядаються як умисне вбивство двох або більше осіб, вчинене за попередньою змовою, і кваліфікується за пунктами 1 і 12 ч. 2 ст. 115 КК. Умисне вбивство, вчинене організованою групою, також кваліфікується за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК.

У разі, коли група осіб, яка вчинила за попередньою змовою умисне вбивство, являла собою організацію, банду, терористичну групу чи терористичну організацію, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування чи організовану групу, створену з метою тероризування у виправних установах засуджених чи нападу на адміністрацію цих установ, відповідальність учасників групи настає за п. 12 ч. 2 ст. 115 і за відповідними частинами ст.ст. 255, 257, 258, 260, 392 КК.

За п. 13 ч. 2 ст. 115 КК кваліфікуються дії *особи, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого ст.ст. 116–118 КК*. Відповідальність за повторне умисне вбивство настає незалежно від того, чи була винна особа раніше засуджена за перше кримінальне правопорушення, вчинила вона закінчене вбивство чи готування до нього або замах на нього, була вона виконавцем чи іншим співучасником кримінального правопорушення.

Умисне вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого ст.ст. 116–118 КК, не підлягає кваліфікації за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК, якщо судимість особи за раніше вчинене умисне вбивство знята чи погашена в установленому порядку та на момент вчинення наступного умисного вбивства не спливали строки давності притягнення її до кримінальної відповідальності за раніше вчинене умисне вбивство, а у випадку,

передбаченому ч. 4 ст. 49 КК, коли особа була звільнена судом від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Вбивство з *мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості* (п. 14 ч. 2 ст. 115 КК) являє собою вбивство з ненависті до представника певної раси, національності чи релігії взагалі, а не до конкретних осіб із їх числа, а також вбивство з помсти за належність до певної раси, національності чи релігії. Тому для кваліфікації умисного вбивства за п. 14 ч. 2 ст. 115 КК необхідно, щоб при вчиненні такого кримінального правопорушення головним мотивом виступала саме расова, національна чи релігійна нетерпимість. Під *мотивом расової, національної чи релігійної нетерпимості* слід розуміти обумовлені певні потреби, внутрішні спонукання, вираженні бажанням винуватого показати неповноцінність потерпілого у зв'язку з належністю його до певної раси, нації чи релігії і цим самим виразити свою нетерпимість до них. Нетерпимість до нації, раси може виникнути на основі почуття (винятковості) особи, його належності до «вищої» нації, раси, а також уявлення особи, що його національність, раса відрізняється від інших національностей, рас своїм високим інтелектом, рівнем культури тощо. Підставою також може бути будь-який особистий мотив, коли образа, нанесена представником конкретної національності чи раси, розповсюджується на всю націю чи расу. Мотив релігійної нетерпимості проявляється бажанням винуватого виразити своє ворожнече ставлення, в першу чергу, до певної релігії чи релігійного об'єднання, а вже потім до потерпілого, який сповідує певну релігію чи належить до певного релігійного об'єднання.

Умисне вбивство з мотивів релігійної нетерпимості може бути спрямоване не тільки проти особи, яка сповідує певну релігію, а й проти особи, яка не сповідує жодну релігію (атеїста).

ПИТАННЯ 119

УМИСНЕ ВБИВСТВО, ВЧИНЕНЕ В СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ (СТ. 116 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, зумовленого жорстоким поведженням або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведження з боку потерпілого (ст. 116 КК).

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – життя іншої людини.

Потерпілим у цьому кримінальному правопорушенні визнається тільки та особа, яка вчиняла жорстоке поводження або поводження, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поводження. Жорстоке поводження може проявлятися у безжалюбних, грубих діях потерпілого, які спричиняють особі фізичні чи психічні страждання (заподіяння болю, штовхання, душення, нанесення побоїв чи тілесних ушкоджень, позбавлення їжі, води, сну тощо). Поводження, що принижує честь і гідність, – це такі дії, які мають на меті викликати в особи почуття страху чи меншовартості. Воно може мати форму цькування або тяжкої образи. Таке поводження призводить до виникнення у винного стану сильного душевного хвилювання.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується: 1) лише активними діями – посягання на життя іншої людини; 2) наслідками у вигляді смерті людини; 3) причинним зв'язком між зазначеними діями та наслідком; 4) часом вчинення. Це кримінальне правопорушення може бути вчинене у той час, коли винний перебуває в стані сильного душевного хвилювання. Він є короткочасним і триває, як правило, кілька хвилин. Якщо умисне вбивство вчиняється після закінчення цього часу, то винна особа підлягає відповідальності за певною частиною чи пунктом ч. 2 ст. 115 КК.

Сильним душевним хвилюванням є емоційний стан винного, який значною мірою знижував його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними. Важливо, що цей стан викликаний саме поведінкою потерпілого, протікає швидко і бурхливо, супроводжується різко вираженими психофізіологічними проявами та змінами.

Стан сильного душевного хвилювання (*фізіологічний афект*, з психологічної точки зору) на відміну від *патологічного афекту* не виключає осудності. Разом із цим у провадженнях про такі кримінальні правопорушення обов'язково призначається комплексна судово-психолого-психіатрична експертиза.

Виникнення стану сильного душевного хвилювання внаслідок застосування до особи насильства на законних підставах (наприклад, при затриманні її працівниками органів Національної поліції у разі вчинення нею кримінального правопорушення) і т. ін. виключає відповідальність особи за ст. 116 КК.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту смерті людини.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку і перебувала під час вчинення кримінального правопорушення у стані сильного душевного

хвилювання, зумовленого жорстоким поведженням або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведження з боку потерпілого.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим або непрямим умислом. Винний, вчиняючи діяння, передбачене ст. 116 КК, у будь-якому випадку усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає суспільно небезпечні наслідки та бажає або свідомо припускає їх настання. Психічне ставлення особи при вчиненні цього кримінального правопорушення характеризують дві особливості: 1) умисел завжди є таким, що раптово виник, і афектованим, тобто виникаючи раптово, він одразу й реалізується; 2) емоційний стан винної особи характеризується сильним душевним хвилюванням, що значною мірою знижує її здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними.

ПИТАННЯ 120

УМИСНЕ ВБИВСТВО МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ (СТ. 117 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів (ст. 117 КК).

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – життя новонародженої дитини.

Потерпілим від цього кримінального правопорушення може бути лише власна новонароджена дитина матері.

Об'єктивна сторона характеризується: 1) суспільно небезпечним діянням – посяганням на життя власної новонародженої дитини; 2) наслідками у вигляді її смерті; 3) причинним зв'язком між зазначеними діями та наслідками; 4) часом і певною обстановкою – це діяння може бути вчинено лише під час пологів або відразу після пологів. Учинення цих дій через деякий час після пологів за відсутності кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, тягне за собою відповідальність за ч. 1 ст. 115 КК.

Відповідальність матері пом'якшується за умови, якщо вбивство дитини було вчинено під час пологів або одразу після них, тобто законодавець обмежує вчинення цього кримінального правопорушення певним нетривалим проміжком часу, доки особливий психофізіологічний стан жінки послаблює її здатність керувати своїми діями.

В інших випадках відповідальність за вбивство матір'ю своєї дитини настає на загальних підставах.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише мати своєї новонародженої дитини, яка є осудною і на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 14-річного віку.

Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини може бути вчинене у співучасті. Співвиконавець цього вбивства підлягає кримінальній відповідальності залежно від обставин справи за відповідною частиною і пунктом ч. 2 ст. 115 КК.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим або непрямым умислом.

Психічне ставлення матері до вчиненого нею діяння характеризують такі особливості: 1) його вчинення обумовлюється емоційною напругою, викликаного вагітністю і пологами, та психічними процесами, що їх супроводжували; 2) тимчасовий психічний розлад послаблює здатність матері усвідомлювати свої дії та керувати ними.

ПИТАННЯ 121

УМИСНЕ ВБИВСТВО ПРИ ПЕРЕВИЩЕННІ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ АБО У РАЗІ ПЕРЕВИЩЕННЯ ЗАХОДІВ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ (СТ. 118 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК. ПОНЯТТЯ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ТА ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Умисне вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони, а також у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 118 КК).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується: 1) суспільно небезпечним діянням – посяганням на життя іншої людини; 2) наслідками у вигляді заподіяння смерті людині; 3) причинним зв'язком між зазначеним діянням і наслідками; 4) певною обстановкою.

Стаття 118 КК містить склад привілейованого умисного вбивства у разі його вчинення при перевищенні:

1) меж необхідної оборони. У разі вбивства того, хто посягає, при захисті від суспільно небезпечного посягання, але з перевищенням меж необхідної оборони, тобто при явній невідповідності зазначеної шкоди небезпечності посягання або обстановці захисту.

Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави

від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

При вирішенні питання про наявність перевищення меж необхідної оборони слід враховувати не лише відповідність або невідповідність знярядь захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу; його раптовість; неготовність до його відбиття; кількість нападників і тих, хто захищався; їх фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини;

2) меж захисту в обстановці уявної оборони. Вбивство вчиняється за обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання з боку потерпілого не було і винна особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання;

3) заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Вчинення вбивства під час затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, тобто заподіяння такої шкоди, яка явно не відповідала небезпечності посягання або обстановці затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Правомірне затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, потерпілими або іншими особами – це насильницькі дії, спрямовані на короткострокове позбавлення волі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з метою доставлення її органам влади, якщо такі дії обумовлені необхідністю затримання і відповідали небезпечності вчиненого посягання та обстановці затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту настання смерті потерпілого.

Обов'язковою умовою кваліфікації вбивства за ст. 118 КК є перебування винного при вчиненні цього діяння у стані необхідної оборони, уявної оборони або в умовах необхідності затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Якщо буде встановлено, що винний не перебував у такій обстановці, вчинене ним за наявності підстав слід кваліфікувати за ст. 115 КК.

Суб'єктом кримінального правопорушення є осудна особа, яка досягла 16-річного віку і перебуває у стані необхідної чи уявної оборони або в умовах необхідності правомірного затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим або непрямым умислом. *Мотивація* дій винного при перевищенні меж необхідної оборони має бути головним чином обумовлена захистом від суспільно небезпечного посягання на охоронювані законом права та інтереси. При перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, домінуючим є спрямування дій винного – він переслідує мету затримати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і доставити її відповідним органам влади.

ПИТАННЯ 122

ВБИВСТВО ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ (СТ. 119 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Вбивство, вчинене через необережність (ч. 1 ст. 119 КК).

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – життя іншої людини.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується обов'язковими ознаками: а) діянням (дією або бездіяльністю), що спричиняє смерть іншій людині; 2) наслідком у вигляді смерті людини; 3) причинним зв'язком між зазначеним діянням та наслідком.

Якщо необережне заподіяння смерті є ознакою іншого кримінального правопорушення (зокрема, передбаченого ч. 3 ст. 134, ч. 3 ст. 135, ч. 3 ст. 136, ч. 2 ст. 137, ч. 2 ст. 139 КК), воно кваліфікується за статтею Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за це кримінальне правопорушення, і додаткової кваліфікації за ст. 119 КК не потребує.

Вбивство через необережність вважається **закінченим з моменту** настання смерті потерпілої особи.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний (фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку).

Із суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення характеризується необережністю: кримінально протиправною самовпевненістю або кримінально протиправною недбалістю. Відповідальність за протиправне заподіяння смерті іншій людині через необережність настає у випадках, коли особа, яка позбавила потерпілого життя, передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення (*кримінально протиправна самовпевненість*), або ж не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити (*кримінально протиправна недбалість*).

ПИТАННЯ 123

ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА (СТ. 120 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства (ч. 1 ст. 120 КК)

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є життя та здоров'я особи.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення характеризується: 1) суспільно небезпечним діянням у формі: а) жорстокого поводження з особою; б) шантажу; в) систематичного приниження людської гідності потерпілого; г) систематичного примусу до дій, які суперечать її волі; д) вчинення інших дій, що сприяють самогубству; 2) наслідками у вигляді доведення особи до: а) самогубства; б) замаху на самогубство; 3) причинним зв'язком між вказаними діянням і наслідками. Дана норма передбачає відповідальність за доведення особи до самогубства та схиляння до самогубства.

Жорстоке поводження може проявитися у безжальних, грубих діяннях винного, які спричиняють потерпілому фізичні чи психічні страждання – мордування, позбавлення їжі, ліків, води, сну, одягу, житла, систематичне нанесення тілесних ушкоджень чи побоїв, примушування до вчинення дій сексуального характеру тощо. Під шантажем розуміються погрози розголосити відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці. Систематичне приниження людської гідності полягає, зокрема, у багаторазових образах, глумлінні над потерпілим, цькуванні, поширенні наклепницьких вигадок, іншому принизливому ставленні до потерпілого. Примус до дій, які суперечать волі потерпілої особи, означає вимагання від іншої особи шляхом погрози, насильства чи інших подібних дій вчинити дії, які той не бажає вчиняти. Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення потерпілим дій, безпосередньо спрямованих на позбавлення себе життя.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, який досяг 16 років.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умислом або необережністю. Якщо винний умисно схилив до самогубства особу, яка не усвідомлює значення своїх дій,

вчинене, залежно від обставин справи, слід кваліфікувати за відповідною частиною і пунктом ч. 2 ст. 115 КК.

Кваліфікуючими ознаками цього кримінального правопорушення є вчинення його: (ч. 2 ст. 120 КК) – щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого; двох або більше осіб; (ч. 3 ст. 120 КК) – щодо неповнолітнього (особа, яка не досягла 18-річного віку).

ПИТАННЯ 124

УМИСНЕ ТЯЖКЕ ТІЛЕСНЕ УШКОДЖЕННЯ (СТ. 121 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Умисне тяжке тілесне ушкодження, тобто умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя (ч. 1 ст. 121 КК).

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є здоров'я особи.

Об'єктивну сторону кримінального правопорушення утворюють: 1) суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність); 2) наслідки у вигляді тяжкого тілесного ушкодження 3) причинний зв'язок між зазначеними діяннями і наслідками.

Відповідно до ст. 121 КК тяжким тілесним ушкодженням є тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило: втрату будь-якого органу або його функцій; каліцтво статевих органів; психічну хворобу; інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину; переривання вагітності; непоправне знівечення обличчя.

Небезпечними для життя є ушкодження, які в момент заподіяння чи в клінічному перебігу через різні проміжки часу спричиняють загрозові для життя явища і які без надання медичної допомоги, за звичайним своїм перебігом, закінчуються чи можуть закінчитися смертю. Запобігання смерті, що обумовлене поданням медичної допомоги, не повинно братися до уваги при оцінюванні загрози для життя таких ушкоджень. Загрозовий для життя стан, який розвивається в клінічному перебігу ушкоджень, незалежно від проміжку часу, що минув після його заподіяння, повинен перебувати з ним у прямому причинно-наслідковому зв'язку. Види цих тілесних

ушкоджень визначаються Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

За ознакою втрати будь-якого органа або його функцій тяжким визнається ушкодження не за загрозою для життя, а за кінцевим результатом та наслідками. Втрата будь-якого органа або втрата органом його функцій – це втрата: 1) зору; 2) слуху; 3) язика; 4) руки; 5) ноги; 6) репродуктивної здатності.

При ушкодженні якого-небудь органа чи його частини, функція якого була втрачена раніше (до травми), ступінь тяжкості ушкодження встановлюється за ознакою фактично викликаної тривалості розладу здоров'я.

Під каліцтвом статевих органів розуміється така шкода, яка призводить до хронічного болю під час статевих контактів, розладу сексуального потягу, посттравматичного синдрому, тяжкої психологічної травми тощо. В цьому випадку, експертна оцінка каліцтва статевих органів чоловіка і жінки різниться. Якщо внаслідок каліцтва статевих органів має місце втрата репродуктивної функції, то діяння кваліфікується додатково за ознакою втрати будь-якого органу або його функцій. При цьому під втратою репродуктивної здатності треба розуміти втрату здатності до злягання чи втрату здатності до запліднення та дітородіння.

Під психічною хворобою слід розуміти психічне захворювання. До психічних захворювань не можна відносити пов'язані з ушкодженням реактивні стани (психози, неврози). Ушкодження кваліфікується як тяжке тільки тоді, коли воно потягло за собою розвиток психічного захворювання, незалежно від його тривалості і ступеня виліковності. Ступінь тяжкості ушкодження, що викликало реактивний стан нервової системи, визначається за ознакою тривалості розладу здоров'я. Діагноз психічного захворювання і причинно-наслідковий зв'язок між ушкодженням і психічним захворюванням, що розвинулось, встановлюється психіатричною експертизою. Ступінь тяжкості такого тілесного ушкодження визначається судово-медичним експертом з урахуванням висновків цієї експертизи.

Ознакою тяжкого тілесного ушкодження є також інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину (не менш 33 %). Під розладом здоров'я слід розуміти безпосередньо поєднаний з ушкодженням послідовно розвинений хворобливий процес. Розміри стійкої (постійної) втрати загальної працездатності при ушкодженнях встановлюються після наслідку ушкодження, що визначився, на підставі об'єктивних даних з урахуванням документів, якими керується у своїй роботі експертна

комісія. Під стійкою (постійною) втратою загальної працездатності розуміється така необоротна втрата функції, яка повністю не відновлюється.

Ушкодження, що спричинило переривання вагітності, незалежно від її строку, належить до тяжких за умови, що між цим ушкодженням і перериванням вагітності є прямий причинний зв'язок.

Непоправним знівечення обличчя визнається у тих випадках, коли ушкодження обличчя потерпілого не може бути виправним. Під виправністю ушкодження слід розуміти значне зменшення вираження патологічних змін (рубця, деформації, порушення міміки тощо) з часом чи під дією нехірургічних засобів. Коли ж для усунення необхідне хірургічне втручання (косметична операція), то ушкодження обличчя вважається непоправним. Поняття знівечення – не медичне поняття, тому право кваліфікувати ушкодження обличчя як знівечення належить до компетенції слідчого та суду. Водночас не слідчий і суд, а судово-медичний експерт визначає вид ушкодження, його особливості, механізм утворення і встановлює, чи є це ушкодження виправним або невиправним.

Закінченим це кримінальне правопорушення є: у разі визнання умисного тілесного ушкодження тяжким за ознакою його небезпечності для життя в момент заподіяння – з моменту вчинення такого діяння; у всіх інших випадках – з моменту настання наслідків, зазначених у ч. 1 ст. 121 КК.

Суб'єктом кримінального правопорушення є осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим або непрямым умислом. Мета умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження впливає на кваліфікацію цього діяння лише в одному випадку – коли нею є залякування потерпілого або інших осіб (ч. 2 ст. 121 КК). Мотиви створюють кваліфікований склад цього злочину у випадку, коли злочин вчиняється з расової, національної або релігійної нетерпимості. Водночас установлення мотиву і мети при заподіянні умисного тяжкого тілесного ушкодження є обов'язковим, оскільки у ряді випадків наявність певних мотиву чи мети є підставою для кваліфікації такого діяння за іншими статтями КК.

Кваліфікованими видами умисного тяжкого тілесного ушкодження (ч. 2 ст. 121 КК) є вчинення його: 1) способом, що має характер особливого мучення; 2) групою осіб; 3) з метою залякування потерпілого або інших осіб; 4) мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості; 5) на замовлення або 6) спричинення ним смерті потерпілого.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення, має місце тоді, коли його заподіяння супроводжувалось особливим фізичним чи моральним стражданням або особливим (нестерпним) болем для потерпілого. Мученням можуть бути визнані будь-які дії, які мають наслідком зазначені страждання чи біль. Зокрема це можуть бути дії, спрямовані на тривале позбавлення людини їжі, пиття чи тепла, залишення в шкідливих для здоров'я умовах та інші подібні дії. Особливим проявом таких дій слід визнавати дії, які мають характер мордування або катування.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене з метою залякування потерпілого або інших осіб, має місце тоді, коли такі ушкодження заподіюються для викликають у них почуття страху перед винним чи іншими особами. Однак страх не є самоціллю заподіяння зазначених ушкоджень. Найчастіше вони є засобом впливу на потерпілого чи інших осіб, щоб примусити їх виконати певну дію чи утриматись від її виконання. Іншими особами, на залякування яких спрямоване заподіяння тяжких тілесних ушкоджень потерпілому, можуть визнаватися будь-які особи, на яких, на думку винного, вчинення зазначених дій щодо потерпілого може вчинити бажаний для винного вплив. Такими особами можуть бути близькі родичі потерпілого, друзі, колеги по роботі тощо.

Характеристика мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості відповідає п. 14 ч. 2 ст. 115 КК.

Поняття «замовлення» у складі цього кримінального правопорушення є аналогічним цьому поняттю в п. 11 ч. 2 ст. 115 КК.

ПИТАННЯ 125

УМИСНЕ СЕРЕДНЬОЇ ТЯЖКОСТІ ТІЛЕСНЕ УШКОДЖЕННЯ (СТ. 122 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, тобто умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у статті 121 цього Кодексу, але таке, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину (ч. 1 ст. 122 КК).

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – здоров'я особи.

Об'єктивну сторону кримінального правопорушення характеризують: 1) суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність); 2) наслідки у вигляді середньої тяжкості тілесного ушкодження; 3) причинний зв'язок між зазначеними діяннями та наслідками.

Умисним середньої тяжкості тілесним ушкодженням визнається умисне тілесне ушкодження, яке: 1) не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у ст. 121 КК, але при цьому 2) є таким, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину. Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання вказаних у ч. 1 ст. 122 КК наслідків.

Тривалим слід вважати розлад здоров'я строком понад 3 тижні (більш як 21 день). Під стійкою втратою працездатності менш як на одну третину розуміється втрата загальної працездатності від 10 % до 33 % включно.

Суб'єктом кримінального правопорушення є осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим або непрямым умислом. Мотив цього діяння не має значення для його кваліфікації. Мета умисного заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження впливає на кваліфікацію діяння у двох випадках – коли нею є: 1) залякування потерпілого або його родичів; 2) їх примус до певних дій (ч. 2 ст. 121 КК).

Кваліфікованими видами умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження (ч. 2 ст. 121) є вчинення його з метою: 1) залякування потерпілого або його родичів; 2) їх примусу до певних дій; 3) з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Залякування за своїм змістом є близьким до залякування у складі умисного тяжкого тілесного ушкодження, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК. Особливістю цієї ознаки при заподіянні умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження є те, що залякування спрямовується, крім потерпілого, лише на його родичів. Примус означає вимагання від потерпілого або його родичів вчинення або утримання від вчинення певних дій шляхом заподіяння потерпілому умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження. Під родичами слід розуміти не лише близьких родичів, а й інших родичів потерпілого.

Мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості є аналогічними злочину, передбаченому п. 14 ч. 2 ст. 115 КК.

ПИТАННЯ 126

УМИСНЕ ЛЕГКЕ ТІЛЕСНЕ УШКОДЖЕННЯ (СТ. 125 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Умисне легке тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 125 КК).

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є здоров'я особи.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується: 1) суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю); 2) наслідками у вигляді середньої тяжкості тілесного ушкодження; 3) причинним зв'язком між зазначеними діянням та наслідками.

Дане кримінальне правопорушення передбачає два види легких тілесних ушкоджень: 1) легкого тілесного ушкодження (ч. 1 ст. 125 КК); 2) легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності (ч. 2 ст. 125 КК).

У першому випадку йдеться про легке тілесне ушкодження, що не спричинило таких наслідків, як короточасний розлад здоров'я або незначна втрата працездатності. Таким тілесним ушкодженням є ушкодження, що має незначні скороминущі наслідки, тривалістю не більш як шість днів.

Легке тілесне ушкодження другого виду характеризується тим, що при його заподіянні потерпілому спричиняються короточасний розлад здоров'я або незначна стійка втрата працездатності. Короточасним слід вважати розлад здоров'я тривалістю понад шість днів, але не більш як три тижні (21 день). Під незначною стійкою втратою працездатності слід розуміти втрату загальної працездатності до 10 %.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту заподіяння фізичної шкоди у вигляді наслідків, зазначених у ч.ч. 1 або 2 ст. 125 КК.

Суб'єктом кримінального правопорушення є осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим або непрямим умислом. Мотиви і мета на кваліфікацію не впливають.

ПИТАННЯ 127

ПОБОЇ І МОРДУВАННЯ (СТ. 126 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 126 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є здоров'я особи. Додатковим факультативним його об'єктом можуть виступати воля, честь і гідність особи, її психічна недоторканність.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення визначається: 1) суспільно небезпечним діянням; 2) суспільно небезпечними наслідками; 3) причинним зв'язком між діянням та наслідками.

Діяння може проявлятися: 1) в завданні удару, побоїв або 2) вчиненні інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень.

Під ударом слід розуміти одноразовий різкий вплив на тіло людини за допомогою певного предмета або частини тіла (руки, ноги, голови), що завдає фізичного болю. Побої – це багаторазове (два і більше) завдання ударів по тілу потерпілого, яке не спричинило тілесних ушкоджень. Інші насильницькі дії – це інші, крім удару та побоїв, дії, які можуть полягати, зокрема, у: щипанні, викручуванні кінцівок, защемленні тієї чи іншої частини тіла за допомогою будь-яких пристроїв, здушуванні шиї, вириванні волосся, дії на тіло термічними факторами тощо. Завдання удару, побоїв, вчинення інших насильницьких дій утворюють склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126, за двох умов, а саме тоді, коли вони: а) завдали потерпілому фізичного болю; б) не спричинили тілесних ушкоджень. Під фізичним болем розуміється такий психічний стан особи, який характеризується стражданнями, спричиненими фізичним впливом на його тіло. Удари, побої та інші насильницькі дії не становлять особливого виду ушкоджень, тому неспричинення тілесних ушкоджень є другою умовою їх кваліфікації за ст. 126 КК. Якщо ж після них на тілі потерпілого залишились ушкодження, зафіксовані в установленому законом порядку, їх слід оцінювати за ступенем тяжкості, виходячи із звичайних ознак, і залежно від ступеня тяжкості кваліфікувати, відповідно, за ст.ст. 121, 122, 125 КК. Додатково кваліфікувати завдання удару, побоїв чи вчинення інших насильницьких дій за ст. 126 КК не потрібно. Якщо удар, побої або інші насильницькі дії не завдали потерпілому фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, вони не визнаються кримінальним правопорушенням.

Закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту завдання удару, побоїв, вчинення інших насильницьких дій. Тобто має місце формальний склад кримінального правопорушення.

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний, який досяг 16 років.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим і непрямим умислом. Мотив і мета не мають значення для кваліфікації вчиненого за ст. 126.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 126 КК) є вчинення описаних у ч. 1 цієї статті діянь: 1) що

мають характер мордування; 2) групою осіб; 3) з метою залякування потерпілого чи його близьких; 4) з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Характеру мордування удари, побої або інші насильницькі дії набувають тоді, коли вони полягають в багаторазовому або тривалому спричиненні болю (щипання, шмагання, завдання численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостроколючими предметами, дія термічних факторів та інші аналогічні дії). Вирішення питання про те, чи мали зазначені дії характер мордування, входить до компетенції органу дізнання, слідчого, прокурора, суду. Судово-медичний експерт повинен у таких випадках встановити наявність, характер, локалізацію, кількість ушкоджень, одночасність чи різночасність їх утворення, особливості ушкоджуючих предметів, механізм їхньої дії.

Інші кваліфіковані ознаки є ідентичними для тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості.

ПИТАННЯ 128

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО (СТ. 126-1 КК)

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи (ст. 126-1 КК).

Основним безпосереднім об'єктом правопорушення є здоров'я особи. **Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом** можуть виступати воля, честь і гідність особи та її психічна недоторканність.

Потерпілий у цьому правопорушенні є спеціальним. Ним може бути подружжя; колишнє подружжя; наречені; особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їх батьки та діти, а також інші родичі, інші особи, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання.

Об'єктивна сторона цього правопорушення характеризується такими ознаками: 1) суспільно небезпечна дія; 2) суспільно небезпечний наслідок; 3) причинний зв'язок.

Дія у складі правопорушення характеризується вчиненням домашнього насильства, а саме умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства.

Загальне поняття **домашнього насильства** сформульовано у ст. 1 Закону України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Під ним розуміється діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. У цій же статті сформульовано визначення фізичного, сексуального, психологічного та економічного насильства.

Кримінальна відповідальність за **вчинення сексуального насильства** не охоплюється складом ст. 126-1 КК, а потребує кваліфікації за відповідною статтею розділу IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» КК.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру. Заподіяння тілесних ушкоджень чи спричинення смерті потерпілому потребує додаткової кваліфікації за відповідними статтями.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи. Погроза вбивством чи знищенням майна потерпілого потребує додаткової кваліфікації за ст.ст. 129 та 195 КК.

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування

до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Систематичність як складова об'єктивної сторони полягає у вчиненні трьох і більше епізодів, тоді як для настання адміністративної відповідальності, передбаченої ст. 173-2 КУпАП, достатньо одного випадку.

Суспільно небезпечні наслідки визначено як фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність та погіршення якості життя потерпілого.

Домашнє насильство слід вважати *закінченим з моменту*, коли настає хоча б один з указаних суспільно небезпечних наслідків (матеріальний склад).

Суб'єкт правопорушення – спеціальний – осудна особа, що досягла 16-річного віку і є кривдником.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим або непрямим умислом.

ПИТАННЯ 129

ПОГРОЗА ВБИВСТВОМ (СТ. 129 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Погроза вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози (ч. 1 ст. 129 КК).

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – особиста безпека особи.

З об'єктивної сторони, кримінальне правопорушення характеризується погрозою (усно, письмово, за допомогою різного роду дій (жестів, міміки, демонстрації зброї тощо) позбавити іншу людину життя.

Погроза вбивством має бути конкретною та реальною, тобто сприйматися потерпілим як така, що може здійснитися. Реальність оцінюється судом у кожному окремому випадку, виходячи з конкретних обставин справи (форми, характеру, місця, часу й обстановки її висловлення, характеру попередніх взаємовідносин між винним і потерпілим тощо).

Погроза має бути звернена до конкретної особи і висловлена особисто потерпілому або через третіх осіб. Особливе значення при цьому має сприйняття погрози самим потерпілим як реальної за наявності підстав побоюватися її виконання.

Кримінальне правопорушення **вважається закінченим** з моменту доведення погрози до відома потерпілого.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Із **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення характеризується виною у формі прямого умислу. Винний усвідомлює, що погрожує вбивством, що ця погроза здатна викликати у потерпілого реальне побоювання за своє життя, і бажає цього, незалежно від наявності чи відсутності у нього наміру реалізувати цю погрозу.

ПИТАННЯ 130

НЕЗАКОННЕ ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ АБО СТЕРИЛІЗАЦІЇ (СТ. 134 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти (ч. 1 ст. 134 КК).

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є здоров'я вагітної жінки.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується суспільно небезпечним діянням у формі дії. При цьому ч. 1 ст. 134 КК не містить вказівки на *незаконність* проведення абортів. Це пояснюється тим, що проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти, визнається незаконним у будь-якому випадку, тому що будь-яке медичне втручання у діяльність організму потерпілого, навіть за його згодою, без належної медичної освіти, є кримінальним правопорушенням.

Перш ніж надати визначення поняттю «*незаконний аборт*», треба проаналізувати усі його юридично значущі *аспекти*: 1) аборт буде вважатися у будь-якому випадку незаконним, коли він проводиться (або був проведений) особою, яка не має спеціальної медичної освіти (особа, яка не є лікарем-спеціалістом, акушером-гінекологом); 2) аборт – це операція, яка створює небезпеку для життя та здоров'я жінки, а тому повинен проводитися лише у акредитованих закладах охорони здоров'я; 3) штучне переривання вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів, повинно проводитися лише за наявності медичних або соціальних показань; 4) аборт необхідно визнавати незаконним, коли він здійснюється всупереч нормативно-правовим актам Міністерства охорони здоров'я України.

Відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення» від 24 травня 2013 р. № 423 *аборт буде вважатися законним*, коли він проведений:

а) в акредитованих закладах охорони здоров'я; б) у термін вагітності до 12 тижнів (за поінформованим бажанням жінки); в) за відсутності медичних протипоказань; г) за наявністю соціальних показань; д) лікарем-акушером-гінекологом першої або вищої кваліфікаційної категорії; е) у строк, термін вагітності якого становить до 22 тижнів (за медичними та соціальними показаннями, зазначеними в Порядку).

Виходячи з вищевикладеного, під *незаконним аборт* слід розуміти штучне переривання вагітності за проханням та згодою потерпілої всупереч необхідним умовам для проведення штучного переривання вагітності, тобто поза акредитованих закладів охорони здоров'я або поза строки, у які можлива ця операція (12 тижнів), або при відсутності підстав, за наявності яких можливий аборт (медичні та соціальні показання – 12–22 тижні), або всупереч нормативно-правовим актам Міністерства охорони здоров'я України, або особою, яка не є лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом.

Моментом закінчення незаконного проведення аборт (ч. 1 ст. 134 КК) є дії, що призвели до неминучого припинення розвитку плоду, незалежно від його вигнання або вилучення.

Суб'єкт кримінального правопорушення: суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 134 КК, може бути фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку і не є лікарем-спеціалістом акушером-гінекологом. До осіб, які не мають спеціальної медичної освіти, необхідно відносити осіб, які не мають жодного відношення до медицини, та осіб, які мають відношення до медицини, але не є лікарями-спеціалістами акушерами-гінекологами. До останньої групи належать: а) лікарі-спеціалісти, які за характером своєї професійної діяльності не уповноважені на проведення штучного переривання вагітності, тобто за спеціальністю не є акушерами-гінекологами (наприклад, лікар-спеціаліст уролог, стоматолог, невропатолог тощо); б) лікарі, які отримали вищу медичну освіту, але не є лікарями-спеціалістами (наприклад, лікарі-інтерни, лікарі, яким атестаційною комісією знято кваліфікаційну категорію або яким відмовлено у присвоєнні (підтвердженні) кваліфікаційної категорії). Винятком є лікарі-інтерни, які здобувають практичні навички за спеціальністю «акушерство і гінекологія» під наставництвом керівника відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я для отримання сертифікату лікаря-спеціаліста; в) особи середнього медичного персоналу (наприклад, медичні сестри, акушерки, фельдшери); г) студенти медичних навчальних закладів, які ще не отримали вищу медичну освіту.

Суб'єктивна сторона передбачає вчинення кримінального правопорушення тільки умисно.

Частина 2 ст. 134 КК передбачає таку кваліфікуючу ознаку, як примушування до абортів без добровільної згоди потерпілої особи. Примушування є психічним насильством, що виражається у різного роду погрозах (заподіяння тілесних ушкоджень, обмежень прав і свобод, розголошення відомостей, які особа бажає зберегти в таємниці тощо).

Частина 3 ст. 134 КК встановлює таку обтяжуючу обставину, як незаконне проведення абортів, що спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої особи.

Частина 4 ст. 134 КК передбачає кримінальну відповідальність за примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи.

Під стерилізацією слід розуміти статеву стерилізацію, яка призводить до знепліднення або позбавлення людини здатності до відтворення. Стерилізація здійснюється хірургічним, гінекологічним, медикаментозним, радіаційним або іншим шляхом.

Під примушуванням жінки до вчинення абортів або стерилізації треба розуміти будь-які активні дії винного, спрямовані на спонукання жінки перервати вагітність або здійснити стерилізацію за умови, що винний знає про її небажання щодо вчинення цих дій. Тому не буде примушуванням до переривання вагітності у разі, коли особа радить чи рекомендує жінці перервати вагітність або не виконує прохання чи вимоги жінки вчинити певні дії як умови збереження вагітності, наприклад укласти з нею шлюб, змінити місце роботи, навіть якщо особа бажає, щоб жінка перервала вагітність, і відмовляється вчинити певні дії, усвідомлюючи, що внаслідок її відмови жінка може перервати вагітність.

Для визнання примушування кримінально караним необхідно, щоб воно супроводжувалось погрозою настання небажаних для жінки наслідків у разі відмови перервати вагітність або здійснити стерилізацію, і може бути у вигляді психічного чи фізичного насильства. **Психічне насильство** – це різного виду погрози: звільнити з роботи; позбавити матеріального забезпечення і підтримки, розірвати шлюб; розголосити відомості про особисте життя жінки, які вона хоче зберегти в таємниці; застосувати фізичне насильство тощо. **Фізичне насильство** – це нанесення побоїв, тілесних ушкоджень, мучення, позбавлення їжі, сну тощо. Фізичне насильство, яке утворює самостійний склад кримінального правопорушення, кваліфікується за відповідними статтями КК, що встановлюють відповідальність за посягання на здоров'я особи.

Кримінальне правопорушення, передбачене ч.ч. 2 та 4 ст. 134 КК, визнається закінченим з моменту здійснення відповідного впливу на потерпілого незалежно від його результатів (формальний склад кримінального правопорушення).

Частиною 5 ст. 134 КК встановлено відповідальність за «дію, передбачену частиною четвертою цієї статті, якщо вона спричинила смерть потерпілої особи чи інші тяжкі наслідки».

До *тяжких наслідків* належать: самогубство потерпілого, заподіяння йому тяжких тілесних ушкоджень, хронічне захворювання.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний – фізична осудна особа, яка на момент його вчинення досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим або непрямым умислом. Психічне ставлення до суспільно небезпечних наслідків, зазначених у ч.ч. 3 та 5 ст. 134 КК, є необережним (кримінально протиправна самовпевненість або кримінально протиправна недбалість). За наявності умислу щодо заподіяння смерті, безплідності або тривалого розладу здоров'я, тяжкого тілесного ушкодження дії винного слід кваліфікувати за ст.ст. 115, 121 або 122 КК. У разі, коли тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої сталися внаслідок проведення аборту, який здійснювався на законних підставах лікарем із профільною медичною підготовкою, за наявності підстав вчинене слід кваліфікувати за ст. 140 КК.

ПИТАННЯ 131

ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ (СТ. 135 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан (ч. 1 ст. 135 КК).

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – здоров'я або життя особи.

Потерпілим від цього кримінального правопорушення є особа, яка характеризується сукупністю ознак: а) перебуває в небезпечному для життя стані; б) позбавлена можливості вжити заходів до

самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 135 КК, полягає у суспільно небезпечній бездіяльності, що виражається у завідомому залишенні без допомоги потерпілої особи. *Залишення без допомоги* передбачає невжиття особою заходів, необхідних для відвернення небезпеки для життя потерпілого.

Кримінальне правопорушення має формальний склад і вважається закінченим з моменту залишення в небезпеці (ухилення від надання допомоги), незалежно від того, наскільки ефективною могла бути допомога потерпілому.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний – фізична, осудна особа з 16-річного віку. Ними можуть бути лише дві категорії осіб: 1) особа, що була зобов'язана піклуватися про потерпілого і мала можливість надати йому допомогу; 2) особа, що сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан.

Обов'язок піклуватися про потерпілого може бути обумовлений як законами, так і іншими нормативно-правовими актами, договорами. Законодавство України покладає відповідні обов'язки на наступних осіб: 1) батьків, усиновителів, прийомних батьків – піклуватися про здоров'я рідних, усиновлених та прийомних дітей; 2) працівників спеціалізованих бригад постійної готовності служби екстреної медичної допомоги – надавати допомогу громадянам в екстремальних ситуаціях; 3) дітей – піклуватися про батьків; 4) опікунів і піклувальників – піклуватися про осіб, які перебувають під їх опікою; 5) робітників пожежної охорони, аварійних служб та інших робітників, які надають першу невідкладну допомогу; 6) працівників поліції; 7) членів екіпажу повітряного судня; 8) водіїв – надавати можливість доставляти осіб до найближчого медичного закладу; 9) капітанів морських суден; 10) працівників рятувально-пошукових команд; 11) педагогічних та науково-педагогічних працівників.

Поставлення в небезпеку розглядається не як самостійний склад, а як основа виникнення спеціального обов'язку суб'єкта допомогти особі, яка знаходиться в небезпечному стані за вини суб'єкта.

Прикладами ситуацій, коли винний сам поставив потерпілого у небезпечний для життя стан, є такі, як у результаті дорожньо-транспортної пригоди з вини водія.

Суб'єктивна сторона залишення в небезпеці характеризується умисною формою вини (прямий та непрямий умисел). У ч. 3 ст. 135 КК передбачена змішана форма вини (умисел до діяння та необережність до наслідків).

Частиною 2 ст. 135 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані».

Частиною 3 ст. 135 КК передбачено відповідальність за «діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки».

Під *іншими тяжкими наслідками* розуміється спричинення потерпілому тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, знищення його безвісти тощо.

ПИТАННЯ 132

НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ (СТ. 136 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження (ч. 1 ст. 136 КК).

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є здоров'я або життя особи.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК, характеризується діянням у вигляді альтернативної бездіяльності: а) ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу; б) неповідомленням про такий стан особи належним установам чи особам.

Небезпечний для життя стан – це стан, який виникає в результаті стихійних лих, апаратів підвищеної небезпеки, тварини тощо.

Належні установи – це установи, які зобов'язані і мають можливість надати допомогу потерпілому (національна поліція, служби порятунку, швидка медична допомога тощо).

Обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення є наявність у винного можливості надати допомогу або можливість повідомити належним установам чи особам про перебування особи в небезпечному для життя стані. Це повідомлення має бути терміновим для того, щоб оперативно можна було врятувати потерпілого.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання наслідків у вигляді заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень (матеріальний склад кримінального правопорушення).

Суб'єктом кримінального правопорушення виступає фізична, осудна особа, яка досягла 16 років. Обов'язок надавати невідкладну допомогу особам, які перебувають у загрозливому для їх життя і здоров'я стані, закон загалом покладає на всіх громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства. Тому за ст. 136 КК несуть відповідальність будь-які фізичні, осудні особи з 16-річного віку, за виключенням: 1) медичних працівників; 2) службових осіб, на яких законом чи іншим нормативним актом покладено обов'язок надавати допомогу особам, що перебувають у небезпечному для життя стані; 3) інших осіб, які зобов'язані за законом чи іншим нормативним актом, а також цивільно-правовим договором надавати допомогу вказаним особам.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі умислу по відношенню до невиконання обов'язку надати допомогу чи повідомити відповідні служби й неохережності – по відношенню до наслідків у вигляді тяжких тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 136 КК) або смерті потерпілого (ч. 3 ст. 136 КК).

Частиною 2 ст. 136 КК передбачено відповідальність за «ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам». Малолітніми дітьми вважаються діти до 14 років.

Частиною 3 ст. 136 КК передбачено відповідальність за «діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого».

ПИТАННЯ 133

НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ (СТ. 146 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ч. 1 ст. 146 КК).

Стаття 146 чинного КК – одна з дуже небагатьох норм чинного законодавства про кримінальну відповідальність, що фактично передбачає два самостійні кримінальні правопорушення. Першим із них є *незаконне позбавлення волі*, другим – *викрадення людини*.

З урахуванням такого факту, визначення зазначених діянь за-слуговуватиме на диференційований вигляд, де перше набуватиме формулювання як *дії з приводу позбавлення особи її фізичної свободи* (фактично можливості рухатись, пересуватись певною територією тощо), а друге – як *дії з приводу вилучення потерпілого з місця його*

фізичного перебування, визначеного ним за своєю волею, до місця можливого встановлення тимчасового чи постійного контролю над ним. При цьому як у першому, так і в другому випадках зазначені дії, звісно, повинні бути протиправними, тобто здійснюватися винуватою особою всупереч положенням чинного законодавства України.

Основним безпосереднім об'єктом незаконного позбавлення волі є воля людини як певна соціальна цінність.

Основним безпосереднім об'єктом викрадення людини є воля та гідність людини як певні соціальні цінності.

Додатковий обов'язковий об'єкт у таких злочинах відсутній.

Натомість убачається **додатковий факультативний об'єкт**, яким може бути здоров'я людини (стосується випадків учинення зазначених злочинів способом, небезпечним для здоров'я потерпілого, чи якщо вони супроводжувалися заподіянням йому фізичних страждань) або життя людини (стосується випадків вчинення зазначених злочинів способом, небезпечним для життя потерпілого, чи в разі, якщо такі дії спричинили тяжкі наслідки).

Потерпілим від таких злочинів може бути будь-яка особа.

Об'єктивна сторона незаконного позбавлення волі характеризується протиправним обмеженням потерпілого можливості здійснення свого права на фізичну свободу (можливості рухатись, пересуватись певною територією, тощо). Це може бути запирання людини в приміщенні, зв'язування її, утримання під своїм візуальним контролем та ін.

Об'єктивна сторона викрадення людини характеризується протиправним вилученням її з місця її фізичного перебування за власною волею з переміщенням до місця можливого встановлення тимчасового чи постійного над нею контролю.

Злочини, передбачені ст. 146 КК, за конструкцією об'єктивної сторони характеризуються формальним складом і вважаються закінченими з моменту вчинення відповідної суспільно небезпечної дії.

Суб'єкт обох розглядуваних злочинів – загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона в обох випадках виражена виною у формі прямого умислу.

Мотив загалом, як факультативна ознака суб'єктивної сторони незаконного позбавлення волі та викрадення людини, не є ключовою характеристикою їх конститутивних складів. Водночас певний його прояв – ідеться про корисливість – є підставою для зміни кваліфікації з основного на кваліфікований юридичний склад.

Частиною 2 ст. 146 КК передбачено відповідальність за «ті самі діяння, вчинені щодо малолітнього або з корисливих мотивів, щодо двох чи більше осіб або за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або таке, що супроводжувалося заподіянням йому фізичних страждань, або із застосуванням зброї, або здійснюване протягом тривалого часу».

Під *малолітнім* слід розуміти особу, що не досягла віку 14 років.

Під *корисливим мотивом* слід розуміти наявність у винуватій особи прагнення до незаконного збагачення чи намагання позбавитись від наявних фінансових чи майнових зобов'язань.

Під *попередньою змовою групою осіб* слід розуміти групу, визначену в ч. 2 ст. 28 КК.

Під *способом, небезпечним для життя і здоров'я* слід розуміти заподіяння потерпілому легких тілесних ушкоджень, що спричинили короткостроковий розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості тілесних ушкоджень, або таке насильство, що хоча і не призвело до вказаних ушкоджень, однак було небезпечним для життя в момент заподіяння: скидання з висоти, ураження небезпечним електрострумом, спроби задушення ший, уведення небезпечних медикаментів чи наркотичних засобів тощо. До такого способу слід відносити й відповідні погрози – убивством, завданням відповідних тілесних ушкоджень.

Під *діянням, що супроводжувалося заподіянням потерпілому фізичних страждань*, слід розуміти завдання останньому сильного фізичного болю, мучення його (зокрема, шляхом позбавлення їжі чи води тощо).

Під *застосуванням зброї* слід розуміти використання як холодної, так і вогнепальної зброї, причому як тієї, що винуватий володів на законних підставах, так і в разі здійснення незаконного її обігу.

Під *тривалим часом* слід розуміти час, що перевищує три дні. При цьому адресність цієї ознаки об'єктивно пов'язана лише з незаконним позбавленням волі як злочином певного виду.

Частиною 3 ст. 146 КК встановлено відповідальність за «діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або такі, що спричинили тяжкі наслідки».

Під *організованою групою* слід розуміти утворення, визначене в ч. 3 ст. 28 КК.

Під *тяжкими наслідками* слід розуміти завдання потерпілому тяжких тілесних ушкоджень, доведення його до самогубства, його смерть з необережності тощо.

ПИТАННЯ 134

ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ (СТ. 147 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника (ч. 1 ст. 147 КК).

Основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є особиста воля – це свобода вибору людиною місця перебування чи свобода переміщення, також фізична свобода та недоторканність людини. **Додатковим факультативним об'єктом** може виступати життя та здоров'я, громадська безпека.

Потерпілим від кримінального правопорушення є будь-яка особа, яка захоплюється або тримається як заручник. Така людина перебуває під контролем винного; її життя, здоров'я чи особиста свобода є своєрідними гарантіями виконання певних вимог, що висунуті чи можуть бути висунуті до третіх осіб як умова звільнення заручника.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення проявляється у двох альтернативних діях: 1) *захопленні* особи як заручника; 2) *триманні* особи як заручника.

Захоплення заручників – це раптове швидке викрадення особи (таємне або відкрите), яке може вчинятися шляхом обману, супроводжуватися насильством або погрозою застосування такого насильства.

Тримання особи як заручника – це позбавлення заручника можливості пересуватися, коли потерпілому забороняється залишати певне місце або зробіте це неможливо.

Особливістю даного кримінального правопорушення є те, що винна особа обов'язково повідомляє про захоплення заручника родичам потерпілого, у державну або іншу установу, організацію або на підприємство, фізичній або службовій особі. При цьому захоплення або тримання заручника або повідомлення про зазначені дії, на відміну від викрадення людини, мають публічний характер, охоплюють собою невизначене коло осіб.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 147 КК, має формальний склад, тобто вважається закінченим з моменту, коли свобода особи була фактично обмежена.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична, осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом і *спеціальною метою* спонукати родичів затриманого, державну або іншу установу, підприємство чи організацію, фізичну або службову особу до вчинення будь-якої дії (наприклад, передати зброю, наркотичні засоби, інші речі, транспортні засоби чи гроші, звільнити якогось заарештованого чи ув'язненого, забезпечити безперешкодний виліт за межі країни тощо) чи утримання від учинення будь-якої дії (наприклад, неприйняття певної особи на ту чи іншу посаду, відмова від укладення угоди тощо) як умови звільнення заручника.

Частиною 2 ст. 147 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, якщо вони були вчинені щодо неповнолітнього або організованою групою, або були поєднані з погрозою знищення людей, або такі, що спричинили тяжкі наслідки».

Під *тяжкими наслідками* розуміється смерть хоча б одного потерпілого або будь-кого з його рідних чи близьких йому осіб, а також у разі заподіяння хоча б одному потерпілому чи будь-кому із зазначених осіб тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя.

ПИТАННЯ 135

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ (СТ. 149 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переходування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію (ч. 1 ст. 149 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є воля людини. **Безпосереднім додатковим об'єктом** може виступати здоров'я та життя потерпілого, його честь і гідність, суспільна мораль тощо.

Об'єктивна сторона торгівлі людьми виражається в таких альтернативних діях, що проявляються в наступних формах: 1) торгівля людьми; 2) вербування людини; 3) переміщення людини; 4) переходування людини; 5) передача людини; 6) одержання людини.

У всіх формах торгівлі людьми обов'язковою ознакою є спосіб вчинення кримінального правопорушення, а саме використання *примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію.*

Торгівля людьми – передача людини однією особою (продавцем) та відповідне її одержання іншою особою (покупцем) за грошову винагороду у фактичне незаконне володіння та розпорядження. Угода може бути укладена як письмово, так і усно. Потерпіла особа виступає як предмет цієї угоди (товар). Діяння у цій формі вважається закінченим з моменту одержання покупцем людини або з моменту встановлення ним щодо потерпілого фактичного володіння. А так само в якості подарунка, у рахунок боргу, для виконання певних робіт і таке інше. При цьому угода про передачу може мати як матеріальну (окрім грошової), так і нематеріальну підставу. Як і у попередньому випадку, зазначена форма кримінального правопорушення є закінченою з моменту фактичного отримання людини утримувачем або встановлення ним щодо потерпілого фактичного володіння. *Вербування* – схилення особи працювати чи надавати послуги на певних умовах, як правило, здійснене за матеріальну винагороду. Форми самого схилення можуть бути різними – запрошення, набір, умовляння чи переконання, а також сам набір людей для подальшої експлуатації. Згода особи, яку вербують, може бути надана як письмово, так і в усній формі. Дана форма торгівлі людьми розглядається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту викладення вербувальником особі пропозиції про участь у будь-яких видах діяльності. *Переміщення людини* – переміщення у просторі потерпілої особи з одного місця в інше (в будь-яке місце світу), здійснюване будь-яким способом (супровід, перевезення тощо). Діяння є закінченим з моменту здійснення самого факту переміщення. *Переховування людини* – дії, спрямовані на те, щоб унеможливити або ускладнити встановлення місцезнаходження потерпілої особи. Зокрема, утримання людини в певних приміщеннях, тайниках, інших місцях. Діяння є закінченим з моменту переховування людини. *Передача людини* – надання потерпілого іншій особі (одержувачу). Зазначені дії є своєрідним посередництвом між сторонами незаконної угоди щодо людини. Закінченим діяння визнається з моменту самої передачі людини. *Одержання людини* є своєрідним наслідком передачі і полягає в триманні чи подальшому утриманні людини особою, якій вона була передана. Діяння вважається закінченим

з моменту встановлення одержувачем фактичного контролю над поведінкою людини.

На відміну від торгівлі людьми вербування, переміщення, переміщення, передача або одержання людини можливі лише шляхом використання суб'єктом кримінального правопорушення певного впливу, а саме: а) обман; б) шантаж; в) використання уразливого стану; г) примус; д) викрадення; є) використання матеріальної залежності потерпілого; ж) використання іншої залежності потерпілого; з) підкуп третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію. Вказані способи є обов'язковими для даних форм кримінально протиправного діяння (за виключенням учинення зазначених дій відносно малолітніх або неповнолітніх), що, у свою чергу, виключає кримінальну відповідальність у випадку використання інших способів учинення таких дій. Склад кримінального правопорушення формальний. *Обман* – повідомлення потерпілій особі завідомо неправдивої інформації щодо умов працевлаштування, видів майбутньої діяльності або приховування важливих відомостей, інформації, повідомлення яких мало б суттєве значення для поведінки особи та вплинуло б на її рішення погодитися на працевлаштування. *Шантаж* – погроза винного розголосити компрометуючу інформацію або іншу відомість, які потерпіла особа бажає зберегти в таємниці. *Уразливий стан особи* – зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16 років. При цьому продавець і покупець людини є співвиконавцями кримінального правопорушення.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Торгівля людьми може вчинюватись з різних мотивів, однак домінуючим серед них є корисливий. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони зазначеного кримінального правопорушення виступає спеціальна *мета* – експлуатація людини.

Відповідно до примітки 1 ст. 149 КК, під *експлуатацією людини* слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною

без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у кримінально протиправну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо. *Сексуальна експлуатація* – використання особи у діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування незалежно від того, чи має така діяльність добровільний або вимушений характер. Під *порнобізнесом* розуміється діяльність юридичних та фізичних осіб у сфері надання послуг сексуального характеру з метою отримання прибутку. *Примусова праця* передбачає працю, до якої особа залучається проти її волі, з насильством, погрозою насильства, шантажем або будь-яким іншим протиправним способом з присвоєнням результатів такої праці роботодавцем. *Примусове надання послуг* є різновидом примусової праці у сфері надання будь-яких послуг. *Рабство* – це стан чи становище людини, щодо якої здійснюються атрибути права власності чи деякі з них. *Залучення в боргову кабалу* – поставлення особи у стан фінансової чи матеріальної залежності через умисне провокування її неплатоспроможності, тобто доведення до нездатності виконання договірних зобов'язань. *Вилучення у людини органів* – процес хірургічного або іншого втручання в організм людини і позбавлення її належного їй органу. *Усиновлення з метою наживи* – прагнення отримати матеріальну вигоду від такого усиновлення (залучення до жебрацтва, проституція тощо). *Примусова вагітність або примусове переривання вагітності* – примушування жінки до природного або штучного запліднення шляхом погроз, шантажу, із застосуванням насильства, виношування плоду та народження дитини. *Втягнення у кримінально протиправну діяльність, жебрацтво* – це дії, спрямовані на збудження у особи бажання брати участь у вчиненні одного або декількох кримінальних правопорушень. *Використання у збройних конфліктах* – залучення або вербування особи для участі в діях, направлених на повалення законної влади в будь-якій державі, підриг конституційного ладу або порушення її територіальної цілісності та суверенітету.

Частиною 2 ст. 149 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства».

Під насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, слід розуміти застосування сили, що полягає у позбавленні волі людини, нанесені ударів, побоїв, мордування, а також спричинення легких тілесних ушкоджень, що не потягли за собою короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності.

Частиною 3 ст. 149 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками, або вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки».

ПИТАННЯ 136

ЗГВАЛТУВАННЯ (СТ. 152 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування) (ч. 1. ст. 152 КК).

Безпосереднім об'єктом згвалтування є статевая свобода або статевая недоторканість особи. **Додатковим** безпосереднім об'єктом може виступати життя та здоров'я особи, нормальний фізичний та психічний розвиток.

Під **статевою свободою** слід розуміти право особи самостійно обирати собі партнера для сексуального спілкування, форму такого спілкування й не допускати в цій сфері будь-якого примусу. **Статевая недоторканість** – це абсолютна заборона вступати у сексуальні контакти з особою, яка не є носієм статевої свободи і згода якої на такі контакти юридичного значення не має (наприклад, через недосягнення відповідного віку або наявність психічної хвороби). З урахуванням системно-правового зв'язку положень ст.ст. 152 та 155 КК можна дійти висновку, що статеві недоторканими є всі особи, які не досягли 16-річного віку.

Потерпілою особою від згвалтування може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі, незалежно від її поведінки до вчинення злочину, способу життя, попередніх стосунків із суб'єктом злочину, зокрема перебування з ним у зареєстрованому шлюбі, проживання однією сім'єю, цивільного шлюбу тощо.

Об'єктивна сторона згвалтування полягає у вчиненні *дій сексуального характеру, пов'язаних із такими альтернативними формами:*

1) вагінальним проникненням; 2) анальним проникненням; 3) оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням таких предметів: 1) геніталій або 2) будь-якого іншого предмета, та спосіб – без добровільної згоди потерпілої особи.

Вагінальне, анальне чи оральне проникнення може здійснюватися як з використанням геніталій, так і інших предметів (імітатор геніталій, палиця, пляшка тощо) або частин тіла (руки, ноги, пальці).

Категорія «дії сексуального характеру» означає лише такі дії, які мають сексуальну направленість, тобто спрямовані на статеве збудження, задоволення статевої пристрасті суб'єкта кримінального правопорушення. Тому не може розглядатися як зґвалтування примусовий медичний огляд дитини у проктолога, гінеколога, стоматолога тощо за наявності розумних та необхідних підстав для такого огляду (ознаки захворювання й необхідність надання медичної допомоги та ін.).

Зґвалтування може мати місце тільки за відсутності добровільної згоди потерпілої особи на вчинення з нею відповідних дій сексуального характеру.

Згода вважається добровільною, відповідно до примітки ст. 152 КК, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин. Застосування фізичного насильства, погрози його застосування, обману, як і використання безпорадного стану, вказують на відсутність добровільної згоди потерпілої особи на сексуальне проникнення як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони зґвалтування. Розглянемо зміст зазначених дій детальніше.

Фізичним насильством слід вважати умисний зовнішній негативний вплив на організм потерпілої особи або на її фізичну свободу, вчинений з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи або приведення її у безпорадний стан. Такий вплив може виражатись у нанесенні ударів, побоїв, заподіянні тілесних ушкоджень, здавлюванні дихальних шляхів, триманні рук або ніг тощо.

Погрозою застосування фізичного насильства як способу подолання чи попередження опору потерпілої особи слід вважати залякування її застосуванням такого насильства до неї і (або) до іншої людини, доля якої потерпілій не байдужа (родича, близької особи), яке може полягати у висловлюваннях, жестах, демонструванні зброї або предметів, що можуть бути використані для нанесення тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, які потерпіла особа сприймає за справжню зброю, чи інших діяч. Погроза застосування фізичного насильства повинна сприйматися потерпілою особою як реальна.

Безпорадний стан – це стан, коли потерпіла особа внаслідок малолітнього чи похилого віку, фізичних вад, розладу психічної діяльності, хворобливого або непритомного стану, або з інших причин не могла розуміти характеру та значення вчинюваних з нею дій або не могла чинити опір. При цьому необхідно, щоб винна особа, яка вчиняє зґвалтування, усвідомлювала (достовірно знала чи припускала), що потерпіла особа перебуває саме у такому стані.

Обман у деяких випадках може використовуватись винною особою для вчинення дій сексуального характеру. Тільки в тих випадках, коли обман стосується істотних складових самих дій сексуального характеру (особистість статевого партнера, характер сексуальних дій (із засобами контрацепції чи ні) і т. ін.), він може розглядатися як спосіб досягнення згоди потерпілої особи на вчинення з нею дій сексуального характеру, що становлять зґвалтування. Наприклад, проникнення в один із природних отворів тіла іншої особи, поєднане з введенням її в оману, може розцінюватись як зґвалтування – за умови, що особа не надала б на це згоди, якби не була введена в оману щодо певних обставин. Обман щодо інших обставин статевого акту (зобов'язання в майбутньому одружитися, здійснити в майбутньому грошову оплату тощо) не є підставою для кваліфікації вчиненого як зґвалтування за ознакою відсутності добровільної згоди потерпілої особи на відповідні дії.

Зґвалтування вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту початку дій сексуального характеру щодо вагінального, анального чи орального проникнення в тіло. При цьому не має значення, чи закінчила винна особа статевий акт у фізіологічному розумінні, чи отримала сексуальне задоволення тощо.

Суб'єкт кримінального правопорушення є загальним з пониженим віком кримінальної відповідальності – це фізична, осудна особа, яка досягла 14 років. Стать для кваліфікації не має значення.

Суб'єктивна сторона зґвалтування вчиняється лише з прямим умислом, за якого винний усвідомлює, що вчиняє дії сексуального характеру без добровільної згоди потерпілої особи і бажає цього.

Частина 2 ст. 152 КК передбачає кримінальну відповідальність за зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 153–155 КК, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи

громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності.

Частина 3 ст. 152 КК передбачає кримінальну відповідальність за зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої особи.

Частина 4 ст. 152 КК встановлює таку кваліфікуючу ознаку, як дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди.

Частина 5 ст. 152 КК встановлює особливо обтяжуючу обставину зґвалтування – спричинення тяжких наслідків. Такими наслідками можуть бути визнані, зокрема, смерть або самогубство потерпілої особи, втрата нею будь-якого органу чи втрата органом його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, непоправне знівечення обличчя, переривання вагітності чи втрата репродуктивної функції, а так само зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, які сталися внаслідок зґвалтування.

Частина 6 ст. 152 КК встановлює кримінальну відповідальність за дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених ч.ч. 4 або 5 ст. 153, ст. 155 або ч. 2 ст. 156 КК.

ПИТАННЯ 137

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО (СТ. 153 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство) (ст. 153 КК).

Безпосереднім об'єктом сексуального насильства є статева свобода або статева недоторканість особи. Аморальна поведінка потерпілої особи також не виключає кримінальну відповідальність за ст. 153 КК. **Додатковим** безпосереднім об'єктом може виступати життя та здоров'я особи, нормальний фізичний та психічний розвиток, честь та гідність.

Під *статевою свободою* слід розуміти право особи самостійно обирати собі партнера для сексуального спілкування, форму такого спілкування й не допускати в цій сфері будь-якого примусу. Доросла (у контексті КК) – це особа, якій виповнилось 16 років. *Статева*

недоторканість – це абсолютна заборона вступати у сексуальні контакти з особою, яка не є носієм статевої свободи і згода якої на такі контакти юридичного значення не має (наприклад, через недосягнення відповідного віку або наявність психічної хвороби).

Потерпілою особою від сексуального насильства може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі, незалежно від її поведінки до вчинення кримінального правопорушення, способу життя, попередніх стосунків із суб'єктом кримінального правопорушення, зокрема перебування з ним у зареєстрованому шлюбі, проживання однією сім'єю, цивільного шлюбу тощо.

Об'єктивна сторона сексуального насильства полягає у вчиненні будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи. Так дії вчиняються без добровільної згоди потерпілої особи.

Відповідно, аналізуючи диспозицію норми ст. 153 КК, можна дійти висновку про відсутність такої ознаки, як проникнення. Це відсилає диспозиція, яка відсилає до диспозиції ст. 152 КК. Відповідно відсутність ознак ст. 152 КК буде вказувати на склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 153 КК. До зазначених в аналізованій статті дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, можуть бути віднесені, зокрема: мастурбація, мастурбування потерпілою особою; кунілінгус; анілінгус; тертя по геніталіях жінки, тілу жінки, чоловіка руками, статевим членом, піхвою, штучним фалосом чи іншим предметом без проникнення в тіло; торкання геніталій руками або будь-якою іншою частиною тіла; міжстегновий коїтус. Але все це буде вважатися сексуальним насильством за наявності «сексуального характеру» всіх перелічених вище дій.

Згода вважається добровільною, відповідно до примітки ст. 152 КК, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин. Застосування фізичного насильства, погрози його застосування, обману, як і використання безпорадного стану, вказують на відсутність добровільної згоди потерпілої особи на сексуальне проникнення як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони сексуального насильства. Вище (при розгляді ст. 152 КК – зґвалтування) ми вже розглянули зміст зазначених дій детальніше, а саме фізичне насильство, погроза застосування такого насильства, безпорадний стан та обман.

Сексуальне насильство вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту початку будь-яких насильницьких дій сексуального характеру (формальний склад кримінального

правопорушення), при цьому не має значення, чи закінчила винна особа ці дії у фізіологічному розумінні, або чи отримала сексуальне задоволення статевої пристрасті.

Вчинювані стосовно тіла потерпілої особи дії, об'єктивно позбавлені сексуального характеру (шмагання батогом, укуси, дряпання, припикання тіла цигарками тощо), можуть кваліфікуватись за ст. 153 КК лише за умови, що умисел винуватої особи був спрямований на збудження та (або) задоволення у такий спосіб своєї статевої пристрасті, у зв'язку з чим вчинене (так би мовити, за спрямованістю умислу) варто розцінювати як посягання на статево свободу чи статево недоторканість потерпілої особи. Інакше скоєне має розглядатись як посягання на тілесну недоторканість людини, яке за наявності підстав може кваліфікуватись як те чи інше кримінальне правопорушення проти здоров'я особи.

Суб'єкт кримінального правопорушення є загальним зі зниженням віком – це фізична осудна особа, яка досягла 14 років. Стаття винного і потерпілої особи для кваліфікації не має значення.

Із **суб'єктивної сторони**, кримінальне правопорушення вчиняється лише з прямим умислом, за якого винний усвідомлює, що вчиняє насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи. Мотивом сексуального насильства є переважно прагнення задовольнити статево пристрасть, проте може бути й інше, наприклад сексуальне насильство щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою (потерпілою) службового, професійного чи громадського обов'язку.

Кваліфікуючі ознаки сексуального насильства:

- сексуальне насильство, вчинене повторно (**ч. 2 ст. 153 КК**);
  - сексуальне насильство, вчинене особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених ст.ст. 152, 154, 155 КК (**ч. 2 ст. 153 КК**);
  - вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах (**ч. 2 ст. 153 КК**);
  - вчинення таких діянь щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку (**ч. 2 ст. 153 КК**);
  - вчинення таких діянь щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (**ч. 2 ст. 153 КК**);
- Особливо кваліфікуючими ознаками сексуального насильства є:*
- сексуальне насильство, вчинене групою осіб (**ч. 3 ст. 153 КК**);

– сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи (**ч. 3 ст. 153 КК**);

– дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди (**ч. 4 ст. 153 КК**);

– дії, передбачені частинами, другою, третьою або четвертою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки (**ч. 5 ст. 153 КК**);

– дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, вчинені повторно (**ч. 6 ст. 153 КК**);

– особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених частинами четвертою статті 152, статтею 155 або частиною другою статті 156 КК (**ч. 6 ст. 153 КК**).

Характеристика обставин, указаних в ч.ч. 2–6 ст. 153 КК, аналогічна таким самим обставинам при зґвалтуванні.

ПИТАННЯ 138

ВЧИНЕННЯ ДІЙ СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ З ОСОБОЮ, ЯКА НЕ ДОСЯГЛА ШІСТНАДЦЯТИРІЧНОГО ВІКУ (СТ. 155 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета (ч. 1 ст. 155 КК).

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є статева недоторканість особи і пов'язаний з нею нормальний моральний і фізичний розвиток неповнолітніх.

Потерпілим може бути особа жіночої або чоловічої статі, яка не досягла шістнадцяти років, незалежно від того, досягла потерпіла особа статевої зрілості чи ні. Особи як жіночої, так і чоловічої статі до 14-річного віку, з якими вступили в статевий зв'язок, як з їх волі, так і проти, вважаються зґвалтованими (ст. 152 КК).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення являє собою добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцяти років. Добровільними статевими зносинами слід визнати такі, що здійснюються без застосування фізичного насильства, погрози застосування такого насильства або використання безпорадного стану потерпілої особи. Якщо потерпіла особа внаслідок свого розумового відставання або малолітнього віку не могла розуміти характеру та значення здійснюваних з нею дій, скоєне слід оцінювати як

згвалтування з використанням безпорадного стану потерпілої особи і кваліфікувати за ч. 3 або ч. 4 ст. 152 КК.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з початку передбачених у ч. 1 ст. 155 КК дій сексуального характеру.

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути особа як чоловічої, так і жіночої статі, фізична, осудна, що досягла 18-річного віку.

Суб'єктивна сторона: щодо дії повинен мати місце прямий умисел, а щодо віку потерпілої особи – ставлення суб'єкта може бути умисним або необережним.

Частиною 2 ст. 155 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені близькими родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, або якщо вони поєднані з наданням грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди, або якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки».

Безплідність – це нездатність жінки або чоловіка до запліднення, для особи жіночої статі це також нездатність до виношування плоду та пологів.

Іншими тяжкими наслідками можуть бути випадки самогубства потерпілої особи, тяжка хвороба, що настала внаслідок статевих зносин з нею.

ПИТАННЯ 139

РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ (СТ. 156 КК) ТА ДОМАГАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ (СТ. 156-1 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ч. 1 ст. 156 КК).

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – статевая недоторканість особи, нормальний фізичний і психічний розвиток неповнолітніх.

Потерпілим виступає особа, яка не досягла 16-річного віку. На кваліфікацію за ст. 156 КК не впливає те, чи досягла потерпіла особа статевої зрілості, хто був ініціатором вчинення розпусних дій, а також характеристика потерпілої особи (попереднє ведення статевого життя, наявність сексуального досвіду тощо).

З об'єктивної сторони, кримінальне правопорушення виражається у вчиненні різноманітних розпусних дій сексуального характеру,

здатних викликати фізичне і моральне розбещення неповнолітніх потерпілих. Розпусні дії мають сексуальний характер і спрямовані на задоволення винною особою статевої пристрасті або на збудження у потерпілої особи статевого інстинкту.

Розпусні дії можуть бути у виді фізичних дій або інтелектуального розбещення.

Під *фізичними розпусними діями (фізичне розбещення)* слід розуміти оголення статевих органів винної чи потерпілої особи, непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статеві збудження, навчання статевим збоченням, імітація статевого акту, схиляння або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, вчинення статевих зносин, акту онанізму в присутності потерпілої особи тощо.

Інтелектуальним розбещенням є, зокрема, ознайомлення потерпілої особи із порнографічними зображеннями, відеофільмами, цинічні розмови з потерпілим на сексуальні теми, розповіді відвертих, натуралістичних сексуальних історій, фотографування потерпілих у різних сексуальних позах тощо.

Розпусні дії щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, можуть відбуватися як за її згодою, так і з застосуванням до неї фізичної сили з метою примушення її до вчинення певних дій сексуального характеру.

За законодавчою конструкцією, розбещення неповнолітніх є кримінальним правопорушенням з формальним складом, тому вважається закінченим з моменту вчинення розпусних дій.

Суб'єктом кримінального правопорушення виступає особа чоловічої або жіночої статі, яка на час вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку. У ст. 156 КК встановлено відповідальність за розпусні дії незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості, тому винний і потерпілий можуть бути особами як однієї, так і різної статі.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі прямого умислу. При цьому стосовно віку потерпілого доктрина і судова практика допускає не лише непрямий умисел, а й необережну форму вини (винний не передбачав, але міг і повинен був передбачити, що вчинює зазначені дії з особою, якій ще не виповнилося 16 років).

Розпусні дії, передбачені ст. 156 КК, зазвичай спрямовані на задоволення винним статевої пристрасті, на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту або його задоволення, проте мотиви цього кримінального правопорушення не впливають на його кваліфікацію. Винний може керуватись не лише сексуальними, а й іншими

спонуканнями (помста близьким, наступне втягнення у проституцію, демонстрація влади тощо).

Частиною 2 ст. 156 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або вчинені членами сім'ї чи близькими родичами, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього».

Зауважимо, що розбещення неповнолітніх слід розмежовувати із суміжним складом – домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК).

Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася (ч. 1 ст. 156-1).

Основний безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення – статева недоторканість. **Додатковий обов'язковий об'єкт** – суспільна мораль у сфері статевої відносин. **Додатковий факультативний** – нормальний психологічний розвиток дитини.

Потерпілий – дитина, яка не досягла 16-річного віку.

Об'єктивна сторона виражена в складних активних суспільно небезпечних діях комбінованого, інформаційного та організаційного характеру, а саме: а) у пропозиції зустрічі (у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій); б) будь-якій подальшій дії, вчиненій після пропозиції, спрямованій на те, щоб зустріч відбулась.

Щодо пропозиції такої зустрічі слід відзначити деякі її важливі ознаки. По-перше, відповідно до примітки 1 до ст. 156-1 КК, під зустріччю в цій статті слід розуміти, у тому числі, зустріч, проведення якої передбачає використання інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій. По-друге, метою такої зустрічі, а відтак і пропозиції, є вчинення стосовно дитини будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій.

Суб'єкт – повнолітня фізична, осудна особа.

Суб'єктивна сторона виражена виною у формі прямого умислу, а також *метою* – вчинення стосовно дитини будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій. Мета – обов'язкова суб'єктивна ознака цього складу кримінального правопорушення.

Частина 2 ст. 156-1 КК передбачає кримінальну відповідальність за пропозицію зустрічі, зроблену повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем

або технологій, неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася. Таким чином, зміст цієї кваліфікуючої ознаки полягає у відмінній від основного складу меті злочину – *втягнення дитини у виготовлення дитячої порнографії*.

Під дитячою порнографією в цій статті та ст. 301-1 КК слід розуміти зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях (примітка 2 до ст. 156-1 КК).

Частина 3 ст. 156-1 КК передбачає кримінальну відповідальність за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо малолітньої особи.

ПИТАННЯ 140

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВИБОРЧИХ, ТРУДОВИХ ТА ІНШИХ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА (РОЗДІЛ V КК): ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень виступають суспільні відносини, що забезпечують дотримання та реалізацію громадянських (особистих), політичних, соціально-економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина.

Безпосереднім об'єктом конкретних кримінальних правопорушень із цього розділу виступають суспільні відносини, що забезпечують певне окреме конституційне право людини або громадянина, проти якого спрямовано це кримінально протиправне діяння. Наприклад, у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 157 КК, таким об'єктом виступатимуть суспільні відносини, які виникають під час реалізації громадянами свого виборчого права або права на участь у референдумі, права на участь у роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача.

У деяких із цих кримінальних правопорушень, крім основного безпосереднього об'єкта, можна виділити і **додатковий обов'язковий або факультативний об'єкт**, а саме: життя, здоров'я, честь і гідність особи, право власності, встановлений законодавством порядок виконання службовими особами своїх повноважень тощо.

Так, у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 157 КК, таким об'єктом може виступати здоров'я людини або відносини власності.

Предметом окремих кримінальних правопорушень можуть виступати виборчий бюлетень або бюлетень для голосування на референдумі (ст. 158¹ КК), виборча документація або документація референдуму (ст. 158² КК), виборча документація, документація референдуму, печатка виборчої комісії, комісії референдуму, виборча скринька, список виборців чи учасників референдуму (ст. 158³ КК), неправомірна вигода, товари, роботи чи послуги, які надаються підприємствам, установам та організаціям з метою здійснення передвиборчої агітації (ст. 160 КК), житло або інше володіння особи (ст. 162 КК), відомості, що містяться в кореспонденції громадян і становлять їх особисту таємницю (ст. 163 КК), заробітна плата, стипендія, пенсія чи інша установлена законом виплата (ст. 175 КК), об'єкти авторського права і суміжних прав (ст. 176 КК), винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин, раціоналізаторські пропозиції (ст. 177 КК), релігійні споруди або культові будинки (ст. 178 КК), релігійні святині (ст. 179 КК), конфіденційна інформація про особу (ст. 182 КК) тощо.

Об'єктивна сторона більшості цих кримінальних правопорушень сконструйована законодавцем як *кримінальні правопорушення з формальним складом*, і тому вони *вважаються закінченими з моменту вчинення самого суспільно небезпечного діяння*, незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків.

Проте діяння, передбачені ч. 3 ст. 161, ст. 166, ч. 2 ст. 168, ч. 2 ст. 169, ст. 176, ст. 177, ст. 178 і ч. 1 ст. 180 КК, є *кримінальними правопорушеннями з матеріальним складом*, їх об'єктивна сторона охоплює не лише суспільно небезпечне діяння, але й певні наслідки та причинний зв'язок. Такі кримінальні правопорушення *вважаються закінченими з моменту настання суспільно небезпечних наслідків*, указаних у законі.

Суспільно небезпечні діяння розглядуваних кримінальних правопорушень можуть виявлятися як *у формі дії*, тобто в активному перешкоджанні реалізації конституційних прав і свобод (наприклад, у разі незаконного знищення виборчої документації або документації референдуму, відповідальність за яке передбачається у ст. 158² КК), так і *у формі бездіяльності*, тобто невиконанні обов'язків із забезпечення реального існування таких прав і свобод (наприклад, у разі ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, про яке йдеться у ст. 164 КК).

Крім того, низка кримінальних правопорушень має додаткові обов'язкові ознаки об'єктивної сторони, такі, наприклад, як *спосіб* (у ст. 157 КК це обман або примушування), *місце* (у ст. 158¹ КК – виборча дільниця), *час* (у ст. 159 КК – «під час проведення виборів або референдуму») тощо.

Значна частина диспозицій норм розділу V Особливої частини КК є *бланкетними*.

Суб'єктом більшості кримінальних правопорушень є *загальний суб'єкт*, тобто фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку.

У деяких складах передбачається вчинення кримінальних правопорушень *спеціальним суб'єктом*, таким як:

– *службова особа* (ч. 2 ст. 158, ч. 2 ст. 162, ч. 2 ст. 163 КК тощо);

– *член виборчої комісії чи член комісії референдуму* (ч. 3 ст. 157, ч. 2 ст. 158, ч. 3 ст. 158¹, ч. 2 ст. 158², ч. 2 ст. 159 КК тощо).

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 158¹ КК, може бути *виборець* – особа, яка на момент вчинення цього кримінального правопорушення досягла 18-річного віку й не була визнана судом недієздатною (ст. 70 Конституції України).

За ст.ст. 164–167 КК ознаки спеціального суб'єкта пов'язано з *родинними відносинами* (батьки дитини, усиновителі або особи, призначені відповідно до закону опікунами або піклувальниками, діти непрацездатних батьків).

Суб'єктивна сторона цих кримінальних правопорушень виражається в *умисній формі вини*. Усі кримінальні правопорушення з формальним складом можуть бути вчинені лише з прямим умислом, проте психічне ставлення винного до наслідків, передбачених у диспозиціях деяких статей цього розділу, може бути і необережним (ч. 3 ст. 161, ст. 166, ч. 2 ст. 168, ч. 2 ст. 169, ст. 178, ст. 179 КК).

Деякі кримінальні правопорушення мають додаткові обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони, такі як *мета* (ст. 167 КК – зловживання опікунськими правами з корисливою метою) або *мотив* (ч. 1 ст. 172 КК – незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів). Відсутність указаних ознак свідчатиме про відсутність цих складів кримінальних правопорушень.

Кваліфікуючі ознаки не відрізняються особливою одноманітністю. Найбільш розповсюдженими з них є вчинення кримінального правопорушення службовою особою, за попередньою змовою групою осіб або організованою групою, використання насильства або погрози його застосування, повторність або рецидив (іноді спеціальний), тяжкі наслідки, застосування насильства чи погроза його застосування тощо.

Формулювання розділу V Особливої частини КК вказує на те, що в ньому зосереджено норми про відповідальність за посягання на виборчі, трудові й інші особисті права та свободи людини. Однак визнаним на міжнародному рівні й підтвердженим Конституцією України є поділ усіх прав і свобод людини на чотири основні групи: *громадянські (особисті або фізичні), політичні, соціально-економічні та культурні (духовні або гуманітарні)*.

Для класифікації кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина застосовують різні критерії. Проте залежно від безпосереднього об'єкта, а також з урахуванням вищезгаданої класифікації прав і свобод людини, всі кримінальні правопорушення, передбачені розділом V Особливої частини КК, можна поділити на такі **види**:

1) *кримінальні правопорушення проти особистих (громадянських) прав і свобод людини та громадянина*: порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (ст. 161 КК); порушення недоторканності житла (ст. 162 КК); порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК); розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК); незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169 КК); порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК);

2) *кримінальні правопорушення проти політичних прав і свобод громадян*: перешкодження здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157 КК); надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК); незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158¹ КК); незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму (ст. 158² КК); фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму (ст. 158³ КК); порушення таємниці голосування (ст. 159 КК); порушення порядку

фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму (ст. 159¹ КК); підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму (ст. 160 КК);

3) кримінальні правопорушення проти соціально-економічних прав і свобод людини та громадянина: ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК); ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК); злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК); зловживання опікунськими правами (ст. 167 КК); перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170 КК); перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК); грубе порушення законодавства про працю (ст. 172 КК); грубе порушення угоди про працю (ст. 173 КК); примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку (ст. 174 КК); не виплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК); порушення права на безоплатну медичну допомогу (ст. 184 КК);

4) кримінальні правопорушення проти культурних (духовних) прав і свобод людини та громадянина: порушення авторського права і суміжних прав (ст. 176 КК); порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію (ст. 177 КК); пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК); незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 КК); перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК); посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК); порушення права на отримання освіти (ст. 183 КК).

ПИТАННЯ 141

ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА (СТ. 162 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян (ч. 1 ст. 162 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, що забезпечують конституційне право громадянина на недоторканність житла. За ч. 2 ст. 162 КК,

додатковим об'єктом може виступати здоров'я або життя особи, відносини власності тощо.

Предмет кримінального правопорушення – житло або інше володіння особи.

Житло – приміщення, яке призначене для постійного чи тимчасового проживання людей (приватний будинок, квартира, кімната в готелі, дача, садовий будинок тощо), а також ті його складові частини, які використовуються для відпочинку, зберігання майна або задоволення інших потреб людини (балкони, веранди, комори тощо).

Не можуть визнаватися житлом приміщення, не призначені і не пристосовані для постійного чи тимчасового проживання (відокремлені від жилих будівель погребі, гаражі, інші будівлі господарського призначення).

Поняття «інше володіння» є більш широким за змістом, ніж поняття «житло». Під *іншим володінням* розуміють закриті чи огорожені земельні ділянки, гаражі, погребі, сади, інші будівлі господарського, у тому числі виробничого призначення, відокремлені від житлових будівель.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у вчиненні наступних альтернативних дій:

- незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи;
- незаконне проведення в них огляду чи обшуку;
- незаконне виселення;
- інші дії, що порушують недоторканність житла громадян.

Під *незаконним проникненням до житла чи іншого володіння особи* слід розуміти таємне чи відкрите, з подоланням перешкод чи без нього, вторгнення сторонніх осіб у житло (інше володіння), здійснене всупереч волі законного володільця, за відсутності визначених законом підстав чи в порушення встановленого законом порядку. Крім того, незаконним буде проникнення у житло не тільки в тих випадках, коли відкрито ігнорується згода, але також якщо воно здійснюється шляхом обману, наприклад шляхом пред'явлення підроблених документів або якщо згода на проникнення була отримана в результаті насильства або погроз.

Для даного складу кримінального правопорушення не має значення проміжок часу, протягом якого особа проживає чи перебуває в даному приміщенні, але важливим є те, щоб житло чи інше володіння належало потерпілому на праві власності, за договором оренди, найму чи з будь-яких інших правових підстав.

Незаконне проведення огляду чи обшуку буде мати місце у випадку, коли вони вчинені особою, яка взагалі не має на це права

(наприклад, директор школи, комендант, лікар), або особою, яка за певних умов уповноважена їх здійснювати (наприклад, прокурор, слідчий, судовий виконавець), але при відсутності законних на це підстав або з порушенням порядку, встановленого законом (рішення суду, що дозволяє проведення таких дій).

Під незаконним виселенням слід розуміти виселення із займаного житлового приміщення за відсутності підстав або з порушенням порядку, встановлених законом. Незаконним слід також вважати виселення, що здійснюється не уповноваженими на те особами.

Іншими діями, що порушують недоторканність житла громадян, є будь-яке інше протиправне вторгнення до житла проти волі осіб, яким воно належить на праві власності або які там проживають (наприклад, самовільне вселення до чужого житла, тимчасове використання житла без згоди його власника, незаконне проведення виїмки тощо).

Не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 162 КК, порушення недоторканності житла у невідкладних випадках (у стані крайньої необхідності), пов'язаних із врятуванням життя людей чи майна (наприклад, проникнення у житло при пожежах, аваріях тощо) або при необхідності затримання правопорушника уповноваженими особами правоохоронних органів.

За законодавчою конструкцією порушення недоторканності житла є кримінальним правопорушенням з формальним складом, тому вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї з указаних у законі дій.

Суб'єкт кримінального правопорушення – за ч. 1 ст. 162 КК – загальний (фізична осудна особа, яка на час вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку), за ч. 2 – загальний або спеціальний (службова особа).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі *прямого умислу*.

Частиною 2 ст. 162 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені службовою особою або із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування».

Вчинення цього кримінального правопорушення *службовою особою* означає порушення недоторканності житла, поєднане із вчиненням службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень. Поняття службової особи більш детально розглянуто в ч.ч. 2, 3 ст. 18 КК, а також п.п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК.

Під *насильством* слід розуміти будь-яке фізичне насильство, зокрема таке, що заподіяло потерпілому тілесні ушкодження.

Погроза застосування насильства – це висловлений у будь-якій формі (словами, жестами) намір застосувати до потерпілого фізичне насильство або знищити його майно з метою усунення перешкод для проникнення в житло. Погроза має бути реальною, тобто сприйматися потерпілим як така, що може бути негайно реалізована.

У даному випадку насильство або погроза його застосування виступають способом порушення недоторканності житла.

ПИТАННЯ 142

ГРУБЕ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ (СТ. 172 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним як викривачем про вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», а також інше грубе порушення законодавства про працю (ч. 1. ст. 172 КК).

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, що забезпечують реалізацію трудових прав людини, які передбачені чинним трудовим законодавством.

Потерпілим у цьому кримінальному правопорушенні є працівник, тобто особа, на яку поширюється законодавство України про працю і яка є відповідною стороною трудових правовідносин, у тому числі державні службовці, фізичні особи, які уклали трудові договори з громадянами, особи, які проходять альтернативну (невійськову) службу.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення може бути виражена у двох альтернативних формах:

– незаконного звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним як викривачем про вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції»;

– іншого грубого порушення законодавства про працю.

Незаконне звільнення працівника з роботи здійснюється *тільки шляхом активних дій*, інше грубе порушення законодавства про працю може бути вчинене як у *формі дії*, так і у *формі бездіяльності*.

Під незаконним звільненням працівника з роботи слід розуміти дії, пов'язані з порушенням підстав чи порядку звільнення працівника (звільнення вагітної жінки, звільнення при скороченні штатів, без дотримання вимоги законодавця про необхідність пропонування іншої роботи на цьому ж підприємстві). Чинне законодавство про

працю встановлює певний порядок та процедуру звільнення працівника з роботи. Недотримання підстав звільнення (наприклад, ст.ст. 40 та 41 КЗпП України передбачають вичерпний перелік підстав звільнення працівника з роботи за ініціативою роботодавця) або самої процедури звільнення (наприклад, ст. 43 КЗпП України передбачає обов'язкове отримання згоди профспілкового органу на звільнення працівника з роботи) слід визнавати незаконним звільненням працівника з роботи.

Інше грубе порушення законодавства про працю – це будь-яке порушення прав працівника, передбачених законодавством про працю (КЗпП України, а також іншими нормативно-правовими актами).

Вказівка законодавця на грубість порушення означає, що вказана ознака є оціночною і визнання порушення грубим залежить від конкретних обставин справи. *Під грубим порушенням законодавства про працю* слід визнавати випадки такого порушення прав працівника, яке є явним, спричиняє суттєву шкоду.

Обставинами, що впливають на визнання порушення грубим, судова практика визнає наступні:

– категорія потерпілих та їх кількість (неповнолітні, вагітні жінки, працівники всього підприємства);

– ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення – обстановку, спосіб, суспільно небезпечні наслідки (шкода життю або здоров'ю людини, істотна матеріальна шкода, застосування насильства);

– ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення – мета та мотив кримінального правопорушення (злісний мотив, особисті неприязні стосунки).

Грубе порушення законодавства про працю має місце у випадках, наприклад, ненадання протягом тривалого часу щорічної чи додаткової відпустки, на яку працівник має право; систематичного порушення тривалості робочого часу, систематичного ненадання вихідних днів або перерви для відпочинку і харчування; незаконного накладення на працівника матеріальної відповідальності; незаконного переведення на іншу роботу чи істотної зміни умов праці за відсутності до того підстав.

За законодавчою конструкцією, грубе порушення законодавства про працю є кримінальним правопорушенням з формальним складом, тому вважається закінченим з моменту вчинення вказаних у законі діянь.

Суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний – службова особа підприємства, на яку покладений обов'язок дотримання

та забезпечення трудових прав працівників, або фізична особа, яка виступає у ролі роботодавця та заключила із працівником трудовий договір. Вік, з якого настає кримінальна відповідальність, – 16 років.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі *прямого умислу*.

Для незаконного звільнення працівника з роботи обов'язковою ознакою виступають *особисті мотиви* (неприятні стосунки, корисливий мотив, бажання замінити працівника на іншого, помста за критику тощо). Поряд з особистим мотивом, закон про кримінальну відповідальність вказує, що таке звільнення може бути вчинене у зв'язку з повідомленням працівником як викривачем про вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції».

Частиною 2 ст. 172 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, або щодо неповнолітнього, вагітної жінки, самотнього батька, матері або особи, яка їх замінює і виховує дитину віком до 14 років або дитину з інвалідністю».

Повторним вважається вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених ст. 172 КК, незалежно від того, чи була особа засуджена за вчинення першого кримінального правопорушення, за умов, що за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу не було звільнено від кримінальної відповідальності або судимість за це кримінальне правопорушення не було погашено або знято.

Неповнолітнім визнається особа, яка не досягла віку 18 років. За загальним правилом, вік, з якого допускається працевлаштування, – 16 років, в окремих випадках, за погодженням одного із батьків, – 15 років.

У разі вчинення кримінального правопорушення стосовно *вагітної жінки*, винна особа повинна завідомо знати про такий стан потерпілої, при цьому строк і стан вагітності значення не мають.

Дитина з інвалідністю – дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту.

ПИТАННЯ 143

ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ (СТ. 176 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокаセットах, дискетах, інших носіях інформації, камкординг, кардшейрінг або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, а також фінансування таких дій, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі (ч. 1 ст. 176 КК).

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, що забезпечують авторське право та суміжні права. Дані відносини регулюються Законом України «Про авторське право і суміжні права».

Авторські права – це особисті немайнові і майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва. До *особистих немайнових прав* належать право вимагати визнання свого авторства, право забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, право вибору псевдоніма, право на обнародування. До *майнових прав* належать право використання, відтворення, публічного виконання, показ, право на переклад, на імпорт творів науки, літератури, мистецтва.

Суміжні права – це права виконавців, виробників фонограм і організаторів мовлення, пов'язані з використанням цих творів.

Потерпілим у цьому кримінальному правопорушенні можуть бути *автор* – фізична особа, творчою працею якої створено твір та яка має особисті (немайнові) і майнові права на нього, а в окремих випадках його правонаступник (наприклад, спадкоємець), а також *виконавець* – актор (театру, кіно тощо), співак, музикант, диригент, танцюрист або інша особа, яка виконує роль, співає, читає, декламує, грає на музичному інструменті чи будь-яким іншим способом виконує твори літератури або мистецтва, включаючи твори фольклору, а також інші особи, які займаються такою ж творчою діяльністю, в тому числі виконують циркові, естрадні, лялькові номери, *виробник фонограм* – фізична особа, яка вперше здійснила запис будь-якого виконання або інших звуків на фонограмі.

Предметом кримінального правопорушення виступають твори науки, літератури і мистецтва, комп'ютерні програми і бази даних; суміжних прав – виконання, фонограми, програми мовлення.

Твір – це оригінальний, як обнародований, так і необнародований, продукт творчої праці вченого, письменника, художника та ін.

Комп'ютерна програма – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах).

База даних (компіляція даних) – сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів.

Публічне виконання – подання за згодою суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав творів, виконань, фонограм, передач організацій мовлення шляхом декламації, гри, співу, танцю та іншим способом як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (за винятком передач в ефір чи по кабелях) у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї або близьких знайомих цієї сім'ї, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той самий час або в різних місцях і в різний час.

Фонограма – звукозапис на відповідному носії (магнітній стрічці чи магнітному диску, грамофонній платівці, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що входить до аудіовізуального твору. Фонограма є вихідним матеріалом для виготовлення її примірників (копій).

Відеограма – відеозапис на відповідному матеріальному носії (магнітній стрічці, магнітному диску, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких рухомих зображень (із звуковим супроводом чи без нього), крім зображень у вигляді запису, що входить до аудіовізуального твору. Відеограма є вихідним матеріалом для виготовлення її копій.

Програма мовлення – програма, яка містить певні передачі і може бути сповіщена шляхом ретрансляції або в інший спосіб.

Об'єктивна сторона може виражатися у наступних формах:

– незаконне відтворення творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення;

– незаконне розповсюдження творів науки, літератури, мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а також виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення;

– незаконне тиражування та розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації;

– камкординг;

– кардшейрінг;

– інше порушення авторського права і суміжних прав;

– фінансування таких дій, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі.

Відтворення – це виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми, комп'ютерної програми, бази даних в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати машина (програвач, комп'ютер чи інші спеціальні технічні засоби).

Розповсюдження об'єктів авторського права і (або) суміжних прав – це будь-яка дія, за допомогою якої ці об'єкти безпосередньо чи опосередковано пропонуються публіці, у тому числі доведення цих об'єктів до відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до цих об'єктів з будь-якого місця і в будь-який час за власним вибором.

Виконання – публічне виконання ролі, співання, читання, декламування, або відтворення будь-яким іншим способом творів літератури та мистецтва.

Тиражування виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації означає їх копіювання на будь-які носії.

Камкординг – відеозапис аудіовізуального твору під час його публічної демонстрації в кінотеатрах, інших кінотовидавничих закладах особами, які перебувають у тому самому приміщенні, де відбувається така публічна демонстрація, для будь-яких цілей без дозволу суб'єкта авторського права або суміжних прав.

Кардшейрінг – забезпечення у будь-якій формі та в будь-який спосіб доступу до програми (передачі) організації мовлення, доступ до якої обмежений суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав застосуванням технічних засобів захисту (абонентська карта, код тощо), в обхід таких технічних засобів захисту, в результаті чого зазначена програма (передача) може бути сприйнята або в інший спосіб доступна без застосування технічних засобів захисту.

До іншого порушення авторського права і суміжних прав слід відносити створення іншого (похідного) твору шляхом адаптації, перекладу, аранжування, комп'ютерне піратство, плагіат та ін.

За законодавчою конструкцією, порушення авторського права і суміжних прав є кримінальним правопорушенням із матеріальним складом, тому вважається закінченим із моменту настання наслідків у вигляді завдання матеріальної шкоди у значному розмірі. Згідно з приміткою до ст. 176 КК, «матеріальна шкода вважається завданою в значному розмірі, якщо її розмір у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний (фізична осудна особа, яка на час вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі прямого умислу.

Частиною 2 ст. 176 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або завдали матеріальної шкоди у великому розмірі».

Повторним вважається вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених ст. 176 КК, незалежно від того, чи була особа засуджена за вчинення першого кримінального правопорушення, за умов, що за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу не було звільнено від кримінальної відповідальності або судимість за це кримінальне правопорушення не було погашено або знято.

Це кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення.

Згідно з приміткою до ст. 176 КК, *матеріальна шкода вважається завданою у великому розмірі*, якщо її розмір у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Частиною 3 ст. 176 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі».

Вчинення кримінального правопорушення *службовою особою з використанням службового становища* має місце у випадку порушення авторського права і (або) суміжних прав внаслідок використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби.

Порушення авторського права і (або) суміжних прав визнається вчиненим *організованою групою*, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Згідно з приміткою до ст. 176 КК, *матеріальна шкода вважається завданою в особливо великому розмірі*, якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

ПИТАННЯ 144

ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ (СТ. 182 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації, крім випадків, передбачених іншими статтями цього Кодексу (ч. 1 ст. 182 КК).

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, що забезпечують конституційне право особи на недоторканність її приватного життя, особисту та сімейну таємницю.

Предметом кримінального правопорушення є конфіденційна інформація про особу.

Відповідно до ч. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію», *конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень*. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом.

Зокрема, *до конфіденційної інформації про особу належать відомості про приватне життя особи, що становлять її особисту чи сімейну таємницю і поширюються за її бажанням відповідно до передбачених нею умов*.

Під приватним життям особи розуміється сфера життєдіяльності окремої особи, яка включає в себе зв'язки особи з іншими людьми, її приватні справи, сімейні стосунки тощо, тобто все, що пов'язане з її способом життя і не має публічного характеру.

Особисту таємницю становлять відомості про приватне життя конкретної особи, які ця особа бажає зберегти в таємниці від інших

осіб. Такими відомостями можуть бути відомості про стан її здоров'я, освіту, релігійність, дата і місце народження, майновий стан, хобі, інтимне життя (зокрема наявність позашлюбних інтимних стосунків) та інші персональні дані про особу.

Сімейна таємниця – відомості про приватне життя члена (членів) окремої сім'ї чи декількох сімей, які він (вони) бажають зберегти у таємниці від сторонніх осіб (наприклад, певні особливості сімейних стосунків, зокрема народження поза шлюбом дитини тощо).

Відомості, які є конфіденційною інформацією, повинні бути достовірними, а не вигаданими. Не охоплюються ознаками конфіденційної інформації відомості про вчинення особою кримінального правопорушення, оскільки відповідно до абз. 2 примітки до ст. 182 КК «публічне, у тому числі через засоби масової інформації, журналів, громадські об'єднання, професійні спілки, повідомлення особою інформації про вчинення кримінального або іншого правопорушення, здійснене з дотриманням вимог закону, не є діями, передбаченими цією статтею, і не тягне за собою кримінальну відповідальність». Крім того, не може визнаватися конфіденційною будь-яка інформація, що раніше вже була оприлюднена шляхом публікації, повідомлення в засобах масової інформації чи в інший спосіб, тому така інформація не може виступати предметом кримінального правопорушення, що розглядається.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається в альтернативних діях, а саме у незаконному:

- збиранні конфіденційної інформації про особу;
- зберіганні такої інформації;
- використанні конфіденційної інформації про особу;
- знищенні цієї інформації;
- поширенні вказаної інформації;
- зміні такої інформації, крім випадків, передбачених іншими статтями КК.

Незаконне збирання конфіденційної інформації про особу передбачає отримання її неуповноваженим на це суб'єктом у будь-який спосіб, у тому числі й шляхом викрадення.

Ознаками збирання конфіденційної інформації про особу охоплюються випадки опитування родичів, сусідів або знайомих потерпілого; ознайомлення з документами чи іншими паперами потерпілої особи; викрадення документів чи інших носіїв, на яких міститься конфіденційна інформація про потерпілого; отримання зазначеної інформації в результаті таємного спостереження за потерпілим чи його родичами; одержання конфіденційних відомостей шляхом

незаконного прослуховування телефонних розмов або шляхом перлюстрації кореспонденції потерпілої особи; проведення незаконного огляду житла тощо.

Під незаконним зберіганням конфіденційної інформації про особу розуміють будь-які умисні дії винної особи, що пов'язані зі збереженням та накопиченням зазначеної інформації у певному місці на будь-яких носіях (паперових, електронних, відео тощо). Тривалість зберігання на кваліфікацію не впливає.

Незаконне використання конфіденційної інформації про особу – це користування винним за власним розсудом відомостями, які становлять особисту чи сімейну таємницю особи, для задоволення певної потреби чи одержання певної вигоди.

Незаконне знищення конфіденційної інформації про особу полягає у будь-яких діях, наслідком яких є зникнення (ліквідація) такої інформації або приведення її у такий стан, що виключає можливість використання цієї інформації.

Під незаконним поширенням конфіденційної інформації про особу слід розуміти повідомлення (розповсюдження) будь-яким способом (усно, письмово, друкованим способом, за допомогою комп'ютерної мережі) такої інформації невизначеному колу осіб (хоча б одній людині) без згоди самої потерпілої особи.

Одним з видів поширення конфіденційної інформації є її *оголошення в публічному виступі* (наприклад, на мітингу, зборах, конференції, нараді перед невизначеною кількістю осіб), *в творі, що публічно демонструється* (тобто відтворення зазначеної інформації на аудіо- і відеозаписі, у громадському місці, на рекламних плакатах тощо), *чи в засобах масової інформації* (використання преси, телебачення, радіомовлення, мережі Інтернет).

Незаконна зміна конфіденційної інформації про особу являє собою заміну або вилучення будь-якої складової частини відповідної інформації чи внесення до цієї інформації будь-яких додаткових, раніше відсутніх у ній складових частин.

За законодавчою конструкцією, порушення недоторканності приватного життя є кримінальним правопорушенням з формальним складом, тому вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї з указаних у законі дій.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний (фізична осудна особа, яка на час вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі *прямого умислу*. Мотиви та мета

кримінального правопорушення можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають.

Частиною 2 ст. 182 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені повторно, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи».

Повторним вважається вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених ст. 182 КК, незалежно від того, чи була особа засуджена за вчинення першого кримінального правопорушення, за умов, що за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу не було звільнено від кримінальної відповідальності або судимість за це кримінальне правопорушення не було погашено або знято.

Згідно з абз. 1 примітки до ст. 182 КК, «істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

Якщо шкода полягає у заподіянні суспільно небезпечних наслідків *нематеріального характеру*, питання про її істотність вирішується з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема, при вирішенні питання про те, чи є заподіяна шкода істотною, потрібно враховувати кількість потерпілих громадян, розмір моральної шкоди чи упущеної вигоди тощо.

ПИТАННЯ 145

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ (РОЗДІЛ VI КК): ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВИДИ

Під *кримінальними правопорушеннями проти власності* розуміють передбачені КК умисні або необережні суспільно небезпечні діяння, поєднані з посяганням на право володіння, користування або розпорядження майном шляхом викрадення чи з іншими способами заподіяння власнику (законному володільцю) майнової шкоди або з погрозою заподіянням такої шкоди.

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти власності є сукупність суспільних відносин, що виникають у сфері власності: відносини, що виникають між власником (законним володільцем) та іншими особами з приводу володіння, користування або розпорядження майном, яке йому належить. **Додатковим безпосереднім об'єктом** окремих правопорушень проти власності можуть виступати життя, здоров'я, свобода, честь і гідність потерпілого.

Предметом правопорушень проти власності є майно, що має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру, електрична й тепла енергія.

Предметом найбільш поширених правопорушень проти власності виступає чуже та рухоме майно (ст.ст. 185, 186, 187 КК тощо). Предметом шахрайства (ст. 190 КК) і вимагання (ст. 189 КК) є не лише майно, а і право на нього (надання права вимагати виконання зобов'язань, документи, які надають право отримати майно, користуватися ним або вимагати виконання зобов'язань тощо), а вимагання (ст. 189 КК) – і будь-які дії майнового характеру (передання майнових вигод, відмова від них, відмова від права на майно, безоплатне надання послуг, санаторних чи туристичних путівок, проведення будівельних або ремонтних робіт тощо).

У правопорушеннях, відповідальність за які передбачено ст.ст. 185, 190, 191 КК, оціночна вартість майна, що виступає предметом правопорушення (мінімальний розмір заподіяної шкоди або сума викраденого, привласненого чи розтраченого майна), повинна перевищувати 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Якщо вартість такого майна на момент учинення діяння не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, викрадення чужого майна вважається дрібним і містить склад адміністративно-правопорушення, передбаченого ст. 51 («Дрібне викрадення чужого майна») КУпАП.

Майно як предмет правопорушень, пов'язаних з його викраденням, характеризується такими ознаками:

1) *фізична ознака (фізичність майна)* – майно завжди являє собою річ матеріального світу, доступну для сприйняття або фіксації органами чуттів людини або спеціальними технічними засобами; такі речі можна вилучити, привласнити, спожити, пошкодити, знищити тощо; речі нематеріального світу (ідеї, думки тощо) не можуть виступати предметом правопорушень проти власності;

2) *юридична ознака* – предмет є чужим для винної особи, тобто має власника (законного володільця), якому незаконними діями заподіюється шкода; викрадення предметів, власник яких невідомий або здійснюване самим власником, виключає кримінальну відповідальність;

3) *економічна (соціальна) ознака* – майно повинно мати певну економічну цінність (йому властива споживча вартість), адже предмет повинен бути вилучений з природного стану та/або у його створення попередньо повинна бути вкладена людська праця.

Предметом правопорушень проти власності **не можуть виступати:**

– **предмети, що становлять інтелектуальну власність**, – за наявності необхідних ознак, кримінально протиправні посягання, предметом яких виступають твори науки, літератури і мистецтва, комп'ютерні програми і бази даних, а також винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин і раціоналізаторські пропозиції, слід кваліфікувати за ст.ст. 176 або 177 КК;

– **предмети, не вилучені з природного середовища**, – за наявності необхідних ознак, кримінально протиправні посягання, предметом яких виступають об'єкти, що перебувають у природному стані: ліс на корені, риба та інші водні тварини в природних водоймах, звірі у лісі тощо, слід кваліфікувати як правопорушення проти довкілля (ст.ст. 246, 248 і 249 КК); ці об'єкти можуть виступати предметом правопорушень проти власності лише у тих випадках, коли їх уже вилучено з природного стану за допомогою людини (її праці), або якщо вони вирощуються людиною в спеціальних розплідниках, ставках тощо;

– **предмети, вилучені з цивільного обігу або обіг яких обмежено**, – за наявності необхідних ознак кримінально протиправні посягання, в яких предметом правопорушення виступають вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), бойові припаси до неї або вибухові речовини, радіоактивні матеріали, слід кваліфікувати як правопорушення проти громадської безпеки (ст.ст. 262–267 КК тощо); правопорушення, де такими є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори, слід кваліфікувати як кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші правопорушення проти здоров'я населення (ст.ст. 308, 312 КК тощо); якщо військове майно – їх слід кваліфікувати як військові кримінальні правопорушення (ст.ст. 410, 411 КК тощо);

– **транспортні засоби** – всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби (за наявності необхідних ознак незаконне заволодіння транспортним засобом утворює склад правопорушення, передбачений у ст. 289 КК);

– **предмети, що перебувають на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого**, а також **могила, інше місце поховання, тіло померлого або урна з прахом померлого** – за наявності необхідних ознак є предметом правопорушення,

передбаченого ст. 297 КК, а заволодіння ними, їх знищення або пошкодження посягають на відносини у сфері моральних засад суспільства стосовно забезпечення честі й гідності померлих, їх рідних і близьких;

– **документи, що не мають грошової оцінки**, – за наявності необхідних ознак кримінально протиправні посягання, в яких вони виступають предметом, може бути кваліфіковано як правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, зокрема за відповідною частиною ст. 357 КК, тощо.

Об'єктивна сторона більшості правопорушень проти власності характеризується вчиненням суспільно небезпечного діяння у формі дії. Окремі правопорушення, наприклад такі, як умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК), заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК), порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК), можуть бути вчинені також шляхом бездіяльності.

Для більшості кримінальних правопорушень проти власності обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є вчинення суспільно небезпечного діяння та настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння майнової шкоди і наявність необхідного причинного зв'язку між вчиненим діянням і наслідками. Такі склади сформульовано як правопорушення з матеріальним складом. Розбій (ст. 187 КК) і вимагання (ст. 189 КК) визнаються закінченими з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння чи замаху на нього і є, відповідно, правопорушеннями з усіченим і формальним складами.

Крім того, для багатьох правопорушень проти власності обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є *спосіб їх учинення* (таємний для крадіжки, насильницький для розбою, обман для шахрайства тощо).

Суб'єктом правопорушень проти власності є фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку, наприклад у складі крадіжки (ст. 185 КК), грабежу (ст. 186 КК), розбою (ст. 187 КК), вимагання (ст. 189 КК), умисного знищення або пошкодження майна за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 194 КК), або 16 років, наприклад у разі шахрайства (ст. 190 КК). Спеціальним є суб'єкт привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК) чи порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК).

Суб'єктивна сторона більшості правопорушень проти власності характеризується виною у формі прямого умислу. Виняток

становлять необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК) і порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК), що характеризуються необережною формою вини. У випадку вчинення кваліфікованого умисного знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст. 194 КК) може траплятись змішана форма вини (умисел щодо діяння і необережність щодо наслідків у вигляді загибелі людей чи інших тяжких наслідків).

Залежно від конструктивних особливостей складу кримінальних правопорушень проти власності, їх можна об'єднати у такі групи:

1) корисливі правопорушення, пов'язані з викраденням або заволодінням чужим майном (незаконним обертанням чужого майна на користь винного або інших осіб) – ст.ст. 185, 186, 187, 188¹, 189, 190, 191 КК;

2) корисливі правопорушення, не пов'язані з викраденням або заволодінням чужим майном (не пов'язані з обертанням чужого майна на свою користь або на користь інших осіб) – ст.ст. 192, 193, 197¹, 198 КК;

3) некорисливі правопорушення проти власності – ст.ст. 194, 194¹, 195, 196, 197 КК.

ПИТАННЯ 146

КРАДІЖКА (СТ. 185 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Таємне викрадення чужого майна (крадіжка) (ч. 1 ст. 185 КК).

Безпосередній об'єкт правопорушення – суспільні відносини у сфері власності (право власності). **Предмет** правопорушення – чуже майно.

Об'єктивна сторона правопорушення характеризується такими ознаками: 1) суспільно небезпечна дія; 2) суспільно небезпечний наслідок; 3) причинний зв'язок; 4) спосіб вчинення правопорушення.

Суспільно небезпечна дія за обтяжуючих обставин у разі крадіжки полягає у викраденні (вилученні та оберненні на свою користь або користь третіх осіб) чужого майна.

Суспільно небезпечний наслідок за обтяжуючих обставин у разі крадіжки полягає в заподіянні майнової шкоди потерпілому.

Спосіб вчинення правопорушення – таємне викрадення: 1) за відсутності власника чи інших осіб; 2) у присутності власника чи інших осіб, але непомітно для них або за умови, що вони не усвідомлюють факту викрадення (наприклад, через малолітство, фізичні та психічні вади, стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння тощо);

З) у присутності осіб, які схвалюють або ставляться байдуже до факту вчинення викрадення винним, і він усвідомлює їх невтручання та мовчазну згоду (наприклад, викрадення на виробництві в присутності інших працівників).

Крадіжку слід вважати *закінченою з моменту*, коли винна особа вилучила майно й отримала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним (матеріальний склад).

Суб'єкт правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується наявністю прямого умислу.

Частиною 2 ст. 185 передбачено відповідальність за «крадіжку, вчинену повторно або за попередньою змовою групою осіб».

Частиною 3 ст. 185 передбачено відповідальність за «крадіжку, поєднану з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдала значної шкоди потерпілому».

Проникнення – незаконне вторгнення у будь-який спосіб (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання, шляхом обману, з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), який дає змогу винній особі викрасти майно, у тому числі без входу до житла, іншого приміщення чи сховища. Під *житлом* розуміється приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинок, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо). *Інше приміщення* – різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель, тощо). Під *сховищем* слід розуміти певне місце чи територію, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (огорожа, наявність охоронця, сигналізація тощо), а також залізничні цистерни, контейнери, рефрижератори, подібні до них сховища тощо.

Значна шкода визначається за обов'язкової сукупності двох умов: урахування матеріального становища потерпілого та розміру заподіяних йому збитків (збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

Частиною 4 ст. 185 передбачено відповідальність за «крадіжку, вчинену у великих розмірах чи в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Учиненою у *великих розмірах* визнається крадіжка, вчинена однією особою чи групою осіб на суму, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент учинення правопорушення.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який вводять для усунення надзвичайних ситуацій, що створені або природним шляхом, або людьми та можуть призвести до втрат матеріальних ресурсів і серед населення.

Частиною 5 ст. 185 передбачено відповідальність за «крадіжку, вчинену в особливо великих розмірах або організованою групою». Учиненою в *особливо великих розмірах* визнається крадіжка, вчинена однією особою чи групою осіб на суму, яка в шістьсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент учинення правопорушення.

ПИТАННЯ 147

ГРАБІЖ (СТ. 186 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Відкрите викрадення чужого майна (грабіж) (ч. 1 ст. 186 КК).

Безпосередній об'єкт правопорушення – суспільні відносини у сфері власності (право власності). **Предмет** правопорушення – чуже майно.

Об'єктивна сторона правопорушення характеризується такими ознаками: 1) суспільно небезпечна дія; 2) суспільно небезпечний наслідок; 3) причинний зв'язок; 4) спосіб вчинення правопорушення.

Суспільно небезпечна дія у разі грабежу полягає у викраденні (вилученні та оберненні на свою користь або на користь третіх осіб) чужого майна.

Суспільно небезпечний наслідок у разі грабежу полягає в заподіянні майнової шкоди потерпілому.

Спосіб вчинення правопорушення – відкрите викрадення: здійснюється в присутності власника або інших осіб, і винний розуміє, що зазначені особи усвідомлюють характер його кримінально протиправних дій. Відкритими також варто вважати дії, розпочаті як крадіжка, але виявлені потерпілим чи іншими особами і, незважаючи на це, продовжені винною особою з метою заволодіння майном або його утримання.

Грабіж слід вважати *закінченим з моменту*, коли винна особа вилучила майно й отримала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним (матеріальний склад).

Суб'єкт правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується наявністю прямого умислу.

Грабіж, поєднаний з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або вчинений повторно, або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 186 КК)

Основний безпосередній об'єкт правопорушення – суспільні відносини у сфері власності (право власності). **Додатковий безпосередній об'єкт** – здоров'я особи. **Предмет** правопорушення – чуже майно.

Особливістю **об'єктивної сторони** (порівняно з ч. 1 ст. 186 КК) є **спосіб** учинення правопорушення – відкрите викрадення, що супроводжується насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (фізичне насильство), або з погрозою застосуванням такого насильства (психічне насильство).

Насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, – умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (нанесення удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння.

Погроза застосуванням до потерпілого насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, також охоплюється складом насильницького грабежу.

Насильницький грабіж вважається *закінченим з моменту*, коли винна особа вилучила майно й отримала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним (матеріальний склад).

Суб'єкт правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується наявністю прямого умислу.

Частиною 2 ст. 186 передбачено відповідальність за «грабіж, поєднаний з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або вчинений повторно, або за попередньою змовою групою осіб».

Частиною 3 ст. 186 передбачено відповідальність за «грабіж, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдав значної шкоди потерпілому»;

Частиною 4 ст. 186 передбачено відповідальність за «грабіж, вчинений у великих розмірах чи в умовах воєнного або надзвичайного стану»;

Частиною 5 ст. 186 передбачено відповідальність за «грабіж, вчинений в особливо великих розмірах або організованою групою».

ПИТАННЯ 148

РОЗБІЙ (СТ. 187 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (розбій) (ч. 1 ст. 187 КК).

Основний безпосередній об'єкт правопорушення – суспільні відносини у сфері власності (право власності). **Додатковий об'єкт** розбою – життя або здоров'я потерпілого. **Предмет** правопорушення – чуже майно.

Об'єктивна сторона правопорушення характеризується вчиненням активних дій (нападом на потерпілого), що супроводжуються певним способом їх вчинення (насильством над потерпілим або погрозою його застосування).

Під **нападом** слід розуміти умисні дії, спрямовані на негайне вилучення чужого майна шляхом застосування *фізичного* або *психічного насильства*.

Характерними ознаками нападу є його раптовість, інтенсивність і безпосередність впливу на потерпілого. Напад може бути таємним або відкритим.

Спосіб розбою полягає в застосуванні насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, а також у погрозі його застосування. Під *насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого* розуміється умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них слід відносити, зокрема, і насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо.

Кримінальне правопорушення вважається *закінченим з моменту* нападу, поєданого із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосуванням такого насильства незалежно від того, заволоділа винна особа майном потерпілого чи ні (усічений склад).

Суб'єкт правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується наявністю прямого умислу і спеціальної мети. **Мета** – заволодіння чужим майном.

Частиною 2 ст. 187 передбачено відповідальність за «розбій, вчинений за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм».

Частиною 3 ст. 187 передбачено відповідальність за «розбій поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище».

Частиною 4 ст. 187 передбачено відповідальність за «розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах або вчинений організованою групою чи в умовах воєнного або надзвичайного стану, або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень».

ПИТАННЯ 149

ВИМАГАННЯ (СТ. 189 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення

відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажать зберегти в таємниці (вимагання) (ч. 1 ст. 189 КК).

Основний безпосередній об'єкт правопорушення – власність. **Додатковий безпосередній об'єкт** залежно від способу впливу на потерпілого – життя та здоров'я людини, честь і гідність, права, свободи або законні інтереси. **Предмет** правопорушення – майно, право на майно або дії майнового характеру.

Потерпілими можуть бути: власник, особа, якій майно ввірено на законній підставі, близькі родичі цих осіб.

Об'єктивна сторона правопорушення характеризується вимогою передання чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильством над потерпілим чи його близькими родичами, обмеженням прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодженням чи знищенням їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошенням відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажать зберегти в таємниці.

Діяння виражається в активній поведінці та може виявлятися у: а) незаконній вимозі передання майна; б) незаконній вимозі передання права на майно; в) вчиненні будь-яких дій майнового характеру. **Спосіб вимагання** – це погроза заподіянням шкоди потерпілому або його близьким родичам.

Вимагання супроводжується такими погрозами:

1) *погроза насильством* – полягає у погрозі негайно або в майбутньому нанести побої, мордуванням, заподіянням тілесних ушкоджень, позбавленням життя, згвалтуванням особи жіночої або чоловічої статі тощо;

2) *погроза обмеженням прав, свобод або законних інтересів* полягає у залякуванні зазначених осіб ущемленням їх прав, свобод або законних інтересів, перешкоджанням їх реалізації; обмеження, яким погрожує вимагач, має незаконний характер (за відсутності законних підстав, у порушення встановленого порядку тощо), воно може стосуватися будь-яких конституційних та інших прав чи свобод людини і громадянина або будь-яких законних інтересів;

3) *погроза знищенням чи пошкодженням майна* є такою тоді, коли вона стосується: а) майна, яке належить потерпілому або його близьким родичам за правом власності; б) майна, що перебуває у їх віданні чи під охороною;

4) *погроза розголошенням відомостей, які потерпілий чи його близькі бажать зберегти в таємниці*.

Під відомостями, які потерпілий чи його близькі родичі бажать зберегти в таємниці, слід розуміти такі справжні чи вигадані

дані про них, їхні дії та дії, вчинені щодо них, розголошення яких з будь-яких міркувань є для них небажаним. Це можуть бути як відомості, які ганьблять потерпілого чи його близьких родичів, так і відомості, які не принижують особу (зокрема, повідомлення про якусь її хворобу), або такі, оголошення яких є суспільно корисним (зокрема, інформація про вчене правопорушення).

Правопорушення вважається *закінченим з моменту* висування вимоги, поєднаної з указаними погрозами незалежно від досягнення винною особою поставленої мети (формальний склад).

Суб'єкт правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується наявністю прямого умислу.

Частиною 2 ст. 189 передбачено відповідальність за «вимагання, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або з пошкодженням чи знищенням майна, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому».

Частиною 3 ст. 189 передбачено відповідальність за «вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, або таке, що завдало майнової шкоди у великих розмірах».

Частиною 4 ст. 189 передбачено відповідальність за «вимагання, що завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах, або вчинене організованою групою чи в умовах воєнного або надзвичайного стану, або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження».

ПИТАННЯ 150

ШАХРАЙСТВО (СТ. 190 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) (ч. 1 ст. 190 КК).

Безпосередній об'єкт правопорушення – суспільні відносини у сфері власності (право власності). **Предметом** є майно або право на майно.

Об'єктивна сторона правопорушення характеризується такими ознаками: 1) суспільно небезпечна дія; 2) суспільно небезпечний наслідок; 3) причинний зв'язок; 4) спосіб вчинення правопорушення.

Суспільно небезпечна дія виражається у заволодінні чужим майном або придбанні права на майно.

Суспільно небезпечний наслідок у шахрайстві полягає в заподіянні майнової шкоди потерпілому.

Способом вчинення правопорушення є обман чи зловживання довірою.

Обман – це повідомлення неправдивих відомостей або замовчування відомостей, які мають бути повідомлені, з метою заволодіння чужим майном або придбання права на майно. Він може виражатися в усній чи письмовій формі, у використанні підроблених документів тощо.

Зловживання довірою – це вид обману, що полягає у використанні винним довірливих відносин з власником або іншою особою, що ґрунтуються на родинних чи службових відносинах, знайомстві або інших цивільно-правових відносинах.

Особливість шахрайства полягає в тому, що потерпілий, будучи введеним в оману, зовні добровільно передає винному майно або право на майно. Обман або зловживання довірою за часом передують переданню майна або права на майно і викликає у потерпілого усвідомлення правомірності такого передання.

Шахрайство вважається *закінченим з моменту*, коли винна особа вилучила майно й отримала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним (матеріальний склад).

Суб'єкт правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується наявністю прямого умислу.

Частиною 2 ст. 190 передбачено відповідальність за «шахрайство, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому».

Частиною 3 ст. 190 передбачено відповідальність за «шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки».

Частиною 4 ст. 190 передбачено відповідальність за «шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою».

ПИТАННЯ 151

ВІДМІННІСТЬ КРАДІЖКИ ВІД ГРАБЕЖУ, ГРАБЕЖУ ВІД РОЗБОЮ, РОЗБОЮ ВІД ВИМАГАННЯ

1. Відмежування крадіжки від грабежу.

Крадіжку (ст. 185 КК) слід відмежовувати від ненасильницького грабежу (ч. 1 ст. 186 КК) **за способом** викрадення чужого майна. При крадіжці викрадення чужого майна відбувається таємно. При

ненасильницькому грабежі викрадення майна здійснюється відкрито: у присутності власника або інших осіб, які усвідомлюють суспільно небезпечний характер вчинюваних винним дій.

2. Відмежування грабежу від розбою.

Насильницький грабіж (ч. 2 ст. 186 КК) слід відмежовувати від розбою (ст. 187 КК) за такими ознаками:

а) *за додатковим безпосереднім об'єктом* (при грабежі – особиста недоторканість та здоров'я потерпілого, при розбої – життя та здоров'я особи);

б) *за конструкцією складу правопорушення та особливостями об'єктивної сторони* (грабіж – правопорушення з матеріальним складом, розбій – правопорушення з усіченим складом);

в) *за характером насильства, що застосовується при вчиненні правопорушення* (грабіж – застосування або загроза застосування насильства, що не є небезпечним для життя та здоров'я особи (заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння, розбій – застосування або загроза застосування насильства, що є небезпечним для життя та здоров'я особи (заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них слід відносити, зокрема, і насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо);

г) *за суб'єктивною стороною* – при розбої обов'язковою ознакою нападу є спеціальна мета – заволодіння чужим майном.

3. Відмежування розбою від вимагання.

Розбій (ст. 187 КК) слід відмежовувати від вимагання (ст. 189 КК) за такими ознаками:

а) *за додатковим безпосереднім об'єктом* (при розбої додатковим об'єктом виступає життя або здоров'я потерпілого, при вимаганні – життя, здоров'я, честь, гідність, права, свободи або законні інтереси потерпілого чи його близьких родичів);

б) *за предметом правопорушення* (у розбої предметом правопорушення виступає лише рухоме майно, у вимаганні – майно, право на майно та дії майнового характеру);

в) **особа потерпілого** (потерпілим від розбою може бути тільки особа, яка зазнала нападу, при вимаганні – як особа, до якої звернена вимога, так і її близькі родичі);

г) **за способом вчинення правопорушення** (при розбої заволодіння майном здійснюється шляхом застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я або погрози його застосування, при вимаганні заволодіння майном здійснюється шляхом застосування насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я особи, а також насильства, небезпечного для життя чи здоров'я або погрози його застосування. Крім того, кримінально протиправний вплив на потерпілого при вимаганні може полягати в погрозі обмеження прав, свобод або законних інтересів, пошкодженні чи знищенні майна або погрозі вчинення таких дій, погрозі розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці);

г) **за моментом застосування насильства** (при розбої насильство або погроза його застосування спрямовані на заволодіння майном під час нападу, при цьому погроза має форму дій, які свідчать про намір винного застосувати насильство негайно, при вимаганні – дії, які полягають у насильстві або погрозі його застосування для одержання майна спрямовані в майбутнє, як і вимога передачі майна, поєднана з погрозою застосування насильства);

д) **за суб'єктивною стороною** – при розбої обов'язковою ознакою нападу є спеціальна мета – заволодіння чужим майном.

ПИТАННЯ 152

ХАРАКТЕРИСТИКА КВАЛІФІКУЮЧИХ ОЗНАК КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Більшість правопорушень проти власності мають одні і ті ж **кваліфікуючі ознаки**: 1) повторність; 2) вчинення правопорушення за попередньою ознакою групою осіб; 3) вчинення правопорушення з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище; 4) вчинення організованою групою; 5) за розміром спричиненої шкоди: значна, велика, особлива велика; 6) вчинення правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану.

1. Відповідно до п. 1 примітки до ст. 185 КК, *повторним* у ст.ст. 185, 186 та 189–191 КК визнається правопорушення, вчинене особою, яка раніше вчинила будь-яке із правопорушень, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 КК. За змістом частини другої ст. 187 КК *розбій* вважається *повторним*, якщо його вчинено особою,

яка раніше вчинила розбій або бандитизм. Відповідно до частини другої ст. 188-1 КК *викрадення електричної або теплової енергії* шляхом її самовільного використання слід кваліфікувати за ознакою *повторного вчинення* лише тоді, коли воно було вчинене після такого самого правопорушення.

2. Згідно з ч. 2 ст. 28 КК, правопорушення визнається вчиненим за *попередньою змовою групою осіб*, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку правопорушення, домовилися про спільне його вчинення.

3. Під *проникненням у житло*, інше приміщення чи сховище слід розуміти незаконне вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), який дає змогу винній особі викрасти майно без входу до житла, іншого приміщення чи сховища.

Під *житлом* потрібно розуміти приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинок, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо).

Поняття «*інше приміщення*» включає різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель, тощо).

Під *сховищем* слід розуміти певне місце чи територію, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (огорожа, наявність охоронця, сигналізація тощо), а також залізничні цистерни, контейнери, рефрижератори, подібні сховища тощо.

Не може визнаватися сховищем негороджена і така, що не охороняється, площа або територія, на яку вхід сторонніх осіб є вільним, а також та, що була відведена та використовується для вирощування продукції чи випасу тварин (сад, город, ставок, поле тощо).

4. Згідно з ч. 3 ст. 28 КК, правопорушення визнається вчиненим *організованою групою*, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників

групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

5. Відповідно до примітки 2 ст. 185 КК, *значна шкода* визначається з урахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних податком мінімумів доходів громадян. Тобто значною шкодою для потерпілого слід вважати шкоду, яка обчислюється з урахуванням двох обов'язкових умов:

– по-перше, матеріальна шкода повинна становити збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– по-друге, вказані збитки повинні бути значними для самого потерпілого і вираховуються виходячи з матеріального становища потерпілого, вартості викраденого тощо.

Викраденням у *великих розмірах* визнається діяння, вчинене однією особою чи групою осіб на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення правопорушення (примітка 3 ст. 185 КК).

Викраденням в *особливо великих* розмірах визнається діяння, вчинене однією особою чи групою осіб на суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення правопорушення (примітка 4 ст. 185 КК).

6. Згідно зі ст. 1 Закону України від 12 травня 2015 р. №389-VIII «Про правовий режим воєнного стану», *воєнний стан* – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози безпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Згідно зі ст. 1 Закону України від 16 березня 2000 р. №1550-III «Про правовий режим надзвичайного стану», *надзвичайний стан* – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських

і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

ПИТАННЯ 153

ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТА МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ (СТ. 191 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Привласнення чи розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні (ч. 1 ст. 191 КК).

Основний безпосередній об'єкт правопорушення – суспільні відносини у сфері власності (право власності). **Додатковий безпосередній об'єкт** – здоров'я особи. **Предмет** правопорушення – майно, яке було ввірене винному чи перебуває у його віданні. Таке майно має бути юридично чужим для винного, тобто він не має щодо нього повного обсягу повноважень у межах правомочностей власності.

Ввірене майно – майно, яке було передане особі власником чи уповноваженим ним суб'єктом на умовах фактичного тимчасового володіння (утримання) без правомочностей власності із зобов'язанням вчинити певні дії щодо майна для досягнення визначеної мети.

Під *майном, яке перебуває у віданні особи*, слід розуміти майно, передане власником чи уповноваженим ним суб'єктом на умовах наділення особи певним обсягом прав володіння, користування та розпорядження цим майном, що забезпечує можливість оперативного управління ним для досягнення певної мети, визначеної власником або без такої, але на визначених договором чи законодавством умовах.

Об'єктивна сторона правопорушення характеризується суспільно небезпечним діянням, що може набувати одного з двох альтернативних проявів (видів) – привласнення або розтрати майна, а

також суспільно небезпечним наслідком, що полягає у заподіянні майнової шкоди потерпілому, та причинним зв'язком між ними.

Привласнення чужого майна – протиправне обернення особою майна, яке було їй ввірене чи перебувало у її віданні, на свою користь шляхом його незаконного утримання, неповернення, відокремлення від іншого ввіреного майна чи іншого відчуження всупереч цільовому призначенню (договірних умов або чинного законодавства) фактичного володіння нею таким майном. Таким чином, майно із законного володіння переходить у незаконне володіння винного.

Під *розтратою* чужого майна слід розуміти форму незаконного відчуження майна, що було ввірене особі чи перебувало у її віданні, яка полягає у протиправному розпорядженні ним усупереч або поза волею власника без фактичного незаконного володіння. Воно може полягати у збуті (оплатному переданні іншій особі, оплаті товарів і послуг, кредитних зобов'язань тощо) або особистому споживанні. На відміну від привласнення, у разі розтрати не фіксується етап, коли винний незаконно володіє майном.

Правопорушення вважається закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків у формі майнової шкоди, яка проявляється у припиненні можливості власника реалізувати правомочності щодо володіння, користування і розпорядження відповідним майном (матеріальний склад).

Суб'єкт правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, якій майно було ввірене чи перебуває у її віданні. Такій особі майно на законних підставах і в передбаченому законом порядку передається для володіння та/або користування, розпорядження, в тому числі й під час виконання трудових обов'язків чи інших обов'язків за домовленістю із власником чи уповноваженою ним особою в межах цивільно-правової угоди.

Суб'єктивна сторона характеризується наявністю прямого умислу.

Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК).

Основний безпосередній об'єкт правопорушення – суспільні відносини у сфері власності (право власності). **Додатковий безпосередній об'єкт** – суспільні відносини у сфері службової діяльності.

Особливістю **об'єктивної сторони** (порівняно з ч. 1 ст. 191 КК) є те, що під заволодінням чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем слід розуміти такий

спосіб незаконного заволодіння майном, за якого службова особа шляхом зловживання наданими їй владними, організаційно розпорядчими та/або адміністративно-господарськими повноваженнями: дає незаконні вказівки матеріально відповідальним підлеглим про видачу майна, заволодіває майном шляхом підробленням документів, незаконного отримання премій, надбавок тощо. При цьому службова особа лише в тому випадку може бути суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 191 КК, якщо привласнення, розтрата чи інше заволодіння чужим майном здійснюється шляхом використання службових повноважень у супереч інтересам служби, тобто зловживаючи ними.

Суб'єкт правопорушення – службова особа.

Суб'єктивна сторона характеризується наявністю прямого умислу.

Частиною 3 ст. 191 встановлено відповідальність за «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб».

Частиною 4 ст. 191 встановлено відповідальність за «дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені у великих розмірах чи в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Частиною 4 ст. 191 встановлено відповідальність за «дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою».

ПИТАННЯ 154

УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА (СТ. 194 КК), НЕОБЕРЕЖНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА (СТ. 196 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах (ч. 1 ст. 194 КК).

Необережне знищення або пошкодження чужого майна, що спричинило тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей (ст. 196 КК).

Об'єкт кримінального правопорушення – власність.

Обов'язковим додатковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 196 КК, а також ч. 2 ст. 194 КК, є життя та/або здоров'я людини. Крім того, додатковим факультативним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК, може бути довкілля, суспільні відносини у сфері господарської діяльності тощо.

Предмет кримінального правопорушення – майно, яке має бути юридично чужим для винного.

Знищення і пошкодження спеціальних видів майна або природних об'єктів у їх природному стані не охоплюється ст.ст. 194, 196 КК та кваліфікується за іншими статтями КК. Зокрема, умисне пошкодження об'єктів електроенергетики – за ст. 194-1 КК; знищення або пошкодження лісових масивів і зелених насаджень, незаконна вирубка лісу, умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, за наявності ознак складу кримінального правопорушення, підлягає кваліфікації відповідно за ст.ст. 245 або 246, або 252 КК; пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів – за ст. 277 КК; знищення, руйнування чи псування пам'ятників історії або культури – за ст. 298 КК.

Об'єктивна сторона виражається у суспільно небезпечному діянні, що може набувати одного з двох альтернативних проявів (видів): а) знищення чужого майна; б) пошкодження чужого майна.

Під знищенням чужого майна слід розуміти такий механічний, термальний чи інший вплив на нього, в результаті якого воно повністю втрачає свої корисні властивості, обумовлені основним його цільовим призначенням. Знищення майна не може бути відновлене.

Під пошкодженням чужого майна слід розуміти такий механічний, термальний чи інший вплив на нього, в результаті якого воно частково втрачає свої корисні властивості, обумовлені основним його цільовим призначенням. На відміну від знищеного пошкоджене майно може підлягати відновленню.

Кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 194, 196 КК, характеризуються матеріальними складами, а тому, окрім суспільно небезпечного діяння, обов'язковою ознакою їх об'єктивної сторони є також суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок. Для умисного знищення або пошкодження майна такий наслідок має майновий вираз – заподіяло шкоду у великих розмірах.

У великих розмірах визнається кримінальне правопорушення, що вчинене однією особою чи групою осіб на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення (п. 3 Примітки до ст. 185 КК).

Натомість для необережного знищення або пошкодження майна суспільно небезпечні наслідки мають виключно фізичний характер та полягають у *заподіянні тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей*. При цьому під загибеллю людей слід розуміти настання смерті хоча б однієї людини.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 194 та ст. 196 КК, – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, за ч. 2 ст. 194 КК – особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194 КК, виражена виною у формі *прямого чи непрямого умислу*.

Мотиви кримінального правопорушення (помста, ревності тощо) належать до факультативних ознак суб'єктивної сторони його складу та на кваліфікацію не впливають.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 196 КК, виражена виною у *формі необережності*, що може характеризуватися як кримінально протиправною недбалістю, так і кримінально протиправною самовпевненістю.

Частиною 2 ст. 194 КК передбачено відповідальність за «те саме діяння, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки».

Підпал – застосування до майна джерела відкритого вогню, внаслідок чого відбувається його займання та горіння (тління).

Вибух – миттєве вивільнення хімічної та/або теплової енергії вибухової речовини, поміщеної у вибуховий пристрій чи без такого, що супроводжується механічним (хвильовим, термальним) впливом на майно, в результаті чого відбувається його пошкодження чи знищення.

Загальнонебезпечний спосіб – це такий спосіб знищення чи пошкодження майна, за якого створюється небезпека для життя і здоров'я людей, а також загибелі чи пошкодження майна фізичних чи юридичних осіб. До такого способу, зокрема, може бути віднесене затоплення майна.

Майновою шкодою в особливо великих розмірах є така пряма шкода, яка в шістьсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення (п. 4 примітки до ст. 185 КК).

Під загибеллю людей слід розуміти загибель хоча б однієї людини.

Під іншими тяжкими наслідками можливо розуміти заподіяння тяжкого тілесного ушкодження одному чи кільком особам або тілесного пошкодження середньої тяжкості двом чи більше особам, зрив виробничого процесу, переривання на тривалий час транспортного сполучення тощо.

ПИТАННЯ 155

ПРИДБАННЯ, ОТРИМАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ ЧИ ЗБУТ МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНИМ ШЛЯХОМ (СТ. 198 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом за відсутності ознак легалізації (відмивання) майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 198 КК).

Заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом, за відсутності ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних кримінально протиправним шляхом (ст. 198 КК), є *спеціальним видом (формою) причетності до кримінального правопорушення* (наприклад, крадіжки, грабежу, шахрайства тощо), що полягає в наданні допомоги особам, які скоїли предикатне кримінальне правопорушення, з приховання, використання майна, здобутого кримінально протиправним шляхом, його збуту тощо.

Безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є власність. Суспільна небезпечність полягає в дезорганізації порядку придбання й відчуження майна, внаслідок чого до товарного обігу надходить і фактично легалізується майно, здобуте незаконним, кримінально протиправним шляхом.

Предмет кримінального правопорушення характеризується двома групами ознак:

– ознаки, притаманні майну, до якого належать товари (промислові, побутові товари, продукти харчування), речі, гроші, цінні папери (векселі, акції), які становлять матеріальну цінність і мають товарну, мінову вартість;

– кримінальна протиправність походження, тобто майно як предмет цього кримінального правопорушення є також і предметом предикатного кримінального правопорушення, тобто здобувається кримінально протиправним шляхом.

Виняток становлять предмети, поведження з якими (придбання, зберігання, збут) утворює самостійний склад кримінального правопорушення: зброя, бойові припаси, вибухові речовини (ст. 263 КК), радіоактивні матеріали, легкозаймисті та їдкі речовини (ст. 267 КК), наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори (ст. 307, 309, 311 КК) тощо. Стаття 198 КК у цих випадках не підлягає застосуванню.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується суспільно небезпечним діянням у формі придбання, отримання, зберігання або збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом.

Придбання майна означає оплатне чи безоплатне одержання такого майна у власність із можливістю фактичного володіння, розпорядження та користування предметами, здобутими кримінально протиправним шляхом.

Отримання майна полягає в тимчасовому контролі над зазначеними предметами для їх подальшої передачі іншим особам або збуту.

Зберігання майна означає більш-менш тривале перебування майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, у винного, у процесі якого останній зберігає контроль над зазначеними предметами. Майно може перебувати безпосередньо в особи, в її помешканні, схованках, у транспортному засобі тощо.

Збут майна – це оплатне або безоплатне відчуження майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, іншим особам. Такі дії можуть мати форму дарування, продажу, обміну, повернення боргу тощо.

Склад кримінального правопорушення є формальним. Воно вважається закінченим із моменту скоєння хоча б однієї із зазначених у законі дій.

Відповідальність за ст. 198 КК настає тільки у випадку *заздалегідь не обіцяного* придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ч. 6 ст. 27 КК). Якщо зазначені дії були заздалегідь обумовлені з виконавцем або іншими учасниками кримінального правопорушення, відповідальність настає за пособництво в конкретному кримінальному правопорушенні (ч. 5 ст. 27 КК).

У випадку наявності в діях особи ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних кримінально протиправним шляхом, учинене кваліфікується за ст. 209 КК, а не за ст. 198 КК.

Суб'єкт кримінальним правопорушенням є загальним – це фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується наявністю прямого умислу. При цьому слід установити ознаку завідомості, тобто усвідомлення особою факту попереднього одержання такого майна кримінально протиправним шляхом.

ПИТАННЯ 156

ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПРИДБАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ, ВВЕЗЕННЯ В УКРАЇНУ З МЕТОЮ ВИКОРИСТАННЯ ПРИ ПРОДАЖУ ТОВАРІВ, ЗБУТУ АБО ЗБУТ ПІДРОБЛЕНИХ ГРОШЕЙ, ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ, ЩО ІСНУЮТЬ У ПАПЕРОВІЙ ФОРМІ, БІЛЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ЛОТЕРЕЇ, МАРОК АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ ЧИ ГОЛОГРАФІЧНИХ ЗАХИСНИХ ЕЛЕМЕНТІВ (СТ. 199 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Основний юридичний склад ст. 199 чинного Кримінального кодексу України є прикладом так званого складу злочину з альтернативними діяннями, де кожне з діянь, маючи власне розуміння, є однаково рівнозначним за способом втілення суспільно небезпечного діяння.

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є встановлений порядок обігу та використання грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів.

Додатковий обов'язковий, як і додатковий факультативний об'єкти тут відсутні.

Водночас такий злочин має **предмет**, який самостійно можуть утворювати наступні матеріальні об'єкти: підроблені гроші, державні цінні папери, що існують у паперовій формі, білети державної лотереї, марки акцизного податку чи голографічні захисні елементи.

Об'єктивна сторона незаконного позбавлення волі характеризується суспільно небезпечним діянням у вигляді однієї чи декількох з дій, що характеризують незаконний обіг та використання визначених у нормі предметів. Отже, це такі дії, як виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну або збут.

Злочини, передбачені ст. 199 КК, за конструкцією об'єктивної сторони характеризуються формальним складом і вважаються закінченими з моменту вчинення будь-якої з передбачених частиною першої дії.

Суб'єкт обох розглядуваних злочинів – загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона в обох випадках виражена виною у формі *прямого умислу*.

Мотив та інші факультативні ознаки суб'єктивної сторони значення для кваліфікації не мають.

Частиною 2 ст. 199 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи у великому розмірі».

Під *повторністю* слід розуміти визначену в ст. 32 варіативність вчинення передбачених ст. 199 КК дій. При цьому не важливо, яку саме з викладених у ч. 1 розглядуваної статті дій вчиняла винувата особа в кожному з епізодів її кримінально протиправної діяльності.

Під *попередньою змовою групою осіб* слід розуміти групу, визначену в ч. 2 ст. 28 КК.

Під *великим розміром* слід розуміти таку суму підробки, що в двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Частиною 3 ст. 199 КК встановлено відповідальність за «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі».

Під *організованою групою* слід розуміти утворення, визначене в ч. 3 ст. 28 КК.

Під *особливо великим розміром* слід розуміти таку суму підробки, що в чотириста й більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

ПИТАННЯ 157

КОНТРАБАНДА (СТ. 201 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (ч. 1 ст. 201 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини у сфері господарської діяльності в частині забезпечення належного митного режиму й захисту національних економічних інтересів та суміжних з ними благ.

Додатковим факультативним об'єктом контрабанди залежно від її предмета можуть бути відносини у сфері захисту культурного надбання, здоров'я населення, громадської безпеки, особистих прав людини.

Предметом кримінального правопорушення є:

– *культурні цінності* – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичнє, етнографічнє та науковє знаннє і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України (ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»);

– *отруйні речовини* – небезпечні хімічні речовини та сполуки, індивідуальні за своїм складом, суміші хімічних речовин та сполук, продукти їх розкладу та розпаду, які за сукупністю притаманних їм властивостей створюють або можуть створити небезпеку для довкілля, тварин та здоров'я людей, що може призвести до загибелі об'єктів довкілля, тварин та людей, і які потребують спеціальних методів, умов і засобів поводження з ними. До них належать сірковуглець, фосфор жовтий, хлорид ртуті (сулема), ціаніди, метиловий спирт (метанол), нікотин, стрихнін та ін.;

– *сильнодіючі речовини* – це речовини чи відходи, які, потрапляючи всередину організму через органи дихання, травлення або через шкіру, здатні викликати смерть людини чи справляти на неї сильний негативний вплив (п. 2 наказу Міністерства екології та природних ресурсів України від 16 жовтня 2000 р. № 165 «Про затвердження Переліку небезпечних властивостей та інструкцій щодо контролю за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням»);

– *вибухові речовини* – це хімічні речовини, здатні під впливом зовнішніх дій до швидкого хімічного перетворення, що відбувається з виділенням великої кількості тепла і газоподібних продуктів (ст. 1 Закону України «Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення» від 23 грудня 2004 р. № 2288-IV). До них належить порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин тощо;

– *радіоактивні матеріали* – джерела іонізуючого випромінювання, ядерні матеріали та радіоактивні відходи (ст. 1 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 р. № 39/95-ВР);

– *зброя* – всі можливі види бойової, мисливської (окрім гладкоствольної мисливської), спортивної зброї: будь-яка вогнепальна зброя; інші звичайні засоби ураження; ядерна, хімічна, біологічна, лазерна, інфразвукова, радіологічна та інші види зброї масового знищення; холодна зброя; газова зброя нервово-паралітичної дії; пневматична зброя калібру понад 4,5 мм зі швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду; спеціальні пристрої для відстрілу снарядів несмертельної дії; електрошокова зброя;

– *боєприпаси до зброї* (крім боєприпасів до гладкоствольної мисливської зброї) – частина озброєння, безпосередньо призначена

для ураження живої сили противника, знищення його бойової техніки, руйнування укріплень, споруд і виконання спеціальних завдань. Ними визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху;

– *частини вогнепальної нарізної зброї* – окремі компоненти, конструктивні елементи, частини і механізми вогнепальної нарізної зброї;

– *спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації* – технічні, апаратно-програмні, програмні та інші засоби, які відповідають критеріям належності технічних засобів негласного отримання інформації, що мають технічну забезпеченість для негласного отримання (прийому, обробки, реєстрації та/або передачі) інформації, призначені для використання у прихований спосіб, характерний для оперативно-розшукової, контррозвідувальної або розвідувальної діяльності (п. 3 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов'язаної з розробленням, виготовленням, поставанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 669).

Об'єктивна сторона виражається у суспільно небезпечному діянні щодо *переміщення* предметів з числа наведених вище через митний кордон України з *приховуванням від митного контролю* або *поза митним контролем*.

Переміщення предметів може здійснюватися у різний спосіб (на транспортному засобі, поштовим, кур'єрським зв'язком, особистий пронос, з використанням тварин тощо) та на кваліфікацію не впливає. При цьому переміщення може мати як експортний (за межі України), так і імпортовий (в Україну) характер, що також на кваліфікацію не впливає.

Під переміщенням з *приховуванням від митного контролю* розуміється таке переміщення предметів контрабанди, що здійснюється у митному пункті пропуску, однак без митного оформлення взагалі, або ж без належного митного оформлення (наприклад, за підробленими документами).

Під переміщенням *поза митним контролем* розуміється таке переміщення предметів контрабанди, що здійснюється поза митними пунктами пропуску.

Обов'язкова ознака об'єктивної сторони контрабанди – місце вчинення кримінального правопорушення – митний кордон України. Митний кордон України збігається з державним кордоном України, крім меж штучних островів, установок і споруд, створених у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України. Межі території зазначених островів, установок і споруд становлять митний кордон України (ст. 10 Митного кодексу України).

Контрабанда є кримінальним правопорушенням з формальним складом та вважається закінченим з моменту фактичного переміщення одного із зазначених предметів через митний кордон України.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона виражена виною у формі прямого умислу.

Мотиви кримінального правопорушення належать до факультативних ознак суб'єктивної сторони його складу та на кваліфікацію не впливають.

Частиною 2 ст. 201 КК передбачено відповідальність, якщо має місце та сама дія (передбачена ч. 1 ст. 201 КК), вчинена за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, або службовою особою з використанням службового становища.

ПИТАННЯ 158

НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ (СТ. 201-2 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Таке кримінальне правопорушення є відвертою новелою чинного Кримінального кодексу України. Формалізація відповідальності за його вчинення стала наслідком виникнення і стрімкого поширення в період оголошеного в Україні 24 лютого 2022 року режиму воєнного стану суспільно шкідливих оборудок з гуманітарною допомогою, що надходила в Україну з інших країн чи надавалась різними організаціями в самій українській державі.

Основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є встановлений порядок обігу та використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Додатковий обов'язковий, як і додатковий факультативний об'єкти тут відсутні.

Водночас таке кримінальне правопорушення має **предмет**, який самостійно можуть утворювати, власне, гуманітарна допомога чи її окремі частини, благодійні пожертвування, інша безоплатна допомога.

Під *гуманітарною допомогою* слід розуміти цільову адресну безоплатну допомогу в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомогу у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Під *благодійною пожертвою* слід розуміти безоплатну передачу благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до Закону «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 р. № 5073-VI.

При цьому *благодійником* слід вважати дієздатну фізичну особу або юридичну особу приватного права (у тому числі благодійну організацію), яка добровільно здійснює один чи декілька видів благодійної діяльності.

У свою чергу, *благодійною діяльністю* є добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара.

Під *безоплатною допомогою* слід розуміти надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам.

Об'єктивна сторона незаконного позбавлення волі характеризується суспільно небезпечним діянням у вигляді *продажу* товарів (предметів) гуманітарної допомоги *або використання* благодійних жертв, безоплатної допомоги, *або укладання інших правочинів* щодо розпорядження таким майном.

Однією з конститутивних ознак діяння є розмір вчинення відповідних дій, який законодавчо визначений як значний.

При цьому *під значним* слід розуміти розмір, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 КК, за конструкцією об'єктивної сторони характеризується формальним складом і вважається закінченим з моменту вчинення будь-якої з передбачених частиною першої дії.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона в обох випадках виражена виною у формі *прямого умислу*.

Обов'язковою ознакою юридичного складу розглядуваного кримінального правопорушення є й така факультативна ознака суб'єктивної сторони, як **мета**. Такою метою має бути *отримання прибутку*. При цьому в контексті цієї норми прибуток напевно варто розглядати не як різницю між доходом і витратами, а саме як дохід, що отримала особа. Тому що витрати, навіть за їх існування, у цьому разі не є елементом правомірної діяльності, і таким чином їх не можна враховувати як складову визначення прибутку.

Мотив та інші факультативні ознаки суб'єктивної сторони значення для кваліфікації не мають.

Частиною 2 ст. 201-2 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або у великому розмірі».

Під *повторністю* слід розуміти визначену в ст. 32 варіативність вчинення передбачених ст. 201-2 КК дій.

Під *попередньою змовою групою осіб* слід розуміти групу, визначену в ч. 2 ст. 28 КК.

Під *службовою особою*, виходячи з відсутності автентичного її визначення в цій нормі, слід напевно розуміти особу, передбачену в Примітці до ст. 364 КК.

Під *великим* слід розуміти розмір, якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Частиною 3 ст. 201-2 КК встановлено відповідальність за «дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі, або під час надзвичайного або воєнного стану».

Під *організованою групою* слід розуміти утворення, визначене в ч. 3 ст. 28 КК.

Під особливо великим слід розуміти розмір, якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Під *надзвичайним станом* слід розуміти особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до законодавства повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Під *воєнним станом* слід розуміти особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

ПИТАННЯ 159

ПРОТИДІЯ ЗАКОННІЙ ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ (СТ. 206 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Протидія законній господарській діяльності, тобто протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або

обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна або захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них за відсутності ознак вимагання (ч. 1 ст. 206 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері господарської діяльності в частині забезпечення свободи підприємництва й договору.

Обов'язковим додатковим об'єктом є здоров'я – у випадку погроз насильством, відносини власності – при погрозі пошкодження чи знищення майна.

Потерпілим може бути одна з таких категорій фізичних осіб чи їх сукупність: а) особа, яка займається господарською діяльністю (власник підприємства, фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності); б) особа, яка здійснює оперативне управління справами підприємства (наприклад, директор, менеджер тощо) і на адресу якої надходять відповідні вимоги, поєднані з погрозами; в) їх близькі особи – подружжя, діти, батьки, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки, усиновлювачі, усиновлені, а також інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки з особою, яка безпосередньо займається господарською діяльністю чи здійснює оперативне управління справами підприємства.

Об'єктивна сторона виражається в одній з двох альтернативних суспільно небезпечних дій: а) протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її; б) протиправна вимога укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю.

Під протиправною вимогою як змістом суспільно небезпечної дії слід розуміти викладене всупереч чинному законодавству (неналежним суб'єктом, без достатніх підстав, у непередбачених законом формах) в рішучій формі наполягання (пропозиція) на: а) остаточному чи тимчасовому припиненні господарської діяльності, що означає ліквідацію юридичної особи, або ж припинення окремого напрямку її підприємницької активності; б) остаточному чи тимчасовому обмеженні підприємницької діяльності, що може стосуватися певних груп товарів, території, поставщиків і т. ін.; в) укладанні

угоди чи відмові від виконання вже укладеної, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю. Вимога припинити незаконну діяльність з ознаками господарської не тягне за собою відповідальності за ст. 206 КК.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу цього кримінального правопорушення є його *спосіб*:

а) *погроза насильства* над потерпілим або близькими йому особами;

б) *погроза пошкодження чи знищення їхнього майна*;

в) *погроза захоплення* цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них.

Погроза при протидії повинна бути дійсною, реальною та конкретно визначеною, тобто адресованою конкретній людині. При визначенні дійсності і реальності погрози необхідно виходити із суб'єктивного ставлення до неї винного і суб'єктивного сприйняття її потерпілим. При цьому останнє має визначальну роль.

Змістом насильства, яким погрожує винний, може бути нанесення легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, побоїв, зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, незаконне позбавлення волі та інше насильство. Погроза заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або вбивством в процесі протидії законній господарській діяльності слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 206 КК.

Склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 206 КК, має місце лише в тому випадку, коли *відсутні ознаки вимагання*. Це означає, що змістом кримінально протиправних дій є саме вплив на господарську діяльність як на таку. При цьому безпосереднє протиправне заволодіння майном потерпілого чи його правом на майно не відбувається; він також не примушується і до вчинення дій майнового характеру. Хоча винний і може отримати протиправну вигоду від протидії законній господарській діяльності, вона має опосередкований характер – чи-то через припинення господарської діяльності потерпілого, чи-то через правові механізми договірної практики, невідгідної в конкретному випадку для потерпілого.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 206 КК, характеризується усіченим складом та вважається закінченим з моменту висунення відповідної вимоги, поєднаної з погрозою насильства.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона виражена виною у формі *прямого умислу*.

Мотиви кримінального правопорушення належать до факультативних ознак суб'єктивної сторони його складу та на кваліфікацію не впливають.

Частиною 2 ст. 206 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна».

Під насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, слід розуміти завдання побоїв, заподіяння легких тілесних ушкоджень, що не спричинили короткострокового розладу здоров'я чи незначну втрату працездатності, незаконне позбавлення волі.

Частиною 3 ст. 206 КК передбачено відповідальність за «протидію законній господарській діяльності, вчинену організованою групою, або службовою особою з використанням службового становища, або поєднану з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або така, що заподіяла велику шкоду чи спричинила інші тяжкі наслідки».

Під насильством, небезпечним для життя і здоров'я, слід розуміти заподіяння легких тілесних ушкоджень, що спричинили короткостроковий розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості тілесні ушкодження, або таке насильство, що хоча і не призвело до вказаних ушкоджень, однак було небезпечним для життя в момент заподіяння: скидання з висоти, ураження електрострумом, здушення шиї, дії, що призвели до втрати свідомості і т. ін.

Матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (примітка до ст. 206 КК).

Інші тяжкі наслідки – оціночна категорія, що визначається із сукупності низки обставин: характеру шкоди, її впливу на народне господарство, населення певної місцевості, становища потерпілого тощо. До інших тяжких наслідків, зокрема, можуть бути віднесені смерть потерпілого через особливі умови на його боці (наприклад, через стан здоров'я), доведення його до самогубства, зупинення виробництва, втрата значною кількістю людей роботи і т. ін.

ПИТАННЯ 160

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНИМ ШЛЯХОМ (СТ. 209 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання кримінально протиправним шляхом, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном, або переміщення, зміна форми (перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження, якщо ці діяння вчинені особою, яка знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано кримінально протиправним шляхом (ч. 1 ст. 209 КК).

Основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є встановлений з метою протидії залученню в економіку майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, та виконання Україною взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань порядок здійснення підприємницької та іншої господарської діяльності, а також порядок вчинення цивільно-правових угод в частині особистого та іншого подібного до нього використання майна, не пов'язаного з господарською діяльністю. **Додатковим об'єктом** виступають інтереси правосуддя, нормальне функціонування фінансової системи та засади добросовісної конкуренції. **Предмет** – майно, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання кримінально протиправним шляхом.

Цивільне законодавство під майном як особливим об'єктом розуміє річ або сукупність речей. Речами визнаються різноманітні предмети матеріального світу, які задовольняють потреби людей і щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки (це, наприклад, нерухомість, транспортні засоби, твори мистецтва).

Майно слід вважати одержаним кримінально протиправним шляхом, якщо воно було прямо або опосередковано отримано в результаті вчинення кримінального правопорушення. Наприклад, предметом цього кримінального правопорушення слід визнавати те майно, яке отримане в обмін на здобуте кримінально протиправним шляхом або внаслідок його іншої реалізації. Головне, щоб вина особа, яка опинилась на кінці цього своєрідного ланцюжка, усвідомлювала відповідне джерело походження майна, а спосіб його одержання не був вчиненням діяння, що містить ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209 КК.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 209 КК, може альтернативно виражатись в діях, які утворюють дві групи з різною конструкцією об'єктивної сторони. Першу групу утворюють дії, які вчинюються з майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його *одержання кримінально протиправним шляхом*, а саме:

- 1) набуття майна;
- 2) володіння майном;
- 3) використання майна;
- 4) розпорядження майном;
- 5) переміщення майна;
- 6) зміна форми (перетворення) майна.

При цьому здійснення фінансової операції, вчинення правочину з майном, одержаним кримінально протиправним шляхом, є *способом або інструментом* набуття, володіння, використання чи розпорядження таким майном.

Учинення особою хоча б однієї з цих альтернативних дій утворює об'єктивну сторону кримінального правопорушення і кваліфікується як закінчене кримінальне правопорушення. Тобто *склад кримінального правопорушення є формальним*.

До другої групи належать дії, спрямовані на приховування, маскування:

- 1) походження такого майна;
- 2) володіння майном;
- 3) права на таке майно;
- 4) джерела походження майна;
- 5) місцезнаходження майна.

Учинення таких дій з будь-якою зазначеною спрямованістю кваліфікується як закінчене кримінальне правопорушення. Подібна спрямованість є характерною для усиченого складу кримінального правопорушення.

Під *набуттям майна, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання кримінально протиправним шляхом*, треба розуміти отримання такого майна винною особою, яка усвідомлює його відповідне походження, в той чи інший оплатний або безоплатний спосіб (купівля, отримання в обмін на інші предмети, прийняття як оплати за надані послуги або виконану роботу, одержання як подарунку або як оплати боргу тощо).

Володіння таким майном означає фактичне перебування такого майна в особи, яка має можливість впливати на нього. Володіти майном може як його власник, так і інші особи, наприклад, ті, хто

дістає таку можливість у силу певних договірних відносин (договори найму, комісії, схову тощо).

Використання майна, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання кримінально протиправним шляхом, – це вилучення у тій чи іншій формі корисних властивостей такого майна для задоволення потреб власника чи інших осіб. Зазначене майно може бути використане, зокрема, при здійсненні господарської діяльності, в тому числі підприємницької.

Під використанням майна, одержаного унаслідок вчинення предикатного діяння, для здійснення господарської діяльності слід розуміти його використання у процесі легальних виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, торгівлі суб'єктами господарювання (підприємництва), зареєстрованими як такі в установленому законом порядку, а саме:

1) будь-яке інвестування зазначених коштів або іншого майна у господарську діяльність (внесення їх до статутного фонду такого суб'єкта або безоплатна передача йому, інвестування у спільну господарську діяльність тощо);

2) придбання за такі кошти сировини, продукції, іншого майна для використання у господарській діяльності;

3) використання такого майна як напівфабрикатів, сировини тощо.

Використання зазначеного майна може бути як пов'язане, так і не пов'язане з їх відчуженням, тобто з передачею іншим особам.

Розпорядження майном. Виділення в ч. 1 ст. 209 КК розпорядження майном як самостійного виду дій має своїм наслідком звуження змісту поняття використання майна. Тому «використання майна» у вузькому розумінні відображає процес отримання користі від майна, використання певних властивостей майна. *Розпорядження майном* – це можливість визначати фактичну долю майна, наприклад у вигляді передачі іншій особі.

Здійснення фінансової операції з майном, одержаним кримінально протиправним шляхом, полягає у будь-яких діях щодо активів клієнта, вчинених за допомогою суб'єкта первинного фінансового моніторингу або про які стало відомо суб'єктам первинного фінансового моніторингу. При цьому фінансова операція може здійснюватися й за допомогою як суб'єкта первинного фінансового моніторингу, так і будь-яких суб'єктів господарювання. Тому для максимального охоплення всіх видів фінансових операцій необхідно залежно від їх змісту звертатися також до інших нормативно-правових актів, що регламентують правовідносини у цій сфері.

Вчинення правочину щодо майна, одержаного внаслідок вчинення предикатного діяння, – це вчинення дій, спрямованих на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків у визначеному ЦК України порядку незалежно від їх виду – як дво- або багатосторонніх (які іменуються договорами), так і односторонніх.

Переміщення майна, одержаного унаслідок вчинення предикатного кримінального правопорушення, як самостійний вид дій з'явилося в ст. 209 КК замість «дій, спрямованих на приховання чи маскування переміщення майна». Ця заміна має змістовний характер і означає зміну характеру дій – з «приховання чи маскування переміщення» на фактичне здійснення переміщення предмета легалізації з одного місця в інше. Крім того, така заміна впливає на вирішення питання про момент закінчення цього кримінального правопорушення, оскільки переміщення передбачено в групі дій з формальним, а не усіченим, складом кримінального правопорушення.

Зміна форми (перетворення) майна, одержаного унаслідок вчинення предикатного кримінального правопорушення, як самостійний вид дій з'явився в ст. 209 КК також замість «дій, спрямованих на зміну форми (перетворення) майна». Така зміна не стосується самого змісту дій, який характеризується тим, що змінюється форма зазначеного майна як результат його перетворення в інше майно. Разом із тим зазначена заміна впливає на вирішення питання про момент закінчення кримінального правопорушення, вчинюваного у формі таких дій. Його склад змінився з усіченого на формальний.

Під діями, спрямованими на приховання чи маскування незаконного походження майна, одержаного унаслідок вчинення предикатного діяння, чи володіння ним, а так само прав на нього, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, слід розуміти будь-які дії особи, за допомогою яких маскується чи приховується факт одержання такого майна, що передував легалізації (відмиванню), вчинені як особою, котра одержала це майно таким шляхом, так і будь-якою іншою особою. Такі дії можуть бути спрямовані на: зміну правового статусу коштів або іншого майна шляхом підроблення документів, що засвідчують право власності; отримання фіктивних документів на придбання майна; вчинення цивільно-правових угод (удавана купівля у комісійному магазині, ломбарді тощо); оформлення права власності на підставних осіб; укладення фіктивних угод про надання кредитів або різноманітних послуг – юридичних, аудиторських та ін.; внесення коштів на банківські рахунки юридичних і фізичних осіб, у тому числі в офшорних зонах; переміщення коштів з одного рахунку на інший – за умови, що всі зазначені дії не були способом вчинення предикатного діяння.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, для якого обов'язкове усвідомлення винною особою того, що майно одержано кримінально протиправним шляхом.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку до моменту вчинення цього кримінального правопорушення. Ним може бути: а) як особа, яка легалізує майно, одержане кримінально протиправним шляхом *іншою особою*, б) так і особа, яка спочатку вчинила предикатний кримінальне правопорушення і здобула майно, а потім його легалізувала.

Частиною 2 ст. 209 КК передбачено відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних кримінально протиправним шляхом, вчинену повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі (якщо предметом кримінального правопорушення було майно на суму, що перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

Частиною 3 ст. 209 КК передбачено відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних кримінально протиправним шляхом, вчинену організованою групою або в особливо великому розмірі (якщо предметом кримінального правопорушення було майно на суму, що перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

ПИТАННЯ 161

УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ) (СТ. 212 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять в систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності або особою, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана їх сплачувати, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах (ч. 1 ст. 212 КК).

Безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення – встановлений законодавством порядок оподаткування юридичних і фізичних осіб, який забезпечує за рахунок надходження податків, зборів та інших обов'язкових платежів формування доходної частини державного та місцевих бюджетів, а також державних цільових

фондів. Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування тягне відповідальність за ст. 212-1 КК.

Предмет цього кримінального правопорушення – грошові кошти, які повинні бути сплачені до бюджетів у вигляді податків і зборів (обов'язкових платежів), що входять в систему оподаткування та введені у встановленому законом порядку. Перелік податків і зборів (обов'язкових платежів) визначений у статтях 8–10 Податкового кодексу України і є вичерпним. Серед них, відповідно до ст. 8 ПК України, виділяються: *загальнодержавні* (ст. 9 – податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; податок на додану вартість; акцизний податок; екологічний податок, рентна плата, мито) та *місцеві* податки та збори (ст. 10 – податок на майно; єдиний податок. Місцеві збори: збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір).

Об'єктивна сторона виражається у:

а) *суспільно небезпечному діянні (бездіяльності)* щодо ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять в систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку;

б) *суспільно небезпечних наслідках*, які виражаються у фактичному ненадходженні до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах. Відповідно до примітки до ст. 212 КК під значним розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів і інших обов'язкових платежів, які в три тисячі і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

в) *прямому безпосередньому причинному зв'язку*.

До найбільш поширених способів вчинення цього кримінального правопорушення належать: неподання документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків і зборів (обов'язкових платежів), приховування об'єкта оподаткування, яке характеризується тим, що прибуток або інший об'єкт оподаткування у платника податків і зборів (обов'язкових платежів) фактично існує, проте він не згадується у документах, пов'язаних з обчисленням і сплатою податкових платежів, які подаються до контролюючих органів, а тому ніякі податки на такі об'єкти не нараховуються і не сплачуються, заниження об'єкта оподаткування, що означає часткове ухилення від сплати податків і зборів (наприклад, шляхом заниження вартості реалізованої продукції, завищення валових витрат).

Суб'єкт кримінального правопорушення фізична, осудна особа, яка досягла 16 років: (1) службова особа підприємства, установи,

організації незалежно від форми власності; (2) особа, яка займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи; (3) будь-яка інша особа, зобов'язана сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі).

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини.

Частиною 2 ст. 212 КК передбачено кримінальну відповідальність за «ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у великих розмірах».

Під **великим розміром** коштів слід розуміти суму податків і зборів (обов'язкових платежів), яка в три тисячі і більше разів перевищує встановлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян (примітка до ст. 212 КК).

Частиною 3 ст. 212 КК передбачено кримінальну відповідальність за «діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені особою, раніше судимою за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), або якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах».

Під **особливо великим розміром** коштів слід розуміти суму податків і зборів (обов'язкових платежів), яка у п'ять тисяч і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (примітка до ст. 212 КК).

Частиною 4 ст. 212 КК передбачено спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності: «особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами першою, другою цієї статті, або діяння, передбачені частиною третьою (якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах) цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення її до кримінальної відповідальності сплачено податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодовано шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня)».

Частини 5 та 6 ст. 212 КК визначають умови правомірності несплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Так, зокрема, діяння, передбачені частинами першою – третьою цієї статті, не вважаються умисним ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), якщо:

1) платник податків досяг податкового компромісу відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України;

2) такі діяння пов'язані з придбанням (формуванням джерел придбання), створенням, одержанням, використанням об'єктів, щодо яких особою було подано одноразову (спеціальну) добровільну декларацію та сплачено узгоджену суму збору відповідно до підрозділу 9-4 «Особливості застосування одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб» розділу XX Податкового кодексу України в межах складу та вартості об'єктів декларування, зазначеної в одноразовій (спеціальній) добровільній декларації як база для нарахування збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування, якщо такі діяння вчинені до 1 січня 2021 року та пов'язані з придбанням (формуванням джерел придбання), створенням, одержанням, використанням об'єктів одноразового (спеціального) добровільного декларування або розпорядженням ними.

ПИТАННЯ 162

ДОВЕДЕННЯ ДО БАНКРУТСТВА (СТ. 219 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Доведення до банкрутства, тобто умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення громадянином – засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредитору (ст. 219 КК).

Безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення є встановлений законодавством порядок здійснення господарської діяльності у частині забезпечення інтересів громадян, юридичних осіб та держави від ризиків, пов'язаних з неплатоспроможністю (стійкою фінансовою неспроможністю) суб'єктів господарської діяльності, яка юридично фіксується під час розгляду справ про банкрутство такого суб'єкта.

Об'єктивну сторону характеризують: а) дії, що погіршують фінансову спроможність суб'єкта господарської діяльності; б) перший наслідок – стійка фінансова неспроможність цього суб'єкта господарської діяльності; в) другий (похідний від першого) наслідок – велика матеріальна шкода державі чи кредитору; г) причинний зв'язок між діями та наслідками.

У ст. 219 КК йдеться про будь-які цілеспрямовані дії, які насправді погіршують фінансове становище суб'єкта господарської діяльності, вчинені громадянином – засновником (учасником) або службовою особою цього ж суб'єкта (наприклад, укладання завідомо

невігідних угод або завідомо нездійснених угод із великими штрафними санкціями, прийняття на себе чужих боргів тощо). Такі дії можуть поєднуватися з наступною бездіяльністю (наприклад, службова особа приймає управлінське рішення не висувати вимоги до боржника щодо повернення ним боргів).

Стійка фінансова неспроможність означає, що суб'єкт господарської діяльності насправді не може виконати грошові зобов'язання в певному розмірі протягом визначеного законом періоду часу, що потребує застосування передбаченої законом процедури відновлення його платоспроможності.

Йдеться про такий фінансовий стан суб'єкта господарської діяльності, який визнається підставою для порушення господарським судом справи про банкрутство. Для кваліфікації цього кримінального правопорушення не є обов'язковим порушення господарським судом справи про банкрутство та визнання суб'єкта господарської діяльності банкрутом.

Велика матеріальна шкода кредиторам або державі є похідним наслідком стійкої фінансової неспроможності, спричиненої умисними діями винної особи. Тому якщо в конкретному випадку така опосередкованість відсутня – учинене, за наявності підстав, потребує іншої кваліфікації, наприклад за ст. 364 КК як зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту завдання великої матеріальної шкоди державі чи кредитору.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – умисел, поєднаний з корисливими мотивами (прагненням до отримання будь-яких матеріальних вигод) або іншою особистою заінтересованістю (помста, заздрість, особисті неприязні стосунки з кредитором тощо) чи задоволенням інтересів третіх осіб (наприклад, інтересів осіб, які бажають купити збанкрутіле підприємство за безцінь).

Суб'єкт кримінального правопорушення – особа, яка досягла 16-річного віку і є громадянином – засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності.

ПИТАННЯ 163

ШАХРАЙСТВО З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ (СТ. 222 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у

разі відсутності ознак кримінального правопорушення проти власності (ч. 1 ст. 222 КК).

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є нормальний порядок надання (отримання) державних фінансових ресурсів і податкових пільг. **Додатковими об'єктами** можуть виступати власність або відносини щодо формування доходної частини державного та місцевого бюджетів.

Предмет кримінального правопорушення – неправдива інформація, що надається вказаним у цій статті адресатам із метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків. У ст. 222 КК ідеться про таку інформацію, яка в конкретному випадку має юридичне значення як підстава для ухвалення позитивного рішення щодо надання фінансових ресурсів чи податкових пільг. Ця інформація може неправдиво відображати фінансово-економічний стан або певні сторони діяльності суб'єкта господарювання, мету отримання коштів чи засоби забезпечення їх повернення тощо.

Об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення характеризують незаконні дії – надання неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам.

Передбачене ст. 222 КК словосполучення «у разі відсутності ознак кримінального правопорушення проти власності» слід розуміти як загальну умову застосування цієї статті, яку слід брати до уваги під час установлення всіх елементів цього складу кримінального правопорушення.

Надання неправдивої інформації спрямовано на введення ука-заних адресатів в оману для незаконного одержання в такий спосіб субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків.

Під *іншими кредиторами* слід розуміти тих суб'єктів відносин у сфері господарської діяльності, які згідно із законодавством мають право надавати кредити суб'єктам господарювання або іншим фізичним чи юридичним особам.

Субсидія – це допомога у грошовій або натуральній формі, що надається за умови цільового призначення для стимулювання певної діяльності.

Субвенція – це фінансова допомога, яка надається для цільової реалізації конкретних програм чи проектів і підлягає поверненню у разі нецільового використання.

Дотація – це надання суб'єктам господарської діяльності бюджетних коштів з умовою їх безповоротності для покриття виробничих

витрат, збільшення обсягів виробництва, реалізації та підвищення якості продукції тощо.

Кредит – це грошова чи товарна позика, що надається кредитором позичальнику за умови повернення у певний строк і, як правило, зі сплатою відсотків.

Надання суб'єктам господарювання субсидій, субвенцій, дотацій та кредитів за рахунок бюджетних коштів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України, Закону України про Державний бюджет України на відповідний рік та окремих спеціальних нормативних актів. Оскільки використання службовою особою таких коштів усупереч їх цільовому призначенню є однією з форм кримінально караного порушення законодавства про бюджетну систему України, то за наявності підстав дії винної особи кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 210 та 222 КК.

Пільги щодо податків – це передбачені податковим і митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку або сплата ним податку в меншому розмірі.

Кримінальне правопорушення, передбачене ч.1 ст.222 КК, вважається *закінченим з моменту* надання винною особою завідомо неправдивої інформації незалежно від того, чи вдалося їй у такий спосіб одержати субсидії, субвенції, дотації, кредити або пільги щодо податків (склад без ознак наслідків діяння). Завідомо неправдива інформація, надана відповідним органам влади, банкам або іншим кредиторам, – це така інформація, яка могла бути або стала підставою для ухвалення рішення про надання відповідному суб'єкту субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків, наприклад коли не зазначено в документах, наданих банку для одержання кредиту, що є інший неповернений кредит, або завідомо неправдиво вказано мету використання коштів, які особа має намір одержати як дотацію, субсидію, субвенцію тощо.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення – прямий умисел, який характеризується усвідомленням винною особою неправдивості інформації ще до фактичного передання її адресату. Крім того, обов'язковою ознакою є мета одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів або пільг щодо податків.

Суб'єкт кримінального правопорушення – особа, яка досягла 16-річного віку.

Частина 2 ст. 222 КК передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені повторно, або якщо вони завдали великої матеріальної

шкоди, що в п'ятсот і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян (згідно з приміткою до ст. 219 КК). Така шкода може полягати в нецільовому використанні субсидій, субвенцій чи дотацій, неповерненні кредиту, ненадходженні до бюджетів коштів у вигляді податків тощо. Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 222 КК, вважається *закінченим з моменту фактичного заподіяння великої матеріальної шкоди державі або органам місцевого самоврядування, банку чи іншому кредиторіві.*

ПИТАННЯ 164

РОЗГОЛОШЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ, БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ АБО ПРОФЕСІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ НА РИНКАХ КАПІТАЛУ ТА ОРГАНІЗОВАНИХ ТОВАРНИХ РИНКАХ (СТ. 232 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Умисне розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності (ч. 1 ст. 232 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є сфера добросовісної конкуренції в частині обігу інформації, яка є комерційною або банківською таємницею. **Додатковим об'єктом** може виступати сфера права інтелектуальної власності. **Предметом** кримінального правопорушення виступає комерційна, банківська або професійна таємниця.

Комерційна таємниця – інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці.

Банківська таємниця – інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третіми особами при

наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту.

До банківської таємниці можна віднести: 1) відомості про банківські рахунки клієнтів; 2) операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди; 3) фінансово-економічний стан клієнтів; 4) системи охорони банку та клієнтів; 5) інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи – клієнта, її керівників, напрями діяльності; 6) відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація; 7) звітність банку, за винятком тієї, що підлягає опублікуванню; 8) коди банків для захисту інформації.

Банкам забороняється надавати інформацію про клієнтів інших банків, навіть якщо їх імена зазначені у документах, угодах та операціях клієнта. Банківська таємниця може бути розкрита в таких випадках: 1) письмового запиту або з письмового дозволу власника такої інформації; 2) письмової вимоги суду або за рішенням суду; письмової вимоги численних державних органів стосовно операцій визначених фізичних або юридичних осіб (чи окремих операцій).

Професійна таємниця визначається як узагальнена назва відомостей, матеріалів та документів, якими володіє особа у зв'язку з виконанням нею професійної діяльності та розголошення яких у будь-якій формі заборонене. В Україні такими є відомості, що становлять адвокатську, лікарську, нотаріальну, службову таємницю, таємницю листування, телефонних розмов, поштових відправлень, інших повідомлень, таємницю сповіді, таємницю усиновлення, у тому числі й банківську та комерційну таємницю.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у розголошенні комерційної, банківської або професійної таємниці без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо це завдало істотної шкоди суб'єкту господарської власності.

Під розголошенням відомостей слід розуміти передачу їх без згоди власника хоча б одній особі, що не володіла такою таємницею. Розголошення може бути здійснене у будь-який спосіб – усно, письмово, із використанням засобів зв'язку, друкованих або інших засобів масової інформації, комп'ютерних мереж тощо.

Кримінальне правопорушення є закінченим з моменту спричинення власникові комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці *істотної шкоди*. Термін «істотна шкода» у цій статті має оціночний характер. Питання про наявність чи відсутність істотної

шкоди вирішується у кожному конкретному випадку з урахуванням, зокрема, грошового розміру заподіяної шкоди та майновому стану власника відповідних відомостей.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення – щодо діяння – *прямий умисел*, поєднаний з корисливими чи іншими особистими *мотивами*, щодо наслідків у вигляді істотної шкоди – може бути умисел або необережність.

Суб'єкт кримінального правопорушення – особа, яка досягла 16-річного віку, якій у зв'язку з професійною або службовою діяльністю стали відомі відомості, що становлять комерційну, банківську або професійну таємницю. Це, наприклад, керівники і службовці комерційних організацій, банкіри, працівники податкових, правоохоронних, митних та інших органів.

ПИТАННЯ 165

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Статтю 16 Конституції України закріплено обов'язок держави щодо забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на її території, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та збереження генофонду українського народу. Згідно зі ст. 3 Основного Закону держави людина, її життя та здоров'я є найвищою соціальною цінністю в Україні. Негативний вплив з боку людини на довкілля негативно відображається на житті та здоров'ї не лише самої людини, а й майбутніх поколінь. Тому держава за допомогою кримінально-правових заходів як найбільш суворих і дієвих заходів впливу забезпечує безпеку і недоторканість життя та здоров'я людини. Слід також мати на увазі, що Конституцією України (ст. 50) проголошується право кожного на безпечне для життя та здоров'я довкілля і на відшкодування шкоди, яка заподіюється порушенням цього права. Це конституційне право було реалізоване шляхом введення у чинний КК розділу VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля».

Кримінальними правопорушеннями проти довкілля є суспільно небезпечні, винні діяння (дії або бездіяльність), передбачені розділом VIII Особливої частини КК, що заподіюють або створюють реальну загрозу заподіяння шкоди чи завдають реальну шкоду довкіллю як об'єкту кримінально-правової охорони і які вчиняються суб'єктом кримінальних правопорушень.

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти довкілля треба визнавати довкілля (навколишнє природне середовище) як

сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів, природні ресурси – як залучені в господарський обіг, так і не використовувані в народному господарстві в цей період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

Кримінальні правопорушення проти довкілля характеризуються тим, що вони можуть мати два або більше *безпосередні об'єкти*: перший, визначальний – основний безпосередній, інший, другорядний – додатковий безпосередній. Безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень проти довкілля визначаються в кожній конкретній статті, наприклад відносини у сфері охорони та раціонального використання окремих елементів довкілля, нормальний природний якісний стан природних ресурсів (земель, надр, водних об'єктів, атмосферного повітря тощо). Деякі кримінальні правопорушення проти довкілля безпосереднім об'єктом мають екологічну безпеку (наприклад, ст.ст. 236, 237, 238 КК) тощо.

Додатковим безпосереднім об'єктом окремих правопорушень можуть виступати життя, здоров'я, відносини у сфері господарської діяльності, відносини власності тощо.

В основному кримінальні правопорушення проти довкілля мають предметний характер. Це означає, що обов'язковою ознакою складу цих правопорушень виступає *предмет* правопорушення. При цьому треба уважно підходити до визначення предмета цієї групи правопорушень, тому що вони відрізняються від загально визначених предметів правопорушень. Особливістю предметів кримінальних правопорушень проти довкілля є те, що ці предмети не створено працею людини, вони існують об'єктивно і незалежно від неї та її волі, наприклад земля, надра, водні об'єкти, атмосферне повітря, континентальний шельф України, лісові насадження та рослини, тварини тощо.

Об'єктивну сторону більшості кримінальних правопорушень проти довкілля законодавцем сформульовано як правопорушення наслідкові, тобто правопорушення з *матеріальним складом*, крім складів, передбачених ст.ст. 238, 239–2 та 250 КК. Для останніх обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є лише суспільно небезпечне діяння, а суспільно небезпечні наслідки винесені за межі складу правопорушення.

Діяння у кримінальних правопорушень проти довкілля головним чином полягає у вчиненні дії – активної форми поведінки суб'єкта. Але при цьому існує кримінальне правопорушення, що може вчинятися лише у формі бездіяльності – пасивної форми

поведінки суб'єкта, – це невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення в частині ухилення від проведення на території, що зазнала забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням, дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення особою, на яку покладено такий обов'язок (ст. 237 КК).

Залежно від характеру й обсягу шкоди, заподіяної діянням об'єкту кримінального правопорушення, *суспільно небезпечні наслідки* можуть бути класифіковані з виділенням наслідків у вигляді створення небезпеки заподіяння шкоди людині та/або екологічним об'єктам та наслідків у вигляді спричинення реальної шкоди життю, здоров'ю людей чи довкіллю. Більшість кримінальних правопорушень проти довкілля має наслідки першого виду. Створення небезпеки для життя і здоров'я людей (частини перші ст.ст. 239–244, 253 КК) є таким у разі, коли забруднення навколишнього природного середовища чи вчинення інших протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, появи відхилень у розвитку дітей тощо.

Найбільш поширеними суспільно небезпечними наслідками кримінальних правопорушень проти довкілля у вигляді реальної шкоди є такі: загибель людей, їх масове захворювання, настання інших тяжких наслідків як для людини, так і для довкілля в цілому, спричинення істотної шкоди як для людини, так і для довкілля в цілому.

У ст.ст. 236, 237, ч. 2 ст. ст. 238–243, 245 і 253 КК під *загибеллю людей* треба розуміти смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок вчинення діянь, описаних у відповідних статтях. *Масове захворювання людей* як суспільно небезпечний наслідок кримінальних правопорушень проти довкілля є оціночним поняттям. Для визначення масовості в цьому випадку слід ураховувати загальний екологічний стан у цій місцевості, площу забрудненої території, кількість людей, що перебувають на забрудненій території, співвідношення загальної кількості людей, що перебувають на забрудненій території, і тих, хто захворів унаслідок забруднення чи зараження цієї території. Для визначення *істотної шкоди* (ч. 1 ст. 244, ст. 246, ч. 1 ст. 248, ч. 1 ст. 249 КК) треба враховувати не тільки кількісні та вартісні критерії, а й інші обставини, що мають значення для вирішення цього питання.

Для деяких кримінальних правопорушень проти довкілля обов'язковими елементами об'єктивної сторони є також спосіб вчинення

протиправного діяння (наприклад, ст.ст. 239, 241, 245, 248, 249, 252 КК) або місце та умови вчинення діяння (зокрема, ст.ст. 237, 238, 243, 244, 246, 248 КК).

Суб'єктом кримінальних правопорушень проти довілля може бути особа, яка є, по-перше, фізичною, по-друге, осудною і, по-третє, такою, що досягла 16-річного віку.

Залежно від суб'єкта кримінальні правопорушення проти довілля можна класифікувати, поділивши на такі групи: а) кримінальні правопорушення проти довілля, які вчиняються загальним суб'єктом; б) кримінальні правопорушення проти довілля, які вчиняються спеціальним суб'єктом; в) кримінальні правопорушення проти довілля, які можуть вчинятися як загальним, так і спеціальним суб'єктом.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти довілля характеризується своєю складністю. Це пов'язано з особливостями об'єктивної сторони цих правопорушень. Законодавець чітко не вказує на форму вини у тому чи іншому правопорушенні, крім передбачених ст.ст. 238 та 252 КК. У диспозиціях цих складів прямо вказано на те, що ці кримінальні правопорушення вчиняються виключно умисно.

Характеризувати суб'єктивну сторону всіх інших кримінальних правопорушень необхідно лише через структуру об'єктивної сторони. Як вже зазначалось раніше, кримінальні правопорушення проти довілля – це здебільшого правопорушення з матеріальним складом, тому психічне ставлення винної особи буде різним як до суспільно небезпечного діяння, так і до суспільно небезпечних наслідків. Ставлення до суспільно небезпечного діяння може бути як умисним, так і необережним, а до суспільно небезпечних наслідків – лише необережним.

Якщо кримінальне правопорушення проти довілля сконструйовано як правопорушення з формальним складом, то в цьому випадку треба встановлювати психічне ставлення суб'єкта лише до вчинюваного ним суспільно небезпечного діяння. Таке ставлення може виражатися як в умисній, так і в необережній формі вини, крім випадків прямого встановлення форми вини у диспозиції статті.

Мета та *мотиви* виступають суто факультативними ознаками суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти довілля і на кваліфікацію не впливають.

ПИТАННЯ 166

НЕЗАКОННЕ ПОЛЮВАННЯ (СТ. 248 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Порушення правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду, а також незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України (ч. 1 ст. 248 КК).

Основний безпосередній об'єкт цього правопорушення – природний якісний та кількісний стан тваринного світу як невід'ємний елемент довкілля та пов'язані з цим відносини у сфері охорони, використання та відтворення тваринного світу.

Предметом правопорушення виступають дикі й напівдики звірі та птахи, які охороняються законом і перебувають у стані природної волі або утримуються у напіввільних умовах у межах мисливських угідь і належать до державного мисливського фонду.

Якщо звірі та птахи перебувають у неволі (зоопарках, розплідниках, на фермах тощо), то протиправні посягання, спрямовані на заволодіння ними або заподіяння їм смерті, мають кваліфікуватись за відповідними статтями розділу «Кримінальні правопорушення проти власності», як, наприклад, крадіжка чи умисне знищення або пошкодження чужого майна тощо. Якщо тварина була штучно вивощена, а потім випущена на волю і стала невід'ємною частиною природної системи, то вона стає предметом правопорушення, передбаченого ст. 248 КК.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується своєю складністю. По-перше, має бути наявність діяння, пов'язаного із настанням суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння істотної шкоди (у цьому випадку склад кримінального правопорушення треба вважати матеріальним). По-друге, діяння, яке не тягне за собою настання наслідків, але скоєного у зазначеному в диспозиції статті місці та часі (у цьому випадку склад кримінального правопорушення є формальним).

Суспільно небезпечне діяння проявляється в незаконному полюванні, тобто полюванні з порушенням установлених правил полювання.

Відповідно до ч. 1 ст. 248 КК незаконним визнається полювання: 1) з порушенням установлених правил (якщо воно заподіяло істотну шкоду); 2) в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду; 3) на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, занесені до Червоної книги України.

У разі незаконного полювання, що заподіло істотну шкоду, – склад кримінального правопорушення є матеріальним. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є заподіяння істотної шкоди.

Відповідно до примітки до ст. 248 КК *істотною шкодою* у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Незаконне полювання у заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полювання на об'єкти тваринного світу, занесені до Червоної книги України, є правопорушенням із формальним складом і вважається закінченим з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони, крім діяння, є місце та час вчинення суспільно небезпечного діяння: заповідники, інші території та об'єкти природно-заповідного фонду. До них також належить полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, занесені до Червоної книги України.

Суб'єкт незаконного полювання є загальним – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини.

Мотив та мета значення для кваліфікації не мають.

Частиною 2 ст. 248 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, якщо вони вчинені службовою особою з використанням службового становища, або за попередньою змовою групою осіб, або способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу, або з використанням транспортних засобів, або особою, раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею».

ПИТАННЯ 167

СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВО ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОЮ АБО ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТЬ У НІЙ (СТ. 255 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами (ч. 1 ст. 255 КК).

Відповідно до цієї статті, кримінальну відповідальність встановлено фактично за 3 самостійні суспільно небезпечні діяння, які сукупно віддзеркалюють зміст кримінального правопорушення, визначеного в її назві. Кожне з таких діянь уособлює саме конститутивний юридичний склад з відповідними формами.

Так, за ч. 1 зазначеної норми кримінально караним визначено створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами. За частиною другою – участь у злочинній організації. І, зрештою, у частині четвертій передбачено відповідальність за створення злочинної спільноти, тобто об'єднання двох чи більше злочинних організацій, керівництво такою спільнотою.

Основним безпосереднім об'єктом розглядуваного кримінального правопорушення у всіх його формах є громадська безпека в частині недопущення формування та існування в суспільстві будь-яких злочинних утворень, а також участі в них.

Додатковий обов'язковий об'єкт, як і **додатковий факультативний об'єкт**, тут відсутні. Відсутній і **предмет** злочину.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується п'ятьма формами, кожна з яких, по суті, віддзеркалює конкретне діяння у вигляді здійснення активної дії, а саме: а) створення злочинної організації; б) керівництво такою організацією або її структурними частинами; в) участь у злочинній організації; г) створення злочинної спільноти; д) керівництво злочинною спільнотою.

Юридичний зміст таких форм, за виключенням передостанньої, із зрозумілих причин ст. 255 КК не розкривається, адже положення, що їх визначають, будучи фактично відсильними нормами, обумовлюють розуміння відповідних ознак, як-от злочинної організації, під кутом зору інших норм кримінального закону, а саме ст. 28 КК.

Водночас, як видається, визначення потребують інші об'єктивні ознаки, що ст. 28 КК не передбачаються. Мова йде про створення і керівництво злочинною організацією, а також участь у такій організації.

Під створенням слід розуміти формування в закінченому вигляді конкретної злочинної організації. Тобто мається на увазі не процес як сукупність певних дій, спрямованих на організацію останньої (підбір учасників, забезпечення їх відповідними засобами, фінансування тощо), а саме як остаточний результат – у вигляді повноцінного виникнення вищезазначеного злочинного утворення з усіма притаманними йому ознаками, про які зазначається в ч. 4 ст. 28 КК.

Під керуванням слід розуміти здійснення певною особою конкретних дій щодо управління злочинною організацією.

Зважаючи на специфіку кожної з перерахованих вище форм, злочин, що є під увагою, за конструкцією об'єктивної сторони є

формальним, а тому **момент його закінчення** пов'язаний саме з учиненням будь-якої з уособлюючих такі форми суспільно небезпечної дії.

Суб'єктивна сторона у всіх формах розглядуваного злочину характеризується виною у вигляді прямого умислу.

Суб'єкт злочину – загальний, тобто ним є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Частина 2 ст. 255 КК встановлює кримінальну відповідальність за участь у злочинній організації. Під *участю* слід розуміти відповідне членство конкретної особи в злочинній організації.

Частина 3 ст. 255 КК передбачає кримінальну відповідальність за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища.

Частина 4 ст. 255 КК України закріплює самостійний склад злочину: створення злочинної спільноти, тобто об'єднання двох чи більше злочинних організацій, керівництво такою спільнотою.

Під створенням *злочинної спільноти* слід розуміти об'єднання двох чи більше злочинних організацій.

Частинами 3 і 5 КК передбачено кваліфіковані види злочину, що є під увагою. При цьому ознаки, вписані в ч. 5, є кваліфікуючими щодо діяння, передбаченого ст. 4 і, водночас, – особливо кваліфікуючими щодо діянь, передбачених частинами 1 і 2 ст. 255 КК. Такими ознаками є вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого 1, 2 або 4 частиною особою, яка здійснює злочинний вплив, або особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі».

За своїм змістом подібні ознаки вписані в ст. 255 як кваліфікуючі й щодо діянь, відповідальність за які встановлена частинами 1 і 2, але їх закріплення, як вище зазначалось, законодавчо реалізовано в іншій нормі – частині 3 цієї статті.

Під *злочинним впливом* у цій статті слід розуміти будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності.

Під *особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі»*, слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив.

Частиною 6 ст. 255 КК передбачено **заохочувальний припис** – спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності. Відповідно до цього припису, звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 або 3 ст. 255 КК, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю.

ПИТАННЯ 168

БАНДИТИЗМ (СТ. 257 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі (ст. 257 КК).

Бандою визнається озброєна організована група або злочинна організація, попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи та організації чи на окремих громадян або одного такого нападу, який потребує ретельної довгострокової підготовки.

Ознаками банди є: 1) наявність злочинного об'єднання, тобто організованої групи чи кримінально протиправною організації; 2) стійкість (для кримінально протиправної організації ще й ієрархічність); 3) озброєність; 4) мета – вчинення нападів на підприємства, установи та організації чи на окремих громадян.

Ознаки *організованої групи* даються у ч. 3 ст. 28 КК, а *кримінально протиправною організацією* – у ч. 4 ст. 28 КК.

Озброєність банди означає наявність зброї у її учасників або хоча б в одного з них (в останньому випадку інші учасники мають знати про це й усвідомлювати можливість застосування зброї).

Під *зброєю* розуміється вогнепальна чи холодна зброя, а також вибухові речовини чи пристрої тощо, тобто зброя у вузькому, власному розумінні, яке охоплює пристрої, прилади та інші предмети, спеціально призначені та технічно придатні для ураження живої чи іншої цілі. При цьому банда може бути озброєна і гладкоствольною зброєю.

Мета банди – вчинення нападів. *Напад* – це дії озброєної банди, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування. При цьому напад вважається здійсненим і в тих випадках,

коли члени банди під час конкретного нападу не застосовували зброї, яка була в їх розпорядженні.

Об'єктивна сторона бандитизму може виражатися у таких трьох формах: 1) організація озброєної банди; 2) участь у такій банді; 3) участь у вчинюваному нею нападі.

Організація озброєної банди – це створення озброєної організованої групи чи озброєної кримінально протиправною організацією. Банда вважається створеною з моменту досягнення її учасниками згоди щодо вчинення першого нападу за наявності планів щодо подальшої спільної кримінально протиправної діяльності такого ж характеру та за умови, що об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак банди. При цьому не має значення, чи передувала створенню банди стадія існування об'єднання як організованої групи або кримінально протиправної організації, чи банда одразу була створена як така. Важливо й те, що організація такого об'єднання утворює склад бандитизму незалежно від того, чи встигли його учасники здійснити хоча б один із намічених нападів.

Участь в озброєній банді слід розуміти не лише як безпосереднє здійснення нападів, але і як сам вступ особи до неї чи вчинення будь-яких дій, спрямованих на створення сприятливих умов для її функціонування (надання транспорту, приміщень, здійснення фінансування та матеріально-технічного забезпечення, постачання зброї, підшукування об'єктів для нападу, зберігання зброї, кримінально-протиправного набутого майна, коштів тощо). Проте в будь-якому разі участь у банді (як форма бандитизму) обов'язково передбачає членство особи в об'єднанні, яке набувається шляхом вступу до банди.

Участь у вчинюваному бандою нападі може брати й особа, яка не входить до її складу, проте її дії можна кваліфікувати за ст. 257 КК лише у тому разі, коли вона усвідомлювала, що є учасником нападу, вчинюваного бандою. Якщо ж зазначена особа не була учасником банди і не усвідомлювала факту її існування, вчинене нею діяння кваліфікуватиметься залежно від особливостей діяння та умислу щодо його вчинення.

Суб'єктивна сторона бандитизму характеризується умисною формою вини та спеціальною *метою* – здійснення нападів на підприємства, установи та організації чи на окремих громадян.

Суб'єкт бандитизму – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

ПИТАННЯ 169

ТЕРОРИСТИЧНИЙ АКТ (СТ. 258 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Терористичний акт, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою (ч. 1 ст. 258 КК).

Об'єктом злочину є суспільні відносини у сфері забезпечення громадської безпеки.

Об'єктивна сторона виражена в одній (чи кількох) з альтернативних суспільно небезпечних дій:

– *застосування зброї* означає застосування вогнепальної, холодної чи іншої зброї (хімічної, біологічної, ядерної, електромагнітної тощо) безпосередньо за її призначенням – для враження людей, знищення або пошкодження об'єктів матеріального світу (споруд, доріг, лісових масивів, водоймищ тощо) і т. ін.

– *вчинення вибуху* – ініціювання миттєвого вивільнення хімічної та/або теплової енергії вибухової речовини, поміщеної у вибуховий пристрій чи без такого, що супроводжується механічним (хвильовим, термальним) впливом на об'єкти матеріального світу, в результаті чого відбувається його пошкодження чи знищення або без такого;

– *вчинення підпалу* – застосування до предметів матеріального світу джерела відкритого вогню, внаслідок чого відбувається їх займання та горіння (тління);

– *вчинення інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків.* Під такими діями може розумітися затоплення територій, отруєння води, водних біоресурсів, пошкодження веб-ресурсів, електронних систем управління безпекою дорожнього, залізничного руху, електростанцій тощо. При цьому такі дії мають створювати реальну небезпеку загибелі людей чи заподіяння тілесних

ушкоджень, спричинення значної майнової шкоди або настання інших тяжких наслідків. Остання категорія – оціночна і її встановлення є питанням факту;

– *погроза вчинення зазначених дій*. Вона може бути висловлена усно чи письмово, за допомогою засобів зв'язку чи без таких, однак має бути дійсною та реальною. Реальність погрози визначається з огляду на суб'єктивне ставлення до неї як винного, так і адресатів.

Злочин, передбачений ч. 1 ст. 258 КК, характеризується формальним складом та вважається закінченим з моменту вчинення однієї з перелічених вище дій.

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона виражена виною у формі *прямого умислу*, а також *спеціальною метою*, що може набувати одного з альтернативних значень (чи їх комбінації):

– *порушення громадської безпеки*, що виражається у прагненні винного створити (активізувати) джерела техногенних, природничих та інших загроз, здатних вплинути на масове порушення прав, свобод і законних інтересів громадян;

– *заякування населення* – створення (посилення) атмосфери страху, панічних настроїв. Зазвичай не є самоціллю, а має на меті досягнення віддалених наслідків політичного, економічного, військового, демографічного та іншого характеру;

– *провокація воєнного конфлікту* – штучне створення приводів для початку, продовження, відновлення бойових дій на певній території;

– *провокація міжнародного ускладнення* – штучне створення приводів для зриву переговорного (в тому числі й договірної) процесу на міжнародному рівні, погіршення міждержавних відносин, відмови від спільних міжнародних проектів, переорієнтації векторів розвитку у зовнішній політиці держав, міжнародних організацій тощо і т. ін.;

– *вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій* органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями;

– *привернення уваги громадськості* до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста).

Лише за наявності хоча б однієї з цих цілей перелічені вище дії можуть бути кваліфіковані як терористичний акт.

Мотиви злочину належать до факультативних ознак суб'єктивної сторони його складу та на кваліфікацію не впливають.

Частина 2 ст. 258 КК передбачає відповідальність за «ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків».

Значна майнова шкода – поняття оціночне й встановлюється залежно від розміру прямих майнових збитків, соціальної значущості знищеного або пошкодженого майна, наявності можливостей для його відновлення (ремонт) в конкретних умовах тощо.

Інші тяжкі наслідки мають місце при заподіянні реальної шкоди, загроза якої передбачена ч. 1 ст. 258 КК, за виключенням загибелі людини.

Частина 3 ст. 258 КК передбачає кримінальну відповідальність за «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що призвели до загибелі людини».

Частина 6 ст. 258 КК закріплює спеціальну підставу для звільнення від кримінальної відповідальності, а саме: «Особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті в частині погрози вчинення терористичного акту, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла його припиненню або розкриттю, у разі якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо в її діях немає складу іншого злочину».

ПИТАННЯ 170

ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ (СТ. 259 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Завідомо неправдиве повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками (ч. 1 ст. 259 КК).

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення - громадська безпека в частині надання населенню достовірної інформації про загрозу кримінально протиправних посягань. Поширення неправдивих відомостей порушує нормальний ритм життя, дезорганізує функціонування підприємств, установ та організацій, здатне дестабілізувати або навіть паралізувати життєдіяльність цілих

населених пунктів, породжує страх, паніку серед населення, відволікає певні сили і засоби від виконання своїх обов'язків, призводить до обмеження прав і свобод людей, заподіює істотну майнову шкоду тощо.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується лише суспільно небезпечною дією, яка полягає у завідомо неправдивому повідомленні про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками.

Неправдиве повідомлення – це доведення до відома будь-якої особи інформації (з тим, щоб вона набула дальшого поширення), що не відповідає дійсності, про нібито існуючу підготовку вибуху, підпалу або інших подібних дій. Форми повідомлення можуть бути різними: усно, письмово або з використанням технічних засобів (комп'ютер, радіо, телефон тощо), відкритим, замаскованим під чужим ім'ям або анонімним способом.

Кримінальне правопорушення з *формальним складом*: вчиняється у формі дії і є закінченим з моменту неправдивого повідомлення.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Особа точно, достовірно знає, що поширена нею інформація є неправдивою, розуміє, що такі повідомлення викликають обстановку страху в населення, порушують громадську безпеку. Тим самим винний усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає їх суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди громадській безпеці та бажає їх настання.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Частиною 2 ст. 259 КК передбачено відповідальність за те саме діяння, якщо об'єктами завідомо неправдивого повідомлення стали критично важливі об'єкти інфраструктури або будівлі чи споруди, що забезпечують діяльність органів державної влади, або заклади охорони здоров'я, або заклади освіти або якщо воно спричинило тяжкі наслідки чи вчинене повторно.

Тяжкі наслідки - поняття оціночне, їх наявність визначається з урахуванням кількості осіб, спокій яких було порушено, матеріальних витрат на відвернення можливої загрози, майнової та іншої шкоди від перерви в роботі підприємств, установ, організацій та інших аналогічних обставин.

ПИТАННЯ 171

НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ (СТ. 263 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу (ч. 1 ст. 263 КК).

Об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері забезпечення громадської безпеки в частині належного функціонування системи контролю (дозвільної системи) за обігом зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв.

Предмет кримінального правопорушення: а) вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської); б) бойові припаси; в) вибухові речовини; г) вибухові пристрої.

Вогнепальна зброя – зброя, в якій для викидання снаряду (міни, кулі) з каналу ствола використовується сила тиску газів, що утворюються при згорянні металевий вибухової речовини (пороху) або спеціальних горючих сумішей. До неї належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої.

Бойові припаси – патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху.

Вибухові речовини – це хімічні речовини, здатні під впливом зовнішніх дій до швидкого хімічного перетворення, що відбувається з виділенням великої кількості тепла і газоподібних продуктів. До них належить порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин тощо.

Вибуховий пристрій – це заряд вибухової речовини, що конструктивно з'єднаний засобами ініціювання і призначений для вибуху з метою пошкодження об'єктів або ураження людей.

Об'єктивна сторона виражена в одній (чи кількох) з альтернативних суспільно небезпечних дій: носінні, зберіганні, придбанні, передачі, збуті вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв. Кожна з цих дій вчиняється без передбаченого законом дозволу. Тлумачення їх змісту наведено у пп. 11–13, 15, 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами,

вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами».

Незаконне носіння вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв є умисними, вчиненими без передбаченого законом дозволу діями по їх переміщенню, транспортуванню особою безпосередньо при собі (в руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо). Тривалість незаконного носіння предмета кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК, на кваліфікацію не впливає.

Під незаконним зберіганням вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв розуміються умисні дії, які полягають у володінні (незалежно від тривалості в часі) без відповідного дозволу або із простроченням його дії будь-яким із зазначених предметів, що знаходиться не при особі, а в обраному нею місці. Тривалість незаконного зберігання предмета кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК на кваліфікацію не впливає.

Незаконним придбанням вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв слід вважати умисні дії, пов'язані з їх набуттям (за винятком викрадення, привласнення, вимагання або заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) всупереч передбаченому законом порядку – в результаті купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунок, на відшкодування боргу тощо.

Під незаконною передачею вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв слід розуміти надання цих предметів іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання за цільовим призначенням без передбаченого законом дозволу.

Незаконний збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв полягає в умисній передачі їх іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо.

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 263 КК, характеризується формальним складом та вважається закінченим з моменту вчинення однієї з перелічених вище дій.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона виражена виною у формі *прямого умислу*.

Частина 2 ст. 263 КК передбачає відповідальність за «носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу».

Предметом цього кримінального правопорушення є кинджали, фінські ножі, кастети та інша холодна зброя.

До холодної зброї належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колючоріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаку, кстаєт тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою (п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами»).

Кинджал – холодна зброя з коротким (до 50 сантиметрів) прямим або зігнутих клинцем, заточеним з однієї або двох сторін.

Фінський ніж – ніж з коротким широким лезом, заточеним з однієї сторони та вигнутим обухом.

Кастет – холодна зброя ударної дії, що являє собою металеву, яка через спеціальні отвори надягається на пальці та затискається у долоні, з гладкою або шипованою бойовою частиною.

Під виготовленням холодної зброї слід розуміти умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії з їх створення чи перероблення, внаслідок чого вони набувають відповідних характерних властивостей.

Ремонт холодної зброї – це таке відновлення характерних властивостей холодної зброї шляхом заміни або реставрації зношених чи непридатних з інших причин частин, механізмів, усунення дефектів, поломок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, внаслідок якого холодна зброя стає придатною до використання за цільовим призначенням.

Частина 3 ст. 263 КК закріплює правову підставу, за якої особа не підлягає кримінальній відповідальності, а саме: «Не підлягає кримінальній відповідальності за вчинення дій, передбачених частиною першою або другою цієї статті, особа, яка добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої». Добровільність означає те, що особа, розуміючи можливість продовження кримінального правопорушення (зокрема, подальше зберігання, носіння) або ж збереження таємниці його вчинення, з будь-яких мотивів здає органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої.

ПИТАННЯ 172

ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ (СТ. 271 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого (ч. 1 ст. 271 КК).

Основним безпосереднім об'єктом є безпечні умови праці.

Додатковим обов'язковим об'єктом виступає здоров'я потерпілого, а для кваліфікованого складу цього кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 271 КК) – ще й життя людини.

Потерпілим від кримінального правопорушення може бути особа, яка має постійний або тимчасовий зв'язок з підприємством, установою, організацією чи з виробничою діяльністю громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності, тобто фактичний учасник виробничого процесу. Визнання особи потерпілим не залежить від того, перебуває особа в трудових відносинах з об'єктом, де стався нещасний випадок на виробництві, чи пов'язана з ним іншими (зокрема, за цивільно-правовим договором) відносинами.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується діянням (дією або бездіяльністю), що виразилося у порушенні вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці, яке потягло наслідки у вигляді шкоди здоров'ю потерпілого.

Склад кримінального правопорушення – матеріальний; воно вважається закінченим з моменту заподіяння шкоди здоров'ю потерпілому.

Суб'єкт – спеціальний. Крім загальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення, він наділений ще й спеціальними ознаками: 1) є службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності та 2) здійснює спеціальні обов'язки з охорони праці.

Суб'єктивна сторона характеризується, як правило, складною формою вини: до порушення вимог законодавства про охорону праці особа ставиться умисно (інколи необережно), а до його суспільно небезпечних наслідків – тільки необережно.

Частина 2 ст. 271 КК передбачає відповідальність за «те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки».

До інших тяжких наслідків слід відносити випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, шкоду великих розмірах підприємству, установі, організації чи громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць.

ПИТАННЯ 173

ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЗАЛІЗНИЧНОГО, ВОДНОГО ЧИ ПОВІТРЯНОГО ТРАНСПОРТУ (СТ. 276 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Основним безпосереднім об'єктом цього виду кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту, а додатковим – життя та здоров'я особи, власність і довкілля.

Предметом зазначеного складу є перелічені нижче різновиди транспорту.

Залізничний транспорт охоплює загальну мережу залізниць, метрополітен, а також під'їзні колії великих підприємств, що входять у загальну мережу залізниць.

Водний транспорт – це морський і річковий транспорт, за винятком різних маломірних суден (човни, байдарки тощо).

До повітряного транспорту слід відносити різні літальні апарати (літаки, вертольоти, дирижаблі, планери тощо) незалежно від форми власності на них. Крім повітряних суден, предметом кримінального правопорушення є аеропорти, аеродроми, посадкові смуги, наземне устаткування та інші засоби, що забезпечують безпеку польотів.

Ураховуючи, що зазначена диспозиція є бланкетною, для з'ясування всіх ознак діяння необхідно звернутись до нормативно-правових актів, що встановлюють правила безпеки руху та експлуатації зазначених видів транспортних засобів, наприклад Повітряного кодексу України, Закону України «Про транспорт», Правил польотів цивільних повітряних суден тощо.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується трьома ознаками: суспільно небезпечним діянням, настанням суспільно небезпечних наслідків, а також причинним зв'язком між ними.

Суспільно небезпечне діяння полягає у:

- 1) порушенні правил безпеки руху;
- 2) порушенні правил експлуатації;

3) недоброякісному ремонті технічних засобів транспорту.

Порушення правил безпеки руху на залізничному транспорті може виявлятися в перевищенні швидкості руху, у прояві неухважності під час виконання маневрових робіт, у проїзді сигналу світлофора, що забороняє рух, тощо. На водному транспорті – це порушення правил причалювання і швартування суден у відсутності постійного спостереження за станом водного шляху, неправильне розходження із зустрічними суднами тощо. На повітряному транспорті – це порушення правил посадки літальних апаратів, недотримання встановлених маршрутів і висоти польоту, перевищення швидкості під час посадки тощо.

Порушення правил експлуатації транспорту полягає в недотриманні габаритів, порядку укладання вантажів і їх закріплення, недотриманні рекомендованих вимог до технічного стану засобів транспорту, окремих його механізмів тощо. Діяння може виражатися також у недоброякісному ремонті транспортних засобів, шляхів сполучення, споруд на них, засобів сигналізації і зв'язку (наприклад, слюсар з ремонту вагонів не усуває несправність гальмового обладнання, внаслідок чого створюється небезпека для життя людей).

Суспільно небезпечними наслідками цього кримінального правопорушення, відповідно до ч. 1, є створення небезпеки для життя людей або настання інших тяжких наслідків. Наявність суспільно небезпечних наслідків необхідно ретельно встановлювати, оскільки зазначені поняття є оціночними, а їх ознаки кримінальне законодавство не розкриває.

Суб'єктивна сторона полягає в тому, що діяння може бути вчинене з прямим умислом або через кримінально протиправну недбалість. Щодо наслідків вина може бути тільки необережною, у вигляді кримінально протиправної самовпевненості або недбалості.

Суб'єктом кримінального правопорушення можуть бути тільки працівники залізничного, водного і повітряного транспорту. Тобто суб'єкт кримінального правопорушення є *спеціальним*, наприклад капітан судна, машиніст локомотиву тощо.

Частиною 2 ст. 276 передбачено відповідальність за «ті самі діяння, якщо вони спричинили потерпілому середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або заподіяли велику матеріальну шкоду»;

Частиною 3 ст. 276 встановлено відповідальність за «діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей».

Під *загибеллю людей* слід розуміти смерть двох або більше осіб. У випадку загибелі однієї особи дії винного необхідно кваліфікувати

за ідеальною сукупністю кримінального правопорушення – частиною 1 ст. 276 та ч. 1 ст. 119 КК, оскільки ст. 276 взагалі не передбачає наслідку у вигляді смерті однієї людини.

ПИТАННЯ 174
ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ
АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ
ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ (СТ. 286 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА
ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Зазначене кримінальне правопорушення може вчинятись лише під час керування транспортним засобом. Відповідно до примітки до ст. 286 КК, під *транспортними засобами* слід розуміти всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби.

Загальне поняття механічного транспортного засобу визначено у пункті 1.10 Правил дорожнього руху: це транспортний засіб, що приводиться в рух з допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми, а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт. Серед *автомобілів* є вантажні й легкові, машини спеціального призначення та автобуси. *Трактори* – це гусеничні або колісні самохідні машини, призначені для перевезення вантажів, а також виконання різноманітних робіт – сільськогосподарських, будівельних, лісових тощо. *Інші самохідні машини* призначаються для будівельних, дорожніх, сільськогосподарських та інших робіт – грейдери, комбайни, бульдозери, крани, екскаватори тощо. *Трамваї і тролейбуси* (пасажирські, вантажні, ремонтні) належать до міського електротранспорту. *Мотоцикли* (дорожні, спортивні, спеціального призначення) можуть бути з боковим причепом та без нього. Вони повинні мати двигун з робочим обсягом 50 см³ і більше. До них також слід відносити мотоколяски та інші транспортні засоби, дозволена максимальна маса яких не перевищує 400 кг. До *інших механічних транспортних засобів*, які приводяться в рух за допомогою двигуна, належать різні всюдиходи, аеросани, амфібії тощо. Відповідно до пункту 1.10 Правил дорожнього руху *мопед* – це двоколісний транспортний засіб, який має двигун з робочим обсягом до 50 см³ або електродвигун потужністю до 4 кВт. Таким чином, мопеди і скутери також є предметами кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 286, 287, 289 і 290 КК.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується трьома ознаками: 1) діянням; 2) наслідками; 3) причинним зв'язком між діянням і наслідками.

Суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність) полягає у:

- порушенні правил безпеки руху;
- порушенні правил експлуатації транспорту.

Важливо зазначити, що диспозиція ст. 286 КК є бланкетною. Тому необхідно ретельно з'ясувати, у чому саме полягає назване у статті порушення; норми яких правил, інструкцій або інших нормативних актів не додержано; чи є причинний зв'язок між цими порушеннями та передбаченими законом суспільно небезпечними наслідками.

Порушення правил безпеки дорожнього руху може полягати в перевищенні швидкості, порушенні правил обгону, об'їзду перешкод, проїзду перехресть, користування світловими приладами, буксирування тощо.

Порушення правил експлуатації транспорту може полягати в недотриманні водієм технічних умов експлуатації (несправності гальмової системи, рульового керування, зовнішніх світлових приладів), у порушенні порядку перевезення пасажирів, у неправильному завантаженні, укладанні та закріпленні вантажів тощо. Зазначені порушення перебувають у тісному зв'язку із забезпеченням безпеки дорожнього руху.

Диспозиція статті свідчить про те, що порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту може бути вчинено лише особою, яка керує транспортним засобом.

Відповідальність за ст. 286 КК настає незалежно від місця, де були допущені порушення правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту, правил водіння або експлуатації машини (на магістралі, шосе, вулиці, залізничному переїзді, полі, території підприємства, у дворі тощо). Це стосується й випадків, коли зазначені правила було порушено під час виконання з допомогою транспортних засобів різних робіт (дорожніх, сільськогосподарських, будівельних тощо). Якщо трактор або інша самохідна машина використовувались як транспортний засіб, то вчинений водієм через неухважність наїзд на потерпілого є порушенням правил безпеки руху, а не правил охорони праці.

Відповідно до ч. 1 ст. 286 КК, *суспільно небезпечними наслідками* є спричинення потерпілому середньої тяжкості тілесного ушкодження.

У випадках, коли передбачені ст. 286 КК суспільно небезпечні наслідки настали через порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту двома або більше водіями транспортних засобів, необхідно з'ясувати характер порушень, які допустив кожен із них, а також чи не було причиною порушення

зазначених правил одним водієм їх недодержання іншим і чи мав перший можливість уникнути дорожньо-транспортної події та її наслідків. При цьому треба мати на увазі, що за певних умов виключається кримінальна відповідальність особи, яка порушила Правила дорожнього руху вимушено – через створення аварійної ситуації іншою особою, яка керувала транспортним засобом.

Суб'єктивна сторона. Кримінальна відповідальність за ст. 286 КК настає тільки за наявності вини, тобто у випадку, коли водій транспортного засобу за відповідних обставин передбачав або міг передбачити виникнення небезпечної ситуації. Порушення правил може бути вчинене з *прямим умислом* або *із кримінально протиправною недбалістю*. Ставлення до наслідків може проявлятися тільки як *необережність* (кримінально протиправна самовпевненість або недбалість). Особа, яка керує транспортним засобом, у всіх випадках зобов'язана, повинна передбачати можливість настання таких наслідків. Тому, щоб визнати наявність вини у діях такої особи, необхідно встановити, чи могла вона за конкретних обставин передбачити можливість настання суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єктом кримінального правопорушення визнають особу, яка досягла 16-річного віку та керує транспортним засобом, незалежно від того, чи має вона на це право та чи вміє вона нею керувати. Так, за загальним правилом, за аварію, яку вчинив учень, до відповідальності притягується особа, яка навчає водінню, тобто інструктор. Виняток становлять випадки, коли учень свідомо ігнорує вказівки інструктора та грубо порушує Правила дорожнього руху. У цих випадках відповідальність несе учень.

Частиною 2 ст. 286 передбачено відповідальність за «ті самі діяння, якщо вони спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження».

Частиною 3 ст. 286 встановлено відповідальність за «діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили загибель кількох осіб». *Загибеллю кількох людей* є смерть хоча б двох потерпілих, що настала внаслідок порушення особою правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту, правил водіння або експлуатації машини під час однієї дорожньо-транспортної події.

Порушення особою правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту, правил водіння або експлуатації машини і подальше залишення потерпілого від такого кримінального правопорушення без допомоги слід кваліфікувати за наявності до того підстав за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами ст. 286 та відповідною частиною ст. 135 КК.

ПИТАННЯ 175

НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ (СТ. 289 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Предметом кримінального правопорушення є транспортний засіб, тобто всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби, вказані у примітці до ст. 286 КК.

За **об'єктивною стороною**, зазначене кримінальне правопорушення характеризується діями з незаконного заволодіння транспортним засобом.

Незаконне заволодіння транспортним засобом – це умисне, протиправне вилучення його з будь-якою метою у власника або законного користувача всупереч їх волі (з місця стоянки чи під час руху) шляхом запуску двигуна, буксирування, завантажування на інший транспортний засіб, примусового відсторонення зазначених осіб від керування, примушування їх до початку чи продовження руху тощо. Таке заволодіння може бути вчинене таємно або відкрито, шляхом обману чи зловживання довірою, із застосуванням насильства або погроз. Тобто *спосіб* вчинення має значення під час встановлення кваліфікуючих ознак.

Важливе значення для правильної кваліфікації має встановлення моменту *закінчення* кримінального правопорушення. Це момент, коли транспортний засіб почав рухатись унаслідок запуску двигуна чи буксирування, а якщо заволодіння відбувається під час руху транспортного засобу, – з моменту встановлення контролю над ним. Дистанція переміщення транспортного засобу і термін користування ним на кваліфікацію не впливають. Таким чином, проникнення в кабінку, гараж чи інше сховище, спробу запустити двигун або буксирувати транспортний засіб з метою заволодіння ним необхідно розглядати як замах на вчинення кримінального правопорушення і кваліфікувати із посиланням на ст. 15 КК.

Не буде складу кримінального правопорушення у діях особи, яка незаконно заволоділа транспортним засобом у стані крайньої необхідності, наприклад для того, щоб терміново доставити важкохвору людину до лікарні, приборкати стихійне лихо чи усунути іншу небезпеку, яка загрожує людям, інтересам суспільства чи держави.

Варто підкреслити, що незаконність як ознаку заволодіння слід розуміти в тому значенні, що особа, яка вчиняє це посягання, не має ні дійсного, ні уявного права щодо вилученого транспортного засобу. Таким чином, суб'єктом кримінального правопорушення не можна визнавати осіб, які є співвласниками або законними користувачами

транспортного засобу; працівників підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, які без належного дозволу здійснили поїздки на закріпленому за ними транспортному засобі, а також службових осіб, наділених повноваженнями щодо використання чи експлуатації транспортних засобів. Така ж оцінка вчиненого поширюється на випадки використання транспортних засобів членами родини володільців автотранспорту або їх знайомими. Вони самовільно використовують транспортні засоби, спираючись на різні підстави, які, на їхній погляд, дають дійсне або уявне право на такі дії (наприклад, власник раніше дозволяв керувати автомобілем або навчав керуванню тощо).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом; незаконне заволодіння може відбуватися з будь-якою метою, наприклад для привласнення транспортного засобу, для доставки вантажу, для того щоб доїхати до певного місця або навіть покататися.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 289 КК, є особа, яка досягла 16-річного віку, а кримінальних правопорушень, передбачених частинами 2 та 3 ст. 289 КК, – 14-річного віку.

Частиною 2 ст. 289 передбачено відповідальність за дії вчинені:

- повторно або за попередньою змовою групою осіб;
- або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства;
- або вчинені з проникненням у приміщення чи інше сховище;
- або з використанням електронних пристроїв для втручання в роботу технічних засобів охорони;
- або якщо предметом незаконного заволодіння є транспортний засіб, вартість якого становить від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Під *повторністю* слід розуміти вчинення таких дій особою, яка раніше вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом або кримінальне правопорушення, передбачений ст.ст. 185, 186, 187, 189–191, 262, 410 КК. Таким чином, неодноразова спроба реалізації умислу (наприклад, спроба запуску двигуна низки транспортних засобів з метою заволодіння одним із них) повторності не утворює.

Заволодіння транспортним засобом *за попередньою змовою групою* осіб є таким у випадках, коли дві особи і більше заздалегідь, тобто до початку виконання дій, які становлять об'єктивну сторону кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення незалежно від того, хто з них керував цим засобом.

Під насильством, що не є небезпечним для життя та здоров'я особи, слід розуміти нанесення ударів, побоїв чи легких тілесних ушкоджень без короткочасного розладу здоров'я або втрати працездатності, а також інші насильницькі дії, пов'язані з обмеженням або позбавленням волі, зв'язування тощо.

До переліку електронних пристроїв для втручання в роботу технічних засобів охорони пристроїв можна віднести:

– пошукові (нелінійні локатори та портативні сканери радіочастот);

– відмикаючі механічної дії. До цих пристроїв належить спеціалізований інструмент заводського чи кустарного виробництва, що відмикає пристрої, якими користуються правопорушники для проникнення до салонів автомобілів, гаражів, квартир, будинків громадян та інше;

– відкриття автомобілів (електронні вироби «Кодграбер», за допомогою яких авто можна відкрити без ключа та власника, шляхом сканування радіочастоти пульта навісної та/або штатної сигналізації);

– ретрансляції сигналу ключа, який є в потерпілої особи, автомобілів, обладнаних штатною (заводською) системою захисту від викрадення.

Частиною 3 ст. 289 встановлено відповідальність за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті:

– вчинені організованою групою;

– або поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства;

– або якщо предметом незаконного заволодіння є транспортний засіб, вартість якого у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Під насильством, що є небезпечним для життя та здоров'я особи, слід розуміти заподіяння легких тілесних ушкоджень з короткочасним розладом здоров'я або короткочасною втратою працездатності, заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження, мордування, тортури, використання небезпечних для здоров'я та життя потерпілого засобів (вогню, струму, наркотичних або інших сильнодіючих речовин), викидання з транспортного засобу під час руху тощо.

Відповідно до **частини 4 ст. 289 КК** звільняється від кримінальної відповідальності судом особа, яка вперше вчинила дії, передбачені цією статтею (за винятком випадків незаконного заволодіння транспортним засобом із застосуванням насильства до потерпілого

чи погрозою застосуванням такого насильства), але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки.

ПИТАННЯ 176

ГРУПОВЕ ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ (СТ. 293 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Організація групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації, а також активна участь у таких діях (ст. 293 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є громадський порядок у тій сфері, яка пов'язана з суспільними відносинами, які забезпечують суспільний спокій і поведінку громадян, що відповідає закону, у різних сферах соціального спілкування. Додатковий факультативний об'єкт – конституційні права людини, власність, нормальна діяльність транспорту, підприємств, установ чи організацій.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується наявністю обов'язкових ознак, а саме: 1) суспільно небезпечними діями, що проявляється у формі організації групових дій або активній участі в таких діях; 2) суспільно небезпечними наслідками, які мали прояв у грубому порушенні громадського порядку або суттєвому порушенні роботи транспорту, підприємства, установи чи організації; 3) причинному зв'язку між активною поведінкою організатора або активних учасників та наслідками.

Груповими діями, що порушують громадський порядок, вважаються дії значної кількості осіб. Грубим слід визнавати таке порушення громадського порядку, яке заподіяло істотної шкоди, порушило норми чи правила поведінки й обстановку суспільного спокою, що значно ускладнили нормальну роботу чи відпочинок людей.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає можливість грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації і бажає цього.

Суб'єкт – загальний. Відповідальності підлягають організатори й активні учасники, які досягли 16-річного віку.

ПИТАННЯ 177

МАСОВІ ЗАВОРУШЕННЯ (СТ. 294 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Організація масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях (ч. 1 ст. 294 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є громадський порядок у тій сфері, що пов'язана з суспільними відносинами, які забезпечують суспільний спокій і поведінку громадян, що відповідає закону, у різних сферах соціального спілкування.

Додатковий факультативний об'єкт – конституційні права людини, власність, нормальна діяльність транспорту, підприємств, установ чи організацій.

Об'єктивна сторона полягає в організації масових заворушень або активній участі в них. Організація масових заворушень полягає в підбурюванні людей, які стихійно зібралися для масових виступів, насильства, погромів, підпалів, захоплення споруд, насильницького виселення громадян, знищення майна, збройного опору представникам влади. До організації належать і провокаційні дії, а також керування діями натовпу чи окремих його груп при вчиненні зазначених у законі дій, розподіл ролей серед активних учасників чи окремих груп масових заворушень тощо.

Активна участь – це особиста, значна за характером діяння чи обсягом участь у вчиненні будь-яких із визначених у диспозиції закону діянь.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Умисел щодо заподіяння шкоди в результаті масових заворушень може бути і непрямим, коли учасник таких заворушень не бажає настання певного наслідку свого діяння, але свідомо допускає його настання, наприклад пошкодження транспортного засобу при погромах.

Суб'єктом можуть бути лише організатори масових заворушень та активні учасники, які досягли 16-річного віку.

Кваліфікуючими ознаками закон визнає дії, передбачені у **частині 1 ст. 294 КК**, якщо вони призвели до загибелі людей або до інших тяжких наслідків. Загибель людей має місце у разі спричинення смерті одній чи кільком особам. До інших тяжких наслідків слід віднести: заподіяння тяжкого тілесного ушкодження одному

чи багатьом потерпілим, спричинення значної матеріальної шкоди або дезорганізації роботи транспорту, підприємства, установи чи організації.

ПИТАННЯ 178

ХУЛІГАНСТВО (СТ. 296 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом (ст. 296 КК).

Основний безпосередній об'єкт хуліганства – громадський порядок.

Додатковим факультативним об'єктом можуть виступати здоров'я особи, авторитет органів державної влади, громадська безпека.

З об'єктивної сторони, хуліганство є суспільно небезпечною дією, що грубо порушує громадський порядок. Такими закон визнає тільки дії, які спричинили істотну шкоду особистим чи суспільним інтересам і відрізнялися особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. Зміст грубості порушення громадського порядку слід визначати з урахуванням характеру хуліганських дій, їх наслідків, місця і тривалості їх вчинення, кількості потерпілих, їх віку, стану здоров'я, суттєвості порушення їх інтересів або інтересів підприємств, установ, організацій.

Особлива зухвалість – це грубе порушення громадського порядку, поєднане із завданням потерпілій особі побоїв чи іншим насильством, що спричинило тілесні ушкодження, чи знущанням над потерпілим, знищенням або пошкодженням майна, тривале порушення спокою громадян, зрив масового заходу, тимчасове порушення нормальної діяльності установи, підприємства, організації, руху транспорту тощо.

Винятковий цинізм – це демонстративна зневага щодо норм моральності, наприклад груба непристойність, публічне оголення, знущання над немічними особами та ін.

Під явною неповагою до суспільства слід вважати нахабно виявлене, зневажливе ставлення винного до громадського порядку та існуючих у суспільстві загальновизнаних правил поведінки і моральності. Ця ознака однаково характеризує як об'єктивну сторону хуліганства – грубе порушення громадського порядку, так і його суб'єктивну сторону – хуліганські мотиви вчинення.

Закінченим кримінальне правопорушення визнається з моменту вчинення дії, що грубо порушує громадський порядок.

Суб'єктивна сторона хуліганства характеризується прямим умислом і мотивами явної неповаги до суспільства. Винний усвідомлює, що своїми діями грубо порушує громадський порядок, і бажає цього.

Мотив – явна неповага до суспільства, тобто нехтування правилами поведінки у громадських місцях, зневажання нормами суспільної моралі тощо.

Суб'єктом хуліганства виступають особи, які досягли 14-річного віку.

У **частині 2 ст. 296 КК** передбачена відповідальність за хуліганство, вчинене групою осіб. При цьому на кваліфікацію хуліганства не впливає наявність чи відсутність попередньої змови.

У **частині 3 ст. 296 КК** передбачена відповідальність за хуліганство, визначене в перших двох частинах цієї статті, якщо воно було вчинене особою, раніше судимою за хуліганство, чи пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії. Хуліганство визнається злісним за ознакою його рецидиву, тобто вчиняється особою, яка раніше була судима за хуліганство, за умови, що судимість з неї не знята і не погашена.

ПИТАННЯ 179

НАРУГА НАД МОГИЛОЮ, ІНШИМ МІСЦЕМ ПОХОВАННЯ АБО НАД ТІЛОМ ПОМЕРЛОГО (СТ. 297 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Наруга над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, а також незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого (ст. 297 КК).

Об'єкт кримінального правопорушення – суспільна мораль в частині звичаїв і релігійних традицій щодо поховання померлих, вияву поваги до пам'яті і праху покійних.

Предметом цього кримінального правопорушення може бути могила, склеп, надмогильні споруди, пам'ятник, огорожа, урна з прахом померлого, інше місце поховання, а також предмети, що

знаходяться на могилі або в ній: тіло, останки, прах померлого, одяг на ньому, нагорода, коштовності, вінки тощо.

Об'єктивна сторона характеризується такими діями: а) наруга над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого. Наруга може бути вчинена шляхом осквернення могили, нанесення зневажливих написів, малюнків, символів або інших зображень на пам'ятниках чи надмогильних спорудах або на урні з прахом померлого; б) незаконне заволодіння має місце у разі незаконного таємного або відкритого заволодіння тілом, останками чи урною з прахом померлого або вчинення непристойних дій над тілом (останками) померлого, самовільне знімання одягу з тіла померлого, переміщення його тіла в інше місце, розчленування чи знищення тощо.

Суб'єктивна сторона – вина у формі прямого умислу. При нарузі над могилою чи іншим похованням винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій і бажає їх вчинити, а при незаконному заволодінні зазначеними предметами вона бажає ними заволодіти.

Суб'єкт кримінального правопорушення – особа, яка досягла 16-річного віку.

Частина 2 ст. 297 КК передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з корисливих чи хуліганських мотивів, або вчинені щодо братської могили чи могили Невідомого солдата, або поєднані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування.

Частина 3 ст. 297 КК передбачає відповідальність за дії, зазначені частинами першою або другою, якщо вони спричинили тяжкі наслідки. Такими наслідками слід визнавати вчинення наруги над багатьма (три і більше) могилами чи іншими місцями поховань, знищення чи пошкодження місць поховань, пам'ятників або інших надмогильних споруд, що спричинило шкоду у великих розмірах.

ПИТАННЯ 180

СТВОРЕННЯ АБО УТРИМАННЯ МІСЦЬ РОЗПУСТИ І ЗВІДНИЦТВО (СТ. 302 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Створення або утримання місць розпусти, а також звідництво для розпусти (ч. 1 ст. 302 КК).

Основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують основні принципи громадської моральності у сфері

статевих стосунків. **Додатковим об'єктом** кримінального правопорушення можуть виступати моральні засади суспільства в частині виховання підростаючого покоління.

Предметом кримінального правопорушення є місця розпусти: будь-які приміщення як одноразового (намет), так і багаторазового чи постійного використання (жилий будинок, квартири чи їх частина, номери готелів, сауни, масажні кабінети, дачі, лікувально-профілактичні, оздоровчі та інші заклади, автофургони, автомобілі тощо), які спеціально пристосовані для використання і вчинення розпусних дій або проституції. Обов'язковою ознакою таких місць є спеціальна пристосованість для використання і вчинення розпусних дій або проституції.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення проявляється у вчиненні активних дій у вигляді: 1) створення місць розпусти; 2) їх утримання; 3) звідництва для розпусти.

Створення місць розпусти – це такі дії (будівництво, придбання, підшукування, оренда, пристосування приміщень, встановлення в них відповідних меблів, забезпечення білизною тощо), завдяки яким певний об'єкт починає використовуватися для розпусти.

Утримання місць розпусти – дії, спрямовані на забезпечення функціонування певного місця в стані, придатному для вчинення розпусних дій разового, тимчасового або постійного характеру (оплата приміщення, охорона, прибирання, тобто підтримання стану придатності для надання можливості займатися розпусними діями).

Звідництво для розпусти – це будь-яке сприяння (посередництво) добровільним сексуальним стосункам не знайомих між собою осіб. Звідництво полягає у підшукуванні учасників розпусних дій, схильні до розпусти тощо.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення будь-якої з указаних дій.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини. Мотиви і мета вчинення кримінального правопорушення можуть бути різними, у разі наявності мети наживи дії винного підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 302 КК.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний: фізична осудна особа, якій до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років.

Частиною 2 ст. 302 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені з метою наживи або особою, раніше судимою за це кримінальне правопорушення, або вчинені організованою групою».

Під *метою наживи* слід розуміти намір отримати матеріальну винагороду у будь-якому вигляді або ухилитися від виконання

матеріальних зобов'язань, наприклад сплати боргу. Указана ознака має місце й у тих випадках, коли з якої-небудь причини особа не отримала обіцяної матеріальної винагороди.

Кваліфікуюча ознака *вчинення особою, раніше судимою за це кримінальне правопорушення* є спеціальним рецидивом, який має місце за наявності не знятої чи не погашеної судимості за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 302 КК.

Частиною 3 ст. 302 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені ч.ч. 1 або 2 цієї статті, вчинені із залученням неповнолітнього».

Частиною 4 ст. 302 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені ч.ч. 1 або 2 цієї статті, вчинені із залученням малолітньої особи».

У випадку поєднання вказаного кримінального правопорушення з вчиненням розпусних дій або схилянням до таких дій осіб, які не досягли віку сексуальної згоди (16 років), вчинене має бути додатково кваліфіковано кримінальними правопорушеннями проти статевої недоторканості (ст. 152–153, 155–156-1 КК).

ПИТАННЯ 181

СУТЕНЕРСТВО АБО ВТЯГНЕННЯ ОСОБИ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ (СТ. 303 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, або сутенерство (ч. 1 ст. 303 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують моральні засади суспільства в частині підстав задоволення статевих потреб. **Додатковим обов'язковим об'єктом** є статевая свобода, здоров'я особи, власність.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення проявляється у трьох формах: 1) втягнення потерпілого в заняття проституцією; 2) примушування потерпілої особи до заняття проституцією; 3) сутенерство.

Проституція – це надання особою чоловічої чи жіночої статі сексуальних послуг з метою отримання доходів. Такі послуги, як правило, надаються різним партнерам, вони не ґрунтуються на особистій симпатії, їх головною метою є отримання доходу. При

цьому не має значення, вчиняються такі дії з особами протилежної чи однієї статі. *Заняттям проституцією* вважається систематичне надання сексуальних послуг з різними партнерами, причому домовленість про оплату має бути досягнутою до вчинення сексуальних дій. Систематичність у заняттях проституцією означає, що протягом певного часу такого роду діяльність служить основним або додатковим джерелом доходу особи. Відповідальність за зайняття проституцією передбачена в ст. 181-1 КУпАП.

Втягнення особи до заняття проституцією полягає у схиланні будь-яким способом осіб жіночої чи чоловічої статі до заняття проституцією. Втягнення полягає у впливі на свідомість іншої особи (чоловіка або жінки), причому, на відміну від примушування, особа вчиняє бажані для винного дії за власною волею.

Примушування до заняття проституцією полягає у діях, внаслідок яких інша особа всупереч своєму бажанню повинна займатися проституцією (шляхом обману, шантажу, насильства чи погрози його застосування).

Піж *обманом* у цій статті розуміють повідомлення потерпілому неправдивих відомостей з метою введення його в оману або приховування певних відомостей, повідомлення яких мало б суттєве значення для обрання потерпілим форми своєї поведінки.

Під *шантажем* у цій статті розуміють погрозу спричинити шкоду суттєвим інтересам особи (погроза розголосу небажаної інформації, знищення майна, спричинення шкоди близьким особам тощо).

Під *уразливим станом* особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин (п. 2 примітки до ст. 149 КК).

Сутенерство – це діяльність по забезпеченню заняття проституцією іншою особою (п. 1 примітки до ст. 303 КК). До такої діяльності входять: охорона повій, забезпечення необхідними засобами, надання транспорту, приміщень, медичної допомоги, підшукування клієнтів тощо. Така діяльність має спрямовуватися на отримання матеріальної вигоди від заробітків по наданню сексуальних послуг.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення будь-яких дій, спрямованих на заняття проституцією, незалежно від того, чи привели ці дії до досягнення поставленої винним мети.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Винна особа усвідомлює, що втягує або примушує жінку або чоловіка до заняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану потерпілої особи з метою отримання матеріальної вигоди або вчинює сутенерство з корисливих мотивів, тобто бажає збагатитись за рахунок осіб, які займаються проституцією.

Суб'єкт кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 303 КК) – загальний. Ним може бути фізична, осудна особа, яка до вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку. Суб'єкт примушування чи втягнення в заняття проституцією або сутенерство щодо неповнолітніх (ч. 3 ст. 303 КК) або малолітніх (ч. 4 ст. 303 КК) – особа, яка до вчинення кримінального правопорушення досягла повноліття, а також спеціальний суб'єкт (ч. 2 ст. 303 КК) – службова особа, або особа, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності.

Частиною 2 ст. 303 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені ч. 1 цієї статті, вчинені щодо кількох осіб або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності».

Матеріальна залежність потерпілої особи має місце тоді, коли вона перебуває на повному утриманні особи, яка застосовує примушування, або коли винна особа своїми діями чи бездіяльністю спроможна викликати істотне погіршення матеріального становища потерпілої особи (позбавлення потерпілого місця проживання, матеріальних коштів, засобів існування тощо). Під *іншою залежністю* розуміють будь-який інший вид залежності, який суттєвим чином впливає по прийнятті рішень потерпілим (родинні, релігійні зв'язки, інші види соціальних відносин).

Частиною 3 ст. 303 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені ч.ч. 1 або 2 цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або організованою групою».

Частиною 4 ст. 303 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені ч.ч. 1, 2 або 3 цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки».

Під *тяжкими наслідками* у цій статті розуміють спричинення смерті через необережність або самогубство потерпілого, спричинення тяжкої шкоди здоров'ю потерпілого, зараження вірусом імунодефіциту людини або іншою невиліковною інфекційною хворобою, що сталися внаслідок зайняття проституцією тощо.

Відповідно до п. 2 примітки до цієї статті, відповідальність за втягнення малолітнього чи неповнолітнього в заняття проституцією чи примушування їх до заняття проституцією за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу, уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності.

ПИТАННЯ 182
ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ
(СТ. 304 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ
ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми (ч. 1 ст. 304 КК).

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є сфера моральності, в частині забезпечення дотримання загальноприйнятних моральних принципів суспільної моральності у сфері належного інтелектуального, морального та фізичного розвитку і виховання неповнолітніх.

Потерпілим від цього кримінального правопорушення є неповнолітні особи віком до 18 років.

Об'єктивну сторону кримінального правопорушення утворює втягнення неповнолітніх у: 1) протиправну діяльність; 2) пияцтво; 3) заняття жебрацтвом; 4) заняття азартними іграми.

Втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність – це *психічний* чи *фізичний* вплив на потерпілу особу, вчинений дорослою особою з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення або до участі в ньому у ролі співвиконавця або пособника чи в інших антигромадських діях.

Втягнення, пов'язане з *психічним впливом* на неповнолітнього, може бути вчинене шляхом погрози, шантажу, обману, переконання, поради, обіцянки, підкупу, поради, розпалювання почуття помсти тощо.

Втягнення за допомогою *фізичного впливу* характеризується заподіянням тілесних ушкоджень, катування, мордування та іншого насильства.

Втягненням у пияцтво визнаються умисні дії дорослої особи, безпосередньо спрямовані на збудження (появу) у неповнолітнього бажання систематично вживати спиртні напої; найчастіше це спільне

з неповнолітнім вживання таких напоїв. Необхідно вказати, що *систематичність* утворюють не лише епізоди безпосереднього залучення неповнолітнього до вживання спиртних напоїв, а й схиляння його до вживання таких напоїв шляхом примушування чи умовляння їх вжити, придбання, дарування, розрахунку такими напоями за виконану неповнолітнім роботу тощо.

Втягнення у заняття жебрацтвом полягає в умисному схилянні неповнолітнього до систематичного (не менше трьох разів) жебракування, випрошування у сторонніх осіб грошей або інших матеріальних цінностей. Воно є таким як у разі схиляння неповнолітнього у будь-який із названих раніше способів до самостійного жебрацтва, так і в разі залучення його до участі в такій діяльності спільно з дорослою особою.

Втягнення неповнолітнього в азартні ігри теж означає його умисне схиляння до систематичної (не менше трьох разів) гри на гроші або інші матеріальні цінності. *Азартна гра* – це гра на матеріальний інтерес, під час якої виграш залежить від випадковості (у карти, рулетку, «наперсток» тощо). Залучення до участі в різних лотереях не утворює складу цього кримінального правопорушення, тому що лотереї не належать до азартних ігор.

Склад кримінального правопорушення є формальним. Момент *закінчення* визначається з учинення винною особою дії, спрямованої на втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність. Втягнення неповнолітнього у пияцтво, заняття жебрацтвом або в азартні ігри визнається закінченим за наявності доведеної систематичності (не менше трьох разів) учинення відповідних дій.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Кримінально протиправні дії характеризуються метою втягнення неповнолітнього у протиправну або інші названі в законі види антигромадської діяльності.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична, осудна особа, яка досягла 18-річного віку.

Частиною 2 ст. 304 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або батьком, матір'ю, вітчиму, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього».

ПИТАННЯ 183

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ ТА ІНШІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Значну небезпеку для здоров'я населення становить незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Вони згубно впливають на невизначене коло людей, їх свідомість, спосіб життя, моральні орієнтири. Крім того, суттєву небезпеку становить нелегальний обіг фальсифікованих та контрабандних лікарських засобів, збільшуються ризики потрапляння на споживчий ринок радіоактивно забруднених продуктів харчування та іншої продукції.

Відповідальність за кримінальні правопорушення у цій сфері законодавцем виділено у самостійний розділ XIII Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення» (ст. 305–327 КК).

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених цим розділом, є здоров'я населення. Ним охоплюється безпека біофізіологічного та психічного стану невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, отруйних і сильнодіючих речовин та одурманюючих засобів, біологічних агентів і токсинів, контрабандних і фальсифікованих лікарських засобів, радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції, а також поширення інфекційних хвороб і масових отруєнь.

Характерним для кримінальних правопорушень цього розділу, за винятком порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням (ст. 325 КК), є те, що всі вони є **предметними**.

Такими **предметами** є: 1) наркотичні засоби (ст.ст. 305–309, 313–320 КК); 2) психотропні речовини (ст.ст. 305–309, 313–315, 317–320 КК); 3) прекурсори (ст.ст. 305, 306, 311, 312, 318, 320 КК); 4) аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин (ст.ст. 305–309, 313–315, 317, 320 КК); 5) снотворний мак і коноплі (ст. 310 КК); 6) обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 313 КК); 7) отруйні та сильнодіючі речовини (ст. 321 КК); 8) лікарські засоби, фальсифіковані лікарські засоби, отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби

(ст.ст. 305, 321, 321¹, 321² КК); 9) одурманюючі засоби (ст.ст. 322, 324 КК); 10) мікробіологічні та інші біологічні агенти й токсини (ст. 326 КК); 11) допінг (ст. 323 КК); 12) радіоактивно забруднені продукти та інша продукція (ст. 327 КК).

3 об'єктивної сторони, ці кримінальні правопорушення вчиняються, як правило, шляхом дії, і лише деякі з них – бездіяльності, зокрема передбачені ст. 320, ч. 2 ст. 321, ст.ст. 321², 325 і 326 КК.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони деяких складів є певне (конкретне) місце їх вчинення, наприклад митний кордон України (ст. 305 КК), публічне місце (ст. 316 КК) тощо. У деяких випадках вчинення їх у певному місці відіграє роль кваліфікуючої ознаки, наприклад частина 2 ст. 307 передбачає незаконні дії з відповідними предметами у місцях масового перебування громадян.

Залежно від законодавчої конструкції більшість складів кримінальних правопорушень, описаних у статтях аналізованого розділу, сконструйовано як формальні, тобто вони вважаються *закінченими з моменту* вчинення суспільно небезпечного діяння. Разом із тим деякі з них мають матеріальні склади (частини 1–2 ст. 308, ч. 2 і ч. 3 ст. 314 – якщо дії призвели до наркотичної залежності потерпілого, або якщо вони заподіяли середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження потерпілому, або якщо внаслідок них настала смерть потерпілого, ст.ст. 325–327 КК). Є і кримінальні правопорушення з усіченим складом (зокрема, ч. 3 ст. 312, що стосується розбою з метою викрадення прекурсорів).

Суб'єкт кримінальних правопорушень цього розділу, як правило, є загальним, тобто це будь-яка фізична осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилося 16 років. Виняток становлять викрадення (крадіжка, грабіж, розбій), вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, (ст. 308 КК), за вчинення якого передбачена кримінальна відповідальність осіб, які досягли 14-річного віку.

Окремі кримінальні правопорушення, наприклад спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 КК), схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, якщо це кримінальне правопорушення вчиняється щодо неповнолітніх (ч. 2 ст. 315 КК), можуть бути вчинені лише повнолітніми особами.

За вчинення таких кримінальних правопорушень, як викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК), незаконна видача

рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 КК), викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312 КК), порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням (ст. 325 КК), порушення правил поведження з наркотичними засобами, отруйними і сильнодіючими речовинами, біологічними агентами чи токсинами (ст. 326 КК) кримінальній відповідальності може підлягати спеціальний суб'єкт.

У деяких статтях цього розділу містяться заохочувальні норми, якими передбачено обов'язкове і безумовне звільнення винного від кримінальної відповідальності за наявності певних передумов та підстав, як-то добровільна здача наркотичних засобів, фальсифікованих лікарських засобів, викриття джерел їх придбання, сприяння розкриттю злочинів, початок лікування від наркоманії тощо (зокрема, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321 КК).

Суб'єктивна сторона більшості кримінальних правопорушень характеризується умисною формою вини. Однак деякі з них, наприклад порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК) або порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням (ст. 325 КК) можуть вчинятись як умисно, так і необережно.

Для низки кримінальних правопорушень (ст.ст. 306, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 317, 321, 324, 327 КК) обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони виступає певна *мета* їх вчинення, найчастіше – збут, але може бути й інша, наприклад продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК), використання для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин (ст. 311 КК) тощо, а для деяких кримінальних правопорушень є обов'язковим встановлення *відсутності мети* (ст. 309 КК – відсутність мети збуту).

Для правильної кваліфікації окремих кримінальних правопорушень (ч. 2 ст. 317, ст. 319 КК) необхідно встановлювати наявність корисливого мотиву чи інших особистих інтересів їх вчинення.

Залежно від безпосереднього об'єкта, предмета та особливостей об'єктивної сторони кримінальні правопорушення проти здоров'я населення можуть бути поділені на такі види:

1) кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та інших предметів, небезпечних для здоров'я населення (ст.ст. 305–307, 309–311, 320, 321, 321¹, 321² КК);

2) кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним заволодінням наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та прекурсорами, а також обладнанням, призначеним для їх виготовлення (ст.ст. 308, 312, 313, 318 і 319 КК);

3) кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним уживанням наркотичних чи психотропних речовин, їх аналогів та одурманюючих засобів, а також допінгу (ст.ст. 314–317, 322–324 КК);

4) інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення (ст.ст. 325–327 КК).

ПИТАННЯ 184

НЕЗАКОННЕ ВИРОБНИЦТВО, ВИГОТОВЛЕННЯ, ПРИДБАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ ЧИ ЗБУТ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ (СТ. 307 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 1 ст. 307 КК).

Безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері забезпечення правового режиму обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Суспільна небезпечність визначається тим, що незаконні операції з наркотичними засобами та їх неконтрольований, незаконний обіг спричиняють значну шкоду здоров'ю населення.

Предмет кримінального правопорушення утворюють наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналогів.

Наркотичні засоби – це включені до Переліку² речовин природного чи синтетичного походження препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними. Наркотичні засоби рослинного походження: похідні різних сортів конопель (анаша, марихуана, гашиш тощо), опійні препарати, кокаїн. Синтетичні наркотики: перветин, метадон, фентаніл, фенамін, мелоквалон та ін.

---

² Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п>.

Психотропні речовини – це включені до Переліку речовин природного чи синтетичного походження препарати, природні матеріали, які здатні викликати стан залежності та чинити депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему або викликати порушення сприйняття, емоцій, мислення чи поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними. До них належать: мескалін, амфетамін, барбітал, діазепам, феназепам, ЛСД тощо.

Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – це заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, хімічна структура і властивості яких подібні хімічній структурі та властивостям наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють.

Об'єктивна сторона передбачає вчинення хоча б однієї з альтернативних форм дій, а саме незаконне: 1) виробництво; 2) виготовлення; 3) придбання; 4) зберігання; 5) перевезення; 6) пересилання; 7) збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Незаконне виробництво наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – це дії, пов'язані із серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин або рослин, включно з відокремленням частин рослин або наркотичних засобів чи психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують, здійснені всупереч установленому законом порядку.

Серійним одержанням вважається виробничий процес з отримання партій наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів за відповідною технологією, на спеціальному обладнанні за стандартом чи зразком.

Незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – це всі дії (включно з рафінуванням, підвищенням у препараті концентрації наркотичних засобів і психотропних речовин чи їх переробкою), здійснені всупереч встановленому законом порядку, у результаті яких на основі наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин одержуються готові для використання та/або вживання форми наркотичних засобів, психотропних речовин або лікарські засоби, що їх містять, чи інші наркотичні засоби або психотропні речовини.

Незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів – це купівля, обмін на інші товари або речі, прийняття як

плати за виконану роботу чи надані послуги, позики, подарунка або сплати боргу чи привласнення знайденого. Під незаконним придбанням також слід розуміти збирання залишків нарковмісних рослин на поживних земельних площах після зняття з них охорони, на земельних ділянках громадян, а також збирання таких дикорослих рослин чи їх частин на пустирях.

Однак *не визнається незаконним* придбання наркотичних засобів і психотропних речовин за рецептом лікаря, а також у порядку проведення оперативної закупівлі.

Незаконне зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – це будь-які умисні дії, пов'язані з фактичним незаконним перебуванням указаних речовин у володінні винного: при собі в одязі, у сумці, в приміщенні тощо.

Відповідальність за незаконне зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів настає незалежно від його тривалості.

Незаконне перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів полягає в умисному переміщенні їх будь-яким видом транспорту в межах території України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством.

Від перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів слід відрізнити їх перенесення з одного місця в інше, під час якого транспорт не використовується. Такі дії мають розглядатись як зберігання цих засобів і речовин.

Незаконне пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – це незаконне переміщення їх у просторі шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або в інший спосіб з одного місця в інше в межах території України. При цьому кримінальне правопорушення вважається *закінченим з моменту оформлення і відправлення посилки, багажу, листа або бандеролі з цими засобами або речовинами незалежно від того, отримав їх адресат чи ні*. Якщо кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винної особи (наприклад, у зв'язку з її затриманням під час оформлення квитанції на відправлення посилки, бандеролі чи вантажного контейнера або під час їх огляду в момент здавання для пересилання), її дії слід кваліфікувати як замах на вчинення цього кримінального правопорушення.

Під *незаконним збутом* наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів розуміють будь-які оплатні чи безоплатні форми їх реалізації/відчуження (продаж, дарування, обмін, сплата

боргу, позика, введення володільцем цих засобів або речовин ін'єкцій іншій особі за її згодою тощо), в результаті якого вони переходять у володіння і розпорядження інших осіб. При цьому слід розуміти, що обопільне введення ін'єкцій наркотичного засобу, психотропної речовини чи їх аналогу особами, які їх придбали за спільні кошти, збуто не утворюють.

Кримінальне правопорушення вважається *закінченим з моменту* вчинення однієї із зазначених у диспозиції статті альтернативних дій. Однак цей момент є різним залежно від конкретно вчиненого діяння. Зокрема, незаконне виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин утворює закінчений склад з моменту, коли почали вчинятися дії, спрямовані на одержання таких засобів чи речовин, готових до вживання, або на рафінування чи підвищення у препаратах їх концентрації; незаконне придбання – з моменту фактичного заволодіння ними особою; незаконне зберігання – з моменту, коли такі засоби фактично почали перебувати у володінні винного; незаконне перевезення – з моменту початку їх переміщення будь-яким видом транспорту; незаконне пересилання з моменту оформлення і відправлення посилки, багажу, листа чи бандеролі з цими засобами або речовинами незалежно від того, отримав їх адресат чи ні, а збут вважається *закінченим* з моменту відчуження цих засобів чи речовин винною особою.

Суб'єкт кримінального правопорушення є загальним – це фізична осудна особа, якій до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом та спеціальною *метою* – збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Частина 2 ст. 307 КК встановлює кримінальну відповідальність за ті самі дії (ч. 1 ст. 307 КК), вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила одне із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 308–310, 312, 314, 315, 317 КК, або із залученням неповнолітнього, а також збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян, або збут чи передача цих речовин у місця позбавлення волі, або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах чи особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини.

Частина 3 ст. 307 КК закріплює такі кваліфікуючі ознаки аналізованого складу кримінального правопорушення: дії, передбачені

частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах, або вчинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього.

Частина 4 ст. 307 КК містить *спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності*, де вказано, що особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю кримінальних правопорушень, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення та пересилання (ч. 1 цієї статті, ч. 1 ст. 309 КК).

ПИТАННЯ 185

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ, НЕДОТОРКАНОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЗОВУ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIV КК, є інтереси держави і народу України в частині обороноздатності, збереження таємності, конфіденційності важливої для національної безпеки інформації, а також передбачених вітчизняним законодавством та міжнародними договорами територіальних меж, на які поширюється реальний та номінальний (у зв'язку з тимчасовою окупацією території) суверенітет України, дотримання необхідного для його відстоювання і захисту населення порядку комплектування Збройних Сил, служб цивільного захисту. Як можна бачити, група відносин – вельми строката, складно структурована, проте формується у єдиній лінії забезпечення національної безпеки – захисту всіх земель (у політико-правовому розумінні) Українського народу в межах державного кордону, а також необхідного для цього базового ресурсу, його людського, матеріального й інформаційного вимірів.

Додатковим факультативним об'єктом цих кримінальних правопорушень у низці випадків можуть виступати обороноздатність країни в тій чи іншій її частині, громадська безпека, життя і здоров'я, правосуддя тощо.

Особливістю складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIV КК, є відсутність у них *потерпілого* як обов'язкової об'єктивної ознаки. Лише в деяких випадках незаконного

переправлення осіб через державний кордон України може створюватись загроза життю і здоров'ю таких осіб (ч. 2 ст. 332 КК), які визнаються потерпілими.

Здебільшого ці кримінальні правопорушення також є *і безпредметними*. Виключення становлять тільки ті, ознаки складів яких передбачені ст.ст. 238, 239, 330 (предмет кримінального правопорушення – таємна, конфіденційна інформація, її носії), а також ст. 333 (товари, що підлягають державному експортному контролю) КК.

З об'єктивної сторони, абсолютна більшість кримінальних правопорушень аналізованої групи мають формальний склад, вважаються закінченими з моменту вчинення передбаченого в диспозиції відповідної статті суспільно небезпечного діяння, яке може бути як у формі дії, так і бездіяльності. Водночас більшість складів цих кримінальних правопорушень мають бланкетну диспозицію, що зумовлює необхідність звернення до інших нормативно-правових актів для з'ясування змісту суспільно небезпечних діянь, підстав протиправності.

Факультативні ознаки об'єктивної сторони, такі як *місце, час, спосіб, знаряддя, засоби, обстановка* вчинення кримінального правопорушення, на кваліфікацію кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації в більшості випадків не впливають. Як виняток – ч. 2 ст. 332 (спосіб, небезпечний для життя чи здоров'я особи) та ч. 3 ст. 332-2 КК (спосіб, поєднаний з насильством або із застосуванням зброї).

Суб'єкт кримінального правопорушення може бути як загальний, так і спеціальний. В останньому випадку йдеться про службову особу (ст. ст. 328–330, ч. 2 ст. 332-1 КК), особу, якій заборонено в'їзд на територію України, або представника підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора (ст. 332-2 КК), призовника (ст. ст. 335–336-1 КК) або військовозобов'язаного (ст. 337 КК).

Із **суб'єктивної сторони**, більшість цих кримінальних правопорушень характеризується умисною формою вини. Необережність має місце лише у злочині, передбаченому ст. 329 КК, – втрата документів, що становлять державну таємницю. Злочини, передбачені ст.ст. 333, 334 КК, можуть вчинятися як умисно, так і необережно.

Мета є обов'язковою ознакою тільки для юридичних складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 332-1 та 332-2 КК (мета заподіяння шкоди інтересам держави). *Мотив кримінального правопорушення*, як правило, на кваліфікацію не впливає. Лише в окремих випадках (ч. 2 ст. 330, ч. 2 ст. 332 КК) корисливий мотив є кваліфікуючою ознакою.

ПИТАННЯ 186

РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ (СТ. 328 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства (ч. 1 ст. 328 КК).

Основним безпосереднім об'єктом є інтереси держави і суспільства, що забезпечуються збереженням, належною охороною державної таємниці. **Додатковим факультативним об'єктом** цього кримінального правопорушення можуть бути обороноздатність, економічний, науково-технічний потенціал країни, здатність протидіяти кримінальній протиправності та інші відносини, яким може заподіюватися шкода в кожному окремому випадку розголошення конкретної інформації, що є державною таємницею (наприклад, про потужності й конкретні технології оборонно-промислового комплексу, про організацію діяльності з розкриття кримінальних правопорушень та ін.).

Предмет кримінального правопорушення – відомості, що становлять державну таємницю – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»). Вичерпний перелік таких відомостей міститься у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю (затверджений наказом Служби безпеки України від 23 грудня 2020 р. № 383).

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення може проявлятися як у суспільно небезпечних діях щодо безпосереднього активного розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, так і у *бездіяльності*, тобто через невиконання чи неналежне виконання покладених на особу обов'язків, що забезпечило можливість отримання відповідної інформації особами, які не мають допуску до державної таємниці (наприклад, недбале зберігання документів, технічних зразків, користування незахищеними каналами зв'язку тощо, через що відбулося ознайомлення сторонніх осіб з таємною інформацією).

Зміст розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, полягає у відкритті відповідної інформації невизначеному колу осіб (наприклад, повідомлення у засобах масової інформації,

пост у соціальній мережі тощо), або в адресному повідомленні відомостей конкретним особам (особі). Водночас таке розголошення повинно виключати цілеспрямовану передбачу таємної інформації іноземній державі, іноземній організації або їх представникам. У тому випадку, коли такі дії вчинені громадянином України, їх слід кваліфікувати як державну зраду (ст. 111 КК); якщо ж іноземцем або особою без громадянства – як шпигунство (ст. 114 КК).

Спосіб розголошення (усно, письмово, через демонстрацію схем, креслень, екземплярів техніки, в тому числі їх зображень) значення для кваліфікації не має.

За конструкцією склад цього кримінального правопорушення, передбачений ст. 328 КК, є формальним. Кримінальне правопорушення є закінченим з моменту, коли хоча б одна стороння особа була ознайомлена зі змістом документа, виробу чи іншого матеріалу, що становлять державну таємницю.

Суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний. Ним визнається особа, якій відомості, що становлять державну таємницю, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Такою визнається особа, яка має відповідний допуск (першої, другої або третьої форм) до державної таємниці, наданий на підставах та в порядку, передбаченому чинним законодавством України. Для кваліфікації не має значення, були такі відомості довірені вказаній особі (надані за реєстром, іншим обліковим документом) чи стали відомі за інших обставин, обумовленими специфікою служби, в тому числі й випадково. Втім, необхідною умовою деліктоздатності є зв'язок між службовими повноваженнями, службовою діяльністю та отриманими внаслідок цього відомостей, що становлять державну таємницю. За відсутності такого зв'язку відповідальність за ст. 328 КК виключається.

Суб'єктивна сторона цього складу представлена виною, комбінації складових якої можуть набувати ознак умислу, необережності, а також проміжних її варіацій – подвійної (складної) форми вини.

Здебільшого це кримінальне правопорушення є умисним. Умисел може бути як прямим, так і непрямым. Перший – у випадках, коли розголошення здійснюється усвідомлено, керуючись бажанням відкрити таємну інформацію, зробити її доступною стороннім конкретним особам або ж невизначеному колу осіб. При цьому суб'єктивне ставлення до можливих суспільно небезпечних наслідків, якщо вони не настали, перебуває за межами складу кримінального правопорушення та на його кваліфікацію не впливає. При настанні ж тяжких наслідків (ч. 2 ст. 328 КК) слід обов'язково встановлювати

зміст інтелектуального та вольового моменту вини щодо них. У випадку необережного ставлення до наслідків (можлива і кримінальна протиправна самовпевненість, і кримінальна протиправна недбалість) йтиметься про подвійну форму вини кримінального правопорушення загалом: щодо дії – умисел, що наслідків – необережність.

Непрягий умисел має місце тоді, коли суб'єкт кримінального правопорушення, усвідомлюючи можливість розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, виявляє до цієї обставини байдужість, не надаючи їй значення, нехтуючи режимом секретності.

З необережності розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, вчиняється у тих випадках, коли суб'єкт кримінального правопорушення, усвідомлюючи суспільну небезпечність своїх діянь, наявність ризику відкриття відповідної інформації, отримання доступу до неї сторонніх осіб, легкоковажно розраховує, що розголошення не відбудеться (кримінальна протиправна самовпевненість), або ж взагалі не усвідомлює можливості розголосити таємну інформацію, хоча, виходячи з обставин та службових обов'язків, повинен і мав змогу усвідомлювати це (кримінальна протиправна недбалість).

Кваліфікуюча ознака – спричинення *тяжких наслідків* (ч. 2 ст. 328 КК). Ця категорія є оціночною, має вирішуватися залежно від ситуації, спираючись на конкретні обставини, що характеризують зазначені втрати, збитки у майновому, людському вимірі, репутаційних втратах у зовнішньополітичних відносинах, а також у ступені підриву спроможностей, потенціалу для зростання, зміцнення обороноздатності, розвитку оборонно-промислового комплексу, організації системи протидії кримінальній протиправності, економічної безпеки та ін. До тяжких наслідків, наприклад, можна віднести припинення зовнішньоекономічного співробітництва між країнами щодо поставки озброєння через розголошення таємних відомостей, що становлять зміст технології виробництва, оволодіння якими відкриває шлях до розгортання власного виробництва у країні-контрагенті. Тяжкі наслідки можуть виражатися й у вчиненні діяння, похідного від розголошення державної таємниці, як-от: диверсія як пошкодження чи зруйнування об'єкта оборонного (склад озброєння) чи народногосподарського (електростанція) значення; або ж початок агресивних воєнних дій (розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту) за конкретним напрямом на визначених ділянках території, що стало можливим через розголошення відомостей про дислокацію військ, характер оснащення підрозділів Збройних Сил України, стан їх боєготовності тощо.

Водночас слід мати на увазі, що не будь-які фактично проявлені тяжкі обставини можуть бути віднесені до тяжких наслідків як кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 328 КК, а лише ті, між настанням яких і діянням у виді розголошення державної таємниці є *причинний зв'язок*. Він є опосередкований, а його встановлення – питання факту, має вирішуватися, виходячи з конкретної ситуації, враховуючи характер розголошених відомостей, адресата, до якого вони потрапили, його подальших дій і ступеня їх зв'язку з відповідними наслідками.

ПИТАННЯ 187

ВТРАТА ДОКУМЕНТІВ, ЩО МІСТЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ (СТ. 329 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Втрата документів або інших матеріальних носіїв секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предметів, відомості про які становлять державну таємницю, особою, якій вони були довірені, якщо втрата стала результатом порушення встановленого законом порядку поводження із зазначеними документами та іншими матеріальними носіями секретної інформації або предметами (ч. 1 ст. 329 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини у сфері захисту державної таємниці в частині забезпечення дотримання порядку поводження з документами та іншими матеріальними її носіями. **Додатковим факультативним об'єктом** може бути власність (матеріальний носій таємної інформації, предмет, що становить державну таємницю як речі, і об'єкти права власності), складові національної безпеки тощо.

Предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 329 КК, є обов'язковою об'єктивною ознакою його складу та може бути трьох видів:

1) *документ*, що містить державну таємницю. Він може мати як паперову, так і електронну форму, а самі відомості – бути зафіксовані у текстовому (в тому числі й шифрованому, а також мовою комп'ютерного програмування, у цифровому вигляді), графічному (зображення, схеми, креслення), аудіо- чи відеоформаті (звуко- чи відеозапис відповідно), мати комбінований вираз;

2) *інший матеріальний носій* секретної інформації, що становить державну таємницю (наприклад, персональний комп'ютер, флеш-носій інформації у цифровій формі тощо);

3) предмет, відомості про який становлять державну таємницю. Таким можуть бути зразки озброєння, технічні вироби (мікросхеми, оптичні, електронні пристрої, криптографічні системи і т. ін.).

Об'єктивна сторона складу аналізованого кримінального правопорушення виражається у складній суспільно небезпечній бездіяльності, що розгортається у два етапи: а) невиконання чи неналежне виконання передбаченого законом порядку поведження із документами чи іншими предметами, що містять державну таємницю, або з відомостями, що становлять державну таємницю як такими; б) втрата контролю над місцем перебування вказаних предметів. При цьому сама втрата не є суспільно небезпечним наслідком у контексті елементів складу кримінального правопорушення, хоча, певна річ, є результатом порушення порядку поведження із зазначеними документами та іншими матеріальними носіями секретної інформації або предметами. Однак при самій лише втраті, як і при розголошенні відомостей, що становлять державну таємницю, шкоди об'єктові кримінально-правової охорони (тим суспільним відносинам, заради яких створюється та функціонує відповідний порядок) ще не заподіюється. Створюється лише загроза цього як результат втрати реальної можливості забезпечити охорону відомостей, що становлять державну таємницю, запобігти їх розголошенню.

Категорія «втрата» є позначенням об'єктивного стану відсутності контролю за місцем перебування документів, речей (їх вихід з володіння уповноваженої особи), що визначені як предмет кримінального правопорушення, між порушенням встановленого порядку поведження з якими і втратою можуть перебувати проміжні діяння сторонніх осіб. Наприклад, втрата може відбуватися і як результат неправомірного заволодіння відповідним документом, іншим матеріальним носієм чи предметом, передбаченим ч. 1 ст. 329 КК, але за обов'язкової умови, що суб'єкт кримінального правопорушення не вжив необхідних для їх збереження заходів, вжиття яких було обов'язковим відповідно до встановленого порядку поведження із носіями секретної інформації або предметами, що становлять державну таємницю. Водночас не є втратою випадкове знищення вказаних документів, предметів, адже в цьому разі відсутня загроза розголошення державної таємниці.

Втрата документів або інших матеріальних носіїв секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предметів, відомості про які становлять державну таємницю, може бути як остаточною, так і тимчасовою, тобто до моменту знайдення. В останньому випадку кримінальна протиправність діянь того, хто втратив, залежить від

того, чи були в обстановці, місці втрати можливості для ознайомлення зі змістом документів, речей сторонніх осіб, які не мають допуску до державної таємниці (громадський транспорт, приміщення торговельного центру, ресторану або ж ліс тощо).

Єдині вимоги до виготовлення, обліку, користування, зберігання, схоронності, передачі та транспортування матеріальних носіїв секретної інформації встановлюються Кабінетом Міністрів України (ст. 19 Закону України «Про державну таємницю»). Наразі діє чотири основні урядові нормативно-правові акти з обмеженим доступом, що регламентують такі вимоги та встановлюють указаний у ч. 1 ст. 329 КК порядок: 1) Положення про забезпечення режиму секретності під час обробки інформації, що становить державну таємницю, в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах (затверджене постановою КМУ від 16 лютого 1998 р. № 180); 2) Порядок здійснення заходів з охорони державної таємниці під час проведення секретних науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт (затверджений постановою КМУ від 17 липня 2003 р. № 1082); 3) Порядок державної реєстрації та обліку секретних науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій (затверджений постановою КМУ від 24 березня 2022 р. № 271); 4) постанова від 29 листопада 2001 р. № 1601 «Про затвердження положень з питань державної таємниці та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України». Відповідно, при встановленні наявності в діяннях особи складу аналізованого кримінального правопорушення необхідно визначати конкретні пункти вказаних нормативно-правових актів, які визначають той чи інший елемент порядку поведження із носіями секретної інформації або предметами, що становлять державну таємницю і які були порушені.

Суб'єкт – спеціальний, особа, якій документ, предмет, що містить державну таємницю або сам таким є, довірені по службі. Зазвичай така особа має ознаки службової, на яку за посадою чи у зв'язку з окремим дорученням, службовою необхідністю, зумовленою ситуацією, покладається обов'язок вжиття заходів щодо збереження носіїв секретної інформації або предметів, що становлять державну таємницю.

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення представлена виною виключно у формі необережності, що може бути як у виді кримінально протиправної самовпевненості, так і недбалості.

Кваліфікуюча ознака – спричинення тяжких наслідків (ч. 2 ст. 329 КК), що за змістом виявляються аналогічними тим, які описані для ч. 2 ст. 328 КК.

ПИТАННЯ 188

ПЕРЕДАЧА АБО ЗБИРАННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ СЛУЖБОВУ ІНФОРМАЦІЮ, ЗІБРАНУ У ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ, КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, У СФЕРІ ОБОРОНИ КРАЇНИ (СТ. 330 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Передача або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства (ч. 1 ст. 330 КК).

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони державної таємниці або конфіденційної інформації.

Предметом є відомості, що становлять службову інформацію, у тому числі зібрані в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни.

Склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 330 КК, має місце лише *за відсутності ознак державної зради або шпигунства*. Зокрема це означає, що його предметом не можуть бути відомості, які становлять державну таємницю.

Об'єктивна сторона виражається в одній із двох альтернативних суспільно небезпечних дій: передача або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни.

Дане кримінальне правопорушення має формальний склад і є завершеним з моменту передачі відповідної службової інформації або її збирання з метою передачі.

Зазначене збирання та/або передача можуть бути здійснені різними способами (викрадення, копіювання, пересилання тощо), мати різні суспільно небезпечні наслідки, що не впливає на кваліфікацію.

Суб'єктивна сторона характеризується *прямим умислом*.

Іншою обов'язковою ознакою є спеціальна *мета* – передача іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни.

Мотиви належать до факультативних ознак суб'єктивної сторони та не впливають на кваліфікацію.

Суб'єкт кримінального правопорушення – *спеціальний* – службова особа, якій відомості, що становлять службову інформацію, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Частиною 2 ст. 330 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені з корисливих мотивів, або такі, що спричинили тяжкі наслідки для інтересів держави, або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб».

Тяжкі наслідки для інтересів держави – це оціночна категорія, під якою слід розуміти заподіяння шкоди життєво важливим інтересам суспільства та держави, зокрема державному суверенітету та територіальній цілісності України, реалізації конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

ПИТАННЯ 189

НЕЗАКОННЕ ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ (СТ. 332 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Незаконне переправлення осіб через державний кордон України, організація незаконного переправлення осіб через державний кордон України, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод (ч. 1 ст. 332 КК).

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – порядок переміщення осіб через державний кордон України. Цей порядок встановлений законами України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. № 1778-XII, «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 р. № 3857-XII, «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI, «Про прикордонний контроль» від 5 листопада 2009 р. № 1710-VI, а також Правилами перетинання державного кордону громадянами України (постанова КМУ від 27 січня 1995 р. № 57), Положенням про прикордонний режим (постанова КМУ від 27 липня 1998 р. № 1147), Питаннями пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними (постанова КМУ від 21 травня 2012 р. № 451).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується суспільно небезпечною дією, що може проявлятися в одному чи декількох з чотирьох альтернативних її видів:

1) *переправлення осіб (особи)* через державний кордон України, що полягає у безпосередньому супроводі інших осіб при їх переміщенні через державний кордон України, який поєднаний із активними діями щодо забезпечення можливості такого переміщення: керування транспортним засобом, указування прихованого маршруту руху, надання неправомірної вигоди службовій особі для забезпечення перетинання кордону на пункті пропуску тощо;

2) *організація незаконного переправлення осіб* через державний кордон України – створення організованої групи для цього та інших кримінальних правопорушень, забезпечення фінансування, інші дії, властиві для організатора кримінального правопорушення;

3) *керівництво* незаконним переправленням осіб через державний кордон України, що є одним з проявів організаційних дій та полягає у плануванні, забезпеченні координації дій співучасників кримінального правопорушення, оперативному прийнятті рішень після початку виконання кримінального правопорушення і т. ін.;

4) *сприяння* незаконному переправленню осіб через державний кордон України – надання порад, вказівок, засобів, усунення перешкод для вчинення цього кримінального правопорушення. Перелік цих дій, закріплених у ч. 1 ст. 332 КК, є вичерпним; він не повністю охоплює всі можливі юридично значущі варіанти поведінки пособника кримінального правопорушення. Тому дії щодо надання знарядь, засобів, слідів цього кримінального правопорушення слід кваліфікувати як пособництво у його вчиненні, з посиланням на ч. 5 ст. 27 КК, а не як безпосереднє виконання.

У кожному випадку незаконність зазначених дій визначається через встановлення конкретних положень, передбачених вищевказаними нормативно-правовими актами, що регулюють порядок перетину державного кордону України, які були порушені при переміщенні осіб.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі прямого умислу. Мотив та мета на кваліфікацію кримінального правопорушення з ознаками основного складу не впливають. *Корисливий мотив* є кваліфікуючою ознакою, передбаченою ч. 3 ст. 332 КК.

Частиною 2 ст. 332 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені способом, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яку незаконно переправляли через державний кордон України, чи

вчинені щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища».

Частиною 3 ст. 332 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або вчинені з корисливих мотивів».

ПИТАННЯ 190

ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ (СТ. 332-1 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї з метою заподіяння шкоди інтересам держави (ч. 1 ст. 332-1 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї.

Додатковий обов'язковий об'єкт – суспільні відносини у сфері забезпечення інтересів держави, національної безпеки.

Тимчасово окупована Російською Федерацією територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей, є окупованими Російською Федерацією (у тому числі окупаційною адміністрацією Російської Федерації) починаючи з 7 квітня 2014 року. Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях з цієї дати, визначено Президентом України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних Сил України (ч. 2 ст. 1 Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII).

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» тимчасово окупованою територією визначається:

1) сухопутна територія тимчасово окупованих Російською Федерацією територій України, водні об'єкти або їх частини, що знаходяться на цих територіях;

2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилегло до узбережжя континентального шельфу України, внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території інших тимчасово окупованих Російською Федерацією територій України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України;

3) інша сухопутна територія України, внутрішні морські води і територіальне море України, визнані в умовах воєнного стану тимчасово окупованими рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію указом Президента України;

4) надра під територіями, зазначеними вище у пунктах 1, 2 і 3, і повітряний простір над цими територіями.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується суспільно небезпечною дією, що виражається у в'їзді чи виїзді, тобто з використанням будь-якого транспортного засобу або пішки, з тимчасово окупованої території України всупереч установленому законодавством України порядку. Останній перебачений двома нормативно-правовими актами: 1) Порядком в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (постанова КМУ від 4 червня 2015 р. № 367) – щодо тимчасово окупованої території АРК та м. Севастополь, внутрішніх вод України цих територій, внутрішніх морських вод і територіального моря України навколо Кримського півострова, території виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилегло до узбережжя континентального шельфу України; 2) Порядком в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб, переміщення товарів з таких територій (постанова КМУ від 19 липня 2019 р. № 815) – щодо тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Громадяни України мають право на вільний та безперешкодний в'їзд на тимчасово окуповану територію і виїзд з неї *через контрольні пункти в'їзду-виїзду* за умови пред'явлення документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України. В'їзд іноземців та осіб без громадянства на тимчасово окуповану територію та виїзд з неї допускаються лише за спеціальним дозволом через контрольні пункти в'їзду-виїзду (ст. 10 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII).

Іноземці та особи без громадянства здійснюють в'їзд/виїзд на/з відповідних територій лише за наявності спеціального дозволу, який видається на підставі рішення координаційного центру або координаційної групи про надання дозволу на перетинання лінії розмежування через діючі контрольні пункти для в'їзду на тимчасово окуповані території та виїзду з таких територій. В'їзд чи виїзд з порушенням указаних умов і порядку є незаконним.

Місце вчинення кримінального правопорушення – розташована всередині території України лінія розмежування з тимчасово окупованими територіями або неконтрольована ділянка державного кордону, що проходить по ним.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі прямого умислу. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є також **мета** заподіяння шкоди інтересам держави.

Частиною 2 ст. 332-1 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища».

Частиною 3 ст. 332-1 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою».

ПИТАННЯ 191

НЕЗАКОННЕ ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ (СТ. 332-2 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості (ч. 1 ст. 332-2 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – порядок переміщення осіб через державний кордон України. **Додатковим факультативним об'єктом** можуть бути інтереси держави, національна безпека, авторитет органів державної влади.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується суспільно небезпечною дією, що проявляється в особистому незаконному перетинанні державного кордону України. Доцільне в даному випадку обмежувальне тлумачення диспозиції ч. 3 ст. 322-2 КК свідчить про те, що кримінально протиправним є лише таке перетинання державного кордону, яке становить *в'їзд на територію України*.

Незаконність перетинання державного кордону як умова його кримінальної протиправності може визначатися або його метою (заподіяння шкоди інтересам України), або спеціальними ознаками суб'єкта кримінального правопорушення, місця чи способу його вчинення. Зокрема, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу цього кримінального правопорушення, що вчиняється *особами, яким заборонено в'їзд на територію України, а так само представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора*, є: 1) **місце вчинення кримінального правопорушення** – поза пунктами пропуску через державний кордон України (у будь-який спосіб); 2) **спосіб вчинення кримінального правопорушення** – перетинання державного кордону у пунктах пропуску але без відповідних документів або за документами, що містять недостовірні відомості. Якщо це кримінальне правопорушення вчиняється у *насильницький спосіб*, в тому числі *із застосуванням зброї*, вчинене належить кваліфікувати за ч. 3 даної статті.

Суб'єкт кримінального правопорушення може бути як *загальний* (фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку), якщо він має мету заподіяння шкоди інтересам держави, так і *спеціальний* – особа, якій заборонено в'їзд на територію України, або представник підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі прямого чи непрямого умислу. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, який *вчиняється загальним суб'єктом*, є **мета** заподіяння шкоди інтересам держави.

Частиною 2 ст. 332-2 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені повторно або групою осіб».

Частиною 3 ст. 332-2 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, поєднані з насильством або із застосуванням зброї».

ПИТАННЯ 192

УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ, НА ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД, НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ІЗ ЧИСЛА РЕЗЕРВІСТІВ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД (СТ. 336 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (ст. 336 КК).

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини щодо комплектування Збройних сил України та інших військових формувань, забезпечення обороноздатності України.

Об'єктивна сторона полягає в ухиленні (шляхом бездіяльності) від виконання конституційного обов'язку проходити військову службу, а саме від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період.

Диспозиція ст. 336 КК є *бланкетною* та потребує звернення до законів України «Про військовий обов'язок і військову службу» і «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» для характеристики об'єктивної сторони.

Під *ухиленням* слід розуміти неявку особи до військової частини або на збірний пункт територіального центру комплектування та соціальної підтримки у строки, зазначені в отриманому нею документі (мобілізаційному розпорядженні, повістці керівника територіального центру комплектування та соціальної підтримки), або у строки, визначені командиром військової частини (військовозовов'язаного, резервіста Служби безпеки України – за викликом керівника органу, в якому він перебуває на військовому обліку; військовозовов'язаного, резервіста Служби зовнішньої розвідки України – за викликом керівника її відповідного підрозділу).

Способи ухилення можуть бути різними (зміна місця проживання, підробка документів, заподіяння собі тілесних ушкоджень тощо) та не впливають на кваліфікацію.

Кримінальне правопорушення має формальний склад і є закінченим з моменту неприбуття особи у встановлені строки до відповідної військової частини або на збірний пункт територіального центру комплектування та соціальної підтримки.

Час вчинення кримінального правопорушення – під час мобілізації, на особливий період.

Суб'єктивна сторона характеризується *прямим умислом*.

Мотиви належать до факультативних ознак суб'єктивної сторони та не впливають на кваліфікацію.

Суб'єкт кримінального правопорушення – *спеціальний* – громадянин України, який є резервістом або військовозобов'язаним, що перебуває у запасі, та підлягає призову на військову службу, в тому числі за мобілізацією.

ПИТАННЯ 193

ОПІР ПРЕДСТАВНИКОВІ ВЛАДИ, ПРАЦІВНИКОВІ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ, ДЕРЖАВНОМУ ВИКОНАВЦЮ, ЧЛЕНУ ГРОМАДСЬКОГО ФОРМУВАННЯ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ АБО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕВІ, УПОВНОВАЖЕНІЙ ОСОБІ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ (СТ. 342 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Опір представникові влади, крім державного виконавця, приватного виконавця, під час виконання ним службових обов'язків (ч. 1 ст. 342 КК).

Опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, державному виконавцю чи приватному виконавцю під час примусового виконання рішень, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ч. 2 ст. 342 КК).

Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві чи уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – це умисне вчинення різних насильницьких дій стосовно зазначеної категорії потерпілих у зв'язку з виконанням ними своїх обов'язків.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення виступають відносини у сфері забезпечення авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а також забезпечення нормального функціонування зазначених органів. **Додатковим безпосереднім об'єктом** є здоров'я представника влади, державного виконавця, приватного виконавця, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону

або військовослужбовця чи уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, їх честь і гідність.

Потерпілими від цього кримінального правопорушення можуть бути:

- представники влади;
- працівники правоохоронного органу;
- члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону;
- військовослужбовці;
- державні виконавці;
- приватні виконавці;
- уповноважені особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Представники влади – це працівники державних органів законодавчої і виконавчої влади та їх апарату, наділені правом у межах своєї компетенції висувати вимоги та ухвалювати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої та галузевої належності або підпорядкованості.

Працівники правоохоронних органів – це особи, уповноважені державою охороняти та захищати права, свободи, а також законні інтереси фізичних та юридичних осіб. До працівників правоохоронних органів належать співробітники органів прокуратури, органів досудового слідства, підрозділів Служби безпеки України, органів МВС тощо.

Члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону – це громадяни України, що досягли віку, з якого відповідно до чинного законодавства можна брати участь у громадських формуваннях, наділені на час охорони громадського порядку і державного кордону спеціальними владними повноваженнями (народні дружинники, добровільні помічники поліції тощо).

Військовослужбовці – це громадяни України, які досягли віку, з якого стає можливим проходження строкової військової служби, служби за контрактом, а також служби за офіцерським складом. До військовослужбовців належать військовослужбовці Збройних Сил України, Прикордонної служби України, Національної гвардії України тощо.

Державні виконавці – це представники влади, які здійснюють примусове виконання судових рішень, постановлених іменем України, та рішень інших органів (посадових осіб), виконання яких покладено на державну виконавчу службу в порядку, передбаченому Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Приватні виконавці – громадяни України, уповноважені державою здійснювати діяльність із примусового виконання рішень у порядку, встановленому Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – це працівник Фонду, який від імені Фонду й у межах повноважень, передбачених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» та/або делегованих Фондом, виконує дії із забезпечення виведення банку з ринку під час здійснення тимчасової адміністрації неплатоспроможного банку та/або ліквідації банку.

Об'єктивна сторона характеризується вчиненням *суспільно небезпечного діяння* у формі опору представникам влади (ч. 1 ст. 342 КК), державному або приватному виконавцю, працівникам правоохоронного органу, членам громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцям чи уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб під час виконання ними своїх службових обов'язків і обов'язків з охорони громадського порядку (ч. 2 ст. 342 КК).

Виконання представником влади або працівником правоохоронного органу службових обов'язків – це здійснення зазначеними особами своїх службових обов'язків, закріплених у нормативних актах, що регламентують виконання таких обов'язків.

Виконання членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцем покладених на них обов'язків з охорони громадського порядку – це несення постової або патрульної служби, забезпечення порядку під час демонстрацій, мітингів, інших масових заходів, під час ліквідації наслідків аварії, стихійного лиха, дії з припинення або запобігання порушень громадського порядку, затримання правопорушника тощо.

Опір – це активна фізична протидія правомірному здійсненню представником влади, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцем своїх службових обов'язків та обов'язків з охорони громадського порядку.

Кримінальне правопорушення вважається *закінченим* з моменту вчинення винним опору переліченим вище особам. Склад кримінального правопорушення є формальним.

Суб'єкт є загальним – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини.

Частиною 3 ст. 342 КК встановлено відповідальність за «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, поєднані з примушенням цих осіб шляхом насильства або погрози застосуванням такого насильства до виконання явно незаконних дій».

ПИТАННЯ 194

ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ, ПРАЦІВНИКА ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ (СТ. 343 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, а також близького родича державного виконавця або приватного виконавця з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення (ч. 1 ст. 343 КК).

Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця – це вплив у будь-якій формі на зазначених осіб з метою перешкодити виконанню ними своїх службових і професійних обов'язків або добитися ухвалення незаконного рішення.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення визнаються відносини у сфері забезпечення авторитету органів державної влади та нормального функціонування правоохоронних органів. **Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом** може виступати здоров'я потерпілого, його близьких родичів, їх воля, честь, гідність, відносини власності тощо.

Потерпілими від цього кримінального правопорушення можуть бути:

- працівники правоохоронного органу;
- судовий експерт;
- працівник органу державної виконавчої служби;
- приватний виконавець;
- близькі родичі державного виконавця або приватного виконавця.

Об'єктивну сторону кримінального правопорушення сформульовано в законі як правопорушення з *формальним складом*, що полягає у вчиненні суспільно небезпечного діяння у формі незаконного впливу на потерпілого. *Форми незаконного впливу* можуть

бути різними (вмовляння, підкуп, погрози, насильство). Залежно від характеру кримінальної дії, вплив можна поділити на дві основні групи: 1) ненасильницькі форми впливу; 2) насильницькі форми впливу. У випадку незаконного впливу із застосуванням насильства дії винного додатково слід кваліфікувати за ст. 345 або 348 КК.

Обрання особою законних форм впливу на рішення службових осіб (заява, переконання, звернення до суду або вищої посадової особи чи колегіального органу) з метою впливу на їх рішення виключає кримінальну відповідальність.

Кримінальне правопорушення вважається *закінченим* з початку незаконного впливу незалежно від результату таких дій та очікуваних протиправних наслідків.

Суб'єкт є загальним – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом та спеціальною метою. Незаконний вплив на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, а також близького родича державного виконавця або приватного виконавця здійснюється з *метою* перешкодити виконання останніми службових обов'язків чи здійсненню судово-експертної діяльності або добитися ухвалення незаконного рішення.

Частиною 2 ст. 343 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, яка його вчинила, або вчинені службовою особою з використанням свого службового становища».

ПИТАННЯ 195

ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ (СТ. 345 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків (ч. 1 ст. 345 КК).

Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу – це вираження у будь-який спосіб і сприйняте потерпілим як реальне бажання позбавити його або його близьких родичів життя, заподіяти біль або тілесні ушкодження, знищити або пошкодити їх майно у зв'язку з виконанням цим працівником службових

обов'язків, а також фактична реалізація висловлених погроз стосовно зазначених осіб.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення визнаються відносини у сфері забезпечення авторитету органів державної влади та нормального функціонування правоохоронних органів. **Додатковим безпосереднім об'єктом** виступає здоров'я працівника правоохоронного органу та його близьких родичів, їх воля, честь, гідність і відносини власності.

Потерпілими від цього кримінального правопорушення можуть бути:

- працівники правоохоронного органу;
- близькі родичі працівника правоохоронного органу.

Працівники правоохоронного органу – це особи, уповноважені державою здійснювати діяльність з охорони і захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. До працівників правоохоронних органів належать співробітники органів прокуратури, органів досудового слідства, підрозділів Служби безпеки України, органів МВС тощо.

Близькі родичі працівника правоохоронного органу – це його батьки, чоловік, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки тощо (п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Предметом кримінального правопорушення є майно працівника правоохоронного органу або його близьких родичів.

Об'єктивну сторону кримінального правопорушення сформульовано в законі як правопорушення з *формальним складом*. Він вважається *закінченим* з моменту вчинення *суспільного небезпечного діяння* у вигляді висловлення погрози про заподіяння смерті, застосування насильства або знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу або його близьких родичів.

Обов'язковою ознакою кримінального правопорушення є те, що винний вчиняє діяння щодо працівника правоохоронного органу або його близьких родичів у зв'язку з виконанням першим своїх службових обов'язків.

Виконання працівником правоохоронного органу службових обов'язків – це здійснення працівником правоохоронного органу своїх службових обов'язків, закріплених у нормативних актах, які регламентують виконання таких обов'язків.

Погроза вбивством – це виражене у будь-який спосіб і сприйняте потерпілим як реальне бажання позбавити його життя.

Погроза насильством – це виражене у будь-який спосіб і сприйняте потерпілим як реальне бажання заподіяти шкоду здоров'ю.

Погроза знищити або пошкодити майно працівника правоохоронного органу або його близьких родичів – це виражене у будь-який спосіб і сприйняте потерпілим як реальне бажання винного привести у повну або часткову непридатність майно потерпілих.

Суб'єкт є загальним – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, а за частинами 2 і 3 ст. 345 КК – особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом.

Частиною 2 ст. 345 передбачено відповідальність за «умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків».

Частиною 3 ст. 345 передбачено відповідальність за «умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків».

Частиною 4 ст. 345 встановлено відповідальність за «дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені організованою групою».

ПИТАННЯ 196

ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ, ЧЛЕНА ГРОМАДСЬКОГО ФОРМУВАННЯ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ АБО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ (СТ. 348 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Вбивство або замах на вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх діяльністю щодо охорони громадського порядку (ст. 348 КК).

Вбивство або замах на вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів – це умисні дії, спрямовані на замах або фактичне позбавлення життя визначених у законі потерпілих у зв'язку зі здійсненням останніми службових обов'язків або діяльності щодо охорони громадського порядку.

Основним безпосереднім об'єктом злочину визнаються відносини у сфері забезпечення авторитету органів державної влади та нормального функціонування правоохоронних органів та органів

з охорони громадського порядку та державного кордону. **Додатковим безпосереднім об'єктом** є життя і здоров'я потерпілих.

Потерпілими від цього злочину можуть бути:

- працівники правоохоронного органу;
- близькі родичі працівника правоохоронного органу;
- члени громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону;
- військовослужбовці.

Об'єктивна сторона характеризується вчиненням *суспільно небезпечного діяння* у виді:

- 1) замаху на життя потерпілого;
- 2) безпосередньо вбивства потерпілого.

Замах на життя потерпілого – це умисні дії, спрямовані на позбавлення життя зазначених у законі осіб, але не доведені до кінця з причин, що не залежать від волі винного.

Вбивство потерпілого – це умисне позбавлення життя зазначених у законі осіб.

Обов'язковою ознакою цього злочину є те, що посягання здійснюються у зв'язку із здійсненням цими особами своєї службової або громадської професійної діяльності.

Злочин з *формальним складом*. Він вважається *закінченим* з моменту замаху на вбивство зазначених осіб.

Суб'єкт є загальним – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом.

ПИТАННЯ 197

САМОВІЛЬНЕ ПРИСВОЄННЯ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ АБО ЗВАННЯ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ (СТ. 353 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, поєднане із вчиненням будь-яких суспільно небезпечних діянь (ч. 1 ст. 353 КК).

Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи – це умисне діяння, спрямоване на протиправне присвоєння особою, що не є службовою, владних повноважень або звання службової особи, поєднане із вчиненням будь-яких суспільно небезпечних діянь.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є авторитет органів державної влади, органів місцевого

самоврядування та об'єднань громадян. **Додатковим безпосереднім об'єктом** виступають законні права й інтереси фізичних та юридичних осіб або інтереси суспільства чи держави.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується подвійністю дій:

1) присвоєнням особою владних повноважень або звання службової особи;

2) вчиненням особою суспільно небезпечного діяння з використанням самовільно присвоєного владного повноваження або звання службової особи.

Присвоєння особою владних повноважень або звання службової особи – це самовільне покладання на себе повноважень конкретної службової особи і подальше виконання її функцій. Присвоєння здійснюється здебільшого шляхом обману або зловживання довірою оточуючих.

Вчинення винним суспільно небезпечного діяння з використанням владних повноважень або звання службової особи – це вчинення винним як кримінально караних діянь, так і адміністративних деліктів. При цьому, якщо вчиняється кримінальне правопорушення, що має самостійну кваліфікацію (крадіжка, хуліганство тощо), відповідальність настає за сукупністю кримінальних правопорушень: за ст. 353 КК і тією статтею, якою передбачено відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення.

Склад кримінального правопорушення є формальним.

Суб'єкт є загальним – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом.

Частиною 2 ст. 353 передбачено відповідальність за «те саме діяння, пов'язане з використанням форменого одягу чи службового посвідчення працівника правоохоронного органу».

ПИТАННЯ 198

ПІДКУП ПРАЦІВНИКА ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЇ (СТ. 354 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Пропозиція чи обіцянка працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням

становища, яке він займає, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи (ч. 1 ст. 354 КК).

Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке займає працівник на підприємстві, в установі чи організації, або у зв'язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи (ч. 3 ст. 354 КК).

Основний безпосередній об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують діяльність та авторитет установ, підприємств та організацій. **Додатковим безпосереднім об'єктом** виступають відносини власності, нормальна діяльність та інтереси установ, підприємств та організацій.

Предметом кримінального правопорушення виступає неправомірна вигода, а саме грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується незаконною діяльністю двох сторін: особи, яка здійснює підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ч. 1 ст. 354 КК) та безпосередньо працівника, який погоджується на отримання незаконної вигоди (ч. 3 ст. 354 КК). Таким чином, у ст. 354 КК встановлюється відповідальність як особи, яка здійснює підкуп, так і безпосередньо працівника підприємства, установи, організації.

Під особою, яка працює на користь підприємства, установи, організації, слід розуміти особу, яка виконує роботу або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією.

Об'єктивна сторона підкупу (ч. 1 ст. 354 КК) характеризується пропозицією чи обіцянкою працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди.

Зазначаємо, що обіцянка або передача неправомірної вигоди здійснюється за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, або особою, яка

працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи.

Під пропозицією у ст.ст. 354, 368, 368-3-370 слід розуміти висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди, а під обіцянкою – висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди.

Об'єктивна сторона одержання неправомірної вигоди полягає в прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи.

Як і в попередньому випадку такі дії пов'язуються із вчиненням чи невчиненням працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає на підприємстві, в установі чи організації, або у зв'язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення зазначених у законі дій. Склад кримінального правопорушення формальний.

Суб'єкт кримінального правопорушення – за ч. 1 ст. 354 КК загальний (фізична осудна особа, яка досягла віку 16 років). За ч. 3 ст. 354 КК – спеціальний (працівник підприємства, установи, організації).

Питання відповідальності за аналогічні дії службових осіб та осіб, які надають публічні послуги, регламентується ст.ст. 368, 368-3, 368-4, 369 КК.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – прямий умисел. Суб'єктивна сторона отримання неправомірної вигоди додатково характеризується корисливим мотивом.

Кваліфікуючі ознаки – вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб.

Повторним у ст.ст. 354, 368, 368-3, 368-4 і 369 цього Кодексу визнається кримінальне правопорушення, вчинене особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених зазначеними статтями.

Додатковою кваліфікуючою ознакою одержання неправомірної вигоди виступає вимагання працівником підприємства, установи, організації неправомірної вигоди.

У ст.ст. 354, 368, 368-3 і 368-4 цього Кодексу під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

Частина 5 ст. 354 КК передбачає спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона – до отримання з інших джерел інформації про це кримінальне правопорушення органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, – добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Зазначене звільнення не застосовується у разі, якщо пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди були вчинені по відношенню до осіб, визначених у ч. 4 ст. 18 цього Кодексу.

ПИТАННЯ 199

ПРИМУШУВАННЯ ДО ВИКОНАННЯ ЧИ НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ (СТ. 355 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, тобто вимога виконати чи не виконати договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання з погрозою насильства над потерпілим або його близькими родичами, пошкодження чи знищення їх майна за відсутності ознак вимагання (ч. 1 ст. 355 КК).

Основний безпосередній об'єкт – відносини у сфері здійснення нормальної діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. **Додатковим безпосереднім об'єктом** виступають здоров'я, воля, честь, гідність потерпілих, законні права та інтереси юридичних та фізичних осіб, нормальна діяльність господарюючих суб'єктів і відносини власності.

Предметом кримінального правопорушення є цивільно-правові зобов'язання у формі:

– цивільно-правового договору;

- цивільно-правової угоди;
- іншого цивільно-правового зобов'язання.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення складається із: 1) суспільно небезпечної дії у виді примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань; 2) способу вчинення діяння – застосування психічного або фізичного насильства над потерпілим.

Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань – це вимога виконати або не виконати договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання з погрозою насильством над потерпілим або його близькими родичами, пошкодженням чи знищенням їх майна за відсутності ознак вимагання.

Погроза насильством – це погроза нанесення побоїв, застосування катувань, заподіяння тілесних ушкоджень.

Погроза знищенням або пошкодженням майна – це погроза привести майно потерпілого у повну або часткову непридатність для використання за цільовим призначенням.

Кримінальне правопорушення має формальний склад. Воно вважається *закінченим з моменту* висунення вимоги виконати чи не виконати договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання.

Суб'єкт є загальним – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом.

Частиною 2 ст. 355 передбачено відповідальність за «примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або із погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна».

Частиною 3 ст. 355 передбачено відповідальність за «примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вчинене організованою групою або поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або таке, що завдало великої шкоди чи спричинило інші тяжкі наслідки».

Основне **розмежування** зазначеного кримінального правопорушення з вимаганням (ст. 189 КК) проводиться за такими ознаками складів посягань:

1) за *основним безпосереднім об'єктом* кримінального правопорушення: у ст. 189 КК ним є відносини власності, а у ст. 355 КК – відносини у сфері здійснення нормальної діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян;

2) за предметом: у ст. 189 КК – чуже майно, право на майно, дії майнового характеру, а у ст. 355 КК – цивільно-правові зобов'язання;

3) за суб'єктом кримінального правопорушення: у ст. 189 КК – особа, яка досягла 14-річного віку, а у ст. 355 КК – особа, яка досягла 16-річного віку.

ПИТАННЯ 200

САМОПРАВСТВО (СТ. 356 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Самоправство, тобто самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією, якщо такими діями була заподіяна значна шкода інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника (ст. 356 КК).

Самоправство – це самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією, якщо такими діями була заподіяна значна шкода інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника.

Основний безпосередній об'єкт – відносини у сфері забезпечення авторитету та нормальної роботи органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян. **Додатковий безпосередній об'єкт** – законні інтереси фізичних та юридичних осіб і держави, громадські інтереси, відносини власності.

Об'єктивну сторону кримінального правопорушення сформульовано як посягання з *матеріальним* складом, що має такі ознаки: 1) суспільно небезпечне діяння у вигляді самовільного, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією; 2) суспільно небезпечний наслідок у вигляді заподіяння значної шкоди інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника; 3) необхідний причинний зв'язок між діянням і наслідком.

Самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією, може проявлятися, наприклад, у вселенні до житлового приміщення без ордера на нього або зносі у дворі багатоквартирного будинку гаража, самовільно побудованого його жителями, тощо.

Заподіяння значної шкоди інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника – це оціночне поняття. Питання про визнання шкоди значною вирішується у кожному конкретному випадку окремо, виходячи з фактичних обставин справи, наприклад заподіяння майнового збитку на велику суму, заподіяння тілесних ушкоджень тощо.

Це кримінальне правопорушення вважається *закінченим* з моменту настання суспільно небезпечного наслідку у вигляді заподіяння значної шкоди інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника.

Суб'єкт є загальним – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується складною формою вини. Ставлення винного до діяння характеризується умисною формою вини, а ставлення до наслідків може бути як умисним, так і необережним.

ПИТАННЯ 201

ВИКРАДЕННЯ, ПРИВЛАСНЕННЯ, ВИМАГАННЯ ДОКУМЕНТІВ, ШТАМПІВ, ПЕЧАТОК, ЗАВОЛОДІННЯ НИМИ ШЛЯХОМ ШАХРАЙСТВА ЧИ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ АБО ЇХ ПОШКОДЖЕННЯ (СТ. 357 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Викрадення, привласнення, вимагання офіційних документів, штампів чи печаток або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання особи своїм службовим становищем, а так само їх умисне знищення, пошкодження чи приховування, а також здійснення таких самих дій відносно приватних документів, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності, вчинене з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах (ч. 1 ст. 357 КК).

Незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом (ч. 3 ст. 357 КК).

Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження – це умисні дії, спрямовані на заволодіння, знищення, пошкодження або приховування офіційних та інших документів вчинене з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах.

Основний безпосередній об'єкт – установлений порядок обігу та використання офіційних документів, печаток, штампів, який

забезпечує нормальну діяльність фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності. **Додатковий безпосередній об'єкт** – відносини власності, законні права та інтереси фізичних і юридичних осіб, громадські інтереси або інтереси держави.

Предметом кримінального правопорушення можуть бути:

- офіційний документ;
- офіційні печатки;
- офіційні штампи;
- приватні документи;
- важливі особисті документи.

Документи – це передбачена законом матеріальна форма одержання, використання та поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео- чи фотоплівці або на іншому матеріальному носії.

Печатки, штампи – це спеціальні пристосування, за допомогою яких засвідчується автентичність (дійсність) документів.

Приватні документи – документи, які походять від приватних осіб (заповіт, скарга, договір купівлі-продажу житла тощо) і засвідчують своїм змістом факти, що мають юридичне значення (акт, складений сусідами на підтвердження факту непроживання одного із членів сім'ї мешканця квартири, що враховується при обчисленні розміру комунальних платежів).

Важливими особистими документами особи, згаданими у ч. 3 ст. 357, є офіційні документи, які посвідчують ті події і факти, що стосуються безпосередньо особи (наприклад, паспорт, довідки – про місце роботи, навчання або проживання особи, розмір її заробітної плати тощо).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 357) полягає у вчиненні стосовно визначених у диспозиції статті предметів хоча б однієї із зазначених у законі суспільно небезпечних дій (бездіяльності):

- 1) викрадення;
- 2) привласнення;
- 3) вимагання;
- 4) заволодіння шляхом шахрайства;
- 5) заволодіння шляхом зловживання особи своїм службовим становищем;
- 6) знищення;
- 7) пошкодження;
- 8) приховування.

Об'єктивна сторона, згідно з ч. 3 ст. 357 КК, полягає у незаконному заволодінні будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом (**суспільно небезпечне діяння**).

Суспільно небезпечним наслідком виступає негативний результат вилучення із законного обігу офіційних документів, штампів, печаток або їх знищення.

Необхідний причинний зв'язок виступає об'єктивним зв'язком між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком, при якому останній є закономірним результатом вчинення винним суспільно небезпечних дій.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту безпосереднього заволодіння предметами (за виключенням вимагання та приховування). Склад кримінального правопорушення матеріальний.

Суб'єкт кримінального правопорушення (за виключенням заволодіння шляхом зловживання особи своїм службовим становищем) загальний – фізична осудна особа, яка досягла віку 16 років.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом.

Обов'язковою суб'єктивною ознакою викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ч. 1 ст. 357 КК) є мотив – *користь або інший особистий інтерес*.

Кваліфікуючі ознаки діяння, передбаченого ч. 1 ст. 357 КК, – *спричинення порушення роботи підприємства, установи чи організації або вчинені щодо особливо важливих документів, штампів, печаток*.

ПИТАННЯ 202

ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ПЕЧАТОК, ШТАМПІВ ТА БЛАНКІВ, ЗБУТ ЧИ ВИКОРИСТАННЯ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ, ПЕЧАТОК, ШТАМПІВ (СТ. 358 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Підроблення посвідчення або іншого офіційного документа, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, нотаріусом, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, особою, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, державним виконавцем, приватним виконавцем, аудитором чи іншою особою, яка

має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його підроблювачем чи іншою особою або збут такого документа, а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, інших офіційних печаток, штампів чи бланків з тією самою метою або їх збут (ч. 1 ст. 358 КК).

Складання чи видача працівником юридичної особи незалежно від форми власності, який не є службовою особою, складання чи видача приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом, нотаріусом, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, особою, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, державним виконавцем, приватним виконавцем або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних чи адміністративних послуг, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, підроблення з метою використання або збуту посвідчень, інших офіційних документів, що складені у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити, виготовлення підроблених офіційних печаток, штампів чи бланків з метою їх збуту або їх збут завідомо підроблених офіційних документів, у тому числі особистих документів особи (ч. 2 ст. 358 КК).

Використання завідомо підробленого документа (ч. 4 ст. 358 КК).

Підроблення документів, печаток, штампів і бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток і штампів – це умисні дії, спрямовані на зміну форми та змісту офіційних документів, які видаються або засвідчуються службовими особами підприємств, установ та організацій, громадянами-підприємцями, приватними нотаріусами, аудиторами або іншими особами, що мають право видавати або засвідчувати такі документи, і які надають права або звільняють від обов'язків, з метою використання їх як підроблювачем, так і іншою особою, виготовлення підроблених печаток, штампів та бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форм власності, а також збут зазначених предметів.

Основний безпосередній об'єкт – установлений порядок виготовлення, використання та обігу офіційних документів, печаток, штампів та бланків. **Додатковий безпосередній об'єкт** – відносини власності, законні права та інтереси фізичних і юридичних осіб, громадські інтереси або інтереси держави.

Предметом кримінального правопорушення можуть бути:

- підроблене посвідчення;
- підроблений офіційний документ;
- підроблені офіційні печатки;
- підроблені офіційні штампи;
- підроблені офіційні бланки;
- особисті документи.

Документи – це передбачена законом матеріальна форма одержання, використання та поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео- чи фотоплівці або на іншому матеріальному носії.

Посвідчення – це документ, що засвідчує особу його власника, де зафіксовано його права та/або правовий статус.

Ознаки посвідчення або іншого документа як предмета злочину передбачено статтею 358 КК, за якою вони є такими:

– посвідчення або інший документ повинен видаватися або засвідчуватися службовими особами підприємства, установи, організації, громадянином-підприємцем, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, особою, уповноваженою на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, державним виконавцем, приватним виконавцем, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи;

– посвідчення або інший документ повинні надавати права або звільняти від обов'язків.

Печатки, штампи – це спеціальні пристосування, за допомогою яких засвідчується автентичність (дійсність) документів.

Бланк – це стандартна форма документа, що складається із чітких реквізитів і до якого вносяться певні дані. Лише після внесення в бланк певних даних він стає офіційним документом.

Особистими документами особи, згаданими у ч. 2 ст. 358, є офіційні документи, які посвідчують ті події і факти, що стосуються безпосередньо особи (наприклад, довідки – про місце роботи, навчання або проживання особи, розмір її заробітної плати тощо).

Об'єктивну сторону кримінального правопорушення сформульовано як посягання з *формальним складом*. Воно вважається *закінченим* з моменту вчинення хоча б однієї із зазначених у диспозиції статті суспільно небезпечних дій:

- 1) підроблення посвідчення або іншого офіційного документа;
- 2) збут посвідчення або іншого офіційного документа;
- 3) виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків;

- 4) збут підроблених печаток, штампів або бланків;
- 5) складання завідомо підроблених офіційних документів;
- 6) видача завідомо підроблених офіційних документів;
- 7) використання завідомо підробленого документа.

Підроблення посвідчення або іншого офіційного документа – це повна або часткова зміна форми та/або змісту офіційного документа, що робить його неправомочним.

Виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків – це створення у будь-який спосіб печаток, штампів чи бланків, а також внесення змін до кліше справжньої печатки, справжнього штампу або бланку.

Збут посвідчення, документа, печатки, штампа чи бланка – це будь-яка форма відчуження (продаж, дарування, міна тощо) підроблених предметів злочину як самим підроблювачем, так і іншою особою, яка знає про те, що документи, печатки, штампи чи бланки є підробленими.

Складання завідомо підроблених офіційних документів – це створення уповноваженою особою документів у визначеній законом формі та з відповідними реквізитами, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків.

Видача завідомо підроблених офіційних документів означає передання документа зацікавленій особі, що може бути вчинене як тим, хто цей документ склав чи підробив, так і тим працівником юридичної особи або іншим належним суб'єктом, який не вчиняв його складання або підроблення.

Використання завідомо підробленого документа – це пред'явлення таких документів з метою незаконного одержання будь-яких прав або звільнення від обов'язків.

Основною розмежувальною ознакою злочинів, передбачених частинами 1 і 2 ст. 358, вчинених у формі підроблення, виготовлення та збуту певних предметів, є суб'єкт.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК, є загальним, а злочину, караного за ч. 2 ст. 358, – спеціальним. Це – працівник юридичної особи, який водночас не є службовою особою, а також приватний підприємець, аудитор, оцінювач, адвокат або інша особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Якщо офіційний документ підроблюється працівником не юридичної особи, а фізичної особи – підприємця, то вчинене за наявності підстав має кваліфікуватись за ч. 1 ст. 358 КК.

Якщо підробку документів, печаток, штампів вчинює службова особа, то відповідальність настає за ст. 366 КК «Службове підроблення».

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Обов'язковою суб'єктивною ознакою підроблення офіційного документа, виготовлення підроблених печатки, штампа або бланку (ч. 1 ст. 358) є **мета** використання зазначених предметів як підроблювачем, так і іншою особою, обов'язковою ознакою підроблення офіційного документа (ч. 2 ст. 358) – **мета** його використання або збуту підроблювачем, а обов'язковою ознакою виготовлення підроблених офіційних печатки, штампа або бланку (ч. 2 ст. 358) – **мета** їх збуту. Складання і видача завідомо підробленого офіційного документа відповідним суб'єктом (ч. 2 ст. 358) визнаються злочином незалежно від мети, яку переслідувала винна особа.

Частиною 3 ст. 358 встановлено відповідальність за «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб».

ПИТАННЯ 203

ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ (СТ. 364 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (ст. 364 КК).

Основний безпосередній об'єкт – встановлений законодавством та посадовими інструкціями порядок здійснення службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, підприємств державної та комунальної власності, установ і організацій своїх повноважень.

Обов'язковий додатковий безпосередній об'єкт – права, свободи та інтереси окремих громадян або державні чи громадські інтереси, або інтереси юридичних осіб.

Об'єктивна сторона характеризується такими ознаками:

- 1) суспільно небезпечне діяння;
- 2) суспільно небезпечний наслідок;
- 3) причинний зв'язок.

Суспільно небезпечне діяння полягає в даному складі злочину та проявляється у двох формах, а саме: в зловживанні владою або в зловживанні службовим становищем.

Зловживання владою – умисне використання службовою особою, яка має владні повноваження, всупереч інтересам служби, своїх прав відносно прийняття рішень та пред'явлення вимог, обов'язкових для виконання іншими фізичними чи юридичними особами.

Зловживання службовим становищем – це яке-небудь умисне використання своїх прав та можливостей, пов'язаних із посадою, всупереч інтересам служби.

Всупереч інтересам служби розглядається як небажання службової особи рахуватись з покладеними на неї обов'язками та проявляється в діях, що суперечать таким інтересам та ігнорують їх. Під інтересами служби слід розуміти, з одного боку, інтереси держави та суспільства, а з іншого – інтереси певного органу, підприємства, установи або організації, в яких службова особа займає відповідну посаду.

Суспільно небезпечний наслідок у даній кримінально-правовій нормі передбачається у виді істотної шкоди, а саме: шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (див. п. 3 Примітки до 364 КК).

Злочин вважається закінченим з моменту настання суспільно небезпечного наслідку. Тобто тільки в тому випадку, коли зловживання владою або зловживання службовим становищем завдадуть шкоди, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Суб'єкт спеціальний – службова особа публічного права.

Суб'єктивна сторона характеризується такими обов'язковими ознаками, як:

- вина;
- спеціальна мета.

Вина в даному складі злочину проявляється у формі умислу. Іншими словами, службова особа усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння, пов'язаного зі зловживанням владою або зловживанням службовим становищем, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків у виді істотної шкоди і бажає або свідомо допускає такі наслідки.

Спеціальна мета – одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи.

Під *неправомірною вигодою* слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які

пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав (див. Примітка до 364-1 КК).

Частиною 2 ст. 364 КК передбачено відповідальність за «діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки». Тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян (див. п. 4 Примітки до 364 КК).

ПИТАННЯ 204

ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ (СТ. 365 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб (ст. 365 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – встановлений законодавством та посадовими інструкціями порядок здійснення працівниками правоохоронних органів своїх повноважень.

Обов'язковий додатковий безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – охоронювані законом права, інтереси окремих громадян, державні чи громадські інтересам, інтереси юридичних осіб (ч. 1 ст. 365 КК); здоров'я та гідність особи (ч. 2 ст. 365 КК).

Факультативний додатковий безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – трудові, політичні та інші права і свободи людини і громадянина, власність тощо.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується такими ознаками: 1) суспільно небезпечне діяння; 2) суспільно небезпечний наслідок; 3) причинний зв'язок.

Суспільно небезпечне діяння в даному складі кримінального правопорушення полягає у перевищенні влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Перевищення влади – це дії працівника правоохоронного органу, який під час виконання своїх владних повноважень або організаційно-розпорядчих функцій виходить за межі таких повноважень.

Перевищення службових повноважень – це дії працівника правоохоронного органу, який не має владних функцій і виходить під час виконання своїх адміністративно-господарських функцій за

межі своїх повноважень, або дії працівника правоохоронного органу, який має владні повноваження, але у конкретному випадку перевищує не їх, а інші свої повноваження.

Судова практика найбільш характерними випадками перевищення влади або службових повноважень визнає:

а) вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства;

б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з особливого дозволу, або з додержанням особливого порядку, – за відсутності цих умов;

в) вчинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально;

г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти.

Суспільно небезпечний наслідок у даній кримінально-правовій нормі передбачається у виді *істотної шкоди*, а саме: шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (див. п. 3 Примітки до 364 КК).

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний – працівник правоохоронного органу.

Суб'єктивна сторона характеризується обов'язковою виною у формі прямого умислу.

Частиною 2 ст. 365 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування».

Частиною 3 ст. 365 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки».

ПИТАННЯ 205

СЛУЖБОВЕ ПІДРОБЛЕННЯ (СТ. 366 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів (ч. 1 ст. 366 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – це встановлений законодавством та іншими нормативно-правовими актами документообіг, а саме певні суспільні відносини, які виникають між їх суб'єктами, а саме державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємств, установ чи організацій незалежно від форм власності відносно офіційних документів з приводу забезпечення встановленого державою порядку їх створення, зберігання, використання та знищення в різних сферах службової діяльності.

Предмет кримінального правопорушення – офіційний документ. Під офіційним документом у цій статті слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи – докази у правозастосовній діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити (Примітка до ст. 358 КК).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується єдиною обов'язковою ознакою – суспільно небезпечне діяння.

Суспільно небезпечне діяння в даному складі кримінального правопорушення передбачено в альтернативних формах активної дії:

- складання завідомо неправдивих офіційних документів;
- видача завідомо неправдивих офіційних документів;
- внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей;
- інше підроблення офіційних документів.

Складання завідомо неправдивих офіційних документів – це повне виготовлення документа, що містить інформацію, яка не відповідає дійсності.

Видача завідомо неправдивих офіційних документів – це надання фізичним або юридичним особам документів, зміст яких повністю або частково не відповідає дійсності і які були складені службовою особою, яка їх видала, чи іншою особою.

Внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей – це поміщення інформації, що не відповідає дійсності, в справжній документ, який при цьому зберігає всі ознаки і реквізити справжнього.

Інше підроблення офіційних документів – передбачає повну або часткову зміну змісту документа або його реквізитів шляхом виправлень, підчисток, дописок, витравлювань та іншими подібними способами.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний – службова особа.

Суб'єктивна сторона характеризується обов'язковою виною у формі прямого умислу.

Частиною 2 ст. 366 КК передбачено відповідальність за «діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки».

ПИТАННЯ 206

СЛУЖБОВА НЕДБАЛІСТЬ (СТ. 367 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб (ч. 1 ст. 367 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність державного і громадського апарату, а також апарату управління підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується такими ознаками: 1) суспільно небезпечне діяння; 2) суспільно небезпечний наслідок; 3) причинний зв'язок.

Суспільно небезпечне діяння в даному складі кримінального правопорушення існує як у формі активної дії, так і у формі бездіяльності: невиконання (бездіяльність) або неналежне виконання (дія) службових обов'язків через несумлінне ставлення до них.

Невиконання службових обов'язків – це невиконання службовою особою дій, які передбачені як безумовні для виконання нею по службі.

Неналежне виконання службових обов'язків – це такі дії службової особи в межах покладених на неї обов'язків, які виконані не так, як вимагають інтереси служби.

Суспільно небезпечний наслідок у даній кримінально-правовій нормі передбачається у виді *істотної шкоди*, а саме: шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (див. п. 3 Примітки до 364 КК).

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єкт кримінального правопорушення – службова особа.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі необережності (кримінально протиправна самовпевненість або кримінально протиправна недбалість) або змішаною формою вини (умисел щодо діяння та необережність щодо наслідків).

Частиною 2 ст. 367 КК передбачено відповідальність за «діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки».

ПИТАННЯ 207

ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ (СТ. 368 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища (ч. 1 ст. 368 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в органах державної влади, місцевого самоврядування та в юридичних особах публічного права.

Предмет кримінального правопорушення – неправомірна вигода.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується єдиною обов'язковою ознакою – суспільно небезпечне діяння.

Суспільно небезпечне діяння в даному складі кримінального правопорушення передбачено в альтернативних формах активної дії:

- прийняття пропозиції неправомірної вигоди;
- прийняття обіцянки неправомірної вигоди;

- одержання неправомірної вигоди;
- прохання надати неправомірну вигоду.

Прийняття пропозиції неправомірної вигоди. Під пропозицією у ст. 368 КК слід розуміти висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди (п. 3 Примітки до ст. 354 КК).

Прийняття обіцянки неправомірної вигоди. Під обіцянкою розуміють висловлення наміру прийняти неправомірну вигоду з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди (п. 3 Примітки до ст. 354 КК).

Одержання неправомірної вигоди. Одержання неправомірної вигоди – це отримання (набуття, приймання) такої вигоди цілком або хоча б її певної частки.

Прохання надати неправомірну вигоду. Прохання надати неправомірну вигоду – це звернення службової особи до того, хто потенційно здатний надати неправомірну вигоду, із клопотанням (закликом) про вчинення таких дій.

Під час визначення змісту суспільно небезпечного діяння необхідно обов'язково враховувати той факт, що дії, які пов'язані з неправомірною вигодою, повинні бути вчинені в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Кримінальне правопорушення у формі прийняття пропозиції, обіцянки вважається закінченим з моменту вчинення вищезазначеного діяння, незалежно від того, виконала чи не виконала службова особа обіцяні нею дії та чи мала намір виконати або ні обіцяні дії.

Кримінальне правопорушення у формі одержання службовою особою неправомірної вигоди вважається закінченим з моменту прийняття службовою особою хоча б частини неправомірної вигоди.

Кримінальне правопорушення у формі прохання надати неправомірну вигоду вважається закінченим з моменту звернення до кого-небудь з метою домогтися від особи неправомірної вигоди для себе чи третьої особи.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний – службова особа.

Суб'єктивна сторона характеризується обов'язковою виною у формі прямого умислу.

Частиною 2 ст. 368 КК передбачено відповідальність за «діяння, передбачене частиною першою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода у значному розмірі»;

Частиною 3 ст. 368 КК передбачено відповідальність за «діяння, передбачене частиною першою або другою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода у великому розмірі або вчинене службовою особою, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди».

Частиною 4 ст. 368 КК передбачено відповідальність за «діяння, передбачене частинами першою, другою або третьою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода в особливо великому розмірі, або вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище».

ПИТАННЯ 208

НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ (СТ. 368-5 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи (ч. 1 ст. 368-5 КК).

Родовим об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в органах державної влади, місцевого самоврядування, а також в юридичних особах публічного і приватного права. **Безпосереднім об'єктом** є нормальна службова діяльність ланок державного та громадського апарату, а також авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного і приватного права, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення – це діяння у вигляді набуття особою активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи. Під **набуттям активів** розуміється набуття їх особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність, а також набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. **Під активами слід розуміти**

грошові кошти (в тому числі готівкові кошти, кошти, що перебувають на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), інше майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти, обсяг зменшення фінансових зобов'язань, а також роботи чи послуги, надані особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. **Під законними доходами** особи слід розуміти доходи, правомірно отримані особою із законних джерел, зокрема визначених пунктами 7 і 8 частини першої статті 46 Закону України «Про запобігання корупції». При визначенні різниці між вартістю набутих активів та законними доходами не враховуються активи, які є предметом провадження у справах про визнання активів необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави, а також активи, стягнуті в дохід держави в рамках такого провадження.

Суб'єкт кримінального правопорушення – особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції».

Суб'єктивна сторона передбачає умисну форму вини.

ПИТАННЯ 209

ПРОПОЗИЦІЯ АБО НАДАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВІЙ ОСОБІ (СТ. 369 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Пропозиція чи обіцянка службовій особі надати їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища (ч. 1 ст. 369 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в органах державної влади, місцевого самоврядування та в юридичних особах публічного права.

Предмет кримінального правопорушення – неправомірна вигода.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується єдиною обов'язковою ознакою – суспільно небезпечне діяння.

Суспільно небезпечне діяння в даному складі кримінального правопорушення передбачено в альтернативних формах активної дії:

– пропозиція неправомірної вигоди;

- обіцянка неправомірної вигоди;
- надання неправомірної вигоди.

Поняття пропозиції, обіцянки та надання неправомірної вигоди проаналізовані в межах кримінально-правової характеристики ст. 368 КК.

При вчиненні суспільно небезпечних дій адресатом неправомірної вигоди обов'язково повинна бути службова особа. Крім того, такі дії повинні бути реалізовані за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Кримінальне правопорушення у формі пропозиції чи обіцянки надати неправомірну вигоду вважається закінченим з моменту висловлення службовій особі такої пропозиції або обіцянки.

Кримінальне правопорушення у формі надання службовій особі неправомірної вигоди вважається закінченим з моменту одержання службовою особою хоча б частини неправомірної вигоди.

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний – фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується обов'язковою виною у формі прямого умислу.

Частиною 2 ст. 369 КК передбачено відповідальність за «діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно»;

Частиною 3 ст. 369 КК передбачено відповідальність за «діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо неправомірна вигода надавалася службовій особі, яка займає відповідальне становище, або вчинені за попередньою змовою групою осіб»;

Частиною 4 ст. 369 КК передбачено відповідальність за «діяння, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, якщо неправомірна вигода надавалася службовій особі, яка займає особливо відповідальне становище, або вчинені організованою групою осіб чи її учасником».

ПИТАННЯ 210

ПРОВОКАЦІЯ ПІДКУПУ (СТ. 370 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Провокація підкупу, тобто дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду (ч. 1 ст. 370 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в органах державної влади, місцевого самоврядування та в юридичних особах публічного права.

Предмет кримінального правопорушення – неправомірна вигода.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується єдиною обов'язковою ознакою – суспільно небезпечне діяння.

Суспільно небезпечне діяння в даному складі кримінального правопорушення передбачено у формі активної дії – провокація підкупу.

Провокація підкупу – це дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний – службова особа.

Суб'єктивна сторона характеризується такими обов'язковими ознаками, як вина та спеціальна мета.

Вина в даному складі кримінального правопорушення проявляється у формі прямого умислу.

Спеціальна мета: викриття того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду.

Частиною 2 ст. 370 КК передбачено відповідальність за «діяння, вчинене службовою особою правоохоронних органів».

ПИТАННЯ 211

ЗАВДОМО НЕЗАКОННІ ЗАТРИМАННЯ, ПРИВІД, АРЕШТ АБО ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ (СТ. 371 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 371 КК, є тим випадком побудови кримінально-правових норм, де основний юридичний склад викладено не в одній, а в двох самостійних частинах (першій і другій). При цьому діяння, що їх утворюють, з огляду на їх юридичну природу та виходячи з розмірів покарання у відповідних санкціях, за змістом суспільної небезпечності не є рівнозначними. Хоча, водночас, усі такі діяння посягають на однаковий об'єкт.

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є встановлений порядок здійснення таких процесуальних заходів, як затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою.

Додатковий обов'язковий об'єкт характеризується завданням шкоди фізичній свободі людини.

Об'єктивна сторона характеризується вчиненням суспільно небезпечного діяння у вигляді однієї з наступних дій: а) незаконного затримання; б) незаконного приводу; в) незаконного домашнього арешту; г) незаконного тримання під вартою.

При цьому **ключовою ознакою** всіх перерахованих дій є їх завідомість, яка означає, що винуватий заздалегідь, тобто до початку здійснення будь-якої з вищеперерахованих дій, розумів, що чинить усупереч передбаченим чинним законодавством України приписам.

Під **незаконним затриманням** у цій статті слід розуміти дії, що суперечать вимогам ст.ст. 208, 210, 211, 213 Кримінального процесуального кодексу України. При цьому **треба пам'ятати**, що особа вважається затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК).

Під **незаконним приводом** у цій статті слід розуміти дії, що суперечать вимогам статей 139–143 Кримінального процесуального кодексу України.

Під **незаконним домашнім арештом** у цій статті слід розуміти дії, що суперечать вимогам статті 181 Кримінального процесуального кодексу України.

Під **незаконним триманням під вартою** у цій статті слід розуміти дії, що суперечать вимогам статей 183–190 Кримінального процесуального кодексу України.

Злочин, передбачений ст. 371 КК, за конструкцією об'єктивної сторони характеризується формальним складом і вважається закінченим з моменту вчинення будь-якої з передбачених частиною першої або другою дії.

Суб'єкт злочину – спеціальний. Залежно від того, яке саме діяння, з числа передбачених ст. 371 КК, було вчинено й за яких обставин, ним може бути як уповноважена особа органу Національної поліції України, органу СБУ, ДБР, НАБУ, так і слідчий суддя, який ухвалив відповідне рішення. Причому за такі дії, як незаконний домашній арешт і незаконне тримання під вартою, відповідальності за ст. 371 КК може підлягати лише слідчий суддя, відповідним рішенням якого зазначені запобіжні заходи було застосовано.

Суб'єктивна сторона злочину виражена виною у формі *прямого умислу*.

Важливим є й установлення мотиву такого злочину. Адже останній, за умов, що він є корисливим або характеризує інші особисті інтереси, обумовлюватиме кваліфікацію дій винуватої особи за нормою, якою передбачено кваліфікований юридичний склад.

Частиною 3 ст. 371 КК передбачено відповідальність за «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки або були вчинені з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах».

Під *тяжкими наслідками* слід розуміти завдання потерпілому тяжких тілесних ушкоджень, доведення його до самогубства, його смерть з необережності тощо.

Під *корисливим мотивом* слід розуміти наявність у винуватої особи прагнення до незаконного збагачення чи намагання позбавитись від наявних фінансових чи майнових зобов'язань.

Під *іншими особистими інтересами* слід розуміти відповідні наміри особи, що обумовлені її прагненням, зокрема до підвищення по службі, переміщення на посаді, набуття необхідного авторитету тощо.

ПИТАННЯ 212

ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (СТ. 372 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності як кримінальне правопорушення певного виду передбачено в ст. 372 Кримінального кодексу України.

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину встановлений порядок реалізації законодавчих положень щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Додатковий обов'язковий об'єкт злочину тут відсутній.

Натомість убачається **додатковий обов'язковий об'єкт**, яким може бути сфера службової діяльності або сфера правосуддя.

Об'єктивна сторона характеризується вчиненням суспільно небезпечного діяння у вигляді притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

При цьому, зважаючи на те, що незаконне притягнення до кримінальної відповідальності в ст. 372 КК законодавцем пов'язано з певним колом осіб, серед яких фігурують слідчий, прокурор та інша

уповноважена особа, а також ураховуючи висновки Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/99 і припис п. 14 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України, вирішення питання щодо кваліфікації за такі дії доречно розглядати під кутом зору відповідної компетенції вищезазначених осіб. На наш погляд, у випадку зі слідчим, прокурором й іншою уповноваженою особою (якщо тільки вона не є суддею, що постановляє у справі обвинувальний вирок) незаконне притягнення до кримінальної відповідальності пов'язуватиметься саме з безпідставним (незаконним) оголошенням особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (так зване процесуальне притягнення до кримінальної відповідальності). У випадку ж із суддею незаконне притягнення до кримінальної відповідальності обумовлюватиметься фактом набуття законної сили постановленим ним обвинувальним вирокком особі, яка є завідомо невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення, за яке вона в такий спосіб була засуджена.

Злочин, передбачений ст. 372 КК, за конструкцією об'єктивної сторони характеризується формальним складом. Проте момент його закінчення залежатиме від того, якою особою здійснюватиметься незаконне притягнення до кримінальної відповідальності. Так, у разі зі слідчим, прокурором та іншою уповноваженою особою (крім судді) – з моменту оголошення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. У випадку ж із суддею – з моменту набуття сили постановленим ним обвинувальним вирокком.

Суб'єкт злочину – спеціальний. Ним може бути або уповноважена особа органу Національної поліції України, СБУ, ДБР, НАБУ тощо, коли мова йде про оголошення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, або слідчий суддя, який постановив обвинувальний вирок.

Суб'єктивна сторона злочину виражена виною у формі *прямого умислу*.

Частиною 2 ст. 372 КК передбачено відповідальність за «те саме діяння, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією».

Під *тяжкими злочинами* слід розуміти передбачене чинним КК діяння (дію чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Під *особливо тяжким злочинами* передбачене чинним КК діяння (дію чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне

покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Під *штучним створенням доказів обвинувачення* слід розуміти діяльність, яка полягає у виготовленні, зміні або знищенні відповідних матеріалів (документів, предметів, речей тощо), що використовуються як докази у відповідному провадженні, задля надання фактично безпідставному рішення про притягнення до кримінальної відповідальності юридично обґрунтованого вигляду.

Під *іншою фальсифікацією* слід розуміти будь-які інші дії винуваної особи, що забезпечують незаконне притягнення до кримінальної відповідальності (наприклад, навмисне неврахування певних об'єктивно існуючих даних, що констатують невинуватість особи, підкуп свідків тощо).

ПИТАННЯ 213

ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ (СТ. 376 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення (ч. 1 ст. 376 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є нормальна діяльність судді з усебічного, повного й об'єктивного дослідження матеріалів кримінальних, цивільних, адміністративних або господарських справ, що перебувають у його провадженні, а також інші аспекти його службової діяльності.

Додатковим об'єктом є права і законні інтереси судді, а також інших осіб, які можуть потерпати від цього діяння.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується втручанням у будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення.

Втручанням як формою впливу на свідомість і волю судді визнаються будь-які протиправні діяння, здійснені з метою добитися від судді вчинення ним усупереч своїй волі бажаних для винного дій. Втручанням можуть визнаватися вимога, вказівка, обіцянка матеріальної винагороди, протекція, погрози, розпорядження тощо. Воно може бути здійснено в усній чи письмовій формі, безпосередньо винним або через інших осіб.

Склад кримінального правопорушення є *формальним*. Момент закінчення визначається з часу вчинення вказаних дій незалежно

від того, чи вдалося винному перешкодити судді у виконанні ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. *Мета* є обов'язковою ознакою і полягає у перешкоджанні виконанню суддею службових обов'язків або добитися неправосудного рішення. Мотиви можуть бути різними і на кваліфікацію кримінального правопорушення не впливають.

Суб'єкт кримінального правопорушення є загальним: фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. За частиною 2 ст. 376 КК суб'єкт кримінального правопорушення може бути як загальним, так і спеціальним, а саме службовою особою, яка використовує своє службове становище.

Частиною 2 ст. 376 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, яка його вчинила, або вчинені особою з використанням свого службового становища».

ПИТАННЯ 214

ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ (СТ. 383 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Завідомо неправдиве повідомлення суду, прокурору, слідчому, дізнавачу або органу досудового розслідування про вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 383 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – нормальна діяльність суду, досудового слідства та прокуратури щодо здійснення правосуддя. **Додатковим об'єктом** можуть виступати права і законні інтереси особи.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається у такій активній дії: завідомо неправдиве повідомлення суду, прокурору, слідчому, дізнавачу або органу досудового розслідування про вчинення кримінального правопорушення.

Завідомо неправдиве повідомлення – таке, що не відповідає дійсності або в повному обсязі, або хоча б частково. Указане повідомлення може містити недостовірні або вигадані (брехливі) відомості щодо готування, замаху на кримінальне правопорушення або закінчене кримінальне правопорушення з указівкою на конкретну особу, яка начебто його вчинила, або без такої вказівки, або містити відомості про дійсно вчинене кримінальне правопорушення, але з указівкою на особу, яка фактично його не вчиняла.

Повідомлення може бути здійснене будь-яким чином: усно чи письмово, особисто або через інших осіб, по телефону або з використанням комп'ютерних мереж тощо.

Необхідно зважати на те, що неправдиве повідомлення має надійти лише на адресу органів чи персонально службових осіб, наділених за законом правом на порушення та здійснення кримінального провадження (до суду, слідчого, дізнавача, прокуратури тощо).

Склад кримінального правопорушення є *формальним*. Момент *закінчення* визначається з часу надходження неправдивого повідомлення про кримінальне правопорушення до адресатів, наділених за законом правом на порушення та здійснення кримінального провадження, незалежно від того, чи було порушено кримінальне провадження і чи притягнуто до відповідальності неправдиво звинувачену особу.

Суб'єктивна сторона характеризується лише прямим умислом. Мета кримінального правопорушення може бути різною і на кваліфікацію не впливає. Мотив кримінального правопорушення є корисливим (ч. 2 ст. 383 КК).

Суб'єкт є загальним – фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності – 16-ти років.

Частиною 2 ст. 383 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, поєднані з обвинуваченням особи в тяжкому чи особливо тяжкому злочині або із штучним створенням доказів обвинувачення, а також вчинені з корисливих мотивів».

ПИТАННЯ 215

ДІЇ, ЩО ДЕЗОРГАНІЗУЮТЬ РОБОТУ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ (СТ. 392 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Тероризування в установах виконання покарань засуджених або напад на адміністрацію, а також організація з цією метою організованої групи або активна участь у такій групі, вчинені особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі чи у виді обмеження волі (ст. 392 КК).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є нормальна діяльність установ виконання покарань з виконання завдань, пов'язаних із виправленням засуджених і запобіганням учиненню ними нових кримінальних правопорушень, а також установлений порядок відбування покарання у вигляді позбавлення або обмеження волі. **Додатковим об'єктом** можуть бути життя, здоров'я, честь і гідність особи.

Потерпілими особами можуть бути: 1) особи, засуджені до позбавлення або обмеження волі, які відбувають це покарання в установах виконання покарань; 2) представники адміністрації установ виконання покарань.

Об'єктивна сторона характеризується такими діями: 1) тероризування в установах виконання покарань засуджених; 2) напад на адміністрацію; 3) організація організованої групи з метою тероризування засуджених або вчинення нападу; 4) активна участь у такій групі.

Тероризування може проявитися у застосуванні насильства або погрози його застосуванням, глумлінні та знуцанні над засудженими з метою примусити їх відмовитись від сумлінного ставлення до праці, додержання вимог режиму, помсти за виконання громадських обов'язків тощо. Такі дії можуть вчинятись із метою підкорити засудженого, примусити його виконувати певні вимоги тощо.

Нападом на адміністрацію є вчинення насильницьких дій (зв'язування, відбирання зброї, нанесення побоїв) або погрози їх вчиненням у зв'язку із законною службовою діяльністю персоналу за наявності реальних підстав побоювання негайного виконання цієї погрози.

Місцем вчинення дій, пов'язаних із тероризуванням засуджених або нападом на адміністрацію, є територія установи, де вони відбувають покарання (виправні центри, колонії, місця праці засуджених) та інші місця (транспортний засіб під час етапування засудженого).

Під *організацією організованої групи* необхідно розуміти створення групи (3 і більше осіб) з метою вчинення нападів на адміністрацію або тероризування засуджених.

Під *активною участю* у такій групі треба розуміти будь-які форми діяльності такої групи з метою тероризування засуджених і нападу на адміністрацію (підбурювання засуджених на такі дії, розроблення планів учинення кримінального правопорушення, підшукування знарядь для його вчинення тощо).

Склад кримінального правопорушення є *формальним*. Момент закінчення визначається з часу вчинення будь-якого з указаних діянь.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. *Метою* є дестабілізація діяльності установ виконання покарань та припинення законної службової діяльності персоналу або помста за неї.

Суб'єкт кримінального правопорушення є спеціальним – це засуджена до позбавлення або обмеження волі особа, яка відбуває покарання в установі виконання покарань.

ПИТАННЯ 216
ПРИХОВУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
(СТ. 396 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ
ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 396 КК).

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є нормальна діяльність органів досудового слідства та суду з усебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи.

Об'єктивна сторона полягає у заздалегідь не обіцяному приховуванні тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення. Вона виражається у *діях*, що характеризують переховування: 1) особи, яка вчинила тяжке або особливо тяжке кримінальне правопорушення (надання їй сховища, підроблених документів, зміна її зовнішнього вигляду тощо); 2) знарядь і засобів учинення тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення (переховування, знищення або зміна їх зовнішнього вигляду); 3) слідів тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення (знищення, переховування); 4) предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом (переховування, переробка тощо).

Склад кримінального правопорушення є *формальним*. Момент *закінчення* визначається з часу вчинення будь-якої з указаних дій.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом і *метою* – перешкодити правоохоронним органам розкрити тяжке або особливо тяжке кримінальне правопорушення чи притягнути особу до кримінальної відповідальності.

Суб'єкт кримінального правопорушення є загальним – фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності – 16-ти років. Однак необхідно враховувати, що не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування кримінального правопорушення члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, коло яких визначається законом (ч. 2 ст. 396 КК). У **частині 2 ст. 396 КК** зазначено, що «не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування кримінального правопорушення члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, коло яких визначається законом».

ПИТАННЯ 217

НАСИЛЬСТВО НАД НАСЕЛЕННЯМ У РАЙОНІ ВОЄННИХ ДІЙ (СТ. 433 КК УКРАЇНИ): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Насильство, протизаконне знищення майна, а також протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій (ч. 1 ст. 433).

Основним безпосереднім об'єктом правопорушення є порядок проходження або несення військової служби, в частині забезпечення безпеки цивільних осіб. **Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом** можуть виступати життя або здоров'я особи, право власності.

Потерпілим у цьому правопорушенні є цивільна особа (цивільне населення). **Предметом** може бути чуже для винного майно (рухоме або нерухоме) – майно, що належить на підставі права власності цивільній особі або перебуває в її віданні чи під охороною.

Об'єктивна сторона правопорушення характеризується такими діями: 1) насильство; 2) протизаконне знищення майна; 3) протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності.

Під **насильством** слід розуміти будь-які насильницькі акти з боку військових (навіть безрезультатні), спрямовані на заподіяння шкоди життю, здоров'ю, тілесній, статевій недоторканності чи волі цивільної особи.

Протизаконне знищення майна – будь-яка форма його руйнування, що може бути вчинене як в активній (дія), так і в пасивній (бездіяльність) формі.

Протизаконне відібрання майна – дії винного, спрямовані на відкрите тимчасове чи остаточне вилучення (відчуження) майна, яке належить цивільному населенню, із подоланням опору (шляхом застосування фізичного чи психічного насильства) або ігноруванням волі потерпілого чи будь-якої іншої особи, та повідомленням неправдивої інформації про існування воєнної необхідності, яка зумовлює потребу у вилученні даного майна.

Ознака протизаконності пов'язується з відсутністю передбачених цивільним, військовим чи іншим законодавством підстав, які виключають протиправність заподіяння шкоди (зокрема, підстав для реквізиції, примусового відчуження тощо).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони всіх форм правопорушення є місце його вчинення – **район воєнних дій** (певна місцевість, де відбувається безпосереднє зіткнення сторін збройного конфлікту в будь-яких формах, а також прилеглі території, на яких

розташовані війська (військові частини, підрозділи, угруповання, об'єднання тощо), які беруть участь у таких зіткненнях).

За конструкцією об'єктивної сторони передбачений у ч. 1 ст. 433 КК склад правопорушення у формі насильства над населенням у районі воєнних дій є формальним (правопорушення є закінченим з моменту вчинення винним дій, спрямованих на заподіяння шкоди життю, здоров'ю, волі, тілесній недоторканності, статевій свободі особи), у формі протизаконного знищення майна – матеріальним (правопорушення є закінченим із моменту заподіяння майнового збитку власникові майна), у формі протизаконного відібрання майна – формальним (правопорушення є закінченим з моменту вилучення майна із законного володіння чи користування).

Суб'єкт правопорушення – спеціальний – військовослужбовець, тобто фізична осудна особа, яка досягла 18-тирічного віку, придатна до військової служби за станом здоров'я та перебуває на військовій службі у ЗСУ або в інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини (прямий або непрямий умисел). При вчиненні діяння у будь-якій його формі обов'язковим є усвідомлення суб'єктом правопорушення свого статусу особи, яка перебуває на службі у ЗСУ або в інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України.

Частиною 2 ст. 433 передбачено відповідальність за «розбій, вчинюваний щодо населення в районі воєнних дій» – напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства, вчинюваний військовослужбовцем щодо цивільної особи в районі воєнних дій.

ПИТАННЯ 218

ПОГАНЕ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ (СТ. 434 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Погане поводження з військовополоненими, яке мало місце неодноразово, або пов'язане з особливою жорстокістю, або спрямоване проти хворих і поранених, а також недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених особами, на яких покладено їх лікування і піклування про них, за відсутності ознак більш тяжкого злочину (ст. 434 КК).

Родовий об'єкт – встановлений порядок несення військової служби.

Основний безпосередній об'єкт – міжнародно визнані закони і звичаї війни.

Додатковий факультативний безпосередній об'єкт – здоров'я, честь, гідність потерпілої особи.

Потерпілим є військовополонений.

Військовополоненими є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до: 1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; 2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають умовам, визначеним у Женевській конвенції 1949 р. про поводження з військовополоненими (ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; вони носять зброю відкрито; вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни); 3) членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; 4) осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу (цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників тощо); 5) членів екіпажів суден торговельного флоту; 6) жителів некупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Об'єктивна сторона характеризується альтернативними суспільно небезпечними діями: 1) поганим поводженням з військовополоненими, яке мало місце неодноразово, або пов'язане з особливою жорстокістю, або спрямоване проти хворих і поранених; 2) недбалим виконанням обов'язків щодо хворих і поранених військовополонених особами, на яких покладено їх лікування і піклування про них, за відсутності ознак більш тяжкого злочину. У всіх випадках кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення будь-якого із цих діянь.

Поганим поводженням з військовополоненим є дії, спрямовані на заподіяння шкоди його здоров'ю, порушення його прав, честі й гідності (наприклад, позбавлення життєво необхідних благ (їжі, води, сну), побої, мордування, примушування до вчинення дій, які приносять людську гідність, тощо).

Неодноразовість поганого поводження з військовополоненими означає вчинення його щонайменше двічі однією і тією ж особою (щодо одного й того ж потерпілого чи різних потерпілих).

Особлива жорстокість характеризує дії винного як такі, що спричиняють потерпілому надзвичайні фізичні або моральні страждання.

Недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених військовополонених може бути виражене у повному невиконанні винним покладеного на нього обов'язку щодо надання потерпілим особам медичної допомоги і піклування щодо тих із них, хто цього потребує, а також у неналежному їх виконанні.

Суб'єктивна сторона характеризується умислом, а при вчиненні правопорушення у формі недбалого виконання обов'язків щодо хворих і поранених військовополонених – умислом або необережністю.

Суб'єкт – спеціальний. Це будь-яка особа зі складу Збройних Сил України та інших військових формувань держави. Суб'єктом недбалого виконання обов'язків щодо хворих і поранених військовополонених можуть бути лише особи, які були уповноважені виконувати такі обов'язки.

ПИТАННЯ 219

ВИГОТОВЛЕННЯ, ПОШИРЕННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ, НАЦИСТСЬКОЇ СИМВОЛІКИ ТА ПРОПАГАНДА КОМУНІСТИЧНОГО ТА НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОГО (НАЦИСТСЬКОГО) ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ (СТ. 436-1 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України, крім випадків, передбачених частинами другою і третьою статті 4 Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки" (ч. 1 ст. 436-1 КК).

Безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення – міжнародний правопорядок у частині забезпечення недопущення дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками.

Предметом цього кримінального правопорушення виступають:

1) символіка комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. Повний перелік зазначеної символіки

наведений у пунктах 4 і 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», який, зокрема до них відносить: прапори, символи, зображення або іншу атрибутику, в яких відтворюється поєднання серпа та молота, серпа, молота та п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п'ятикутної зірки; символіку комуністичної партії або її елементи; зображення державних прапорів, гербів та інших символів радянських союзних та автономних радянських республік у складі СРСР; символіку Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини; державний прапор і герб нацистської Німеччини 1939–1945 років;

2) гімни СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагменти.

Об'єктивна сторона полягає у: 1) виготовленні, поширенні або публічному використанні вищевказаної символіки; 2) публічному виконанні вищезазначених гімнів.

Виготовлення символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів полягає у її відтворенні будь-яким способом і з будь-якою метою, у тому числі у вигляді сувенірної продукції. *Поширенням* визнають розповсюдження будь-яким способом матеріальних носіїв, що містять вищезазначену символіку. Під *публічним використанням* розуміють використання зазначених символів при проведенні будь-яких масових заходів, як особисто, так і з засуванням засобів масової інформації та мережі Інтернет, публічне використання предметів з відповідними символами, доступними для сприйняття невизначеної або значної кількості осіб, або популяризацію їх іншим способом. Виключення становлять випадки, зазначені в частинах 2 і 3 ст. 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки», зокрема наявність зазначених символів в експозиціях музеїв, на тематичних виставках, у Музейному фонді України, а також бібліотечних фондах на різних носіях інформації; у творах мистецтва, створених до прийняття відповідної кримінально-правової заборони; на оригіналах бойових знамен тощо.

Під *публічним виконанням* гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів розуміють як їх особисте виконання (спів), так і відтворення за допомогою технічних засобів у спосіб, що робить їх доступними невизначеній або значній кількості осіб.

Місцем вчинення кримінального правопорушення є територія України.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Особа має усвідомлювати, що виконує відповідну символіку або публічно виконує гімни, зазначені у диспозиції статті, та бажає вчинити відповідні дії. Мотив і мета відповідних дій на кваліфікацію не впливають.

Частиною 2 ст. 436-1 КК передбачено відповідальність за «ті самі дії, вчинені особою, яка є представником влади, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації».

Під *засобами масової інформації* у цій статті зазвичай розуміють друковані засоби масової інформації (газети, журнали, бюлетені, інформаційні листки, разові видання з визначеним тиражем); аудіовізуальні засоби масової інформації – радіо, телебачення; видання, що розповсюджуються через мережу Інтернет.

ПИТАННЯ 220

ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ (СТ. 436-2 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України (ч. 1 ст. 436-2 КК).

Родовий об'єкт – мир, безпека людства та міжнародний правопорядок.

Безпосередній об'єкт – відносини щодо підтримання принципів міжнародного правопорядку (поваги територіальної цілісності, недоторканності й суверенітету суб'єктів міжнародного права).

У складі кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 436-2 КК, наявний **предмет** – матеріали, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

Матеріали можуть існувати у будь-якій формі, яка дозволяє зберігати інформацію та доводити до відома конкретно визначеної особи або необмеженого їх кола (тексти, відеозаписи, аудіоконтент, графічні зображення, малюнки, скульптури тощо). Для утворення підстави кримінальної відповідальності кількість примірників таких матеріалів значення не має.

Об'єктивна сторона характеризується вчиненням одного з альтернативних суспільно небезпечних діянь, передбачених ч.ч. 1 та 2 ст. 436-2 КК:

– виправдовування збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році;

– визнання правомірною збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році;

– заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту;

– виправдовування тимчасової окупації частини території України;

– визнання правомірною тимчасової окупації частини території України;

України;

– заперечення тимчасової окупації частини території України;

– *глорифікація* (схвалення, звеличення) осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України;

– *виготовлення* матеріалів, які є предметом цього кримінального правопорушення;

– *поширення* таких матеріалів.

Зазначені дії можуть бути як публічними, так і непублічними.

Кримінальне правопорушення має формальний склад і є закінченим з моменту виконання будь-якого із зазначених діянь.

Збройні формування Російської Федерації – регулярні з'єднання і підрозділи, підпорядковані Міністерству оборони Російської Федерації, підрозділи та спеціальні формування, підпорядковані іншим силовим відомствам Російської Федерації, їхні радники, інструктори та іррегулярні незаконні збройні формування, озброєні банди та групи найманців, створені, підпорядковані, керовані та фінансовані Російською Федерацією, а також за допомогою окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та підконтрольні Російській Федерації самопроголошені органи, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

Іррегулярні незаконні збройні формування – формування осіб-комбатантів, що входять до складу озброєних сил сторони в збройному конфлікті (міжнародному чи внутрішньому), але не належать до її регулярних сил, діють всередині або за межами власної території.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом: винний усвідомлює фактичний зміст учинюваних ним дій або матеріалів, які виготовляє та/або поширює, й бажає нав'язати певній особі (колу осіб) відповідну ідею.

Суб'єкт – будь-яка фізична, осудна особа, яка досягла 16-ти років (громадянин України, іноземець, апатрид, біпатрид).

Частиною 3 ст. 436-2 КК встановлено відповідальність за дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені *службовою особою, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації.*

ПИТАННЯ 221

ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ (СТ. 438 КК): ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК

Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій (ч. 1 ст. 438 КК).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини у сфері дотримання встановлених міжнародним правом законів та звичаїв війни. **Додатковим безпосереднім об'єктом** виступають права та інтереси особи, право власності.

Предметом кримінального правопорушення, вчиненого у формі розграбування національних цінностей на окупованій території, є рухоме та нерухоме майно, що має релігійну, історичну, культурну або іншу цінність для кожного народу. До *культурних цінностей*, незалежно від їх походження і власника, відносять пам'ятники архітектури, мистецтва або історії, релігійні або світські, твори мистецтва, рукописи, книги, інші предмети художнього, історичного або археологічного значення, а також будівлі, головним призначенням яких є зберігання або експонування рухомих культурних цінностей.

Потерпілими від цього кримінального правопорушення можуть бути військовополонені та цивільне населення. До *військовополонених* відносять особовий склад збройних сил сторони конфлікту і членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил, що опинилися під владою супротивника. *Цивільним населенням* є будь-які особи, які не беруть участі у війні чи іншому збройному конфлікті незалежно від їх громадянства.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення може мати одну з наступних форм: 1) жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням; 2) вигнання цивільного населення для примусових робіт; 3) розграбування національних

цінностей на окупованій території; 4) застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом; 5) інше порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 6) віддання наказу про вчинення вищевказаних дій.

Диспозиція цієї норми є бланкетною, відповідно для з'ясування інших форм порушення законів та звичаїв війни слід звертатися до міжнародно-правових документів, зокрема Гаазьких конвенцій і декларацій 1899 р. і 1907 р., Женевських конвенцій 1949 р., Додаткових протоколів (I, II) до них. Зазначені норми спрямовані на мінімізацію людських, матеріальних і духовних втрат, що спричиняються воєнними діями, та сприяють скорішому відновленню миру.

Жорстоким поводженням з військовополоненими або цивільним населенням визнаються катування військовополонених або цивільного населення окупованої території, взяття заручників, тілесні або колективні покарання, проведення біологічних експериментів, зґвалтування та інші форми сексуального насильства, каторжна праця, наруга над людською гідністю тощо.

Залученням цивільного населення до примусових робіт під час збройних конфліктів визнається залучення потерпілого без його згоди до робіт, які прямо заборонені нормами міжнародного права, наприклад мобілізація працівників в організацію, що носить військовий або напіввійськовий характер, залучення до робіт, що не оплачуються чи оплачуються несправедливо, залучення до робіт, пов'язаних із участю у воєнних операціях, тощо.

Під *розграбуванням національних цінностей* слід розуміти їх примусове вилучення будь-яким способом із подальшим оберненням на користь іншої держави або окремих осіб.

Під *застосуванням засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом* розуміють використання заборонених видів озброєння боеприпасів і військової техніки, що мають невибіркову дію або невибірковий характер (напалмові, кулькові, касетні, фосфорні бомби, нейтронна бомби, запалювальна та лазерна зброя, розривні снаряди, міні-пастки тощо), методів ведення воєнних дій, які завдають широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу тощо.

Під *іншими порушеннями законів та звичаїв війни* слід, зокрема, розуміти використання голоду серед цивільного населення як методу ведення війни; напад на будинки, медичні заклади, госпіталі і місця, де зібрані хворі та поранені; бомбардування незахищених міст, сіл, осель і будівель, інших споруджень і засобів транспорту, що використовуються виключно цивільним населенням, тощо.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення будь-якого з діянь, зазначених у диспозиції цієї статті.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний; у формі віддання наказу про вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 438 КК, – службова особа (цивільна або військова).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини.

Частиною 2 ст. 438 КК передбачено відповідальність за «ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством», наприклад убивством військовополонених або цивільного населення окупованої території.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Підручники

1. Берзін П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник : у 3 т. / П. С. Берзін. – Київ : Дакор, 2018. – Т. 1: Загальні засади. – 562 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2020. – 428 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. – Одеса : ОДУВС, 2021. – 452 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. Б. Ахмедов огли, А. М. Бабенко та ін. ; за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. – Одеса : ОДУВС, 2021. – 452 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 5-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2015. – 680 с.

Навчальні посібники

1. Васильківська І. П. Кримінальне право України. Загальна частина : практикум / І. П. Васильківська, Є. І. Бондаренко ; Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. – Київ : КНЕУ, 2015. – 267 с.
2. Гришук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. / В. К. Гришук. – Вид. 2-ге, змін. та допов. – Львів : ЛьвДУВС, 2019. – 667 с.
3. Дудоров О. О. Кримінальне право : навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – Київ : ВАПТЕ, 2014. – 944 с.
4. Жаровська Г. П. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Г. П. Жаровська, О. І. Ющик ; Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : Рута, 2013. – 302 с.
5. Кримінальне право України : навч.-метод. посіб. / [Є. М. Вечерова, А. С. Макаренко, Н. М. Мирошниченко] ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Юрид. літ., 2015. – 139 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Трубникова ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2015. – 444 с.

7. Кримінальне право України. Особлива частина (конспект лекцій) : навч. посіб. / Г. В. Дідківська, Ю. В. Нікітін, В. В. Топчій та ін. ; за заг. ред. В. В. Топчія. – Ірпінь : Ун-т Держ. фіскальної служби України, 2021. – 206 с.

8. Кримінальне право України. Особлива частина. Альбом схем : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Коваленка. – Київ : Правова єдність ; Алерта, 2015. – 576 с.

9. Мітрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. / І. І. Мітрофанов ; Кременчуц. нац. ун-т ім. Михайла Остроградського. – Одеса : Фенікс, 2015. – 576 с.

10. Попович О. В. Кримінальне право України. Частина 1: конспект лекцій : навч.-метод. посіб. / О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський. – Чернівці, 2022. – 182 с.

11. Тютюгін В. І. Кримінальне право України (Загальна та Особлива частини) : посіб. для підгот. до зовніш. незалеж. оцінювання / В. І. Тютюгін, М. А. Рубашенко ; відп. ред. В. І. Тютюгін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2021. – 336 с.

Науково-практичні коментарі та наукові видання

1. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія / Р. О. Мовчан. – Київ : Норма права, 2022. – 244 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Юрінком Інтер, 2018. – 1104 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 10-те вид., перероб. та допов. – Київ : Дакор, 2018. – 1360 с.

5. Хавронюк М. І. Кримінальні проступки: науково-практичний коментар статей до Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. – 3-тє вид. – Київ : Дакор, 2022. – 266 с.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- Авторські права – 327
Активна участь – 408
Алгоритм призначення покарання за сукупність вироків – 207
Алгоритм призначення покарання за сукупність кримінальних правопорушень – 203
Амністія – 215
Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – 419
Арешт – 194
- База даних (компіляція даних) – 327
Банда – 390
Банківська таємниця – 380
Безнаслідкова співучасть – 134
Безоплатна допомога – 362
Безплідність – 295
Безпорадний стан – 296
Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – 57
    додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – 57
    додатковий факультативний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – 57
Безстрокові покарання – 187
Білету державної лотереї – 358
Благодійна діяльність – 363
Благодійник – 363
Благодійні пожертви – 363
Бланк – 460
Близькі родичи або члени сім'ї – 344
Близькі родичі державного виконавця або приватного виконавця – 445
Близькі родичі працівника правоохоронного органу – 447
Боеприпаси до зброї (крім боеприпасів до гладкоствольної мисливської зброї) – 360
Бойові припаси – 396
- Важливі особисті документи особи – 457
Вбивство – 267

- Вбивство, вчинене через необережність – 281
- Ввірене майно – 351
- Вербування – 304
- Виборець – 319
- Вибух – 257
- Вибуховий пристрій – 396
- Вибухові речовини – 396
- Виготовлення – 423
- Виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків – 461
- Виготовлення холодної зброї – 398
- Видача завідомо неправдивих офіційних документів – 466
- Видача завідомо підроблених офіційних документів – 461
- Види вбивств – 267
- Види диспозицій норм – 27
- Види заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб – 230
- Види кримінальних правопорушень проти власності – 338
- Види кримінальних правопорушень, передбачених розділом V Особливої частини КК – 320
- Види обмежувальних заходів – 223
- Види обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння – 146
- Види повторності кримінальних правопорушень – 144
- Види покарань – 185
- Види пособницьких дій – 124
- Види примусових заходів медичного характеру – 225
  - надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку – 225
  - госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом – 225
  - госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом – 225
  - госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом – 225
- Види причинного зв'язку – 69
- Види простих одиничних кримінальних правопорушень – 141
- Види рецидиву кримінальних правопорушень – 145
- Види санкцій – 27
- Види складів кримінальних правопорушень – 51
- Види співучасників кримінального правопорушення – 116
- Види суб'єктів кримінального правопорушення – 74
- Види сукупності кримінальних правопорушень – 142

- Види суспільно небезпечних наслідків – 65
- Види та порядок призначення покарань неповнолітнім – 233
- Види тлумачення – 28
  - за обсягом – 30
  - за особливостями законодавчої конструкції (або конструкції ознак об'єктивної сторони) – 52
  - за прийомами (засобами) – 29
  - за способом опису ознак складу правопорушення в законі – 52
  - за ступенем суспільної небезпечності (тяжкості) – 51
  - за суб'єктом – 28
- Види ускладнених одиничних кримінальних правопорушень – 141
- Види фактичної повторності кримінального правопорушення – 144
- Види фактичної помилки – 89
- Види юридичної помилки – 88
- Виконавець (співвиконавець) – 118
- Виконання вироків, винесених іноземними судами чи міжнародними судовими установами – 39
- Виконання законного наказу або розпорядження – 159
- Виконання обов'язку щодо захисту вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України – 164
- Виконання працівником правоохоронного органу службових обов'язків – 447
- Виконання представником влади або працівником правоохоронного органу службових обов'язків – 444
- Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації – 162
- Виконання членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцем покладених на них обов'язків з охорони громадського порядку – 448
- Використання завідомо підробленого документа – 461
- Використання майна, одержаного унаслідок вчинення предикатного діяння – 372
- Використання майна, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання кримінально протиправним шляхом – 357
- Використання у збройних конфліктах – 306
- Викрадення людини – 299
- Вимагання – 343
- Вина – 78
- Винятковий цинізм – 410

- Випадки абсолютного права особи на спричинення будь-якої шкоди нападнику, незалежно від застосованих засобів захисту – 146
- Випадки застосування спеціальної конфіскації – 226
- Випадки звільнення від кримінальної відповідальності – 166
- Виправданий ризик – 161
- Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників – 487
- Виправні роботи – 192
- Виробник фонограм – 328
- Відеограма – 328
- Відмежування закінченого кримінального правопорушення від замаху на кримінальне правопорушення – 328
- Відмежування замаху на кримінальне правопорушення від готування до кримінального правопорушення – 328
- Відмежування замаху на кримінальне правопорушення від закінченого кримінального правопорушення – 328
- Відмежування кримінально протиправної самовпевненості від непрямого умислу – 83
- Відмежування кримінального правопорушення від інших правопорушень – 43
- Відмежування прямого умислу від непрямого – 82
- Відмінність готування до кримінального правопорушення від виявлення умислу (наміру) – 96
- Відмінність добровільної відмови від дійового каяття – 110
- Відмінність казусу від кримінально протиправної недбалості – 87
- Відмінність крадіжки від грабежу, грабежу від розбою, розбою від вимагання – 347
- Відмінність крайньої необхідності від затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення – 156
- Відмінність крайньої необхідності від необхідної оборони – 156
- Відмінність пособництва від підбурювання – 156
- Відомості, що становлять державну таємницю – 259
- Відомості, що становлять службову інформацію, у тому числі зібрані в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни – 434
- Відомості, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці – 344
- Відповідальність за готування до кримінального правопорушення – 103
- Відповідальність за замах на кримінальне правопорушення – 105
- Відповідальність при добровільній відмові співучасників – 135

- Військове формування – 261
- Військовополонені – 484
- Військовослужбовці – 443
- Внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей – 467
- Вогнепальна зброя – 396
- Водний транспорт – 400
- Воєнний стан – 340
- Володіння майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання кримінально протиправним шляхом – 370
- Всупереч інтересам служби – 463
- Втручання в діяльність судових органів – 477
- Втягнення дитини у виготовлення дитячої порнографії – 317
- Втягнення неповнолітнього в азартні ігри – 418
- Втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність – 417
- Втягнення особи до заняття проституцією – 415
- Втягнення у заняття жебрацтвом – 418
- Втягненням у пияцтво – 417
- Вчинення винним суспільно небезпечного діяння з використанням владних повноважень або звання службової особи – 449
- Вчинення правочину щодо майна, одержаного внаслідок вчинення предикатного діяння – 371

- Голографічні захисні елементи – 358
- Готування до кримінального правопорушення – 93
- Грабіж – 340
- Громадський порядок – 408
- Громадські діячі – 255
- Громадські роботи – 192
- Грубе порушення законодавства про працю – 324
- Групові дії, що порушують громадський порядок – 408
- Гуманітарна допомога – 363

- Державна зрада – 244
- Державні виконавці – 443
- Державні цінні папери, що існують у паперовій формі – 358
- Джерела кримінального права – 24
- Джерело безпеки, що зумовлює стан крайньої необхідності – 154
- Диверсія – 154
- Дипломатичний імунітет (дипломатична недоторканість) – 34
- Диспозиція норм – 26

Дитина з інвалідністю – 326
Дитяча порнографія – 317
Диференційований строк давності – 174
Дії майнового характеру – 343
Дії сексуального характеру – 307
Дійове каяття – 109
Діяння, пов'язане з ризиком – 161
Добровільна відмова – 105
Добровільна відмова співучасників – 135
Довічне позбавлення волі – 198
Додаткові покарання – 186
Документ, що містить державну таємницю – 431
Документи – 457
Домашнє насильство – 290
Дотація – 378

Економічне насильство – 291
Експлуатацією людини – 305
Ексцес виконавця – 133
Елемент складу кримінального правопорушення – 49

Житло – 322

Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням – 490

Заборонні норми – 26
Завдання кримінального права – 22
Завідомо неправдиве повідомлення – 394
Загальне визначення кримінального правопорушення в законі про кримінальну відповідальність – 42
Загальний об'єкт кримінального правопорушення – 56
Загальні засади призначення покарання – 199
Загальні покарання – 186
Загально небезпечний спосіб – 355
Загибель людей – 354
Заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення – 481
Закінчене кримінальне правопорушення – 91
Закінчений замах – 99
Закон про кримінальну відповідальність – 24
Законний аборт – 293

- Законні доходи – 471
- Залишення без допомоги – 296
- Залізничний транспорт – 400
- Залучення в боргову кабалу – 306
- Залученням цивільного населення до примусових робіт під час збройних конфліктів – 491
- Замах з непридатними засобами – 100
- Замах на життя потерпілого – 449
- Замах на кримінальне правопорушення – 96
- Замах на непридатний об'єкт (предмет) – 100
- Замах на самогубство – 282
- Заняття проституцією – 414
- Заохочувальні норми – 26
- Заподіяння значної шкоди інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника – 456
- Засоби вчинення кримінального правопорушення – 73
- Засоби масової інформації – 490
- Застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом – 490
- Застосування зброї – 392
- Застосування примусових заходів виховного характеру – 237
- Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення – 150
- Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб – 228
- Захоплення заручників – 302
- Зберігання майна – 357
- Збройна агресія – 164
- Збройний конфлікт – 164
- Збройні Сили України – 261
- Зброя – 360
- Збут майна – 357
- Збут посвідчення, документа, печатки, штампа чи бланка – 461
- Звідництво для розпусти – 413
- Звільнення від кримінальної відповідальності – 165
- Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення терористичного акту – 394
- Звільнення від покарання з випробуванням – 210
- Звільнення від покарання та його відбування – 209
- Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності – 236
- Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування – 235
- Звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру – 232

- Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність у часі – 31
- Згвалтування – 307
- Здійснення фінансової операції з майном, одержаними кримінально протиправним шляхом – 369
- Зловживання владою – 463
- Зловживання довірою – 346
- Зловживання службовим становищем – 463
- Злочинний вплив – 389
- Зміна форми (перетворення) майна, одержаного унаслідок вчинення предикатного кримінального правопорушення – 372
- Зміст вини – 78
- Змішана (подвійна, складна) форма вини – 84
- Змішані покарання – 186
- Змова на вчинення кримінального правопорушення – 95
- Знаряддя вчинення кримінального правопорушення – 73
- Значення вини – 78
- Значення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – 60
- Значення Особливої частини кримінального права – 238
- Значення суб'єктивної сторони – 78
- Значення суспільно небезпечних наслідків – 67
- Значна шкода – 456
- Знищення чужого майна – 354
- Зняття судимості – 218
- Зупинення строків давності – 174

- Інститут кримінального права – 24
- Інтелектуальне пособицтво – 124
- Інтелектуальне розбещення – 315
- Інша залежність потерпілої особи – 303
- Інша фальсифікація – 320
- Інше володіння – 322
- Інше грубе порушення законодавства про працю – 324
- Інше підроблення офіційних документів – 465
- Інше приміщення – 339
- Інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення – 95
- Інше цивільно-правове зобов'язання – 454
- Інший матеріальний носій секретної інформації, що становить державну таємницю – 431
- Інші дії, що порушують недоторканність житла громадян – 323

- Інші кредитори – 378
- Інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення – 419
- Інші механічні транспортні засоби, які приводяться в рух за допомогою двигуна – 402
- Інші порушення авторського права і суміжних прав – 330
- Інші порушення законів та звичаїв війни – 491
- Інші самохідні машини – 402
- Інші тяжкі наслідки – 355
- Іспитовий строк – 211
- Істотна шкода – 64

- Казус (випадок) – 87**
- Камкординг – 329
- Кара як мета покарання – 181
- Кардшейрінг – 329
- Кастет – 398
- Кваліфікація кримінальних правопорушень – 53
- Кваліфіковані види умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження – 287
- Кваліфіковані види умисного тяжкого тілесного ушкодження – 285
- Керівництво незаконним переправленням осіб через державний кордон України – 436
- Кинджал – 398
- Кількісний ексцес виконавця – 133
- Кінцевий момент перебігу строку давності – 176
- Кінцевий момент життя – 267
- Класифікація кримінальних правопорушень – 44
- Колабораційна діяльність – 247
- Комерційна таємниця – 380
- Комп'ютерна програма – 328
- Контрабанда – 359
- Конфіденційна інформації про особу – 331
- Конфіскація майна – 194
- Корисливий мотив – 272
- Корупційні кримінальні правопорушення – 168
- Крадіжка – 338
- Крайня необхідність – 153
- Кредит – 379
- Кримінальна відповідальність – 45

Кримінальна відповідальність осіб, які підлягають такій відповідальності за законодавством іноземної держави й перебувають на території України – 39

Кримінальне право як галузь законодавства – 22

Кримінальне право як навчальна дисципліна – 22

Кримінальне право як наука – 22

Кримінальне право як самостійна галузь права – 22

Кримінальний проступок – 44

Кримінальні правопорушення проти довкілля – 382

Кримінальні правопорушення проти власності – 334

Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – 419

Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації – 426

Кримінальні правопорушеннями проти основ національної безпеки – 241

Кримінально протиправна недбалість – 83

Кримінально протиправна самовпевненість – 83

Кримінально-правова норма – 26

Кримінально-правові наслідки звільнення від покарання з випробуванням – 212

Кримінально-правові наслідки судимості – 218

Кримінально-правові наслідки умовно-дострокового звільнення від відбування покарання – 214

Критерії виконання обов'язку щодо захисту вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України – 165

Критерії виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації – 163

Критерії виправданого ризику – 161

Культурні цінності – 360

Легалізація (відмивання) майна, одержаного кримінально протиправним шляхом – 369

Майно, яке перебуває у віданні особи – 351

Майнові права – 327

Малолітня особа – 301

Марки акцизного податку – 358

Масове захворювання людей – 384

- Матеріальна залежність потерпілої особи – 305
- Мета банди – 390
- Мета виправлення – 182
- Мета загального попередження (загальна превенція) – 183
- Мета захоплення заручників – 302
- Мета наживи – 413
- Мета примусових заходів медичного характеру – 224
- Мета примусового лікування – 226
- Мета терористичного акту – 392
- Мета фізичного примусу – 157
- Метод регулювання кримінально-правових відносин – 21
- Митний кордон України – 359
- Місце вчинення кримінального правопорушення – 70
- Момент закінчення у кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом – 101
- Момент закінчення у кримінальних правопорушеннях з усіченим складом – 101
- Момент закінчення у кримінальних правопорушеннях з формальним складом – 101
- Момент припинення кримінальної відповідальності – 46
- Моментом виникнення кримінальної відповідальності – 46
- Мопед – 402
- Мордування – 288
- Мотив сексуального насильства – 312
- Мотоцикли – 402

- Набуття активів – 470**
- Набуття майна, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання кримінально протиправним шляхом – 369
- Надання неправомірної вигоди – 471
- Надзвичайний стан – 266
- Напад – 342
- Напад на адміністрацію – 479
- Наркотичні засоби – 419
- Наруга над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого – 411
- Насильство, небезпечне для життя чи здоров'я потерпілого – 343
- Насильство, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого – 307
- Національна безпека – 241
- Національні цінності на окупованій території – 490

- Небезпечний для життя стан – 296
- Невдале підбурювання або пособництво – 134
- Невиконання службових обов'язків – 467
- Невиправданий ризик – 161
- Недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених військовополонених – 485
- Недиференційований строк давності – 174
- Незакінчене кримінальне правопорушення – 91
- Незакінчений замах – 99
- Незаконна зміна конфіденційної інформації про особу – 331
- Незаконна передача вогнепальної зброї – 397
- Незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – 423
- Незаконне використання конфіденційної інформації про особу – 331
- Незаконне виробництво наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – 423
- Незаконне виселення – 321
- Незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого – 412
- Незаконне заволодіння транспортним засобом – 405
- Незаконне затримання – 473
- Незаконне зберігання вогнепальної зброї – 396
- Незаконне зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – 422
- Незаконне збирання конфіденційної інформації про особу – 331
- Незаконне звільнення працівника з роботи – 324
- Незаконне знищення конфіденційної інформації про особу – 331
- Незаконне носіння вогнепальної зброї – 397
- Незаконне перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – 422
- Незаконне пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – 422
- Незаконне перетинання державного кордону України – 439
- Незаконне позбавлення волі – 299
- Незаконне позбавлення волі або викрадення людини – 299
- Незаконне полювання – 386
- Незаконне поширення конфіденційної інформації про особу – 331
- Незаконне придбання вогнепальної зброї – 397

- Незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів – 423
- Незаконне проведення огляду чи обшуку – 321
- Незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи – 321
- Незаконне тримання під вартою – 473
- Незаконний аборт – 293
- Незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – 424
- Незаконний збут, вогнепальної зброї – 397
- Незаконний привід – 473
- Неналежне виконання службових обов'язків – 467
- Необережність – 83
- Необхідна оборона – 147
- Неодноразовість поганого поведження з військовополоненими – 484
- Неосудність – 76
- Неповідомлення про кримінальне правопорушення – 140
- Неповнолітній – 314
- Неправдива інформація – 377
- Неправдиве повідомлення – 478
- Неправомірна вигода – 468
- Непридатний замах – 99
- Непрямий умисел – 80
- Нетяжкий злочин – 44

- Об'єкт кримінального правопорушення – 55**
- Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – 59
- Об'єктивні ознаки співучасті – 111
- Об'єктивні та суб'єктивні ознаки крайньої необхідності – 153
- Об'єктивні та суб'єктивні ознаки правомірного заподіяння шкоди при необхідній обороні – 147
- Обіцянка неправомірної вигоди – 468
- Обман – 305
- Обмежена осудність – 75
- Обмеження волі – 196
- Обмежувальні заходи – 221
- Обов'язкові ознаки складу кримінального правопорушення – 49
- Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння – 145
- Обставини, що впливають на визнання порушення грубим – 410
- Обставини, які обтяжують покарання – 202
- Обставини, які пом'якшують покарання – 201
- Обстановка вчинення кримінального правопорушення – 70

- Одержання людини – 303
- Одержання неправомірної вигоди – 468
- Одиничне кримінальне правопорушення – 140
- Озброєність банди – 390
- Ознаками фізичного примусу – 157
- Ознаки банди – 390
- Ознаки виконання наказу або розпорядження – 159
- Ознаки закону про кримінальну відповідальність – 24
- Ознаки обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння – 145
- Ознаки повторності кримінальних правопорушень – 143
- Ознаки покарання – 177
- Ознаки посвідчення або іншого документа – 458
- Ознаки правомірного затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення – 150
- Ознаки провокаційної діяльності – 132
- Ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення – 78
- Ознаки сукупності кримінальних правопорушень – 142
- Ознаки та елементи кримінального правопорушення як вольового вчинку людини – 40
- Опір – 442
- Організатор – 119
- Організація масових заворушень – 409
- Організація незаконного переправлення осіб через державний кордон України – 435
- Організація озброєної банди – 390
- Організована група – 113
- Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – 57
- Основні покарання – 185
- Особа, раніше судима за кримінальне правопорушення – 145
- Особа, яка не досягла шістнадцяти років – 313
- Особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі» – 389
- Особа, яка працює на користь підприємства, установи, організації – 450
- Особиста таємниця – 331
- Особисті мотиви – 326
- Особисті немайнові права – 327
- Особлива жорстокість – 271
- Особлива зухвалість – 410
- Особлива частина кримінального права України – 238
- Особливий період – 261

- Особливо тяжкий злочин – 44
- Осудність – 75
- Отримання майна – 356
- Отруйні речовини – 360

- Переборний фізичний примус – 158**
- Перевищення влади – 464
- Перевищення заходів, необхідних для затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення – 279
- Перевищення меж крайньої необхідності – 155
- Перевищення службових повноважень – 464
- Перевищенням меж необхідної оборони – 149
- Передача людини – 303
- Передумова та підстава звільнення від кримінальної відповідальності за статтею 45 КК – 169
- Передумова та підстава звільнення від кримінальної відповідальності за статтею 47 КК – 171
- Передумова та підстава звільнення від кримінальної відповідальності за статтею 48 КК – 173
- Передумова та підстава звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК – 174
- Передумова та підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК – 170
- Перелік електронних пристроїв для втручання в роботу технічних засобів охорони пристроїв – 407
- Переміщення з приховуванням від митного контролю – 361
- Переміщення людини – 303
- Переміщення майна, одержаного унаслідок вчинення предикатного кримінального правопорушення – 369
- Переміщення поза митним контролем – 361
- Переправлення осіб (особи) через державний кордон України – 435
- Переривання строків давності – 176
- Переховування людини – 303
- Печатки, штампи – 457
- Під перешкоджанням законній діяльності Збройних Сил України – 261
- Підбурювач – 123
- Підкуп працівника підприємства, установи чи організації – 450
- Підпал – 257
- Підроблені гроші – 358
- Підроблення документів, печаток, штампів і бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток і штампів – 457

- Підроблення посвідчення або іншого офіційного документа – 458
- Підстава для застосування примусового лікування – 226
- Підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності – 166
- Підстава судимості – 218
- Підстава та умови звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру – 232
- Підстави застосування примусових заходів медичного характеру – 224
- Підстави застосування спеціальної конфіскації – 226
- Підстави крайньої необхідності – 153
- Підстави необхідної оборони – 147
- Підстави та межі відповідальності співучасників – 126
- Підстави та умови застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб – 228
- Підшукування засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення – 94
- Підшукування співучасників – 95
- Піклування та лікарський нагляд – 225
- Пільги щодо податків – 379
- Побої – 288
- Повітряний транспорт – 400
- Повна амністія – 216
- Повторність кримінальних правопорушень – 143
- Погане поводження з військовополоненим – 483
- Погашення і зняття судимості щодо неповнолітніх – 236
- Погашення судимості – 218
- Погроза вбивством – 292
- Погроза застосування насильства – 343
- Погроза знищенню або пошкодженню майна – 353
- Погроза насильством – 447
- Погроза обмеженню прав, свобод або законних інтересів – 344
- Погроза розголошенням відомостей, які потерпілий чи його близькі бажають зберегти в таємниці – 343
- Погрозою застосування фізичного насильства – 414
- Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу – 189
- Позбавлення волі на певний строк – 197
- Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – 190
- Покарання – 177
- Помилка щодо виду і розміру покарання – 88
- Помилка щодо відсутності кримінальної протиправності діяння – 88

- Помилка щодо кваліфікації – 89
- Помилка щодо кримінальної протиправності діяння – 88
- Помилка щодо об'єкту кримінально протиправного посягання – 89
- Помилка щодо особи потерпілого – 90
- Помилка щодо розвитку причинного зв'язку – 90
- Помилка щодо характеру діяння (дії чи бездіяльності) – 89
- Помилування – 215
- Поняття кримінального правопорушення – 40
- Попередня змова групою осіб – 114
- Порнобізнес – 306
- Порушення вимог законодавства про охорону праці – 399
- Порушення правил безпеки дорожнього руху – 402
- Порушення правил безпеки руху на залізничному транспорті – 400
- Порушення правил експлуатації транспорту – 401
- Порядок застосування обмежувальних заходів – 221
- Посвідчення – 458
- Посередня винність (виконання) – 129
- Пособник – 124
- Пособництво державі-агресору – 252
- Потерпілий – 316
- Потерпілі від злочину, передбаченого ст. 112 КК – 255
- Потурання кримінальному правопорушенню – 138
- Початковий момент перебігу строку давності – 175
- Початок життя – 267
- Пошкодження чужого майна – 353
- Правила складання формули кримінально-правової кваліфікації – 54
- Право на майно – 343
- Працівник органу державної виконавчої служби – 445
- Працівники правоохоронного органу – 443
- Предмет злочину, передбаченого ст. 114-2 КК – 264
- Предмет кримінального права – 21
- Предмет кримінального правопорушення – 55
- Предмет шпигунства – 259
- Предмет, відомості про які становлять державну таємницю – 432
- Представники влади – 443
- Приватне життя особи – 331
- Приватний виконавець – 445
- Приватні документи – 331
- Привласнення чужого майна – 351
- Придбання майна – 357

- Придбання чи збут майна, здобутого кримінально протиправним шляхом – 357
- Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом передбачає – 209
- Призначення покарання за сукупністю вироків – 206
- Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень – 203
- Призначення узгодженого покарання – 200
- Прийняття обіцянки неправомірної вигоди – 468
- Прийняття пропозиції неправомірної вигоди – 468
- Примирення з потерпілим (потерпілими) – 170
- Примусова вагітність або примусове переривання вагітності – 306
- Примусова праця – 306
- Примусове лікування – 224
- Примусове надання послуг – 306
- Примусові заходи медичного характеру – 224
- Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань – 453
- Примушування до заняття проституцією – 414
- Примушування жінки до вчинення абортів або стерилізації – 294
- Принцип громадянства – 35
- Присвоєння особою владних повноважень або звання службової особи – 449
- Пристосування засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення – 95
- Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності – 475
- Приховання чи маскуванню незаконного походження майна, одержаного унаслідок вчинення предикатного діяння – 369
- Приховування кримінального правопорушення – 481
- Причетність до кримінального правопорушення – 138
- Причинний зв'язок в кримінальному праві – 67
- Провокаційна діяльність – 131
- Провокація кримінального правопорушення – 131
- Провокація підкупу – 472
- Програма мовлення – 327
- Продовжуване кримінальне правопорушення – 141
- Проникнення – 321
- Пропозиція неправомірної вигоди – 471
- Просте вбивство – 269
- Просте одиничне кримінальне правопорушення – 140

- Проституція – 414
- Прості кримінальні правопорушення – 140
- Протизаконне відібрання майна – 482
- Протизаконне знищення майна – 482
- Протиправна вимога – 365
- Професійна таємниця – 380
- Прохання надати неправомірну вигоду – 468
- Прямий умисел – 80
- Психічне насильство – 341
- Психічний примус – 157
- Психологічне насильство – 291
- Психотропні речовини – 419
- Публічне виконання – 485
- Публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів – 485
- Публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів – 485

- Рабство – 306**
- Радіоактивні матеріали – 359
- Реальний принцип – 36
- Ремонт холодної зброї – 396
- Рецидив кримінальних правопорушень – 145
- Родовий об'єкт кримінального правопорушення – 55
- Роз'яснювальні норми – 24
- Розбій – 342
- Розголошення відомостей – 343
- Розграбування національних цінностей – 490
- Розповсюдження об'єктів авторського права і (або) суміжних прав – 327
- Розпорядження майном – 371
- Розтрата чужого майна – 351

- Самогубство – 282**
- Самоправство – 455
- Санкція норм – 27
- Сексуальна експлуатація – 306
- Сексуальне насильство – 310
- Серійне одержання – 422
- Сильнодіючі речовини – 422
- Система кримінального права – 21

- Система Особливої частини кримінального права – 238
- Система покарань – 183
- Сімейна таємниця – 332
- Склад кримінального правопорушення (corpus delicti) – 49
- Складання завідомо неправдивих офіційних документів – 465
- Складання завідомо підроблених офіційних документів – 458
- Складене кримінальне правопорушення – 141
- Складні (ускладнені) кримінальні правопорушення – 141
- Службова особа – 449
- Службові обмеження для військовослужбовців – 193
- Соціальні наслідки судимості – 218
- Спеціальна конфіскація – 226
- Спеціальна превенція – 182
- Спеціальні види умислу – 81
- Спеціальні покарання – 186
- Спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації – 361
- Співучасть у кримінальних правопорушеннях із спеціальним суб'єктом – 129
- Співучасть у кримінальному правопорушенні – 111
- Спосіб вчинення кримінального правопорушення – 70
- Спосіб небезпечний для життя і здоров'я – 355
- Сприяння незаконному переправленню осіб через державний кордон України – 435
- Стадії вчинення кримінального правопорушення – 90
- Стадії та етапи кримінально-правової кваліфікації – 54
- Статева недоторканість – 307
- Статева свобода – 307
- Створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами – 387
- Створення злочинної спільноти – 387
- Створення місць розпусти – 412
- Стерилізація – 292
- Стійка фінансова неспроможність – 376
- Строк давності – 174
- Строкові покарання – 187
- Структура закону про кримінальну відповідальність – 24
- Ступінь вини – 78
- Суб'єкт кримінального правопорушення – 74
- Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – 78
- Суб'єктивні ознаки співучасті – 111
- Субвенція – 378

- Субсидія – 378
- Судимість – 218
- Судовий експерт – 445
- Сукупність кримінальних правопорушень – 142
- Суміжні права – 327
- Суспільно небезпечна бездіяльність – 63
- Суспільно небезпечне діяння – 60
- Суспільно небезпечні наслідки – 64
- Сутенерство – 415
- Сутність вини – 79
- Сховище – 406

- Твір – 328
- Територіальний принцип – 33
- Термін застосування обмежувальних заходів – 222
- Тероризування – 392
- Терористичний акт – 392
- Тимчасово окупована Російською Федерацією територія України – 437
- Тиражування виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення на аудіо- та відеокаセットах, дискетах, інших носіях інформації – 326
- Тлумачення закону про кримінальну відповідальність – 28
- Торгівля людьми – 303
- Тотожне кримінальне правопорушення – 144
- Трактори – 402
- Трамваї і тролейбуси – 402
- Транспортні засоби – 402
- Тривалий час – 301
- Триваюче кримінальне правопорушення – 141
- Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – 185
- Тримання особи як заручника – 302
- Тяжкий злочин – 44
- Тяжкі наслідки – 395
- Тяжкі наслідки для інтересів держави – 435

- Умисне вбивство вчинене з особливою жорстокістю – 270
- Умисне вбивство вчинене за попередньою змовою групою осіб – 274
- Умисне вбивство вчинене на замовлення – 274
- Умисне вбивство вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого ст. ст. 116–118 КК, – 275
- Умисне вбивство вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб – 271

- Умисне вбивство двох або більше осіб – 271
- Умисне вбивство з корисливих мотивів – 272
- Умисне вбивство з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення – 273
- Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості – 276
- Умисне вбивство з хуліганських мотивів – 272
- Умисне вбивство заручника або викраденої людини – 270
- Умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності – 270
- Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини – 278
- Умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку – 273
- Умисне вбивство поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством – 273
- Умисне вбивство у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення – 279
- Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання – 276
- Умисне вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони – 279
- Умисне легке тілесне ушкодження – 287
- Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження – 286
- Умисне тяжке тілесне ушкодження – 283
- Умови воєнного стану – 340
- Умови застосування спеціальної конфіскації – 226
- Умови звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду – 246
- Умови звільнення від кримінальної відповідальності за шпигунство – 260
- Умови кримінальної відповідальності за бездіяльність – 63
- Умови правомірності несплати податків, зборів (обов'язкових платежів) – 375
- Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання – 213
- Універсальний (космополітичний) принцип – 36
- Уповноважені особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – 444
- Уразливий стан особи – 415
- Усиновлення з метою наживи – 306
- Ускладнені одиничні кримінальні правопорушення – 141
- Усунення перешкод – 125
- Утримання місць розпусти – 413

Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період – 441

Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) – 373

Ухилення особи від досудового розслідування або суду – 176

Участь в озброєній банді – 391

Участь у вчинюваному бандою нападі – 391

Участь у злочинній організації – 389

Уявна оборона – 150

Фактична помилка (помилка у факті) – 89

Факультативні ознаки складу кримінального правопорушення – 51

Фізичне насильство – 291

Фізичне пособництво – 124

Фізичний примус – 157

Фізичні розпусні дії (фізичне розбещення) – 315

Фінський ніж – 398

Фонограма – 328

Форми вини – 79

Форми реалізації кримінальної відповідальності – 47

Форми співучасті – 113

Форми співучасті за об'єктивними ознаками (за характером виконуваних співучасниками ролей) – 112

Форми співучасті за суб'єктивними ознаками (за стійкістю суб'єктивних зв'язків між співучасниками) – 113

Формула кваліфікації – 54

Функції закону про кримінальну відповідальність – 25

Функції кримінального права – 23

Холодна зброя – 398

Хуліганство – 410

Цивільно-правова угода – 453

Цивільно-правовий договір – 453

Цілі покарання – 180

Час вчинення кримінального правопорушення – 71

Частина вогнепальної нарізної зброї – 361

Часткова амністія – 215

Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі –

Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі – 31

Член виборчої комісії чи член комісії референдуму – 320
Члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону – 448
Чуже майно – 338

Шантаж – 305
Шахрайство – 345
Шахрайство з фінансовими ресурсами – 377
Шкода в особливо великому розмірі – 340
Шкода у великому розмірі – 340
Шкода у значному розмірі – 394
Шпигунство – 259
Штраф – 187

Юридична помилка (помилка в праві) – 88

Явна неповага до суспільства – 410
Якісний експес виконавця – 133

ДЛЯ НОТАТОК

К82 **Кримінальне** право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.

ISBN 978-966-610-267-9

У навчальному посібнику у стислій та доступній формі розглянуто основні питання навчальної дисципліни «Кримінальне право України», інститути і вчення Загальної та Особливої частин кримінального права. Використовуючи цей посібник для підготовки до іспиту, можна в найкоротші строки систематизувати знання, отримані під час вивчення дисципліни, зосередити увагу на ключових поняттях, їх ознаках та особливостях. Також можна застосовувати посібник для дистанційного та заочного вивчення кримінального права України.

Для курсантів і студентів ЗВО юридичного профілю, викладачів, аспірантів та ад'юнктів, науковців, практичних працівників, а також широкого кола читачів, які цікавляться проблематикою протидії злочинності.

УДК 343.2/7(0758)(447)

Навчальне видання

ЛИТВИНОВ Олексій Миколайович
ОРЛОВ Юрій Володимирович
ЄМЕЛЬЯНОВ Вячеслав Павлович та ін.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ (у питаннях та відповідях)

Навчальний посібник

Редагування *Т. Д. Мельник*
Внесення правок *Т. Д. Мельник*
Комп'ютерне верстання *А. О. Зозуля*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 30,33.
Обл.-вид. арк. 28,71. Тираж 400 пр.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008